

Franz Merhing
Karl Marx – hans livs historia

Första delen

Översättning: Ture Nerman
Textgranskning: Ruth Bohman

Innehåll

Inledning.....	1
Förord	8
1. Ungdomsåren	10
1. Hem och skola	10
2. Jenny von Westphalen.....	12
2. Hegels lärjunge.....	15
1. Första året i Berlin.....	15
2. Unghegelianerna.....	18
3. Självmedvetandets filosofi	22
4. Doktorsavhandlingen	25
5. Anekdoter och Rheinischer Zeitung	29
6. Rhen-landdagen.....	32
7. Fem kampmånader	35
8. Ludwig Feuerbach.....	40
9. Bröllop och landsförvisning	42
3. Landsflykten i Paris.....	45
1. Deutsch-Französische Jahrbücher	45
2. Ett filosofiskt perspektiv	49
3. I judefrågan	51
4. Fransk kultur	54
5. Vorwärts och utvisningen.....	57
4. Friedrich Engels	64
1. Kontor och kasern	64
2. Engelsk kultur	67
3. Den heliga familjen	69
4. Ett grundläggande socialistiskt verk	74
5. Landsflykten i Brüssel.....	77
1. Den tyska ideologin.....	77
2. Den ”sanna” socialismen.....	78
3. Weitling och Proudhon.....	81
4. Den historiska materialismen	84
5. Deutsche Brüsseler Zeitung	89
6. Kommunisternas förbund.....	93
7. Propaganda i Brüssel	96
8. Kommunistiska manifestet.....	100
6. Revolution och kontrarevolution.....	103
1. Februari- och marsdagar.....	103
2. Junidagar	104

3. Kriget mot Ryssland.....	107
4. Septemberdagar	110
5. Köln-demokratin	113
6. Freiligrath och Lassalle	116
7. Oktober- och novemberdagar.....	117
8. Ett hugg i ryggen	120
9. Ännu ett fegt dåd	124
7. Landsflykten i London	125
1. Neue Rheinische Revue.....	125
2. Fallet Kinkel.....	128
3. Kommunisternas förbund splittras	130
4. Flyktingsliv.....	135
5. Den adertonde Brumaire	138
6. Kommunistprocessen i Köln	141
8. Engels — Marx	145
1. Geni och samhälle	145
2. Ett makalöst förbund	148
9. Krimkrig och kriser	152
1. Europeisk politik	152
2. David Urquhart. Harney och Jones	155
3. Familj och vänner.....	157
4. Krisen år 1857	161
5. Till kritiken av den politiska ekonomin	164

Före nytryckningen av denna översättning, som länge varit försvunnen ur bokmarknaden, har den granskats och jämförts med originalet i en upplaga utgiven på Dietz förlag, Berlin 1964. Språket har omarbetats. De noter som finns införda saknas i Nermans översättning. De flesta har hämtats från den tidigare nämnda tyska upplagan.

Ruth Bohman

Inledning

Franz Mehrings Marx-biografi är en bok som talar för sig själv. Den är fortfarande som helhet den bästa skildring av Marx och hans tid som finns, både ur saklig och litterär synpunkt. Men av två skäl kan några inledande ord vara på sin plats. För det första är Franz Mehring och den roll han spelat i marxismens och den internationella arbetarrörelsens historia knappast känd för mer än ett fåtal. För det andra har Marx-forskningen sedan Mehrings tid på vissa punkter reviderat Mehrings resultat i denna biografi.

Franz Mehring föddes den 27 februari 1846 i en präst- och juristfamilj i Schlawe i Pommern. Fadern var f.d. preussisk officer och statstjänsteman. Efter studier i klassisk filologi i Leipzig och Berlin 1866—1870 blev Franz Mehring filosofie doktor i Leipzig 1882 på en avhandling om den tyska socialdemokratin. Det är en av historiens många ironiska poänger, att Franz Mehring, den tyska socialdemokratins störste historiker genom tiderna började med en avhandling riktad *mot* socialdemokratin!

Det innebar inte att Mehring var reaktionär. Tvärtom. Han tillhörde kretsen kring Johann Jacoby och Guido Weiss, som var något av den tynande nordtyska liberalismens sista mohikaner. Mehring arbetade som journalist i de av Guido Weiss ledda tidskrifterna ”Zukunft” och ”Wage”, som företrädde en radikal-demokratisk ståndpunkt och även intog en sympatisk hållning till den socialistiska arbetarrörelsen. När Bismarck i 1870/71 års fransk-tyska krig annekterade Elsass-Lothringen protesterade sålunda inte bara socialdemokraterna utan också de radikala demokraterna mot annexionen. Bland dem befann sig Franz Mehring. Han var fortfarande anti-socialist. Men Bismarcks politik och särskilt förföljelserna mot socialdemokratin förvandlade den anti-marxistiske Saulus till en marxistisk Paulus.

I slutet av 1880-talet var Franz Mehring därför mer att betrakta som en socialdemokrat i det liberala läget än en rättrogn liberal. Han var sedan 1886 politisk redaktör för ”Berliner Volks-Zeitung” och den tidningen vederfors 1889 äran att som enda borgerliga tidning bli förbjuden av Bismarck — för brott mot socialistlagen! Orsaken var, att Franz Mehring djärvt, hårt och med dödande kvickhet bekämpade den bismarckska militärdiktaturen. Men det blev för mycket för tidningens borgerliga ägare, vilkas liberalism var av det knäsvaga slaget. Trots att Franz Mehrings glänsande journalistiska talanger gav tidningen växande upplagor och stigande profiler, sparkades han från sin post och utestängdes också från andra ”liberala” tidningar. Historikerna Schmoller och Brentano försökte var för sig värva honom som vetenskapsman. Men han avböjde och accepterade i stället ett anbud från de tyska socialdemokraterna att från 1891 bli medarbetare i deras teoretiska veckotidskrift ”Neue Zeit”. Mehrings motivering för beslutet var: ”Den som vill verka inom tyska riket måste gå samman med arbetarklassen.” Därmed började Franz Mehring en trettioårig verksamhet som marxistisk historiker, litteraturhistoriker och politisk journalist, som ställde honom i främsta ledet bland den andra generationens marxister.

Mehring medarbetade i ”Neue Zeit” från 1891 till 1913, då han sparkades också från detta organ — nu av revisionisterna. Men under tiden utvecklade han ett betydelsefullt författarskap. År 1893 publicerade han sitt historiska och estetiska arbete ”Die Lessing-Legende”. Boken väckte Friedrich Engels' och hela det socialdemokratiska partiets oförställda beundran. Den var enligt Engels ”den utan motsvarighet bästa framställning av den preussiska statens uppkomst, som existerar, ja, jag kan väl säga den enda goda framställningen”. För första gången hade enligt Engels den materialistiska historieuppfattningen använts på det sätt som den var avsedd för: som en ledtråd vid studiet av historien. Ett år senare publicerade Mehring

den historiska skissen ”Gustav Adolf. Ein Fürstenspiegel zu Lehr und Nutz der deutschen Arbeiter”, som inför 300-årsminnet av Gustaf II Adolfs födelse kort men briljant gjorde upp med den naiva föreställningen om Gustaf II Adolf som den protestantiska religionens räddare. Studien, som f.ö. även upplevt två svenska upplagor, visade, att Gustaf II Adolf var ute för att slå vakt om sin av Sigismund och katolicismen hotade kungamakt, lägga beslag på ytterligare tullinkomster, plundra vad som kunde plundras i Tyskland och — om möjligt — upprätta ett suveränt svenskt Östersjövälde. Ingenting av detta är numera några uppseendeväckande sanningar. Men det var det på den tiden. Boken upprörde både strafflagens och kyrkans representanter i Tyskland.

Andra hälften av 1890-talet upptogs Mehrings krafter främst av arbetet på jätteverket om den tyska socialdemokratins historia, ”Geschichte der deutschen Sozialdemokratie”, som utkom 1898. Den är höjdpunkten i såväl Mehrings som hela den marxistiska historieskrivningen efter Marx och Engels. Knappt hade han färdigställt detta verk förrän han rastlöst kastade sig över en nästan lika stor uppgift: utgivningen av Marx' och Engels' efterlämnade skrifter. Resultatet blev fyrbandsutgåvan ”Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle” (1902). Tack vare detta arbete kunde Lenin grundligt studera Marx' och Engels' taktik i 1848/49 års revolution och utveckla sin teori om den borgerliga revolutionens överväxande i den socialistiska och om arbetarklassens hegemoni i den borgerliga revolutionen i Ryssland.

Men vid denna tid hade striden mellan marxister och revisionister redan brutit ut inom den tyska och f.ö. hela den dåtida socialdemokratin. Det var ytterst en strid om huruvida socialdemokratin skulle bevara sin socialistiska, dvs, revolutionära, karaktär eller inlemmas som ett reformistiskt parti i det bestående borgerliga samhället. Mehring hade inte lämnat borgerligheten bara för att möta den på nytt, om än i socialdemokratisk gestalt. Tillsammans med Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Clara Zetkin och andra trädde han upp till ett passionerat försvar för marxismen och arbetarklassens revolutionära orientering. Han övertog 1902 chefredaktörskapet för ”Leipziger Volkszeitung”, som blev en bastion för den marxistiska vänstern. Franz Mehring gjorde den till Tysklands bästa arbetartidning och själva spjutspetsen i kampen mot revisionismen.

På partikongressen i Dresden 1903 gick revisionisterna till samlat angrepp mot Mehring. Denne anklagades för saker han sagt och gjort medan han ännu var liberal! Det var därför inte svårt för Mehring att försvara sig och gå till motangrepp. Han var en fruktansvärd polemiker. Clara Zetkin skrev en gång träffande:

”Han var intensiv i sitt agg liksom i sin övertygelse, i sin ridderliga medkänsla med förkomna och utstötta, i sin vänskap. Snabbt och smidigt drog han svärdet ur skidan och i kampens glöd, i glädjen över de blixtrande vapnen gav han mången stöt, som var hårdare än nödvändigt. Saklig strid kunde övergå i personligt avståndstagande och fiendskap. Dock hade Mehrings kamp en ren källa: hans hängivenhet för arbetarklassens stora historiska uppgift.”

Under de följande åren (1902-1907) var Mehring huvudsakligen sysselsatt med journalistiken i ”Leipziger Volkszeitung” och ”Neue Zeit”. De stora frågorna gällde stödet åt den första ryska revolutionen 1905 och masstrejken som politiskt vapen. Men med sin stora begåvning fick Mehring rycka in även på andra fronter. Han var faktiskt den ende tyske marxist, som var riktigt kapabel att ta upp kampen mot revisionismen på det filosofiska området. Han publicerade en rad viktiga uppsatser, som i första hand riktade sig mot nykantianismen, som var revisionismens filosofi. Som en av de första avslöjande han också Nietzsches filosofi som en apologi för imperialismen. Av större arbeten utgav han en biografi över Schiller (1905) och

ett historiskt arbete om det preussiska sammanbrottet 1806, "Jena und Tilsit — Ein Kapitel ostelbischer Junkergeschichte" (1906). Åren 1906-1911 verkade han också som lärare i den tyska arbetarrörelsens historia vid den nyupprättade partiskolan i Berlin, där han vid sidan av Rosa Luxemburg var den mest uppskattade läraren. Under tiden hann han skriva en populär tysk historia, som alltsedan dess utgivits i ständigt nya upplagor, "Deutsche Geschichte vom Ausgang des Mittelalters" (1910). De följande åren utgav han i tät följd en biografi över Heine (1911) och ytterligare två historiska arbeten, som i likhet med "Jena und Tilsit" behandlade det tyska folkets nationella frihetskamp mot det napoleonska förtrycket, "Von Tilsit bis Tauroggen" (1912) och "Von Kalisch bis Karlsbad" (1913).

Fram till denna tid hade Mehring liksom Rosa Luxemburg och hela den marxistiska vänstern haft ett visst stöd av partiets centrumgrupp: främst av Bebel och Kautsky. Men Bebel dog 1913 och Kautsky tänkte mer och mer på sin position än på sina marxistiska principer. Därför omöjliggjordes Mehrings kritik av partiets alltmer opportunistiska politik. Redan 1912 avstängdes han som ledarskribent i "Neue Zeit" och 1913 trängdes han ut praktiskt taget helt. Samma sak upprepades samma år i "Leipziger Volkszeitung", varvid också Rosa Luxemburg delade Franz Mehrings öde. De två grundade då tillsammans med Julian Marchlewski "Sozialdemokratische Korrespondenz", som blev den marxistiska vänsterns första helt självständiga organ och som gavs ut fram till maj 1915.

Då hade första världskriget brutit ut och den tyska socialdemokratin samman. Men vänstern under ledning av Liebknecht, Luxemburg och Mehring samlade sig kring tidskriften "Die Internationale", som djärvt trädde upp mot det imperialistiska kriget, mot den socialdemokratiska partiledningens förräderi och mot det kautskyanska "centrums" ursäkter för förraderiet.

Trots sin framskridna ålder och tilltagande sjukdom deltog Mehring outtröttligt i vänsterns arbete. Hur uppskattat hans arbete var framgår av Rosa Luxemburgs yttrande på Mehrings 70-årsdag 1916:

"I dag, när intellektuella av borgerlig härkomst förräder och lämnar oss massvis för att återvända till de härskandes köttgrytor, kan vi med ett föraktfullt leende blicka efter dem: Gå bara! Vi har i alla fall tagit ifrån den tyska bourgeoisin det sista och bästa den hade av ande, talang och karaktär: Franz Mehring."

Det var nu som Mehring fullbordade Marx-biografin. Han hade redan före kriget utgivit Marx-Engels' brevväxling. Den gav en god inblick i Marx' liv och leverne. Han började arbetet med Marx-biografin i direkt anslutning till arbetet med Marx' korrespondens och han var färdig 1916. Men på grund av censuren fick den publiceras först 1918 och den fick överhuvud taget inte sändas utanför Tysklands gränser! Boken gjorde alla begeistrade. Rosa Luxemburg fann den storartad och Liebknecht skrev från sitt fängelse i Luckau till hustrun: "Framställningen visar på nytt det oöverträffade mästerskapet." Mehrings stil var klar, fräsch, kraftfull, smidig, slagkraftig, epigrammatiskt skarp, bildrik, med invävda rankor av fina ironiska schatteringar.

Men den socialdemokratiska vänsterns kamp mot det imperialistiska kriget var en nagel i ögat på den härskande militärdiktaturen och dess medhjälpare inom den socialdemokratiska byråkratin. Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg var häktade. Den 15 augusti kom turen till Franz Mehring. Karl Liebknecht skrev träffande om övergreppet mot den gamle kampen:

"Den tyska militarismen har uppnått en ny triumf, som eftervärlden kommer att besjunga. I en djärv stormning lyckades den betvinga den sjuttioårige Franz Mehring och bortföra den, för vars slag Bismarck darrade, till fängsligt förvar. Äntligen! Hela det officiella och officiösa Tyskland kan

andas ut. Äntligen! Ty Franz Mehring har sen länge gjort sig förtjänt av det. Ty han var visserligen det tyska folkets lärare — men inte från Herr von Trott zu Solz's stall. Ty han är visserligen den tyska vetenskapens ljus, den tyska journalistikens mästare, bevarare och berikare av tysk kultur — men han har aldrig tillhört Hohenzollerns livgarde. Ty han är en förintare av preussiska legender — men ingen hovsvansande historieförfalskare. Ty han är en förkämpe för de förtryckta — men ingen soldenär åt de maktavande. Han är en man — inte en lakej.”

I fängelset förvärrades Mehrings sjukdom. Han överfördes först till fängelselasarettet. Men för att slippa få hans liv på sitt samvete beslöt de maktavande att frige honom vid jultiden 1916. Mehring återupptog omedelbart sin revolutionära verksamhet, skrev artiklar och författade flygblad — illegalt såväl som legalt. När oktoberrevolutionen utbröt i Ryssland 1917 hälsades den omedelbart av Franz Mehring som en världsomvälvande händelse och han tog lidelsefullt ställning för Lenin och hans parti. ”Min sista glädje”, skrev han till Julian Marchlewski, ”är den ryska revolutionen och jag är övertygad om att den ärofullt kommer att fullborda sin uppgift, trots de oerhörda svårigheterna. Och förr eller senare måste det ju också börja röra på sig i Tyskland. . . Men av vår officiella socialdemokrati kan vi inte vänta något.”

Mehring anade inte, att försumpade ”arbetar”-ledare som Scheidemann och Noske var beredda till de mest ytterliggående åtgärder för att hindra förverkligandet av ett socialistiskt Tyskland. Mehring deltog nu i arbetet på att grunda Tysklands kommunistiska parti och revolutionen närmade sig i takt med att hungersnöden tilltog, jäsningen bland soldaterna ökade och arbetarnas vrede och kampberedskap intensifierades. Mehring kunde inte personligen delta i novemberrevolutionen och inte heller i januaristriderna 1919, som slutade med lönnmorden på Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg och andra. Han nåddes av budet om morden på ett sanatorium i Harz. Eduard Fuchs berättar:

”Den gamle ville inte tro, att dessa dåd hade kunnat ske. När han mottagit meddelandet om de bestialiska morden på Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg gick han rastlöst fram och tillbaka i sjukrummet, timme efter timme, tills han utmattad sjönk tillbaka i länstolen. Men han sprang oupphörligt upp igen så snart han hämtat sig hjälpligt och återupptog sin rastlösa vandring...

Nu såg jag inte längre tårar i hans ögon, endast hån och växande vrede: 'Djupare har ingen regering sjunkit', mumlade han gång på gång. 'Om den preussiska generalskicken åter kommer till makten, kommer de att behålla den där Noske, ty sådana metoder tar inte ens de preussiska junkrarna ansvar för.'

Det var skakande att se hur denna stora ande ännu i dödens väntrum inom sig rymde kärlekens och hatets mäktigaste krafter.”

Budet om morden på Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg mördade även Franz Mehring. Han avled den 29 januari 1919 och begravdes av Berlins arbetare en vecka senare. Tysklands kommunistiska parti skrev till hans minne:

”Det tyska, hela det internationella proletariatet har lidit en svår förslut. Franz Mehring, en av de bästa, finns ej mer. En kämpe har gått bort, en stark, djärv och rakryggad förkämpe för proletariatets sak, en den andliga kampens hjälte. Låt oss vid hans bår svära att förbi trogna den sak, som han kämpade och led för, intill döden, som han!”

Vad är det som gör att Franz Mehrings Marxbiografi ännu efter mer än femtio år förblivit den bästa i sin art? Det är tre saker. För det första var Mehring själv en lysande marxist, som kämpat sig fram till arbetarklassens ståndpunkt och världsåskådning och företrädde den med briljans. För det andra en suverän behärskning av materialet: en djupgående kännedom om Marx' liv och verksamhet, av den moderna tidens historia och av den internationella arbetarrörelsens utveckling. För det tredje var Mehring — liksom Marx — en kritisk och

självständig ande för vilken intet mänskligt var främmande. ”Kritisk och revolutionär” — så karakteriserade Marx kärnan i sin uppfattning. Det innebar för Marx också en ständig självprövning av den egna ståndpunkten och de egna resultaten. Det var på samma sätt med Mehring. Han var marxist. Men han var ingen marxolog, ingen väktare av det heliga skrinet som Kautsky och andra självutnämnda Marxpåvar och -kardinaler. Marxismen fick enligt Mehring inte göra halt inför marxismen. Därför kritiserade Mehring också Marx och marxismen i all den utsträckning som han ansåg, att kritik var på sin plats. Det hävdvunna och skenbart självklara måste ständigt prövas på nytt, korrigeras och vidareutvecklas. Eljest blev resultatet stagnation och i sista hand död. Mehring visste liksom Hegel och Marx, att ”endast motsägelsen leder vidare”. Detta drag hos Mehring, i förening med hans hängivenhet för arbetarklassens sak, hans väldiga sakkunskap, hans kvickhet och hans sunda och allsidiga omdöme — allt detta gör hans Marx-biografi levande och vibrerande, till en pulserande historisk skildring av Marx' liv och tänkande, av arbetarklassens kamp, av arbetarrörelsens utveckling, av en hel epok.

Men inte ens det bästa är felfritt. Just för att Mehring så lidelsefullt tog ställning för eller mot, kunde hans omdöme ibland grumlas. Som historiker var han samtidigt angelägen att få distans till sitt ämne för att kunna skipa historisk rättvisa. Han ville till intet pris i världen vara en helgonskildrare, en hagiograf. Därför kunde han på vissa punkter gå till motsatt överdrift och kritisera Marx även på punkter, där kritik inte var berättigad. Det röjer sig framför allt i värderingen av tre personer och — på sitt sätt — medkämpar till Marx i den dåtida arbetarrörelsen: Ferdinand Lassalle (1825-1864), Johan Baptist von Schweitzer (1834-1875) och Michail Bakunin (1814-1876).

Men först måste en viktig punkt av teoretiskt och politiskt intresse nämnas. Mehring skriver i avsnittet om Pariskommunen i kapitel 14, att Engels efter Pariskommunen skulle ha reviderat marxismens statsteori, enligt vilken den borgerliga statsapparaten inte kunde övertas av arbetarklassen utan måste krossas, och återgått till den åskådning som Marx och Engels ursprungligen skisserade i Kommunistiska Manifestet. I Kommunistiska Manifestet var Marx och Engels ännu inte klara över hur radikal förändringen måste vara. Men genom erfarenheterna i och efter 1848 års revolution i Tyskland och Frankrike och framför allt genom Pariskommunen skaffade de sig en fördjupad och riktigare uppfattning. Den behöll de också framgent. Någon återgång till den övervunna uppfattningen var det inte fråga om. Det framgår av en rad uttalanden av Engels i olika sammanhang, framför allt i inledningen till 1891 års utgåva av Marx' skrift om Pariskommunen. Saken är så klar, att ytterligare dokumentation är överflödig. Mehrings misstag på denna punkt är svårförklarligt. Redan i början av 1890-talet kritiserade han i sin brevväxling med Kautsky den senare för övertro på arbetarklassens möjligheter att bara överta och utnyttja det borgerliga parlamentet för sina syften. Kanske rör det sig bara om en lapsus från Mehrings sida.

Detsamma kan inte sägas om Mehrings värdering av Lassalle, Schweitzer och Bakunin. Mehring skriver i biografien, att Marx' enligt hans mening alltför negativa syn på Lassalle och hans politiska verksamhet är något av ”en psykologisk gåta”. Faktiskt är det snarare så, att det är Mehrings alltför positiva syn på Lassalle, liksom på Schweitzer och Bakunin, som är den psykologiska gåtan. Även om Marx och Engels kunde missta sig i enskildheter och ibland — det gäller särskilt Engels — var alltför snabba i sina omdömen, hade de som helhet en ideologiskt och politiskt alldeles riktig syn på samtliga dessa tre.

De erkände t.ex. oförbehållsamt Lassalles stora insatser för att skapa en självständig arbetarrörelse i Tyskland och de erkände likaledes, att Lassalles efterträdare, Schweitzer,

också måste tillerkännas förtjänster. Men de påvisade samtidigt, att varken Lassalle eller Schweitzer i grund och botten stod på den vetenskapliga socialismens grundval och att kärnpunkter i deras politiska plattform — framför allt kravet på statsunderstödda produktionskooperativer, kulturen av den preussiska staten och negativismen till den fackliga kampen — hotade att leda in den tyska arbetarrörelsen i en återvändsgränd. De hade också rätt, när de fördömde Lassalles och Schweitzers mygel med Bismarck som farligt och förkastligt. Mehrings försök att rentvå Lassalle och Schweitzer på dessa punkter förklaras kanske av att Mehring som historiker tog alltför stor hänsyn till de historiska betingelser, som begränsade spelrummet för Lassalles och Schweitzers handlande. Men hur berättigad den historiska relativismen än må vara blir den omöjlig när den drivs för långt. Det fanns inga skäl som tvingade Lassalle och Schweitzer att begå sina stora misstag, åtminstone inte att framhärda i dem. Även andra samtida än Marx och Engels — t.ex. August Bebel — ställde sig skeptiska och kritiska till Lassalles och Schweitzers politiska fel. Mehring själv gjorde en riktigare bedömning av dem i sitt tidigare arbete om den tyska socialdemokratins historia.

I vilket fall som helst har den senare forskningen visat, att Marx och Engels kritiska hållning till Lassalle och Schweitzer var mer än berättigad. Marx sade vid ett tillfälle, att Lassalle genom sina förhandlingar med Bismarck förrått partiet. Då kände inte Marx alla detaljer i dessa förhandlingar. De uppenbarades först 1928, när Gustav Mayer publicerade dokumenten i boken "Lassalle und Bismarck — Ihre Briefwechsel und Ihre Gespräche". Innebörden av dessa förhandlingar var, att Lassalle var beredd att stödja Bismarcks militärdespoti mot att Bismarck stödde Lassalles strävanden. Grunden för överenskommelsen var den gemensamma motsättningen till den tyska borgerligheten. Men Lassalle glömde, att det bismarckska junkerväldet var en ännu större fiende till arbetarklassens strävanden än borgarväldet. Han avskar sig också från möjligheten att vinna stöd för sina demokratiska krav från den visserligen diminutiva men dock faktiskt existerande progressiva delen av den tyska bourgeoisin. Framför allt borde han insett, att arbetarrörelsen förr eller senare måste dra det kortaste strået i ett dylikt mellanhavande med sin största och mäktigaste motståndare. Lassalle gjorde helt enkelt inte en riktig analys av huvudmotsättningen i det dåtida tyska samhället och omöjliggjorde därmed en riktig politisk strategi.

Hur omöjlig för att inte säga skandalös Lassalles ståndpunkt var, framgår av Lassalles brev till Bismarck den 8 juni 1863. Han skrev då bl.a. med syftning på stadgarna för det av Lassalle nyss grundade arbetarpartiet, Allgemeine Deutsche Arbeiterverein:

"Ni kan av denna miniatyrmålning tydligt se hur sant det är, att arbetarståndet instinktivt dras till diktaturen, när det bara kan övertygas om att denna utövas i dess intresse, och hur mycket det därför, som jag nyligen sade er, trots alla republikanska stämningar — eller snarare på grund därav — skulle vara benäget att, i motsats till det borgerliga samhällets egoism, i kronan se bäraren av den sociala diktaturen, om kronan å sin sida kunde besluta sig för att — vilket visserligen är mycket osannolikt — slå in på en verkligt revolutionär och nationell väg och omvandla sig från ett kungadöme för de privilegierade stånden till ett socialt och revolutionärt folkkungadöme!"

Lassalle hade turen att dö i en — i och för sig idiotisk — duell, innan han hunnit förverkliga sitt program. Men hans efterträdare, Schweitzer, fortsatte där Lassalle slutat. Schweizer var liksom Lassalle energisk och talangfull men hade tyvärr också samma svagheter, t.o.m. än mer utpräglad. Därför är Mehrings äreräddning också av Schweitzer missriktad. Om han haft tillfälle att ta del av de källor om Schweitzer som — likaledes av Gustav Mayer — publicerades efter Mehrings död, hade väl Mehring ändrat uppfattning. Mayer visade, att Schweitzers närmaste medarbetare, Jean Baptist von Hofstetten, 1866 mottog en summa på 2 500 mark av Bismarck. Mot denna bakgrund framstår Schweitzers välvilliga hållning till

Bismarcks politik som förklarlig. Men lika riktigt och passande framstår också Marx' och Engels bestämda avståndstagande från Schweitzer.

Vad slutligen gäller Bakunin hade Mehring också tidigare i sin historik över den tyska socialdemokratin bedömt denne riktigare än vad som blev fallet i Marx-biografin. Orsaken till förändringen måste vara, att Nettlau, Brupbacher, Steklov m.fl. under mellantiden publicerat sina delvis dokumentariska arbeten om Bakunin och om förhållandet Marx-Bakunin. Mehring reviderade inte sin uppfattning om Bakunins politik bortsett från att han ville framhäva det historiskt oundvikliga i uppslutningen kring Bakunin från olika småborgerliga skikt och klasser särskilt i Sydeuropa. Men Mehring ville reviderade marxisternas bild av Bakunin som person. Denne skulle inte ha varit den intrigant och splittrare som Marx hävdade utan en ärlig revolutionär, som oförtjänt fick lida för förtal och andra och sämre personers handlingar. Som framgår av Mehrings framställning har Mehrings apologi för Bakunin faktiskt lett till att avsnittet om Internationalen handlar minst lika mycket om Bakunin som om Marx.

Den slagsida som framställningen därför fått, berättigas naturligtvis inte av Mehrings strävan att rentvå Bakunin som person. Men till det kommer, att källorna även på den punkten korrigerat Mehring. När tsarens arkiv öppnades efter oktoberrevolutionen 1917 påträffades brev från Bakunin till tsaren, som den förstnämnde skrev från fängelset 1851 och 1857. I dessa brev som i sitt kryperi för tsaren ger ett nästan kväljande intryck, avsvor sig Bakunin sin tidigare revolutionära verksamhet, betecknade sig själv som en vilseförd förbrytare och uttryckte sin tacksamhet över ”fäderneslandets milda lagar”.*) Bakunin var såtillvida ett parallellfall till Proudhon, som ungefär samtidigt med Bakunin appellerade till tsarens franske kollega, Napoleon

III. Forskningen har också visat, att Bakunin inte alls uppskattade Marx så helhjärtat och oförbehållsamt som Mehring framställer saken, liksom att Bakunin verkligen bedrev ett regelrätt mullvadsarbete inom Internationalen.[†]

Avslutningsvis bör dock än en gång framhåvas, att dessa skönhetsfläckar på intet sätt ändrar helhetsintrycket av Mehrings biografi. Den är och förblir ett stort historiskt och vetenskapligt verk av en lysande marxist.

Bo Gustafsson

* Bakunins brev till tsaren publicerades på tyska av Kurt Kersten 1927. Brevet av den 14 februari 1857 finns återgivet i S. Hillmans pocketboksutgåva av M. Bakunin, Gott und Staat und andere Schriften (Hamburg 1969). Om Bakunins brev till tsaren blivit kända under Bakunins livstid hade det naturligtvis varit slut med Bakunin som revolutionär, även bland anarkisterna. Detta faktum var väl tsarregimen också medveten om. Vid ett tillfälle övervägde den publicering. Att den inte gjorde det visar onekligen en viss uppskattning för Bakunins verksamhet!

[†] ”Marx hade rätt i fraktionsstriden med Bakunin såtillvida, att Bakunin otvivelaktigt försökte bilda en hemlig organisation, som skulle verka för hans idéer inom Internationalen.” A. Ording, Den første Internasjonale (Oslo 1936), s. 323.

Förord

Denna bok har sin egen lilla historia. Då det var fråga om att utge Marx och Engels brevväxling, gav fru Laura Lafargue, Marx' dotter, sitt bifall till detta, i den mån det var nödvändigt, endast under förutsättning, att jag som hennes ombud deltog i utredningen. I den 10 november 1910 i Draveil daterad fullmakt uppdrog hon åt mig att göra de anmärkningar och strykningar, som jag kunde finna nödvändiga.

Denna fullmakt har jag dock i praktiken inte begagnat mig av. Mellan utgivarna eller rättare utgivaren Bernstein — ty Bebel var med endast till namnet — och mig uppkom inga väsentliga meningsskiljaktigheter, och att utan tvingande eller åtminstone trängande skäl lägga mig i hans arbete därtill hade jag, i enlighet med min uppdragsgiverskas intentioner, ingen anledning, ingen rätt och självklart heller ingen lust.

Däremot utfylldes under det långvariga arbetet med denna brevväxling den bild av Marx, som jag hade vunnit genom studier under årtionden, och så växte ovillkorligen inom mig en önskan att ge denna bild en biografisk inramning, så mycket mer som jag visste att fru Lafargue skulle glädja sig mycket åt detta. Jag hade vunnit hennes vänskap och förtroende, inte därför att hon ansåg mig för den lärdaste och eller skarpsinnigaste bland sin fars lärjungar, utan bara för den som trängt djupast in i hans mänskliga väsen och mest träffande kunde framställa det. I brev såväl som vid personliga samtal har hon ofta berättat för mig, hur genom skildringen i min partihistoria och särskilt i min utgåva av faderns efterlämnade papper många halvt förgätna minnen från hennes föräldrahem åter stått friska och levande för henne, hur många namn, som hon ofta hört av sina föräldrar, först genom mig förvandlats från blott skuggor till konkreta gestalter.

Tyvärr dog denna ädla kvinna långt innan hennes fars brevväxling med Engels kunde ges ut. Några timmar innan hon frivilligt gick i döden sände hon mig ännu en hjärtlig hälsning. Hon hade ärvt sin faders stora sinne, och jag tackar henne ännu efter hennes död, för att hon anförtrott mig många skatter ur hans efterlämnade papper till utgivning utan att göra det minsta försök att påverka mitt kritiska omdöme. Så fick jag av henne Lassalles brev till hennes far, fastän hon genom min partihistoria visste, hur bestämt och hur ofta jag givit Lassalle rätt mot hennes far.

Inte ett spår av denna storsinta kvinnas väsen rörde däremot två av marxismens zion-väktare, vilka, när jag nu skred till utförande av mitt biografiska verk, stötte i den moraliska indignationens basun, därför att jag i Neue Zeit hade tillåtit mig några anmärkningar över Lassalles och Bakunins förhållande till Marx utan att göra den tillbörliga bugningen för den officiella partilegenden. Först anklagade mig K. Kautsky för "Marxfientlighet" i allmänhet och ett förment "sviket förtroende" ifråga om fru Lafargue i synnerhet, och när jag likafullt stod fast vid min avsikt att skriva Marx' biografi, offrade han av det som bekant mycket dyrbara utrymmet i Neue Zeit inte mindre än några och sextio sidor åt en pamflett, vari D. Rjasanoff — i en störtflod av beskyllningar, vilkas samvetslöshet stod ungefär i nivå med deras meningslöshet — ville överbevisa mig om det lumpnaste förräderi mot Marx. Jag lät dessa herrar få sista ordet på grund av en känsla, som jag av hövlighetsskäl inte vill nämna vid dess rätta namn, men jag är skyldig mig själv att slå fast, att jag inte gett efter en hårsman för deras tanketerror utan på efterföljande sidor framställt Lassalles och Bakunins förhållande till Marx med fullständig ringaktning för partilegenden men enligt den historiska sanningens bud. Naturligtvis har jag därvid fortfarande avstått från varje polemik, däremot i anmärkningarna tagit upp några av Kautskys och Rjasanoffs huvudanklagelser mot mig, till nytta och fromma

för yngre arbetare på detta område, vilka inte tidigt nog kan inympas känslan av absolut likgiltighet för anfall från Marx-påvarna.

Hade Marx faktiskt varit det tråkiga dygdemönster, som Marx-prästerskapet beundrar i honom, så skulle det inte ha lockat mig att skriva hans biografi. Min beundran såväl som min kritik — och till en god biografi hör båda i lika mån — gäller den storslagna människan, som ofta och gärna bekände att intet mänskligt var honom främmande. Att återskapa hans bild, i dess mäktiga oslipade storslagenhet, det var den uppgift jag förelade mig.

Målet bestämde därmed också vägen. All historieskrivning är samtidigt konst och vetenskap, t.o.m. den biografiska framställningen. Jag vet just nu inte vem den torre perukstock var, som ursprungligen kläckte den präktiga tanken, att estetiska synpunkter inte har något att göra med det vetenskapliga området. Men jag måste öppet erkänna, kanske till min egen skam, att jag inte hatar det borgerliga samhället så grundligt som dessa strängare tänkare, som för att ge en örfil åt den gode Voltaire förklarar det långtråkiga skrivsättet som det enda tillåtna. Marx själv var på denna punkt en misstänkt person, liksom sina gamla greker räknade han Clio, historiens gudinna, till de nio muserna. Faktiskt smäddar endast den muserna, som försmåtts av dem.

Om jag alltså vågar förutsätta läsarens bifall till den av mig valda formen, så måste jag ännu mer anhänga om överseende för innehållet. Jag stod här från början inför en ofrånkomlig nödvändighet, nämligen att inte låta boken svälla ut alltför mycket, om jag ville att den skulle kunna bli åtkomlig och förstås även av medvetna arbetare, och dock har den blivit en halv gång till så stor som den ursprungligen planerades. Ofta måste jag nöja mig med ett ord där jag ville skriva en rad, med en rad där jag hellre skrivit en sida, med en sida där jag hellre skulle ha skrivit ett ark. Under detta yttre tvång har särskilt analysen av Marx vetenskapliga skrifter blivit lidande. För att redan från början göra detta fullt klart har jag strukit andra hälften av den traditionella underrubriken i en stor författares biografi: Hans liv och hans skrifter.

Säkert beror Marx' ojämeförliga storhet inte minst på, att hos honom tanke och gärning var oupplösligt förbundna, att de kompletterade och understödde varandra. Men lika säkert är det också att kämpen inom honom alltid gick framom tänkaren. Därvidlag tänkte de lika, alla våra stora banbrytare, så som Lassalle en gång uttryckte det: hur gärna skulle han inte lämna oskrivet vad han visste, om bara äntligen en gång den praktiska handlingens timme ville slå. Och hur riktig den tanken var har vi rysande kunnat uppleva i vår tid, då allvarliga forskare, som under tre eller fyra årtionden grubblat över varje komma i Marx' verk, i en historisk stund, när de äntligen kunde och borde handla som Marx, inte förmådde annat än att vrida sig runt sig själva som gnällande väderflöjar.

Men därför vill jag dock inte påstå, att jag framför andra skulle känna mig i stånd till att omfatta hela det oerhörda kunskapsområde som Marx behärskade. Redan för uppgiften att inom den trånga ramen av min framställning kunna lämna en åskådlig och klar bild av Kapitalets andra och tredje band, ha.. jag anhängit om min vän Rosa Luxemburgs bistånd. Läsaren kommer att vara henne lika tacksam som jag, att hon beredvilligt tillmötesgått min önskan; tolfte kapitlets tredje avdelning är författad av henne.

Jag är glad att i denna skrift kunna införliva ett mästestycke av hennes penna, och det gör mig inte mindre lycklig att vår gemensamma väninna Clara Zetkin-Zundel tillåtit mig att sända ut mitt lilla fartyg på havet under hennes vimpel. Dessa kvinnors vänskap har varit mig en oskattbar tröst i en tid vars stormar har virvlat bort så många ”manliga och orubbliga förkämpar” för socialismen som torkade blad i höstvinden.

Steglitz-Berlin i mars 1918 *Franz Mehring*

1. Ungdomsåren

1. Hem och skola

Karl Heinrich Marx föddes den 5 maj 1818 i Trier. Om hans härstamning vet man inte mycket på grund av att befolkningsregistren i Rhen-provinsen bringats i oreda och delvis förstörts under de krigstider som rådde kring sekelskiftet. Man tvistar ju fortfarande om Heinrich Heines födelseår!

Fullt så illa är det nu inte med Karl Marx, som föddes i lugnare tider. Men när för femtio år sedan en faster till honom avled och efterlämnade ett ogiltigt testamente, lyckades man inte, trots alla rättsliga efterforskningar efter arvsberättigade släktingar, att fastställa födelse- och dödsdag för hennes föräldrar, d.v.s. Karl Marx' farföräldrar. Farfadern hette Marx Levi, kallade sig senare dock bara Marx och var rabbin i Trier; han lär ha dött 1798 och fanns i varje fall inte längre i livet år 1810. Hans hustru Eva, född Moses, levde ännu 1810 och lär ha dött 1825.

Av detta pars talrika barn ägnade sig två åt lärda yrken: Samuel och Hirschel. Samuel blev sin fars efterträdare som rabbin i Trier, och hans son Moses kom som rabbinkandidat till Gleiwitz och hamnade så i Schlesien. Samuel var född 1781 och dog 1829. Hirschel, Karl Marx' far, var född 1782. Han studerade juridik, blev advokat och senare justitieråd i Trier, lät döpa sig som Heinrich Marx år 1824 och dog 1838. Han var gift med Henrietta Pressburg, en holländsk judinna, vars stamtavla enligt hennes sondotter Eleanor Marx uppvisade en sekellång rad av rabbiner. Hon dog 1863. De efterlämnade likaledes en talrik familj, dock levde vid tiden för den arvsreglering, vars akter vi har att tacka för dessa genealogiska notiser, endast fyra av deras barn: Karl Marx och tre döttrar, Sophie, änka efter advokaten Schmalhausen i Maastricht, Emilie, gift med ingenjören Conrady i Trier, och Louise, gift med köpmannen Jutta i Kapstadt.

Karl Marx, som var det näst äldsta barnet i familjen efter systemen Sophie, kunde tacka sina föräldrar, vars äktenskap var utomordentligt lyckligt, för en glad och sorgfri barndomstid. Om hans "härliga naturgåvor" hos fadern väckte förhoppningar att de en gång skulle komma att tjäna mänsklighetens välgång, så kallade modern honom ett lyckobarn, som hade framgång i allt han företog sig. Dock var Karl Marx varken, som Goethe, särskilt sin mors son, eller, som Lessing och Schiller, särskilt sin fars. Modern med all sin ömma omsorg för maken och barnen gick helt upp i det husliga; hon talade hela sitt liv en mycket bristfällig tyska och i sin sons andliga strider tog hon ingen del, annat än i form av det moderliga bekymret över vad det kunde ha blivit av hennes Karl, om han hade gått den rätta vägen. Under senare år synes Karl Marx ha stått sina holländska släktingar på moderns sida närmare, särskilt en "onkel" Philips; han talar upprepade gånger med stor sympati om denna "famösa gamla gosse", som också visade sig hjälpsam mot honom när han befann sig i ekonomiska svårigheter.

Men även fadern såg många gånger med hemlig ångest "demonen" i älsklingssonen, trots att han dog redan några dagar efter Karls tjuguförårsdag. Det var inte de husmoderligt små och förtretliga bekymren för sonens framgång i livet som plågade honom, utan en dunkel aning om en granithård karaktär, som var hans eget veka väsen fullständigt främmande. Som jude, rhenländare och rättslärdd borde han ha haft ett tredubbelt pansar mot all det ostelbiska junkerdömet's tjuskaft, och dock var Heinrich Marx preussisk patriot, inte i den smaklösa mening ordet nu har utan preussisk patriot ungefär av det slag de äldre av oss ännu kan minnas i Waldeck och Ziegler: mättad med borgerlig bildning, i god tro på Fredrik II:s

upplysningstid, en ideolog av det slag som Napoleon — inte utan skäl — hatade. Det som denne menade vara ”de vanvettiga ideologiska fraserna” eggade ytterligare Marx' faders hat mot erövraren, som dock givit Rhen-judarna medborgerlig jämlikhet och Rhen-landet Code Napoleon¹, deras svartsjukt försvarade men av den gammalpreussiska reaktionen oavbrutet anfallna klenod.

Hans tro på den preussiska monarkiens ”genius” rubbades inte heller av att den preussiska regeringen skulle ha tvingat honom att för sitt ämbetes skull byta religion. Detta har upprepade gånger påståtts även från eljest insiktsfulla personer, tydligen för att rättfärdiga eller ursäkta vad som varken behöver ett rättfärdigande eller en ursäkt. T.o.m. från rent religiös synpunkt hade en man, som med Locke och Leibniz och Lessing bekände sin ”rena tro på Gud”, inte mer i synagogan att göra och fann närmast en tillflyktsort i den preussiska landskyrkan, där den tiden en tolerant rationalism härskade, en s.k. förnuftsreligion som t.o.m. har färgat av sig på den preussiska censurförordningen från år 1819.

Men övergången från judendomen var under denna epok inte bara en akt av religiös utan också — främst en akt av social emancipation. I de stora tyska tänkarnas och diktarnas ryktbara arbete på det andliga området hade judarna inte varit delaktiga; en Moses Mendelsohns blygsamma ljus hade förgäves sökt lysa upp sin ”nations” väg in i det tyska tankelivet. När just under dessa år, då Heinrich Marx övergick till kristendomen, en krets unga judar återupptog Mendelsohns strävanden misslyckades de på samma sätt, trots att män som Eduard Gans och Heinrich Heine fanns bland dem.² Gans, som var styrman på skutan, strök först flagg och övergick till kristendomen, och trots att Heine omedelbart kraftigt fördömde honom — ”i går ännu en hjälte, i dag har man blivit en skurk”³ —, blev han dock snart själv tvungen att lösa ”inträdesbiljett till den europeiska kulturen”.⁴ Bägge har de förvärvat sin historiska andel i seklets tyska intellektuella arbete, medan namnen på deras kamrater som trognare än de arbetade på judendomens kultivering har förklingat och glömts.

Så blev under många årtionden övergången till kristendomen för judendomens fritänkare ett kulturellt framsteg. Och på något annat sätt får inte heller det religionsbyte förstås, som Heinrich Marx år 1824 företog tillsammans med sin familj. Det är möjligt att också yttre omständigheter bestämt tidpunkten för handlingen ehuru inte handlingen själv. De många styckningar av storgodsen genom judiska köpare, som under agrarkrisen på tjugutalet så kraftigt ökade, hade uppväckt ett häftigt judehat även i Rhenlandet, och att vara med och dela följderna av detta hat, därtill hade en man av den gamle Marx' oförvitliga rättskaffenhets varken någon plikt eller — med hänsyn till sina barn — någon rätt. Kanske hans mors död, som måste ha inträffat under denna tid, befriat honom från pietetshänsyn, vilka helt varit i stil med hans karaktär, kanske medverkade det också att just övergångsåret hans äldste son uppnådde skolåldern.

Hur det än var, finns det inget tvivel om att Heinrich Marx tillkämpat sig den fria mänskliga

¹ Code Napoleon — en civilrättslig fransk lagsamling från år 1804 (Cod Civil des FrarKais), som på nytt fastställdes 1807. Code Napoléon behöll i allt väsentligt vinsterna från den franska revolutionen och stod på den formella borgerliga jämlikhetens grund. Jämfört med den starkt feodala rättsordningen i Tyskland, var C.N. ett stort framsteg.

² Här talar Mehring om den förening för judendomens konst och vetenskap, som utom Gans och Heine även Leopold Zuns, Moses, Lazarus Bendavid, Ludwig Marcus och andra tillhörde. Heine har värdesatt föreningens strävanden och dess ledande medlemmar bland annat i en uppsats som skrevs och trycktes 1844: ”Ludwig Marcus. Minnesord”.

³ Citat ur slutverserna ur dikten ”Till en avfälling”, som publicerades 1869.

⁴ Liksom det förra citatet hämtat ur den samling som utgavs efter Heines död.

bildning, som befriade honom från alla judiska fördomar, och denna frihet gav han sin Karl som ett kostbart arv. Ingenting i de talrika brev, som han skrev till den unge studenten förråder ett spår av judisk art eller oart, de är hållna i en farfaderlig, sentimentalt vidlyftig ton, i en brevstil typisk för det adertonde århundradet, då den äkta tysken svärmade när han älskade och bullrade när han vredgades. Utan kälkborgerlig begränsning behandlar de gärna sonens ideella intressen, endast med en tydlig och helt berättigad motvilja mot dennes åtrå att uppträda som en "vanlig liten poet". Hur han än frossar i tankarna på sin Karls framtid, kan ändå den gamla herrn med "sitt bleknande hår och en smula kuvade lynne" inte helt slå bort tanken på, huruvida sonens hjärta harmoniserade med hans huvud, huruvida det gav utrymme för de jordiska men vekare känslor, som i denna jämmerdal är människorna till en så väsentlig tröst.

Som han menade det, var hans tvivel väl berättigat; den äkta kärlek han kände för sonen "i sitt hjärtas innersta" gjorde honom inte blind utan klarsynt. Men som människan aldrig förmår överblicka sitt handlandes yttersta konsekvenser, förstod Heinrich Marx inte och kunde inte heller förstå, att han genom det rika mått av borgerlig bildning han gav sonen som dyrbaraste reskost för livet, i alla fall bara hjälpte till att lösgöra den fruktade "demon", om vilken han inte visste huruvida den var av "himmelsk" eller "Faust"-natur. Mycket övervann Karl Marx redan under lek i sitt föräldrahem, mycket som kostade en Heine eller en Lassalle de första och svåraste striderna i livet, strider vars sår hos ingendera någonsin fullt läktes!

Vad skolan givit den uppväxande pojken är svårare att urskilja. Karl Marx har aldrig talat om någon skolkamrat, och ingen av dessa kamrater har heller efterlämnat något meddelande om honom. Tidigt nog hade han passerat sin fädernestads gymnasium; hans avgångsbetyg är daterat den 25 augusti 1835. Det följer den förhoppningsfulle ynglingen på sedvanligt sätt med sin välgångsönskan och med schablonmässiga omdömen om vad han åstadkommit i olika ämnen. Dock framhåller det särskilt, att Karl Marx vanligen hade förstått och kunnat översätta och förklara de svåra ställena i de gamla klassikerna, särskilt sådana där svårigheten inte låg så mycket i språkets egendomlighet som i ämnet och tankesammanhanget; hans latinska uppsats visade i fråga om innehållet rikedom på tankar och ett djupare inträngande i ämnet, men var alltför överlastad med saker som inte hörde dit.

I slutexamen gick det inte bra med religionen och inte heller med historien.

Modersmålsuppsatsen innehöll en tankegång, som redan den examinerande läraren fann intressant och som har ett ännu större intresse för oss. Ämnet var "En ynglings betraktelse inför valet av levnadsbana". Omdömet lydde, att arbetet utmärkte sig genom tankerikedom och god planmässig komposition, men författaren förföll också här till sitt vanliga fel, ett överdrivet sökande efter sällsynta uttryck och ett rikt bildspråk. Men så framhålles särskilt följande sats: "Vi kan inte alltid nå den ställning till vilken vi anser oss kallade; våra förhållanden i samhället har i viss mån redan bestämts, innan vi själva är i stånd att bestämma dem." Så gav sig redan hos pojken en första glimt av den tanke tillkänna, som skulle bli mannens odödliga förtjänst att allsidigt utveckla.

2. Jenny von Westphalen

Hösten 1835 började Karl Marx vid universitetet i Bonn, där han under ett års tid kanske mindre studerade rättsvetenskap än uppehöll sig "för studiernas skull".

Direkta meddelanden föreligger inte heller från denna tid, men att döma av faderns brev synes det unga blodet ha skummat över en del. Om ett "vilt raseri" skrev gubben först senare en gång när han var mycket förargad, nu klagade han bara över "räkningarna å la Karl, utan

sammanhang, utan resultat”, och med dessa räkningar har det heller aldrig senare velat stämma för penningens klassiske teoretiker.

Efter det muntra året i Bonn verkade det helt och hållet vara en studentikos nyck, när Karl Marx i den välsignade åldern av aderton år förlovade sig med en lekkamrat från barnaåren, en förtrogen väninna till hans äldre syster Sophie, som hjälpte till att jämna vägen för deras förbund. Men i verkligheten var det den första och vackraste seger, denne man med sin medfödda makt över människor vann, en seger som syntes hans egen far alldeles ”obegriplig” tills den blev honom mer förklarlig genom upptäckten att fästmon också hade ”något genialiskt” och kunde offra på ett sätt som vanliga flickor inte var i stånd till.

Jenny von Westfalen var verkligen en flicka inte bara av ovanlig skönhet utan också av ovanlig intelligens och karaktär. Fyra år äldre än Marx var hon dock bara i början av tjugotalet, i blomman av sin unga fågling mycket firad och omsvärmad och som dotter till en hög ämbetsman säker på en glänsande framtid. Alla dessa utsikter offrade hon, som den gamle Marx ansåg, för ”en farofull och osäker framtid”, och han tyckte sig ibland också hos henne iakttaga en intuitiv fruktan, som oroade honom. Men han var så säker på ”änglaflickan”, ”förtroller-skan”, att han bedyrade sonen att ingen furste skulle kunna locka henne bort från honom.

Framtiden gestaltade sig mycket farofullare och osäkrare än Heinrich Marx kunde förutse i sina mest bekymrade farhågor, men Jenny von Westphalen vars ungdomsbild strålar av barnsligt behag, höll sig med en hjältinnas oböjliga mod till den man hon valt, mitt i de fruktansvärdaste lidanden och kval. Kanske har hon inte i ordens vardagliga betydelse lättat hans livs tunga börda, som ett bortskämt lyckans barn var hon kanske inte alltid vuxen det dagliga livets umbäranden så som en härdad proletärkvinna skulle ha varit, men i den höga mening varmed hon fattade hans livsverk, blev hon honom en jämbördig följeslagare. Genom alla hennes brev, så vitt de är bevarade, går en fläkt av äkta kvinnlighet; hon var en natur i Goethes anda, lika sann i varje sinnesstämning, i de glada dagarnas charmfulla samtalston som i Niobes tragiska smärta, Niobe som nöden berövade ett barn utan att hon ens kunde bädda det en enkel grav. Hennes skönhet var hennes mans stolthet, och sedan deras öden varit sammanflätade i nästan en mansålder, skrev han till henne 1863 från Trier, där han uppehöll sig för sin mors begravning: ”Jag har dagligen vallfärdat till det gamla Westphalen-huset (i Römerstrasse), som har intresserat mig mer än alla romerska fornminnen, därför att det erinrat mig om den lyckliga ungdomstiden och gömde min bästa skatt. Dessutom frågar man mig dagligen, från höger och vänster, efter den quondam vackraste flickan i Trier och 'bal-drottningen'. Det är förbannat angenämt för en man, när hans hustru så fortlever i en hel stads fantasi som 'förtrollad prinsessa'.” Så talade också den döende mannen, för vilken all sentimentalitet alltid varit främmande, i vemodigt gripande ton om den skönaste delen av sitt liv, den som beskärts honom i och med denna hustru.

De båda ungdomarna förlovade sig genast, utan att fråga fästmons föräldrar, vilket fästmannens samvetsömme far fann inte så litet betänkligt. Men inte långt efteråt gav också de sitt samtycke. Geheimregeringsrådet Ludwig von Westphalen tillhörde trots sitt namn och sin titel varken det ostelbiska junkerdömet eller den gammalpreussiska byråkratin. Hans far var den Philipp Westphalen, som hör till krigshistoriens märkvärdigaste gestalter. Som borgerlig handsekreterare till hertig Ferdinand av Braunschweig, som under sjuårskriget i spetsen för en brokigt sammanrafsad med engelska pengar besoldad här framgångsrikt försvarade västra Tyskland mot Ludvig XV:s och hans Pompadours erövringslusta, hade Philipp Westphalen förstått att, alla tyska och engelska generaler i hären till trots, göra sig till hertigens faktiske generalstabschef. Hans förtjänster var så erkända, att kungen av England ville utnämna honom

till generaladjutant för sin armé, vilket Philipp Westphalen dock avböjde. Endast så till vida måste han tämja sitt borgerliga sinne, att han ”antog” adelskapet, av liknande skäl som nödgade Herder och Schiller att bekväma sig till denna förnedring: för att kunna gifta sig med en skotsk barondotter, som visat sig i hertig Ferdinands fältläger på besök hos sin med en general i de engelska hjälptrupperna förmälda syster.

En av sönerna till detta par var Ludwig von Westphalen. Hade han av sin far ärvt ett historiskt namn, så fanns också på moderns sida flera sådana; en av hennes förfäder i rakt uppstigande led hade bestigit bålet i kampen för reformationens införande i Skottland, en annan, Carl Archibald Argyle, hade som rebell i frihetskampen mot Jakob II halshuggits på torget i Edinburgh. Med sådana familjetraditioner stod Ludwig von Westphalen från första början utanför det tiggarstolta junkerdömet och den inbilska byråkratins dimmiga sfärer. Ursprungligen i Braunschweigs tjänst hade han inte tänkt kvarstanna där, när det lilla hertigdömet av Napoleon sammanslogs med kungariket Westfalen, men han fäste sig tydligen mindre vid sin härstamning än vid de reformer, med vilka den franska erövringen förbättrade det tillstånd av upplösning, som rådde i hans lilla hemland. Främlingsväldet som sådant blev han icke desto mindre motståndare till, och år 1813 fick han känna av marskalk Davousts hårda valde. Från posten som lantråd i Salzwedel, där hans dotter Jenny föddes den 12 februari 1814, förflyttades han två år senare till posten som regeringsråd i Trier-regeringen; i första ivern insåg ännu den preussiske statskanslern Hardenberg, att de duktigaste, från junkrarnas griller friaste huvudena måste sättas in i de nyvunna rhenprovinserna, som ännu med sina hjärtan var hos Frankrike.

Karl Marx har under sin livstid talat om denne man med största tillgivenhet och tacksamhet. Inte bara i egenskap av svärson har han kallat honom sin ”dyre, faderlige vän” och försäkrat honom om sin ”sonliga tillgivenhet”. Westphalen kunde recitera hela Homeros sånger från början till slut; han kunde också de flesta av Shakespeares dramer utantill på såväl engelska som tyska. Från det ”gamla Westphalenhuset” fick Karl Marx många impulser, som det egna hemmet ej kunde ge honom och ännu mindre skolan. Själv var han redan från första början gunstling hos Westphalen, som torde ha givit sitt bifall till förlovningen också med sina föräldrars lyckliga äktenskap i minne; i världens mening hade den högadliga baronfamiljens dotter likaledes gjort ett dåligt parti då hon knöt sitt öde samman med den fattige borgerlige handsekreteraren.

Hos Ludwig von Westphalens äldste son levde hans sinnelag inte vidare. Han var en byråkratisk streber och än värre: under reaktionen på femtioalet representerade han som preussisk inrikesminister det mest förstockade junkerdömet feodala anspråk t.o.m. mot ministerpresidenten Manteuffel, som i alla fall var en intelligent byråkrat. Till sin syster Jenny har denne Ferdinand von Westphalen inte stått i några intimare relationer, särskilt som han var femton år äldre än hon och dessutom också, som son i faderns första gifte, bara var hennes halvbror.

Hennes riktiga bror var däremot Edgar von Westphalen, som vek till vänster från faderns väg liksom Ferdinand hade gått till höger. Någon gång var han med och undertecknade sin svåger Marx' kommunistiska meddelanden. Men ständig kamrat blev han inte; han reste till andra sidan havet, hade där växlande öden, återvände och dök upp än här än där, en riktig vildbasare var han än fanns. Men ett troget hjärta hade han alltid för Jenny och Karl Marx, och de uppkallade sin första son efter honom.

2. Hegels lärjunge

1. Första året i Berlin

Redan innan Karl Marx förlovade sig hade hans far bestämt, att han skulle fortsätta sina studier i Berlin; den 1 juli 1836 är den skrivelse daterad, vari Heinrich Marx inte bara ger sitt tillstånd till utan också förklarar som sin vilja att hans son Karl nästa termin flyttar till Berlins universitet för att där fortsätta de i Bonn påbörjade studierna i rätts- och kameralvetenskap.

Själva förlovningen torde snarare ha stärkt än försvagat faderns motivering till detta beslut. Med hänsyn till att den måste bli långvarig, fann han med sitt försiktiga väsen det rådligast att skilja de älskande åt på så långt håll som möjligt. Annars bestämdes kanske också hans val av hans preussiska patriotism och även därav att universitetet i Berlin inte var känt för det vilda studentliv, som Karl Marx enligt den gamles mening smakat på alldeles tillräckligt; ”andra universitet är riktiga krogar jämfört med den här arbetsinrättningen,” ansåg Ludwig Feuerbach.

Det var ingalunda den unge studenten själv som bestämde sig för Berlin. Karl Marx älskade sin soliga hemtrakt, och den preussiska huvudstaden var honom hela hans liv motbjudande. Minst av allt kunde han lockas dit av Hegels filosofi, som efter sin grundläggares död behärskade Berlin-universitetet ännu mer oinskränkt än under hans livstid, ty denna filosofi var honom fullständigt främmande. Därtill kom också det långa avståndet från den älskade. Han hade visserligen lovat att nöja sig med hennes ja för framtiden och avstå från alla yttre kärleksbevis i nuet. Men dylika löften av förälskade personer har det särskilda privilegiet att vara skrivna i vatten; för sina barn berättade Karl Marx att han den tiden var en riktig rasande Roland i kärleken till deras mor, och så gav sig det glödande unga hjärtat inte med mindre än en tillåtelse att brevväxla med sin käresta.

Det första brevet från henne fick han dock först när han varit i Berlin ett helt år, och angående detta år är vi i vissa avseenden mer noggrant underrättade än om något av hans föregående eller efterföljande levnadsår; genom ett omfångsrikt brev, som han den 10 november 1837 skrev till sina föräldrar för att ”vid slutet av ett här tillbragt år” ge dem ”en blick på tillståndet under detsamma”. Den märkliga urkunden visar oss redan i ynglingen hela mannen, som ända till fullständig utmattning av själs- och kroppskrafter kämpar om sanningen; hans omätliga kunskapstörst, hans outtömliga arbetskraft, hans obönhörliga självkritik och detta kämpande intellekt, som dock bara överröstar hjärtat när detta tycks ha tagit miste.

Den 22 oktober 1836 blev Karl inskriven. De akademiska föreläsningarna bekymrade han sig inte mycket om; under nio terminer besökte han inte mer än tolv, huvudsakligen juridiska, obligatoriska kollegier, och t.o.m. av dem åhörde han troligen endast få. Av de officiella universitetslärarna torde väl endast Eduard Gans ha utövat något inflytande på hans andliga utveckling. Han bevistade Gans' kurser i kriminalrätt och preussisk landsrätt, och Gans har intygat den ”utmärkta flit” med vilken Karl Marx besökte de båda kurserna. Beviskraftigare än sådana intyg, vid vilkas utställande det brukar gå mycket mänskligt till är den skoningslösa polemik, som Marx i sina första skrifter förde mot den historiska rättskolan, mot vars trångsynthet och oklarhet och skadliga inflytande på lagstiftning och rättsutveckling den filosofiskt bildade juristen Gans höjt sin värtaliga stämma.

Dock bedrev Marx enligt sin egen uppgift det juridiska fackstudiet endast som en underordnad disciplin vid sidan av historia och filosofi, och i båda dessa ämnen brydde han sig överhuvudtaget inte om några föreläsningar, gick nätt och jämt på det brukliga

obligatoriska kollegiet i logik, för Gabler, Heglers officiella efterträdare men den medelmåttigaste bland dennes medelmåttiga eftersägare. Som tänkare arbetade Marx självständigt redan vid universitetet och bemästrade på två terminer ett kunskapsförråd, som det med de akademiska föreläsningarnas långsamma stallutfodring skulle ha behövts mer än tjugu terminer för att tillgodogöra sig.

Efter ankomsten till Berlin krävde till att börja med "kärlekens nya värld" ut sin rätt. "Drucken av längtan och torn på hopp" utgöt han sig i tre häften dikter, som alla tillägnades "min dyra, evigt älskade Jenny v. Westphalen". I hennes händer var de redan i december 1836, "hälsade med tårar av lycka och smärta," som syster Sophie meddelade till Berlin. Diktaren själv bedömde ett år senare, i det stora brevet till föräldrarna, mycket respektlöst dessa sin musas barn. "Platt och formlöst myntad känsla, intet naturligt, allt konstruerat utifrån månen, raka motsatsen till vad som är och bör vara, retoriska reflexioner i stället för poetiska tankar": hela detta syndaregister utvecklade den unge diktaren själv, och om han också ville göra gällande som förmildrande omständighet "kanske även en viss känslans värme och strävan efter flykt", så rörde dessa berömliga egenskaper dock bara sinnelaget och omfånget, liksom i fråga om Schillers Laura-sånger.

I allmänhet andas hans ungdomsdikter en trivial romantik, genom vilken sällan en äkta ton klingar. Därtill är verstekniken mer hjälplös och osmidig än den borde ha varit efter Heines och Platens verskonst. På så sällsamma irrvägar började den konstnärsgåva utvecklas, som Marx ägde i rikt mått och som röjdes även i hans vetenskapliga verk. Liksom han i sitt bildspråk nådde upp till den tyska litteraturens främsta mästare, lade han stor vikt vid den estetiska symmetrin i sina skrifter, härvid olik de torftiga andar, som i snustorr tråkighet ser första kännetecknet på ett vetenskapligt arbete. Men bland de många gåvor, som muserna hade lagt i hans vagga, var inte gåvan att tala i bunden form.

Dock, som han skrev till sina föräldrar i det stora brevet av den 10 november 1837: poesin fick bara vara bisak, han måste studera juridik och kände framförallt ett behov att brottas med filosofin. Han gick igenom Heineccius, Thibaut och Källorna, översatte de båda första Pandekenböckerna, en samling av romersk borgerlig rätt, till tyska och försökte att lägga grunden till en rättsfilosofi. Detta "olycksaliga opus" ska han ha skrivit nästan fram till trehundra ark, en uppgift som kanske bara beror på ett skrivfel. Till slut insåg han falskheten i det hela och kastade sig i armarna på filosofin, för att uppställa ett nytt metafysiskt system. När detta började närma sig sin fullbordan nödgades han ännu en gång inse bakvändheten i sina hittillsvarande strävanden. Han hade också för vana att skriva av stycken ur alla böcker han läste, så ur Lessings Laokoon, Solgers Erwin, Winckelmanns Konsthistoria, Ludens Tyska historien och att skriva ned reflektioner i marginalen. Dessutom översatte han Tacitus' Germania och Ovidii elegier och började på egen hand, d.v.s. ur grammatikor, lära sig engelska och italienska, som han inte tidigare studerat, läste Kleins Kriminalrätt och annaler samt allt det nyaste i litteraturen, detta dock bara i förbigående. Slutet på läsåret utgjorde så åter "Musentänze und Satyrmusik", där den sanna poesins rike blixtrade mot honom som ett fépalats och alla hans skapelser föll ihop till ett intet.

Så blev resultatet av denna första termin, att han "genomvakat många nätter, genomkämpat många strider, fått många inre och yttre impulser" men ändå inte vunnit mycket, försummat naturen, konsten, världen och stött bort vänner. Den unga kroppen led också av överansträngning och på läkares inrådan flyttade Marx över till Stralau, som då ännu var en liten fiskarby. Där hämtade han sig snabbt och nu började den andliga kampen på nytt. Även den andra terminen arbetade han sig igenom massor av det mest olikartade kunskapsstoff, men allt

tydligare avtecknade sig Hegels filosofi som den fasta vilopunkten bland förbidragande uppenbarelsen. När Marx först lärde känna denna fragmentariskt, tyckte han inte om dess ”groteska bergsmelodi”, men under en ny sjukdomsperiod studerade han den från början till slut och råkade till på köpet in i en ”doktorsklubb” av unga hegelianer, där han under de våldsamma diskussionerna blev allt fastare förenad med ”den nu rådande världsfilosofin”, visserligen inte utan att alla de rika klangerna inom honom förstummades och han hemföll åt ”en ursinnig kritiklusta efter så mycket negerat”.

Allt detta uppenbarade Karl Marx för sina föräldrar, och avslutade med en anhängan om att genast — och inte, som hans far hade lovat, först till påsk nästa år — få komma hem. Han ville tala med fadern om ”sitt lynnes häftiga kastningar hit och dit”; endast i föräldrarnas ”kära närhet” skulle han kunna lugna ”de upprörda vålnaderna”.

Lika värdefullt som detta brev är för oss i dag som en spegel, vari vi ser den unge Marx livs levande framför oss, lika illa mottogs det i föräldrahemmet. Den redan sjuklige fadern såg framför sig ”demonen”, som han tidigare fruktat i sin son och som han fruktade ännu mer sedan han börjat älska ”en viss person” som sitt eget barn, sedan en mycket aktad familj godkänt ett förhållande, som till synes och att döma av världens vanliga gång för detta älskade barn var fullt av faror och dystra utsikter. Han hade aldrig egensinnigt föreskrivit sonen dennes livsväg, om det så också bara fanns en väg som kunde föra till uppfyllandet av ”heliga förpliktelser”; men vad han nu såg framför sig var en stormig sjö utan någon säker ankargrund.

Så beslöt han sig, trots sin ”svaghet” som han själv bäst kände, att ”för en gångs skull vara hård” och blev i sitt svar av den 1 december ”hård” på sitt sätt, omåttligt överdriven och dessemellan vemodigt suckande. Han frågade, hur sonen löst sin uppgift, och svarade själv: ”Tyvärr! Brist på ordning, ett oklart kringsvävande i alla vetandets delar, ett slött ruvande vid den dystra fotogenlampan; förvildning i en studerandes nattrock med okammat hår i stället för förvildning vid ölglasen; osällskaplig skygghet med förakt för all konvens och t.o.m. all hänsyn till sin egen far — konsten att umgås med världen inskränkt till den smutsiga kammare, där kanske i den klassiska oordningen Jennys kärleksbrev och faderns välmenande och måhända med tårar skrivna förmaningar användes till att rensa pipan med, vilket för övrigt vore bättre än om de genom ännu oförsvarligare oordning råkade i händerna på utomstående.” Så övermannade honom vemodet och han stärkte sig med de piller, som läkaren föreskrivit honom, för att förbli obarmhärtig. Karls dåliga hushållning klandras starkt. ”Som om vi vore stormrika, gör herr sonen på ett år av med nästan 700 taler, mot all överenskommelse, mot all sedvänja, då de rikaste inte ens gör av med 500.” Karl vore visst inte någon frossare eller slösare, men hur kan väl en man, som var åttonde eller fjortonde dag måste uppfinna ett nytt system och slita sönder det gamla, ägna sig åt sådana obetydligheter? Alla har sina händer i hans fickor och alla lurar honom.

På detta sätt fortsatte det ännu ett gott stycke och till sist avböjde fadern obönhörligt Karls besök. ”Att komma hit just nu vore vansinne. Jag vet visserligen, att du bryr dig föga om föreläsningar — fastän du troligen betalar för sådana — men jag vill åtminstone iaktta det passande. Jag är visst inte slav under andras åsikter, men jag tycker heller inte om att det skvallras på min bekostnad.” Till påsken skulle Karl få komma eller också tio dagar tidigare, ty så pedantisk ville fadern inte vara.

Genom all hans klagan hördes förebråelsen, att sonen var hjärtlös, och då denna förebråelse många gånger höjts mot Karl Marx, så må i detta sammanhang, där den första gången förekommer, genast sägas det lilla som kan sägas om detta. Med det moderna slagordet om

”rätten att leva sitt eget liv” uppfunnet av en förvekligad kultur för att försköna en feg egenkärlek, är naturligtvis ingenting sagt, och inte mer säger oss de äldre orden om ”geniets rätt”, geniet som skulle ha rätt att tillåta sig mer än vanliga människobarn. Hos Karl Marx hade den oavlåtliga kampen om högsta möjliga insikt snarare sitt innersta motiv i hjärtats djupa medkänsla. Han var inte, som han en gång uttryckte sig, oxe nog att vända ”människlighetens kval” ryggen, eller som redan Hutten uttryckte samma tanke: Gud hade belastat honom med ett sådant sinne, att det allmänna lidandet gjorde honom mer ont och gick honom djupare till sinnes än andra. Ingen enskild människa har någonsin gjort så mycket för att förstöra rötterna till människlighetens kval som Karl Marx. När hans livsskepp kryssade ute på öppna havet i storm och oväder och i fiendens eviga kulregn, så fladdrade hans fana alltid högt i masttoppen, men något behagligt liv var det inte ombord, varken för kaptenen eller manskapet.

Därför var Marx inte känslolös mot de sina. Den kämpande anden kunde väl överrösta hjärtat men aldrig kväva dess känslor och ofta har han även som mogen man beklagat, att de som stod honom närmast fick lida mer av hans svåra lott än han själv. Inte heller var den unge studenten döv för sin faders nödrop; han avstod inte bara från det omedelbara besöket i Trier utan också från påskresan, vilket bekymrade modern men tillfredsställde fadern, vars missnöje nu snabbt började avtaga. Han fortsatte visserligen att klaga, men han avstod från överdrifter. I konsten att föra ett abstrakt resonemang var han inte Karl vuxen och för att studera den terminologi, som var nödvändig för att tränga in i helgedomen, var han väl för gammal. Bara på en punkt kunde all metafysik inte hjälpa och där var sonen klok nog att iakttaga en förnäm tystnad, nämligen om de lumpna pengarna, vars värde för en familjefar han ännu inte tycktes känna till. Men av trötthet ville nu fadern nedlägga vapnen, och de orden hade en allvarigare mening än som framgick av den milda humor, som redan på nytt lekte mellan raderna i hans brev.

Detta brev är daterat den 10 februari 1838, då Heinrich Marx just stigit upp från ett fem veckors sjukläger. Det blev ingen förbättring; sjukdomen, tydligen en leversjukdom, kom tillbaka och tilltog, tills precis ett fjärdedels år senare, den 10 maj 1838, döden inträdde. Den korn i rätt tid för att bespara detta fadershjärta de besvikelser, inför vilka det så småningom skulle ha brustit.

Men Karl Marx har alltid tacksamt förstått vad hans fader betytt för honom. Liksom denne bar honom i sitt hjärtas innersta, så bar han minnet av sin fader i sitt hjärta tills han tog det med sig i graven.

2. Unghegelianerna

Från början av 1838, då han förlorade sin far, tillbringade Karl Marx ytterligare tre år i Berlin i den krets som tillhörde ”doktorsklubben”, vars intellektuella liv hade fört honom in i den hegelska filosofins hemligheter.

Hegels filosofi gällde då ännu som preussisk statsfilosofi. Kulturministern Altenstein och hans geheimråd Johannes Schulze hade alldeles särskilt tagit den under sitt beskydd. Hegel förklarade staten som den sedliga idén förverkligad, som det absolut förnuftiga och ett absolut självändamål, därför också som högsta rätt gentemot individerna, vilkas högsta plikt var medlemskapet i staten. Denna lära om staten tilltalade i hög grad den preussiska byråkratin; undra på det, den kastade ju ett försonande ljus t.o.m. över dess jakt på folkförförare.¹

Hegels filosofi var heller ingalunda något hyckleri, ty det framgick av hans politiska utveck-

¹ Demagoger — folkförförare kallades folkrörelsernas män, som i många fall dömdes till hårda fängelsestraff.

ling, att för honom var monarkin den ideala statsformen, i vilken statens tjänare måste göra sitt bästa; en viss delaktighet i makten för de härskande klasserna höll han dessutom för nödvändig, dock begränsad efter ståndtillhörighet, någon allmän folkrepresentation i modern konstitutionell mening ville han veta av lika litet som den preussiske konungen och dennes orakel Metternich.

Men detta system, som Hegel utformat för sig personligen, stod i oförsonlig motsättning till den dialektiska metod han företrädde som filosof. Med varats begrepp är också intets begrepp givet och ur kampen mellan dessa uppstår varandets högre begrepp. Allt är och är samtidigt icke, ty allt flyter, är föremål för ständig förändring, ständigt vardande och försvinnande. Så var historien en i evig omvälvning försiggående, från lägre till högre uppstigande utvecklingsprocess, som Hegel med sin omfattande bildning samlad från många olika fack inom den historiska vetenskapen företog sig att påvisa, om också blott i den form som motsvarade hans idealistiska åskådning. I allt det historiska skeendet handlar den absoluta idé, som Hegel förklarade för allvärldens livgivande själ utan att uttala något om den för övrigt.

Så kunde förbundet mellan Hegels filosofi och Friedrich Wilhelms stat endast vara ett förnuftsäktenskap, som varade just så länge båda ömsesidigt erkände den andres skälighet. Det gick något så när vid tiden för Karlsbadbesluten och förföljelsen av folkförförarna, men redan julirevolutionen 1830 gav den europeiska utvecklingen en så stark stöt framåt, att Hegels metod visade sig ojämförligt mycket mer hållbar än hans system. Så snart de svaga verkningarna i Tyskland av julirevolutionen hade kvävts och gravens tystnad åter vilade över folket av diktare och tänkare, skyndade sig det preussiska junkerdömet att ännu en gång spela ut den medeltida romantikens utslitna bråte emot den moderna filosofin. Detta kunde ske så mycket lättare, som beundran för Hegel varit mera vanlig inom den halvupplysta byråkratin än inom junkerdömet, och Hegel med allt sitt förhärlikande av tjänstemannastaten dock inte gjort det minsta för att bibehålla religionen åt folket, vilket nu en gång var den feodala traditionens A och O, liksom det när allt kommer omkring är för alla utsugande klasser.

Den första sammanstötningen kom också på det religiösa området. Om Hegel ansett, att bibelns heliga historier kunde betraktas som profana och att tron inte hade något att göra med medvetandet om enkla, verkliga händelser, så gjorde David Strauss, en ung man från Schwaben, fullt allvar av mästarens ord. Han fordrade att den evangeliska historien skulle utlämnas åt den historiska kritiken, och bevisade rättmätigheten i sitt krav genom sin bok Jesu liv, som utkom 1835 och väckte ett oerhört uppseende. Strauss knöt här an till den borgerliga upplysningen, om vars ”upplysande” Hegel hade uttalat sig alltför föraktfullt. Men den nyvinning som det dialektiska tänkandet utgjorde tillät honom att fatta frågan ojämförligt mycket djupare än den gamle Reimarus, Lessings okände,¹ hade fattat den. Strauss såg inte längre i den kristna religionen en produkt av bedrägeri eller i apostlarna en liga av skojare utan förklarade evangeliernas mytiska innehåll som de första kristna församlingarnas omedvetna skapande. Men mycket ur evangelierna erkände han ännu som historiska uppgifter om Jesu liv och erkände Jesus själv som historisk person, liksom han överhuvud på de viktigaste punkterna alltjämt förutsatte en historisk kärna.

Politiskt var Strauss fullständigt oförarglig och förblev så hela sitt liv. En något skarpare klang hade den politiska tonen i ”Hallische Jahrbücher”, som Arnold Ruge och Theodor

¹ Teologen Hermann Samuel Reimarus skrev den rationalistiska och religionskritiska skriften ”Apologi eller försvarsskrift för Gud den förnuftige givaren”, men vågade aldrig offentliggöra den. Först efter hans död utgavs delar av verket av Lessing som inte nämnde författarens namn utan kallade det ”Fragment från en okänd”. I skriftserien ”Zur Geschichte und Literatur. Aus den Schätzen der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel.”

Echtermeyer grundade år 1838 för unghегelianerna. De utgick visserligen från litteraturen och filosofin och ville närmast endast vara en motvikt mot "Berliner Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik", gammalhegelianernas förlegade organ. Men Arnold Ruge, som blev den ledande då Echtermeyer snart avled, hade dock redan varit med i studentpolitiken och fått sin andel av jakten på folkförförare, då han dömts till ett sexårigt fängelsestraff avtjänat i Köpenick och Kolberg. Han hade visserligen inte tagit detta öde tragiskt och hade som privatdocent i Halle genom ett lyckat giftermål skaffat sig en behaglig tillvaro, som kom honom att förklara det preussiska statsväsendet för fritt och rättfärdigt trots allt. Han skulle inte ha haft något att invända, om de gammalpreussiska mandarinernas elaka talesätt besannats att ingen gör en så snabb karriär i Preussen som en omvänd folkförförare. Men det var just här det hakade upp sig.

Ruge var inte någon självständig tänkare och allra minst någon revolutionär ande men han ägde tillräckligt med bildning, äregirighet, flit och kamplust för att väl kunna redigera en vetenskaplig tidskrift. Själv har han en gång ganska träffande kallat sig en intellektuell grosshandlare. Han gjorde sina Hallische Jahrbücher till en samlingsplats för alla oroliga andar, och det är nu en gång dessa — i all statlig ordning obehagliga — som har företrädet att ställa till med det mesta rabaldret på pressens marknad. David Strauss fängslade som medarbetare ojämförligt mycket mer än samtliga teologer, som med spjut och lansar förfäktade evangeliernas gudaingivna ofelbarhet hade kunnat fängsla läsekretsen. Visserligen försäkrade Ruge att hans årsböcker alltjämt vore "hegelskt kristna och hegelskt preussiska", men kulturminister Altenstein, som redan av andra skäl häftigt kritiserades av den romantiska reaktionen, litade inte på den fridsamma inställningen och tillmötesgick inte Ruges ivriga anhållan om en anställning i statens tjänst som ett erkännande för sina insatser. Då blev det klart för Hallische Jahrbücher att de band måste lösas, som höll den preussiska friheten och rättfärdigheten fängslade.

Till medarbetarstaben i Hallische Jahrbücher hörde nu också unghегelianerna från Berlin, bland vilka Marx tillbringade tre ungdomsår. Doktorsklubben bestod av docenter, lärare och skriftställare, ännu unga men med studieåren bakom sig. Rutenberg, som Marx i början av ett brev till sin far kallade den intimaste av sina vänner i Berlin, hade undervisat i geografi i kadettkåren i Berlin men avskedats, officiellt för att han en morgon legat drucken i rännstenen men faktiskt för att man misstänkte, att han var författare till en "illvillig" artikel i någon av Hamburgs eller Leipzigs tidningar. Eduard Meyen medarbetade i en kortlivad tidskrift, i vilken Marx publicerade två av sina dikter, lyckligtvis de enda som någonsin trycktes. Huruvida Max Stirner, som undervisade i en flickskola, tillhört föreningen redan på den tiden då Marx studerade i Berlin, kan inte med säkerhet påvisas. Något bevis för att de varit personligt bekanta föreligger inte. Frågan har heller inte något djupare intresse, då det aldrig har funnits något andligt sammanhang mellan Marx och Stirner. Så mycket starkare var det inflytande som de intellektuellt mest framstående medlemmarna i Doktorsklubben utövade på Marx: Bruno Bauer, privatdocent vid Berlins universitet, och Karl Köppen, lärare vid realskolan i Dorotheenstadt.

Karl Marx var knappt tjugu år, när han anslöt sig till Doktorsklubben, men som så ofta senare i livet när han inträdde i en ny krets blev han en stimulerande huvudperson där. Även Bauer och Köppen, som båda var ungefär tio år äldre än han, såg honom tidigt som en andligt överlägsen kraft och kunde inte önska sig en bättre medkämpe än denne yngling, som dock ännu hade mycket att lära och som lärde sig mycket av dem. "Vännen Karl Marx från Trier" tillägnade Köppen den häftiga kampskrift, som han publicerade år 1840 till hundraårsdagen

av kung Fredrik II:s av Preussen trontillträde.

Köppen ägde historisk begåvning i ovanligt hög grad, som man ännu i dag kan se av hans bidrag i Hallische Jahrbücher. Honom kan vi också tacka för den första verkligt historiska värderingen av det röda skräckväldet under den stora franska revolutionens tid. Han förstod att träffsäkert och framgångsrikt kritisera den samtida historieskrivningens stora män, herrar Leo, Ranke, Raumer, Schlosser. Själv försökte han sig på de mest olikartade områden av den historiska forskningen, allt från en litterär inledning till nordiska mytologin, som kan ställas i jämbredd med Jakob Grimms och Ludvig Uhlands undersökningar, till ett stort arbete över Buddha, som t.o.m. vann erkännande av Schopenhauer, vilken eljest inte gillade den gamle hegelianen. När nu en man som Köppen önskar den preussiska historiens största despot tillbaka som en ”pånyttfödelsens ande” för att ”med flammande svärd utplåna alla vedersakare, som hindrar oss från att inträda i löftets land”, blir man på snabbaste sätt förflyttad till den egendomliga miljö i vilken dessa berlinska unghgelianer levde.

Det är två betingelser som man därvid måste ta med i räkningen. Den romantiska reaktionen och dess medlöpare arbetade med all kraft på att nedsvärta Fredriks minne. Det var, som Köppen uttryckte sin uppfattning, en ”jämmerlig musik: gammal- och nytestamentliga trumpetare, moraliska trumslagare, uppbyggliga säckpipor, historiska och andra träblåsare, däremellan frihetshymner bölade i urtysk ölbas?”. Men dessutom fanns det ännu ingen kritisk vetenskaplig undersökning, som gjort den preussiske konungens liv och gärning något så när rättvisa, och någon sådan kunde ännu inte existera eftersom de avgörande, viktiga källorna till hans historia då inte hade öppnats. Hans ryktbarhet byggde på hans ”upplysthet”, för vilken den ena sidan hatade och den andra beundrade honom.

I själva verket ville Köppen med sin skrift understödja tendenser från 1700-talets upplysnings-tid. Ruge sade om Bauer, Köppen och Marx att deras kännetecken var anknytningen till den borgerliga upplysningstiden; som en filosofisk motsvarighet till det revolutionära partiet ”Berget” i franska revolutionen var de varningstecken på den tyska stormhimlen. Köppen avvisade de ”tomma fraserna” mot 1700-talet filosofi: trots deras långtråkighet har vi mycket att tacka de tyska upplysningsmännen för, deras enda brist var att de inte var upplysta nog. Detta sade Köppen huvudsakligen till Hegels tanketomma eftersägare, ”begreppets ensamma botgörare”, ”logikens gamla bramaner”, som sittande med korslagda ben i orörliga vila, entonigt mumlande läste de tre heliga böckerna och bara då och då sände en lysten blick över till danserskornas värld. I gammalhegelianernas organ avvisades Köppens skrift av Varnhagen såsom ”äcklig” och ”vedervärdig”, denne måste ju också känna sig särskilt träffad av Köppens beska ord om ”kärrets paddor”, dessa kryp utan religion, utan fädernesland, utan övertygelse, utan samvete, utan hjärta, varken varma eller kalla, utan glädje eller smärta, utan kärlek eller hat, utan gud eller djävul, dessa eländiga som irrade omkring utanför helvetets portar och var för dåliga t.o.m. för detta.

Köppen firade den ”store konungen” endast som den ”store filosofen”. Men därvid förirrade han sig dock mer än det var tillåtet, ens med den tidens kunskapsnivå. Hans uppfattning var denna: ”Fredrik hade inte som Kant ett dubbelt förnuft, ett teoretiskt, som uppriktigt och djärvt framträder med sina betänkligheter och tvivel och negationer, och ett praktiskt, förmyndaraktigt, officiellt, anställt, som gottgör vad det förra syndat och döljer dess ofog. Endast ett omoget förnuft kan påstå att hans filosofiskt-teoretiska visdom visar sig särskilt överjordisk gentemot den kungligt-praktiska och att gamle Fritz ofta påmint om enslingen på Sanssouci. Tvärtom — aldrig har konungen i honom givit vika för filosofen.” I våra dagar skulle var och en som vågade upprepa detta Köppens påstående t.o.m. av preussiska historie-

skrivare ådraga sig förebråelse för omogenhet, men även för år 1840 var det dock något för starkt att nedvärdera en sådan man som Kant och hans lisverk i upplysningens tjänst till förmån för de rationalistiska skämt, som den enväldige despoten hade drivit med de franska skönandar, som gjort sig till hovnarrar åt honom.

Vad som manifesterade sig i denna inställning var den egendomliga torftighet och tomhet i Berlinlivet, som blev ödesdiger för de dåvarande unghегelianerna. Just hos Köppen, som dock slutligen blev den förste som tog avstånd därifrån, framträdde den påfallande t.o.m. i denna kampskrift där han engagerat sig helt. I Berlin saknades ännu det kraftfulla stöd, som den redan rikt utvecklade industrin i Rehnlandet var för det borgerliga självmedvetandet, men den preussiska huvudstaden var efterbliven så snart den tidens kamp började gälla det praktiska livets område, även i förhållande till Köln, Leipzig och själva Königsberg. ”De tror sig vara oerhört fria”, skrev ostpreussaren Waldesrode om sin tids berlinare, ”om de i kaffehusen gör sig kvicka över Cerf, Hagen, konungen, dagshändelserna o.s.v. på dagdrivarmanér, i välkända tongångar.” Berlin var främst en militär- och residensstad, vars småborgerliga befolkning genom elakt, småsint skvaller höll sig skadeslösa för den fega underkastelse, som den offentligt ägnade varje hovekipage. Rätt forum för denna opposition var skvallersalongen hos densamme Varnhagen, som redan tog avstånd från kung Fredrik II:s rationalism som Köppen fattat den.

Det finns ingen anledning att betvivla att den unge Marx delade åsikterna i denna skrift, som för första gången på ett hedrande sätt nämnde hans namn inför offentligheten. Han hade nära kontakter med Köppen och har övertagit mycket av den äldre kamratens sätt att skriva. De förblev också goda vänner, ehuru deras livsvägar snart skildes; när Marx tjugo år senare besökte Berlin, fann han Köppen vara ”helt och hållet den gamle” och de hade en ogrumlad glädje av att återse varandra. Inte långt därefter, år 1863, dog Köppen.

3. Självmedvetandets filosofi

Den egentlige ledaren för unghегelianerna i Berlin var dock inte Köppen utan Bruno Bauer. Han erkändes också som mästarens utkorade lärjunge, särskilt sedan han med beräkande högdragenhet hade uttalat sig mot boken Jesu liv och blivit fränt avspisad av författaren, Strauss. Ecklesiastikminister Altenstein höll sin skyddande hand över denna hoppingivande förmåga.

Men Bruno Bauer var trots detta ingen streber och Strauss hade spått fel, då han sade att denne skulle sluta i den ortodoxe hövdingen Hengstenbergs ”förbenade skolastik”. I stället råkade Bauer sommaren 1839 in i en litterär fejd med Hengstenberg, som ville upphöja hämndens och vredens gammaltestamentliga Gud till kristendomens. Denna fejd höll sig visserligen ännu inom gränserna för en akademisk stridsfråga men föranledde dock den ålderdomssvage och ängslige Altenstein att sätta sin skyddsling utom räckhåll för den lika hämndlystna som rättrogna ortodoxins misstänksamma blickar. Han sände Bauer hösten 1849 till Bonns universitet, till att börja med som privatdocent men med avsikt att innan årets slut ge honom professur.

Men vid denna tid var Bruno Bauer redan mitt inne i en andlig utvecklingsperiod som skulle föra honom långt utöver Strauss, vilket framgår huvudsakligen av hans brev till Marx. Han påbörjade en kritik av evangelierna, som drev honom att göra rent hus med de sista ruiner som Strauss ännu skonat. Bruno Bauer påvisade att evangelierna inte innehöll ens en atom av historisk verklighet, att allt i dem var alster av evangelisternas fria författarverksamhet. Han påvisade att den kristna religionen såsom världsreligion inte tvingats på den antika, grekisk-

romerska världen utan var dess egen produkt. Han slog därmed in på den enda väg, på vilken kristendomens uppkomst kunde vetenskapligt utforskas. Det är mycket förklarligt att hov-, mode- och salongsteologen Harnack, som för närvarande lägger evangelierna tillrätta i de härskande klassernas intresse, för inte så länge sedan försökt stämpla fortsatta forskningar på den av Bruno Bauer anvisade vägen som ”värdelösa”.

Medan dessa tankar började mogna hos Bruno Bauer, var Karl Marx hans oskiljaktige följeslagare, och Bauer såg själv i den nio år yngre vännen sin bästa medkämpe. Han hade knappt hunnit bli varm i kläderna i Bonn förrän han med enträgna brev försökte locka Marx efter sig dit. En professorsklubb i Bonn var ”rena källborgerligheten” i jämförelse med doktorsklubben i Berlin, som dock alltid burits upp av intellektuella intressen. Han skrattade visserligen också mycket i Bonn men inte så som han skrattat i Berlin bara han gått över gatan med Marx. Marx borde nu skynda sig att bli färdig med sin ”eländiga examen”, för vilken endast fordrades Aristoteles, Spinoza, Leibniz och ingenting mer; han borde sluta upp att ta detta farsartade nonsens så samvetsgrant. Med filosoferna i Bonn skulle han få ett lätt spel, vad som nu bråskade var startandet av en radikal tidskrift, som de skulle utge tillsammans. Berlin-sladdret och bleksiktigheten i Hallische Jahrbücher kunde man inte längre stå ut med. Det gjorde honom ont om Ruge, men varför jagade han inte ut småkrypen ur sin tidskrift?

Dessa brev har oftast en mycket revolutionär ton, men alltjämt åsyftades bara en filosofisk revolution, varvid Bauer räknade mera med statsmakternas hjälp än med deras motstånd. I december 1839 skrev han till Marx, att Preussen tycktes förutbestämt att vidareutvecklas endast genom en strid liknande den vid Jena (Napoleon besegrade där Preussen år 1807), vilken ju visserligen inte behövde utkämpas på ett slagfält fullt av lik. Några månader senare — när hans beskyddare Altenstein och den gamle konungen nästan samtidigt hade avlidit — anropade han det tyska statslivets högsta idé, det furstliga huset Hohenzollerns familjeanda, genom vilken detta hus fyra hundra år hade ägnat sina bästa krafter åt att ordna förhållandet mellan kyrka och stat. På samma gång lovade Bauer, att vetenskapen inte skulle förtrötts när det gällde att försvara statens idé gentemot kyrkans anspråk; staten kunde väl för ett ögonblick ta miste, bli misstänksam mot vetenskapen och tillgripa tvångsåtgärder, men då förnuftet ingick i begreppet stat kunde den inte misstaga sig under någon längre tid. På denna hyllning svarade den nye konungen med att utnämna den ortodoxe reaktionären Eichhorn till Altensteins efterträdare. Denne offrade efter förmåga vetenskapens frihet i den mån den var knuten till statens idé, d.v.s. den akademiska tankefriheten, för kyrkans anspråk.

Den politiska hållningslösheten var mycket större hos Bauer än hos Köppen, som väl kunde misstaga sig på en enda Hohenzoller av större mått än familjens vanliga men inte på ”familjeandan” i detta furstehus. Köppen hade inte trängt så djupt i Hegels ideologi som Bauer. Men man får inte förbise, att Bauers politiska kortsynthet bara var avigsidan av hans filosofiska skarpsinne. Han hade i evangelierna upptäckt den idémässiga utfällningen av den tid i vilken de uppstått, och så ansåg han, vilket från rent ideologisk utgångspunkt inte var så tokigt, att om den kristna religionen med sin grumliga blandning av grekisk-romersk filosofi hade lyckats övervinna den antika bildningen, så borde den moderna dialektikens fria och klara kritik ännu lättare kunna övervinna den kristet-germanska bildningens tunga förtryck.

Det som gav honom denna imponerande säkerhet var självmedvetandets filosofi. Under denna filosofis namn hade en gång de grekiska filosofiskolor sammanslutit sig, som uppstått ur det grekiska samhällets nationella förfall och mest bidragit till att befrukta den kristna religionen: skeptikerna, epikuréerna och stoikerna. De kunde inte mäta sig med Plato i fråga om spekulativt djupsinne eller med Aristoteles när det gällde universellt vetande och hade

behandlats tämligen föraktfullt av Hegel. Deras gemensamma mål var att den enskilda människan som genom ett fruktansvärt sammanbrott skilts från allt som dittills bundit och burit upp henne, nu också skulle göras oberoende av alla yttre förhållanden och återföras till sitt inre liv, till att söka sin lycka i andens och sinnets lugn, som förblev orubbat även om världen störtade samman.

Men på ruinerna av en sammanstörtad värld hade, så utvecklade Bauer tankegången, det kraftlösa jaget som ensam makt ryggat tillbaka för sig själv, det hade blivit främmande för sitt eget självmedvetande och avhänt sig det genom att ställa sin allmänna makt som en främmande makt mot sig själv; utlämnad åt världshärskaren i Rom, som hos sig inneslutit alla rättigheter och som bar liv och död på sina läppar, åt den evangeliska historiens herre, som med en fläkt av sin andedräkt betvingade naturen eller slog ned sina fiender, som redan på jorden förkunnade sig vara världens herre och domare. En broder hade skapats, fientlig visserligen, men dock en broder. Den kristna religionens slaveri hade ändå fostrat mänskligheten, så att den grundligare kunde förbereda friheten och omfatta den så mycket innerligare när den äntligen en gång var vunnen. Det återvunna oändliga självmedvetandet, som förstår och omfattar sitt eget väsen har makt över de skapelser vari det själv yttrar sig.

Avstår man från den tidens filosofspråk, så kan man på ett begripligare sätt säga vad det var som fångslade Bauer, Köppen och Marx i den grekiska självmedvetandefilosofin. I själva verket anknöt de också därmed till den borgerliga upplysningen. De gammalgrekiska skolor som utvecklat filosofin och självmedvetandet hade inte kunnat uppvisa så geniala representer som de äldre naturfilosoferna Demokrit och Heraklit eller de senare begreppsfilosoferna Plato och Aristoteles, men de hade dock haft en betydelsefull historisk existens. De hade öppnat nya perspektiv för den mänskliga anden, brutit hellenismens nationella och slaveriets sociala skrankor, i vilka Plato och Aristoteles ännu varit helt fångna, de hade gett viktiga bidrag till urkristendomen, de lidande och undertrycktas religion, vilken först sedan den blivit en utsugande och undertryckande härskarkyrka övergick till Plato och Aristoteles. Hur bryskt än Hegel i andra sammanhang uttalat sig om självmedvetandets filosofi, så hade han dock eftertryckligt påpekat vad läran om subjektets inre frihet betytt vid tiden för det romerska världsrikets fullständiga sammanbrott, då hela den andliga individualitetens ädla skönhet brutalt utplånades. Så hade också redan 1700-talets borgerliga upplysning mobiliserat självmedvetandets grekiska filosofer, skeptikernas tvivel, epikuréernas religionshat, stoicismens republikanska sinnelag.

Köppen uttryckte liknande tankegångar, när han i sin skrift om sin hjälte konung Fredrik II, sade: "Epikurism, stoicism och skepticism är den antika organismens nerver och inälvssystem, vars omedelbara naturliga enhet var betingelsen för antikens skönhet och sedlighet och som vid dess utdöende föll sönder. Alla tre hade Fredrik med underbar kraft upptagit och genomfört i sig. De blev huvudmomenten i hans världsåskådning, hans karaktär, hans liv." Åtminstone det som Köppen i dessa satser säger om de tre systemens sammanhang med det grekiska livet har Marx tillerkänt en "djupare betydelse".

Själv tog han visserligen itu med detta problem, som sysselsatte honom lika mycket som de äldre vännerna, på ett annat sätt än de. Han sökte kunskap om "det mänskliga självmedvetandet som högsta gudom", som inte erkände något annat vid sin sida, varken i religionens förvridna spegelbild eller i den filosofiska lättjan hos en despot. Han gick tillbaka till källorna för denna filosofi, vars system också för honom var nyckeln till den grekiska andens sanna historia.

4. Doktorsavhandlingen

När Bauer hösten 1839 sökte intala Marx att äntligen klara av sin ”eländiga examen”, hade han så till vida en anledning till otålighet som Marx redan hade åtta terminer bakom sig. Men någon examensfeber i ordets obehagliga mening förutsatte han ändå inte hos Marx, annars hade han inte tilltrött honom att redan vid första anstormning övervinna filosofiprofessorerna i Bonn.

Det var nu en gång en egenhet hos Marx — och förblev det till hans livs slut — att hans omätliga kunskapsbegär tvingade honom att snabbt ta itu med de svåraste problem liksom hans obönhörliga självkritik hindrade honom att lika hastigt bli färdig med dem. Enligt sitt sätt att arbeta måste han ha grävt ner sig i torra verk om den grekiska filosofin, och en framställning av självmedvetandets tre system var inte ett arbete som klarades av på ett par tre terminer. Härför hade Bauer, som producerade ovanligt fort, alltför fort för att hans arbete skulle ha ett bestående värde, endast föga förståelse, mycket mindre än Friedrich Engels, som dock även han många gånger blev otålig när Marx inte kunde finna måtta och mål för sin självkritik.

Denna ”eländiga examen” hade emellertid, fränsett detta, sina svårigheter om inte för Bauer så för Marx. Redan under sin fars livstid hade han beslutat sig för den akademiska banan utan att därför skjuta valet av ett praktiskt yrke fullständigt åt sidan. Men efter Altensteins död började den mest tilltalande delen av en professors arbete att försvinna, den som kunde uppväga dess många avigsidor: den relativa friheten som funnits för filosoferandet på universitetens lärostolar. Hur litet det eljest lönade sig att bråka med de akademiska perukstockarna, gav ju Bauer ganska levande skildringar av från Bonn.

Bauer fick snart själv göra sin första erfarenhet av att en preussisk professors vetenskapliga forskning var beroende av speciella förhållanden.

Efter Altensteins död i maj 1840 förvaltede ministerialdirektor Ladenberg några månader ecklesiastikministeriet och han hade pietet nog för sin gamle chefs minne att inlösa dennes löfte att ge Bauer en professur i Bonn. Men så snart Eichhorn blivit utnämnd till ecklesiastikminister, avböjde teologiska fakulteten i Bonn Bauers utnämning till professor, officiellt därför att han skulle störa dess enighet, i själva verket med det hjältemod en tysk professor alltid visar när han känner sig säker på sina höga överordnades hemliga bifall.

Bauer fick meddelandet om beslutet just när han skulle återvända till Bonn från Berlin, där han tillbringat höstferierna. Bland hans vänner överlade man nu, om det inte redan fanns en oförsonlig klyfta mellan den religiösa och vetenskapliga riktningen, om en anhängare av den senare riktningen ännu för sitt samvetes skull kunde tillhöra teologiska fakulteten. Men Bauer själv vidhöll sin optimistiska uppfattning av det preussiska statssystemet och avböjde även det officiösa förslaget, att han skulle sysselsätta sig med författarverksamhet, varvid han skulle få bidrag av statliga medel. Han återvände full av kamplust till Bonn, där han gemensamt med Marx som snart skulle komma efter hoppades få till stånd ett avgörande på de viktigaste punkterna.

Planen på att gemensamt utge en radikal tidning stod fast, men med den akademiska banan vid universitetet såg det numera illa ut för Marx. Som vän och medhjälpare till Bauer hade han att räkna med fientligt motstånd från professorsligan i Bonn och intet låg honom mera fjärran än att försöka ställa sig in hos Eichhorn eller Ladenberg, som Bauer rådde honom till, i den i och för sig fullständigt sannolika förväntan att allt då skulle gå bra i Bonn. I sådana frågor tänkte Marx alltid strängt moraliskt. Men även om han varit böjd för att ge sig in på

denna slippriga väg, så kunde med säkerhet förutses att han skulle komma att falla. Ty Eichhorn tvekade inte längre att visa vilken andas barn han var. Han kallade den gamle Schelling, som blivit uppenbarelsetroende, till Berlins universitet för att ytterligare slå ihjäl de förbenade hegelianernas åldersdomssvaga skara och lät relegera studenterna i Halle, som i en vördsam inlaga till konungen anhållit att Strauss skulle kallas till Halle som deras rektor.

Inför sådana utsikter avstod Marx med sitt unghegelianska tänkesätt från att alls avlägga någon preussisk examen. Men om han inte hade lust att låta hunsa sig av Eichhorns lydiga redskap, så vek han därför inte ur striden. Tvärtom! Han beslöt sig för att förvärva doktorshatten vid ett mindre universitet och samtidigt som bevis på sin förmåga och flit förse sin avhandling med ett utmanande djärvt förord, för att sedan slå sig ned i Bonn och tillsammans med Bauer ge ut den planerade tidskriften. Universitetet skulle då inte heller vara alldeles stängt för honom, åtminstone enligt statuten behövde han som doctor promotus vid ett främmande universitet bara gå igenom några formaliteter för att få tillträde som privatdocent.

Denna plan fullföljdes också. Den 15 april 1841 blev Marx i sin frånvaro promoverad till doktor i Jena på en avhandling som sysslade med skillnaden mellan den demokritiska och den epikureiska naturfilosofin. Det var en del av en större skrift, i vilken Marx ville framställa hela cykeln av de epikureiska, stoiska och skeptiska filosofierna i dess sammanhang med hela den grekiska tankevärlden. Här skulle till att börja med detta förhållande utvecklas med ett exempel och endast i relation till det äldre tänkandet.

Bland Greklands äldre naturfilosofer hade Demokritos strängast genomfört materialismen. Ur intet kommer intet, intet varande kan förintas. All förändring är blott förenade och åtskiljande av delar. Intet sker tillfälligtvis utan allt av orsak och med nödvändighet. Intet existerar annat än atomerna och tomma rummet, allt annat är blott åsikter. Atomerna är oändliga till antalet och av en oändlig mångfald i formen. I evig fallrörelse genom det oändliga rummet stöter de större, som faller fortare, ihop med de mindre; de därigenom uppstående sidosvängarna och virvlarna är början till världens utformning. Otaliga världar formas och förgås, bredvid varandra och efter varandra.

Epikuros hade nu övertagit denna Demokritos naturuppfattning, men med vissa förändringar. Den mest bekanta av dessa förändringar bestod i vad han kallade atomens deklination. Epikuros påstod, att atomen i fallet deklinerade, d.v.s. inte föll lodrätt utan avvek en smula från den rätta linjen. På grund av denna åsikt, som var fysikaliskt omöjlig, har han grundligt avhånats alltifrån Cicero och Plutarkos till Leibniz och Kant; såsom eftersägare till Demokritos som endast försämrat sin förebild. Men vid sidan av detta gick en annan strömning, som i Epikuros' filosofi såg forntidens mest fulländade materialistiska system tack vare den omständigheten att den bibehållits i Lucretii lärodikt, medan av Demokritos filosofi endast obetydliga spillror räddats genom seklernas stormar. Samme Kant, som avfärdade atomens deklination som ett oförsämrat påhitt, såg dock i Epikuros det sinnligas främste filosofi i motsats till Plato som var det intellektuellas främste filosof.

Marx bestred inte Epikuros' fysikaliska oförnuft, han medgav dennes ”gränslösa vårdslöshet i förklaringen av fysiska fenomen”, han påvisade att för Epikuros var den sinnliga iakttagelsen det enda sanningskriteriet: solen hade han hållit för två fot stor därför att den såg ut att vara två fot stor. Men Marx nöjde sig inte med att avfärda dessa påtagliga dårskaper med någon lämplig artighet, han sökte i stället i det fysikaliska oförnuftet spåra upp det filosofiska förnuftet. Han förfor i enlighet med den vackra sats, som han i en anmärkning i sin avhandling skrivit till sin mästare Hegels ära, att en filosofisk skola, vars lärare har ackommoderat d.v.s.

bearbetat och tillrättalagt, inte fick misstänkliggöra läraren utan borde förklara hans ackommodation ur otillräckligheten av den princip, i vilken den hade sin rot, och på så sätt förvandla det som tycktes vara en samvetsfråga till en fråga om vetenskapens framsteg.

Det som för Demokritos var målet var för Epikuros endast medlet att uppnå målet. Han sökte inte kunskap om naturen utan en åsikt om naturen som kunde stödja hans filosofiska system. Om självmedvetandets filosofi som antiken känt den hade sönderfallit i tre skolor, så representerade enligt Hegel epikuréerna det abstrakt-individuella och stoikerna det abstraktallmänna självmedvetandet, bägge som ensidigt dogmatiska system mot vilka t.o.m. skepticismen reagerat för denna ensidighets skull. Eller som en nyare historiker på den grekiska filosofins område uttryckt det: i stoicismen och epikurismen trädde den individuella och den allmänna sidan av den subjektiva anden, individens atomistiska isolering och hans panteistiska hängivande åt allt, med samma anspråk oförsonligt mot varandra, medan denna motsättning i skepticismen upphävdes till neutralitet.

Genom olikheten i sina utgångspunkter fördes epikuréer och stoiker långt bort från varandra trots sina gemensamma mål. Deras inriktning på helheten gjorde stoikerna filosofiskt till determinister, för vilka allt skeendes nödvändighet blev självklar, och politiskt till avgjorda republikaner, medan de på det religiösa området inte kunde befria sig från en vidskeplig och ofri mystik. De stödde sig på Herakleitos, för vilken hängivandet åt det hela hade antagit formen av det krassaste självmedvetande. För övrigt handskades de lika vårdslöst med hans åsikter som epikuréerna med Demokritos. Epikuréerna åter blev på grund av sin princip om den isolerade individen i filosofiskt hänseende indeterminister, bekännare av den enskilda människans fria vilja, men politiskt undergivna och tålmodiga — bibelspråket om att vara överheten underdånig är ett arv från Epikuros — medan däremot deras filosofi befriade dem från alla religiösa band. I en rad fina undersökningar visade nu Marx, hur man kunde förklara ”differensen mellan den demokritiska och den epikureiska naturfilosofin”. För Demokritos var det bara fråga om atomens materiella existens. Epikuros däremot hade vid sidan härav framhåvt atomens begrepp, vid sidan av dess materia också dess form, vid sidan av dess existens också dess väsen; han hade i atomen sett inte bara fenomenvärldens materiella grundval utan också sinnebilden för den isolerade individen, det abstrakt-individuella självmedvetandets formella princip. När Demokritos ur atomens lodräta fall drog slutsatsen om allt skeendes nödvändighet, så lät Epikuros denna nödvändighet avvika en smula från den rätta linjen, ty vad bleve annars — som Lucretius, den mest berömde uttolkaren av den epikureiska filosofin, sagt i sin lärodikt — den fria viljan, som de levande varelserna slitit ur ödets hand? Denna motsägelse mellan atomen som fenomen och som väsen genomtränger hela Epikuros' filosofi och leder denna till den godtyckliga förklaring av de fysiska fenomenen, som förhånades redan under antiken. Först inom astronomin löses alla den epikureiska filosofins motsägelser, men himlakropparnas allmänna och eviga existens gör också det abstrakt-individuella självmedvetandets princip till ett misslyckande. Så förlorar denna princip sin materiella maskering och Epikuros, enligt Marx ”den störste grekiske upplysningsfilosofen”, kämpar mot religionen, som hänger som ett hot över människornas dödliga släkte.

Redan i sin första skrift visade sig Marx vara en konstruktiv tänkare, även där man i detalj kunde bestrida hans utläggning av Epikuros. Ty detta bestridande kunde endast rikta sig mot att Marx skarpare genomträngt och dragit klarare slutsatser ur Epikuros grundprinciper än denne själv förmått. Hegel hade kallat den epikureiska filosofin för tanklösheten upphöjd till princip, och säkert är att dess upphovsman, som var autodiakt, alltid lade stor vikt vid ett

enkelt språkbruk långt från den hegelska filosofins spekulativa vändningar med vilka Marx kommenterade den. Ett mogenhetsbetyg har dock Marx som Hegels lärjunge givit sig själv i denna avhandling. Med säker hand behärskar han den dialektiska metoden, och språket har den märg och kraft, som mästaren Hegel trots allt ägde, men som den efterföljande trossen av lärjungar för länge sedan förlorat.

Dock står Marx i denna skrift ännu helt på den hegelska filosofins idealistiska mark.¹ En läsare i våra dagar känner sig redan vid första anblicken främmande för avhandlingens ogynnsamma omdöme om Demokritos. Om honom säges, att han bara har uppställt en hypotes, som är praktikens resultat, inte dess energiska princip, och som därför förblir verkningslös då den konkreta utforskningen av naturen inte längre bestäms av den. I motsats till Demokritos prisas Epikuros för att han skapat atomvetenskapen, trots hans godtyckliga förklaring av naturföreteelserna och hans lära om det abstrakt-individuella självmedvetandet, som — enligt vad Marx medger — upphäver all sann och verklig vetenskap, så snart den inte behandlar ting i vilkas natur det individuella är avgörande.

I våra dagar behöver man inte först bevisa, att i den mån det finns en atomvetenskap, i den mån läran om elementarkropparna och alla fenomenens uppkomst genom deras rörelse blivit den moderna naturforskningens grundval, ur vilken lagarna för ljudet, ljuset, värmen, de kemiska och fysikaliska förändringarna i tingen förklaras, så är det Demokritos och inte Epikuros som varit dess förste banbrytare. Men vid denna tidpunkt var för Marx ännu filosofin, eller rättare begreppsfilosofin, till den grad själva vetenskapen, att han kunde komma till en uppfattning, som vi i våra dagar knappast längre skulle kunna förstå, om den inte så tydligt framhåvt det grundläggande draget i hans karaktär. Att leva var för honom alltid att arbeta, och att arbeta betydde för honom alltid att strida. Det som skilde honom från Demokritos var att denne saknade en energisk princip, detta var som han senare uttryckte det ”huvudbristen hos all hittillsvarande materialism”, nämligen att tingen, verkligheten endast fattades under formen av objekt eller åskådning, inte subjektivt, inte som praktik, inte som mänsklig-sinnlig verksamhet. Vad som drog honom till Epikuros var den ”energiska princip”, med vilken denne filosof reste sig mot religionens tyngande komplex och vågade trotsa det,

varken av blixtar förskräckt, ej heller av gudarnas viskning
eller av himmelens brummande harm . . .

Praktfull flammade en oändlig kamplust upp i företalet, vilket Marx tänkte publicera i sin avhandling och tillägna sin svärfar. ”Filosofin kommer, så länge ännu en blodsdroppe pulserar i dess världsbevingande absolut fria hjärta, alltså att med Epikuros tillropa sina motståndare: gudlös är ej den som föraktar hopens gudar utan den som hyllar hopens meningar om gudarna.” Filosofin gör ingen hemlighet av Prometheus' bekännelse: Ja, rent ut sagt, till alla gudar bär jag hat.

Men dem, som klagat över sin till synes försämrade ställning inom samhället, svarar filosofin detsamma som Prometheus svarade gudakejsaren Hermes:

Emot din tjänst för lön, det svär jag dig,
jag bytte aldrig min olyckas lott.

¹ Denna Mehrings åsikt har med framgång bestridits av nyare marxistisk forskning. Enligt denna var Marx i sin doktorsavhandling visserligen ännu idealist, men stod dock redan relativt självständig gentemot Hegel. (Se Auguste Cornu: Karl Marx und Friedrich Engels, Leben und Werk, Erster Band, 1818—1844, Berlin 1954). Det måste betonas att Mehring var obekant med många både förberedande och efterföljande arbeten till denna avhandling. De offentliggjordes först efter hans död.

Prometheus är filosofins främsta helgon och martyrer — så avslutade Marx detta trotsiga förord, som förskräckte till och med hans vän Bauer. Vad denne tyckte vara ett ”onödigt hjältemod”, var dock bara en enkel självbekännelse av den man, som skulle bli en ny Prometheus, i kamp som i lidande.

5. Anekdoter och *Rheinischer Zeitung*

Knappt hade Marx diplomaten på sin nya värdighet i fickan, förrän de levnadsplaner, som han haft -r anslutning till denna, gick om intet på grund av nya undertryckningsåtgärder från den romantiska reaktionens sida.

Det började med att Eichhorn sommaren 1841 uppbadade de teologiska fakulteterna till en skändlig drevjakt på Bruno Bauer för dennes evangeliekritik. Med undantag för Halle och Königsberg förordade de alla den protestantiska lärofrihetens princip, och Bauer måste ge tappt. Men därmed hade också Marx förlorat varje utsikt att få fast fot vid Bonns universitet.

Samtidigt gick planen på en radikal tidskrift om intet. Den nye konungen var en vän av pressfriheten och lät utarbeta en mildrad censurinstruktion, som utkom i slutet av år 1841. Men han satte som villkor, att pressfriheten skulle nöja sig med att acceptera den romantiska reaktionens nyckel. Hur han fattade saken visade han, likaledes sommaren 1841, i en kabinetsorder, i vilken Ruge förstärktes att redigera sina hos Wigand i Leipzig förlagda och tryckta Jahrbücher under preussisk censur eller vara beredd på att de förbjödes i de preussiska staterna. Därigenom blev Ruge tillräckligt upplyst om sitt ”fria och rättfärdiga Preussen” för att flytta över till Dresden, där han från den 1 juli 1841 utgav sin tidskrift som Deutsche Jahrbücher. Han anslog nu av sig själv de skarpa tongångar som Bauer och Marx hade saknat hos honom, och bägge beslöt sig för att bli medarbetare hos honom i stället för att grunda en egen tidskrift.

Sin doktorsavhandling hade Marx inte publicerat. Dess omedelbara syfte hade blivit förlegat och enligt en senare antydning av författaren skulle den nu först invänta sin egentliga plats i den helhetsframställning av den epikureiska, stoiska och skeptiska filosofin, på vars utförande ”politiska och filosofiska sysselsättningar av annat slag” hindrade honom att tänka.

Till dessa sysselsättningar hörde främst påvisandet av att inte bara den gamle Epikuros utan också den gamle Hegel hade varit ett ateistiskt vidunder. I november 1841 utkom hos Wigand ett ”ultimatum” betitlat: ”Yttersta domens basun ljuder över Hegel, ateisten och antikrist”. Under sken av att vara en rättrogen författare jämrade sig den anonyma pamflettens författare i biblisk profetia över Hegels ateism men påvisade denna ateism på det mest övertygande sätt ur Hegels arbeten. Skriften väckte stort uppseende, helst som den ortodoxa masken till en början inte genomskådades, inte ens av Ruge. Faktiskt var Basunen skriven av Bauer, som nu tillsammans med Marx ämnade fortsätta att påvisa även i fråga om Hegels estetik, rättsfilosofi etc., att inte gammal- utan unghegelianerna hade ärvt mästarens sanna anda.

Emellertid blev Basunen förbjuden och Wigand gjorde svårigheter för fortsättningen. Marx insjuknade, även hans svärfar låg tre månader på sjukbädden innan han dog den 3 mars 1842. Så blev det omöjligt för Marx att ”göra någonting riktigt”. Men ett ”litet bidrag” sände han dock den 10 februari 1842 till Ruge och ställde sig i den mån hans krafter tillät till förfogande för Deutsche Jahrbücher. Bidraget behandlade den nya censurinstruktionen, i vilken konungen anbefallde vissa lättnader. Med denna artikel började Marx sin politiska bana. Han avslöjade med bitande kritik punkt för punkt den logiska motsägelser, som instruktionen under ett romantiskt dimmigt hölje dolde. Detta skedde i skarp motsättning till de jublande skenliberala småborgare och t.o.m. många unghegelianer, som ”redan såg solen stå högt på himmelen” på

grund av det "kungliga sinnelag" som kom till uttryck i instruktionerna.

I det brev som åtföljde artikeln anhöll Marx att tryckningen skulle påskyndas, "försåvitt inte censuren censurerar min censur," och hans onda aningar besannades. Ruge svarade honom den 25 februari, att en fruktansvärd censurnöd härjade Deutsche Jahrbücher: "Er uppsats har blivit en omöjlighet." Av refuserade uppsatser hade han samlat "en sådan elit av vackra och pikanta saker", som han skulle vilja publicera i Schweiz som Anekdotia Philosophica. I denna plan instämde Marx den 5 mars ivrigt. Med "den plötsliga pånyttfödelsen" av den sachsiska censuren skulle redan från första början tryckningen av hans avhandling om kristen konst, som var avsedd att utkomma som Basunens andra del, vara alldeles omöjlig. Han erbjöd den i annan redigering åt Anekdotia, samtidigt erbjöd han en artikel med kritik av Hegels naturrätt ifråga om inre statsförfattning, med tendens att bekämpa den konstitutionella monarkin som en blandform vars delar upphävde varandra. Ruge gick med på alltsammans men frånsatt uppsatsen om censurinstruktionen fick han ingenting.

Den 20 mars skriver Marx, att han vill befria uppsatsen om den kristna konsten från den karikerande stil som använts i Basunen och den besvärande fångenskapen i Hegels framställning och byta ut den mot en friare och därför också grundligare version. Han lovade nu att vara färdig till mitten av april. Den 27 april var han "nästan färdig", Ruge ombads "ha tålamod endast några dagar ännu". Av uppsatsen om den kristna konsten skulle han bara få ett utdrag, eftersom den underhand hade vuxit ut nästan till en bok. Den 9 juli ville Marx uppgge försöket att ursäktas sig, såvida inte "obehagliga yttre omständigheter" kunde tjäna som ursäkt. Han skulle emellertid inte börja med något annat innan han fullbordat bidragen till Anekdotia. Äntligen meddelade Ruge den 21 oktober, att Anekdotia var utom fara och skulle förläggas av Literarisches Kontor i Zürich. Han höll alltjämt plats öppen för Marx, ehuru denne hade lyckliggjort honom mer med förhoppningar än med förverkliganden, insåg han mycket väl hur mycket Marx skulle kunna ge om han bara kom igång.

Liksom Bruno Bauer och Köppen hade den hela sexton år äldre Ruge den största aktning för denna unga kraft, som hade satt hans tålamod som redaktör på ett så hårt prov. Någon lätthanterlig författare var Marx aldrig, varken för sina medarbetare eller för sina förläggare, men ingen av dem tänkte någonsin på att se som försummelse eller tröghet vad som dock bara berodde på den översvallande mängden av tankar och en självkritik som aldrig blev nöjd. I detta särskilda fall kom ännu en omständighet till som rättfärdigade Marx, även i Ruges ögon: ett ojämförligt starkare intresse än det filosofiska började nu fångsla honom. Med sin uppsats om censurinstruktionen hade han börjat den politiska kamp, som han nu fortsatte i Rheinische Zeitung i stället för att i Anekdotia spinna vidare på den politiska tråden.

Rheinische Zeitung utkom sedan den 1 januari 1842 i Köln. Till sitt ursprung var den inte ett oppositionsblad, snarare ett regeringsorgan. Sedan biskopstrasslet i Köln på trettioalet representerade Kölnische Zeitung med 8 000 prenumeranter det ultramontana partiets krav. Detta parti dominerade vid Rhen och gav regeringens gendarmpolitik mycket att göra. Det skedde inte av någon helig hänförelse för katolicismens sak utan av affärsmässig hänsyn till läsarna, som nu en gång inte ville veta av de välsignelser som utgick från den världsliga försynen i Berlin. Kölnische Zeitungs monopol var så starkt, att det regelbundet lyckades för dess ägare att mota alla uppdykande konkurrentblad även om de understöddes från Berlin. Samma öde hotade Rheinische Allgemeine Zeitung, som i december 1839 av censurmyndigheterna erhållit den då nödvändiga koncessionen, just i avsikt att bryta Kölnische Zeitungs monopol. Men i sista ögonblicket bildades ett bolag av välsituerade borgare för att uppbringa ett aktiekapital till en grundlig ombildning av tidningen. Regeringen

gynnade förehavandet och lät den koncession provisoriskt gälla för den nya Rheinische Zeitung, som den beviljat dess föregångare.

I själva verket hade Kölns bourgeoisie ingen avsikt att vålla det preussiska väldet, som alltså betraktades som ett främlingsvälde av den stora massan av befolkningen, några som helst obehag. Eftersom affärerna gick bra, hade den givit upp sina franska sympatier och sedan tullunionen (Zollverein) genomförts år 1834 krävde man rent ut preussisk hegemoni över Tyskland. Kölns bourgeois politiska krav var ytterst blygsamma och helt underordnade dess ekonomiska fordringar, som syftade till lättnader för det vid Rhen redan högt utvecklade produktionssättet: sparsamhet i statens finansförvaltning, utbyggande av järnvägsnätet, nedsättning av de juridiska expeditionsavgifterna och postavgifterna, en gemensam flagga och gemensamma konsuler för tullunionen samt sådant som eljest brukar stå på sådana borgerliga önskelistor.

Men det visade sig nu att två av dessa bourgeois unga män, åt vilka den anförtrott tidningens redaktion, notarien Georg Jung och assessorn Dagobert Oppenheimer, var hänfödda unghегelianer och speciellt stod under inflytande av Moses Hess, likaledes en köpmansson från Rhen-landet, som vid sidan av den hegelska filosofin redan gjort sig förtrogen med den franska socialismen. De värvade bland sina meningsfränder medarbetare till tidningen och speciellt då bland unghегelianerna i Berlin, av vilka Rutenberg t.o.m. övertog redigeringen av den del som gällde tysklandsfrågor, på rekommendation av Marx, som inte fick någon vidare heder av den.

Marx själv måste från första början ha stått företaget mycket nära. Han ville i slutet av mars flytta från Trier till Köln, men livet där var för bullersamt och han flyttade för en tid till Bonn, varifrån Bruno Bauer under tiden försvunnit, ”det vore också skada, om det inte stannade någon här som helgonen kunde ha att förarga sig åt”. Härifrån började han att skriva sina bidrag till Rheinische Zeitung, genom vilka han snart skulle överflygla alla andra medarbetare.

Om också Jungs och Oppenheimers personliga relationer gav första impulsen till att göra tidningen till en tummelplats för unghегelianerna, så kan man knappast tro att denna vändning skulle kunna äga rum utan de egentliga aktieägarnas medgivande eller ens vetskap. De var säkert slipade nog för att inse, att de inte kunde uppdriva dugligare tankearbetare i den tidens Tyskland. Preussenvänliga var unghегelianerna till ren överdrift, och det som Köln-bourgeoisin eljest kunde finna obegripligt eller misstänkt i deras skrivelser torde den ha betraktat som ofarliga griller. I varje fall ingrep den inte, när det redan de första veckorna kom klagomål från Berlin över tidningens ”subversiva tendenser” och det hotades med förbud alltifrån slutet av dess första kvartal. Särskilt hade anställningen av Rutenberg upprört överheten i Berlin, han ansågs vara en förskräcklig revolutionär och stod under sträng politisk uppsikt, ännu under marsdagarna 1848 darrade Friedrich Wilhelm IV för honom som revolutionens egentliga anstiftare. Att den dödade blixten hölls borta från tidningen var i främsta rummet ecklesiastikminister Eichhorns förtjänst. Hur reaktionär denne än var, insåg han dock att det var nödvändigt att motverka Kölnische Zeitungs ultramontana tendenser. Om också Rheinische Zeitungs riktning var ”nästan ännu betänkligare”, så lekte den dock bara med idéer som inte kunde vara lockande för någon som var någotsånär fast rotad i tillvaron.

Detta gällde visserligen inte de bidrag som Marx lämnade Rheinische Zeitung, och det praktiska sätt på vilket han tog itu med frågorna torde mera ha försonat aktieägarna med unghегelianismen än exempelvis Bruno Bauers eller Max Stirners bidrag. Annars vore det oförklarligt, att de redan några månader efter det att han insänt sitt första bidrag, i oktober

1842 gjorde honom till tidningens redaktör.

Marx dokumenterade här för första gången sin oförlikneliga förmåga att anknyta till förhållandena som de nu en gång förelåg, och att få in en ny rörelse i ett stelnat förhållande genom att bli försångare på dess egen melodi.

6. Rhen-landdagen

I en serie av fem stora uppsatser företog sig Marx att belysa förhandlingarna i Rhen-provinsens lantdag, som just ett år tidigare hade varit samlad i Düsseldorf under nio veckor. Lantdagsinstitutionen var en vanmäktig skenrepresentation genom vars inrättande preussiska kronan hade sökt dölja att den brutit sina författningslöften från år 1815. Den sammanträdde bakom slutna dörrar och hade på sin höjd ett ord med i laget i en del kommunala bagatellfrågor. Sedan under 1837 trasslet med katolska kyrkan i Köln och Posen uppstått, hade lantdagarna överhuvudtaget inte inkallats. Från lantdagarna i Rhenlandet och Posen kunde möjligen väntas opposition, om också blott en opposition i ultramontan mening.

För även den allra minsta avvikelse åt liberalt håll var dessa vördiga korporationer tillräckligt skyddade genom att man ovillkorligen måste vara storjordägare för att få bli medlem. Ja, hälften av alla medlemmar skulle tas bland de adliga godsägarna, en tredjedel från jordägarna i städerna och en sjättedel från bönderna. Helt kunde denna uppbyggliga princip ej genomföras i alla provinser, och särskilt i de nyförvärvade Rhen-landen måste några medgivanden göras åt den moderna andan, men alltjämt behöll adeln mer än tredjedelen av alla rösterna, så att då besluten måste fattas med två tredjedels majoritet ingenting kunde ske mot deras vilja. För jordägarna i städerna fanns ytterligare den inskränkningen, att egendomen måste ha varit i tio år i samma ägo innan valbarhet erhöles, och till på köpet kunde regeringen förhindra varje val av en stadstjänsteman.

Dessa lantdagar föraktades allmänt. Fredrik Wilhelm IV hade dock efter sitt regeringstillträde inkallat dem på nytt till år 1841. Han hade t.o.m. utvidgat deras rättigheter en smula, visserligen bara för att kunna lura statens borgenärer, inför vilka kronan hade förpliktat sig att uppta nya lån endast med bifall och garanti från de kommande riksständerna. I en känd broschyr uppfordrade Johan Jacoby provinslantdagarna att kräva att det kungliga författningslöftet skulle hållas, men han fick predika för döva öron.

T.o.m. Rhen-landdagen svek och det även i de kyrkopolitiska frågorna, för vilka regeringen varit mest ängslig. Det ur både liberal och ultramontan ståndpunkt självklart riktiga förslaget att antingen ställa den olagligt häktade ärkebiskopen av Köln inför rätta eller också återinsätta honom i hans ämbete avslogs med två tredjedels majoritet. Författningsfrågan rörde lantdagen överhuvudtaget inte, och en petition med mer än tusen underskrifter, som tillställts den från Köln och som krävde fritt tillträde till lantdagens förhandlingar, dagliga och ocensurerade referat av dessa förhandlingar, fri diskussionsrätt i de offentliga tidningarna ifråga om såväl lantdagen som alla landets inre angelägenheter samt slutligen en tryckfrihetslag i stället för censuren, hade på det mest nonchalanta sätt avfärdats. Lantdagen bad endast om konungens tillstånd att få offentliggöra namnen på talarna i lantdagsprotokollet och begärde inte en tryckfrihetslag och avskaffande av censuren utan bara en censurlag, mot censorernas godtycke. I enlighet med all feghets rättvisa öde misslyckades också detta.

Endast när det gällde att tillvarata storgodsägarnas intressen blev denna lantdag handlingskraftig. Visserligen kunde den inte tänka på att återställa den feodala härligheten. Varje försök i den riktningen var rhenländarna dödligt förhatliga, inga skämt i den riktningen skulle förstås, vilket också de från de östra provinserna utsända ämbetsmännen inrapporterat

till Berlin. Särskilt i fråga om den fria uppdelningen av jorden lät de inte rubba på sig, varken till förmån för adelsståndet eller bondeståndet, även om jordegendomens uppdelning i allt mindre jordlotter redan lett till dess formliga pulvrisering, som regeringen inte alldeles oriktigt sade. Men dess förslag att ”för upprätthållande av ett livskraftigt bondestånd” sätta vissa skrankor för uppdelningen av jord avslogs av lantdagen, som häri var enig med provinsen, med 49 röster mot 8. Så mycket mer frossade den på lagar om vedstöld och förbrytelser gällande jakt, skog och åker, som regeringen förelagt den. Här gjorde jordegendomens privatintressen den lagstiftande makten till sin fala sköka utan ringaste hänsyn till enkel anständighet.

Marx gick tillrätta med lantdagen enligt en omfattande plan. I den första uppsatsen, som omfattade sex långa artiklar, behandlade han debatterna om pressfriheten och offentliggörandet av lantdagsförhandlingarna. Tillåtelse att offentliggöra dessa förhandlingar, utan att dock talarens namn fick nämnas, hade varit en av de små reformer med vilken konungen sökt uppmuntra lantdagen, men han stötte därvid på häftigt motstånd i själva lantdagen. Den rhenska lantdagen gick visserligen inte så långt som de brandenburgska och pommerska, vilka helt enkelt vägrade att låta offentliggöra sina protokoll, men också där pöste den dumdryghet, som av de valda gör ett slags högre väsen, som framför allt måste skyddas för kritik från de egna väljarna. ”Lantdagen tål inte offentlighetens ljus. I privatlivets skyddade tillvaro trivs vi mycket bättre. Om hela provinsen har sådant förtroende för enskilda individer att den anförtror dem sina rättigheter, så är det självklart att dessa enskilda individer kan nedlåta sig till att acceptera provinsens förtroende, men det vore onekligen överspönt att fordra, att de skulle gälda lika mot lika och förtroendefullt överlämna sig själva, sin existens, sin personlighet åt provinsens dom, provinsen som först givit dem domsrätt som de måste ta konsekvenserna av.” Med utsökt humor hånade Marx redan vid dess första framträdande det som han senare skulle döpa till ”parlamentarisk kretinism” och hela sitt liv ej kunde fördrå.

Men om pressfriheten skrev han så glänsande och skarpt som det aldrig skett varken för eller senare. Utan avund erkände Ruge: ”Något djupare är inte sagt och något grundligare låter sig inte heller sägas om och för pressfriheten. Vi bör glädja oss över den djupgående bildning, genialitet och suveräna herravälde över den vanliga tankeförvirringen som härmed uppträder i vår press.” Marx talar en gång i dessa artiklar om sin hemtrakts fria och glada klimat, och ännu i dag vilar över dem en ljusglans lik solskenet över Rhens vinkullar. Hegel talade om ”den dåliga pressens eländiga subjektivitet, som vill upplösa allt”, men Marx gick tillbaka till den borgerliga upplysningen, liksom han senare i Rheinische Zeitung karakteriserade Kants filosofi som den franska revolutionens tyska teori, men han gick tillbaka till den berikad med alla politiska och sociala perspektiv som Hegels historiska dialektik hade öppnat för honom. Man behöver bara jämföra hans artikel i Rheinische Zeitung med Jacobys ”Fyra frågor” för att inse, vad som hade uppnåtts i och med den; det kungliga författningslöftet av 1815, till vilket Jacoby alltjämt kom tillbaka som A och O i hela författningsfrågan, ansåg Marx inte ens värt att omnämnas i förbigående.

Men hur mycket han än hyllade pressfriheten som ett granskande öga i folkets andliga liv i motsättning till den censurerade pressen med dess fundamentala hyckleri i vilken alla dess andra lyten och dess även ur estetisk synpunkt äckliga passivitet hade sin grund, så förbisåg han dock inte de faror som hotade även den fria pressen. En talare ur stadsståndet hade krävt pressfrihet som en del av yrkesfriheten, varpå Marx svarade: ”Ar den press fri som förnedrar sig till yrkespress? Författaren måste naturligtvis få betalt för att kunna existera och skriva, men han måste ingalunda existera och skriva för att tjäna pengar ... Pressens första frihet

består i att inte vara yrkespress. Den författare som förnedrar sig till ett materiellt medel, åt honom passar som straff för denna inre ofrihet den yttre censuren, eller snarare redan hans existens är hans straff.” Och Marx har genom hela sitt liv vittnat om det som han fordrade av en författare: hans arbeten måste alltid ha sitt eget självständiga mål. De är så långt ifrån medel åt honom själv och andra, att han för deras existens bör offra sin egen om så kräves.

Den andra uppsatsen om den rhenska lantdagen sysslade med ”ärkebiskopshistorien”, som Marx skrev till Jung. Den förbjöds av censuren och blev inte heller senare publicerad trots att Ruge erbjöd sig att införa den i Anekdoter. Till Ruge skrev Marx den 9 juli 1842: ”Tro inte att vi här vid Rhen lever i ett politiskt Eldorado. Det måste till den mest konsekventa uthållighet för att kämpa sig fram till erkännande för en sådan tidning som Rheinische Zeitung.

Min andra artikel om lantdagen angående det kyrkliga trasslet är struken. Jag har där påvisat hur statens försvarare intar en kyrklig och kyrkans försvarare en statlig ståndpunkt. Detta olycksfall är desto mindre behagligt för Rheinische, som de dumma katolikerna i Köln hade gått i fällan och försvaret av ärkebiskopen hade lockat abonnenter. Ni kan för övrigt svårligen föreställa er hur lumpna censurtjänstemännen är och hur dumt de far fram med den ortodoxa tjockskallen. Men verket har krönts med framgång: Preussen har inför hela världen kysst påvens fötter och vår regeringsmaskin går över gatan utan att rodna.” Sista satsen syftar på, att Fredrik Wilhelm II i enlighet med sina romantiska böjelser inlåtit sig i fredsförhandlingar med kurian, vilken som tack för detta örfilade upp honom efter den vatikanska konstens alla regler.

Vad Marx skrev till Ruge om denna artikel får man inte allvarligt missuppfatta så som om han på allvar hade försvarat ärkebiskopen för att locka Kölns katoliker i en fälla. Han var snarare helt konsekvent, när han kommenterade det fullkomligt olagliga fängslandet av ärkebiskopen för kyrkliga handlingar som han begått och katolikernas krav på rättsligt förfarande mot den olagligt häktade så, att statens försvarare talade om kyrkliga och kyrkans försvarare om statliga rättsanspråk. Att i denna upp och nedvända värld inta den rätta ståndpunkten var emellertid en avgörande fråga för Rheinische Zeitung, speciellt också av de skäl som Marx angav längre fram i sitt brev till Ruge, att det ultramontana partiet, som livligt bekämpades av tidningen, var det farligaste partiet vid Rhen och att oppositionen alltför mycket vant sig vid att opponera inom kyrkan.

Den tredje uppsatsen, som omfattade tre långa artiklar, belyste de förhandlingar som lantdagen fört om lagen som gällde vedstöld. Här kom Marx in på ”okänt område” eller som han en annan gång uttryckt samma tanke: han fick svårigheter då han skulle tala om materiella intressen, som inte hade förutsetts i Hegels ideologiska system. I själva verket fattade han inte heller ännu de problem som denna lag uppställde så klart som han skulle ha gjort under sina senare år. Det gällde striden mellan det gryende kapitalistiska tidevarvet och de sista resterna av det gemensamma ägandet av jorden, ett grymt expoprieringskrig mot folkets massa; av 207 478 straffrättsliga undersökningar som utfördes år 1836 i den preussiska staten rörde inemot 150 000, alltså nära tre fjärdedelar, vedstölder, skogs-, jakt- och betesmarksförseelser.

När man behandlade vedstödslagen hade i rhenska lantdagen de privata jordägarnas utsugarintressen genomdrivits på det oförsämdaste sätt, t.o.m. utöver regeringens propositionsutkast. Mot detta uppträdde nu Marx med bitande kritik ”för den fattiga, politiskt och socialt egendomslösa massan”, men ännu inte med ekonomiska utan med rättsliga argument. Han fordrade skydd för de fattigas sedvanerätt, vars grundval han ansåg vara den osäkra karaktären av äganderätten när det gällde vissa typer av egendom, vilken inte kunde stämplas som privat men heller inte avgjort som gemensam egendom, i den blandning av privat och allmän rätt som träder oss till mötes i alla medeltidens institutioner. Förnuftet hade

upphävt dessa hybrida, osäkra egendomsformationer genom att tillämpa de abstrakta privaträttskategorierna från den romerska rätten på dem, men i den fattiga klassens sedvanerätt levde ett instinktiv rättsmedvetande vars rötter var positiva och legitima.

Om den historiska insikten i denna avhandling präglas av en viss osäkerhet, så visar den inte desto mindre eller kanske just därigenom vad det var som till sist väckte denne store förkämpe för de fattiga klasserna. Överallt i skildringarna av de bovstreck genom vilka skogsägarnas privatintressen trampade logik och förnuft, lag och rätt och inte minst statens intressen under fötterna för att berika sig på de fattigas och eländas bekostnad, hör man hela hans inre varelse vändas. "För att ta fast skogstjuvarna har lantdagen inte bara brutit armar och ben av rätten utan också genomborrat dess hjärta." Med detta exempel ville Marx visa vad som vore att vänta av en särintressenas ständerförsamling, när den en gång på allvar kallades till lagstiftningsarbetet.

Därvid höll Marx ännu fast vid Hegels rätts- och statsfilosofi. Visserligen inte så att han som rättrogen tillbedjare av Hegel hyllade den preussiska staten som idealstaten, utan genom att mäta den preussiska staten med idealstatens mått sådan den tedde sig enligt Hegels filosofiska förutsättningar. Marx betraktade staten som en stor organism, i vilken den rättsliga, sedliga och politiska friheten skulle erhålla sitt förverkligande och den enskilde statsmedborgaren i statslagarna endast lyda sitt eget förnufts, det mänskliga förnufts naturlagar. Från denna ståndpunkt blev Marx klar med lantdagens debatter om vedstöldslagen och skulle väl också blivit färdig med sin fjärde uppsats, som behandlade en lag om brott mot jakt-, skogs- och åkerbruksrätt, men inte med den femte, som skulle ha blivit kronan på verket och behandla "jordfrågan i hela dess omfång," uppdelningen i jordlotter.

Liksom det borgerliga Rhenlandet förespråkade Marx jordens fria delbarhet. Att inskränka bondens rätt till jordstyckning vore att till hans fysiska fattigdom också lägga hans juridiska. Men med den rättsliga synpunkten var frågan inte uttömd, den franska socialismen hade redan för länge sedan påvisat att jordstyckningen skapade ett hjälplöst proletariat och jämfört den med hantverkets atomistiska isolering. Ville Marx behandla detta problem så måste han gripa sig an med socialismen.

Säkert hade han insett att detta var nödvändigt och inte tvekat att angripa problemet, om han hade kunnat fullborda sin planerade avhandlingsserie. Därtill kom det dock inte. När den tredje uppsatsen publicerades i Rheinische Zeitung var Marx redan dess redaktör och nu ställdes han inför den socialistiska gåtan innan han ännu kunde lösa den.

7. Fem kampmånader

Under sommarens lopp hade Rheinische Zeitung tillåtit sig ett par strövtåg på det sociala området. Förmodligen var Moses Hess deras upphovsman och en gång hade den avtryckt en artikel ur Weitlings tidskrift om familjehusen i Berlin såsom ett bidrag till en "viktig tidsfråga". Till en redogörelse över en vetenskaplig kongress i Strassburg, där även socialistiska frågor ventilerats hade den fogat den fullständigt intetsägande anmärkningen att om det egendomslösa ståndet traktade efter mellanklassernas rikedomar, så vore det jämförbart med mellanklassernas kamp mot adeln år 1789, men denna gång skulle en fredlig lösning vara möjlig.

Dessa harmlösa förevändningar var nog för att Allgemeine Zeitung i Augsburg skulle anklaga Rheinische Zeitung för kurtis med kommunismen. Själv hade den syndat på denna punkt genom att publicera mycket starkare saker av Heine om den franska socialismen och kommunismen, men den var den enda tyska tidningen av nationell och t.o.m. internationell

betydelse, och dess position började bli hotad av Rheinische Zeitung. Hur småaktiga motiv dess angrepp än hade så var det dock inte arrangerat utan illvillig skicklighet. Vid sidan av allehanda anspelningar på de rika köpmanssönerna, som i oskyldig enfald lekte med socialistiska idéer utan varje tanke på att dela sin förmögenhet med hantverkarna som arbetade på domkyrkobygget eller hamnarbetarna i Köln, spelade den naturligtvis ut som triumf att det dock bara vore barnslig förvillelse att i ett ekonomiskt ännu så efterblivet land som Tyskland hota medelklassen, som knappast vågade andas fritt, med franska adelns öde 1789.

Att bemöta dessa bitande anklagelser var den första redaktionella uppgift Marx fick sig förelagd och den var honom obehaglig nog. Han ville inte försvara de skrifter som han själv ansåg vara ”klåparens verk”, men han kunde inte heller säga vad han ansåg om kommunismen. Så sökte han visserligen så gott det gick splittra motståndarlägret genom att beskylla den angripande tidningen för kommunistiska böjelser, men erkände ärligt att Rheinische Zeitung inte kunde med en fras få bukt med problem som två folk arbetade på att betvinga. Tidningen skulle underkasta de kommunistiska idéerna en grundlig kritik. Den ville ej medge dem ens teoretisk verklighet i deras nuvarande gestalt, alltså än mindre önska dem praktiskt förverkligade vilket också vore omöjligt. Men kritiken kunde komma först efter ”långvariga och djupgående studier”, ty skrifter som Leroux', Considerans och framförallt Proudhons skarpsinniga arbete kunde inte avfärdas med ögonblickets ytliga infall.

Senare har väl Marx sagt att denna strid gjorde honom trött på verksamheten i Rheinische Zeitung och att han ”begärligt” gripit tillfället att dra sig tillbaka till sin studiekammare. Men, som det brukar ske, har därvid orsak och verkan ryckt alltför nära varandra i hans minne. Tills vidare höll Marx ännu med liv och själ fast vid sin sak, som syntes honom så viktig att han inte tvekade att för dess skull bryta med sina gamla kamrater från Berlin. De var inte längre en tillgång sedan den mildrade censur-instruktionen förvandlat doktorsklubben, i vilken det dock fortfarande fanns ett intellektuellt intresse, till ett sällskap av s.k. Fria, vari nästan alla den preussiska huvudstadens litterära krafter från tiden före mars 48 samlades för att som vildsinta kälkborgare spela politiska och sociala revolutionärer. Marx oroade sig redan under sommaren över dessa förhållanden. Han sade, att det var en sak att förklara sin emancipation, det var samvetsgrannhet, men något helt annat att redan i förväg skrika ut den som skrytsam propaganda. Men han ansåg att lyckligtvis fanns Bruno Bauer i Berlin, han skulle sörja för att inga dumheter skulle begås.

Häri misstog sig Marx tyvärr. Enligt trovärdigt meddelande höll sig visserligen Köppen borta från De frias förehavanden, däremot inte Bruno Bauer, som inte ens generade sig för att bära fanan i deras gycklartåg. Deras tiggarpptåg på gatorna, deras skandalscener i bordeller och på krogar, deras osmakliga gyckel med en värnlös präst åt vilken Bauer vid Stirners vigsel överlämnade mässingsringarna på sin virkade portmonnä med den anmärkning att som vigselringar var de goda nog — allt detta gjorde De fria föremål för såväl beundran som skräck från alla tama kälkborgare men komprometterade obotligt den sak de påstod sig företräda. Naturligtvis verkade dessa gatpojksaktiga uppträden också andligt ödeläggande på De frias produktion, och Marx hade också ett stort bekymmer med deras bidrag till Rheinische Zeitung. Många av dem föll offer för censorns rödkrita, men — skrev Marx till Ruge — ”lika mycket som censorn tillät jag mig själv annullera, då Meyer och andra sände mig hela massor av världsomvälvande digra tanketomma klotterier i slamsig stil tillsatta med litet ateism och kommunism (som herrarna i fråga aldrig studerat), vana som de var, på grund av Rutenbergs fullständiga brist på kritik, självständighet och duglighet, att betrakta Rheinische Zeitung som sitt viljelösa organ — men jag har inte trott mig längre böra tillåta

orenande på det gamla viset.” Detta var första anledningen till att ”himmelen förmörkades över Berlin”, som Marx uttryckte saken.

Det kom till en brytning när i november 1842 Herwegh och Ruge gjorde ett besök i Berlin. Herwegh befann sig just på sin berömda triumffärd genom Tyskland, under vilken han i Köln snabbt hade blivit god vän med Marx, i Dresden hade han sammanträffat med Ruge och i hans sällskap rest till Berlin. Här kunde de förklarligt nog inte känna sig nöjda med De frias ofog. Ruge kom i skarp konflikt med sin medarbetare Bauer, därför att denne ville ”skriva honom de löjligaste påståenden på näsan”, så t.ex. påståendet att stat, egendom och familj greppsmässigt måste upplösas utan att man vidare behövde bekymra sig om dess positiva sidor. Lika litet behag fann Herwegh i De fria, vilka hämnades denna ringaktning genom att på sitt sätt förhåna diktarens bekanta audiens hos konungen och hans förlovning med en förmögen flicka.

Båda parterna vände sig till Rheinische Zeitung. Herwegh bad i samförstånd med Ruge att få in ett uttalande i vilket erkändes att De fria, betraktade som enskilda individer, visserligen mestadels var förträffliga människor, men tillades att de, vilket Herwegh och Ruge ofta öppet förklarat för dem, genom sin politiska romantik, sitt sjukliga begär efter snillrikhet och sitt reklamakeri komprometterade frihetens sak och parti. Marx publicerade detta uttalande men överfölls nu med grova brev av Meyen, som gjorde sig till språkrör för De fria.

Till en början svarade Marx helt sakligt, genom att försöka leda in De frias medarbetarskap på den rätta vägen. ”Jag uppfordrade till mindre vaga resonemang, stolt klingande fraser, egenkärt självbespeglade och mer bestämdhet, inträngande i de konkreta tillstånden, mer sakkänedom. Jag förklarade att jag höll insmugglandet av kommunistiska och socialistiska dogmer, alltså en ny världsåskådning, så där i förbigående i teaterkritik och liknande för opassande, ja omoraliskt, och fordrade en helt annan och grundligare behandling av kommunismen om den nu skulle ventileras. Jag begärde vidare att man mer skulle kritisera religionen genom kritik av de politiska förhållandena än de politiska förhållandena genom kritik av religionen, eftersom denna väg mera motsvarar en tidnings väsen och läsekretsens bildning, och då religionen som i sig själv är innehållslös lever inte av himmelen utan av jorden och faller av sig självt i och med upplösningen av den förvända realitet vars teori den är. Slutligen ville jag att, om det nu skulle talas om filosofi, det skulle nojsas mindre med firmanamnet Ateism (vilket påminner om barn, som försäkrar alla som vill höra att de inte är rädda för sotarn) än att klargöra för folk dess innehåll.” Dessa uttalanden ger samtidigt en lärorik inblick i de grundsatser efter vilka Marx redigerade Rheinische Zeitung.

Innan hans råd nått sitt mål fick han emellertid ett oförsämt brev från Meyen, i vilket denne krävde att tidningen inte skulle anpassa sig utan ”göra sitt yttersta”, d.v.s. frivilligt medverka till att den indrogs av censuren för De frias skull. Nu blev också Marx otålig och skrev till Ruge: ”Ur allt detta framlyser en förfärande fåfänga, som inte fattar hur man för att rädda ett politiskt organ kan offra några berlinska vindflöjlar som överhuvudtaget inte tänker på annat än sina kotteriintriger ... Då vi nu från morgon till kväll måste utstå de förskräckligaste kitsligheter av censuren, skrivelser från ministerier, besvärsskrivelser till myndigheter, lantdagsklagomål, gnäll från aktieägare o.s.v., o.s.v. och jag stannar på min post för att jag anser det vara min plikt, att vad som på mig ankommer hindra våldet från att förverkliga sina avsikter, så förstår ni att jag är retad och har svarat Meyen tämligen fränt.” I själva verket var detta brytningen med De fria, som politiskt alla fick ett mer eller mindre sorgligt slut: alltifrån Bruno Bauer, senare medarbetare i Die Kreuzzeitung och Die Post. till Eduard Meyen, som dog som redaktör för Danziger Zeitung och dessförinnan drog den ömkliga vitsen om sitt förlorade liv, att han bara kunde håna de protestantiska ortodoxerna, ty att kritisera den

påvliga syllabus hade tidningens liberale ägare förbjudit honom av hänsyn till de katolska prenumeranterna. Andra av De fria kröp till den officiösa eller rent av officiella pressen. Som Rutenberg vilken några årtionden senare dog som redaktör för Preussische Staats-Anzeiger.¹

Vid denna tid, hösten 1842, var man emellertid rädd för Marx, och regeringen krävde hans avlägsnande. Den hade visserligen hela sommaren pinat tidningen med ökad censur men ännu skonat dess liv i förhoppning att den skulle upphöra av sig själv. Den 8 augusti rapporterade rhenska överpresidenten von Schaper till Berlin att tidningen endast hade 885 prenumeranter. Men den 15 oktober hade Marx övertagit redigeringen och den 10 november meddelade v. Schaper att prenumerantantalet oupphörligt växte, det hade stigit från 885 till 1820, och tidningens tendens blev alltmer fientlig och allt fräckare. Därtill kom att Rheinische Zeitung hade fått tag på ett ytterst reaktionärt äktenskapsförslag, vars för tidiga publicering förtörnade konungen, så mycket mer som förslaget avsåg att försvåra skilsmässor vilket stötte på ett häftigt motstånd hos folket. Kungen krävde att tidningen skulle hotas med att omedelbart bli indragen om den inte avslöjade vem som skickat in utkastet till lagförslaget. Men ministrarna ville inte ge den hatade tidningen någon martyrgloria genom att få tillbakavisa en så förnedrande fordran. De nöjde sig med att avlägsna Rutenberg från Köln och vid vite av förbud kräva utnämmandet av en ansvarig redaktör, som i stället för förläggaren Renard hade att teckna tidningen. Samtidigt utnämndes till censor en assessor Wiethaus, i stället för den för sin inskränkthet ryktbare Dolleschall.

Marx rapporterade den 30 november till Ruge: ”Rutenberg, som redan uppsagts från befattningen med de tyska artiklarna (där hans verksamhet huvudsakligen bestod i interpunktering) och som endast tack vare mitt ingripande fått överta de franska. Rutenberg hade på grund av vår statliga försyns oerhörda dumhet lyckats att bli ansedd som farlig, trots att han inte var farlig för någon annan än Rheinische Zeitung och sig själv. Rutenbergs avlägsnande tvingades fram. Den preussiska försynen, denna despotisme prussien, le plus fourbe, besparade förläggaren (Renard) ett obehagligt uppträde, och den nye martyren Rutenberg, som redan i fysionomi, hållning och språk förstår att utveckla medvetandet om sitt martyrskap med virtuositet, utnyttjar detta tillfälle, skriver till alla, skriver till Berlin att med honom har Rheinische Zeitungs program landsförvisats och att tidningen nu håller på att inta en annan ställning till regeringen.” Marx nämner intermezzot utifrån synpunkten att hans tvist med De fria i Berlin därigenom skärpts, men det ser ut som om han dock med sitt hån över ”martyren” Rutenberg varit litet för svår mot den stackars fan.

Hans anmärkning, att Rutenbergs avlägsnande tvingats fram och att förläggaren Renard därigenom besparats ett obehagligt uppträde, kan väl bara förklaras så, att man böjde sig för tvånget och avstod från varje försök att behålla Rutenberg. Ett sådant försök skulle utan tvivel ha varit utsiktslöst, och man hade väl också anledning att bespara förläggaren varje obehagligt uppträde, d.v.s. varje protokollsmässigt utlåtande, till vilket den fullständigt opolitiska bokhandlaren inte var kapabel. En protestskrivelse mot hotet om tidningens indragning undertecknades av honom, men det framgår av handstilen i det utkast som finns bevarat i Kölns stadsarkiv att det författats av Marx.

I denna skrivelse går man ”tvingad av maktspråket”, med på att tills vidare avlägsna Rutenberg och anställa en ansvarig redaktör. Rheinische Zeitung vill också göra allt för att rädda sig

¹ Neue Preussische Zeitung, som kallades ”Kreuzzeitung” för att den förde järnkorset, lantvärnets märke, på första sidan bredvid namnet, företrädde yttersta högern. Die Post var organ för de Fria konservativa-medelkonservativa partiet. Danziger Zeitung var en nationalliberal provinstidning. Der Preussische Staats-Anzeiger var officiellt organ för preussiska regeringen.

från undergång, så vida det är förenligt med en oberoende tidnings uppgift. Den vill ålägga sig en större måttfullhet i formen än hittills såvida innehållet gör det möjligt. Skrivelsen är avfattad med en diplomatisk försiktighet, som det inte finns något liknande exempel på under dess författares hela liv, men även om det vore orättvist att väga varje ord på guldväg, så skulle det inte vara mindre orättvist att säga, att den unge Marx gjorde något större våld på sin dåvarande övertygelse i skrivelsen. Inte heller i det som han yttrade om tidningens Preussen-vänliga sinnelag. Vid sidan av dess polemiska artiklar emot Augsburger Allgemeine Zeitungs Preussen-fientliga strävanden och dess agitation för tullunionens utsträckande till nordvästra Tyskland hade tidningen röjt sina preussiska sympatier framför allt i sin ständiga hänvisning till nordtysk vetenskap i motsättning till ytligheten i de franska och även i de sydtyska teorierna. Rheinische Zeitung var den första ”rhenska och överhuvud sydtyska tidning”, som här införde den nordtyska andan och därmed bidrog till de åtskilda stammarnas andliga enande.

På denna inlaga svarade överpresident v. Schaper tämligen onådigt; även om Rutenberg genast avskedades och en fullt tillfredsställande redaktör anskaffades, berodde det av tidningens hållning för framtiden, huruvida den skulle få slutgiltig koncession. Endast för anställning av en ny redaktör medgavs en frist till den 12 december. Därav blev nu intet, ty redan i mitten av december var ett nytt krig i full gång. Två korrespondenser till tidningen från Bernkastel angående Mosel-böndernas eländiga belägenhet föranledde v. Schaper till två korrigeringar, lika ohövlige till formen som tomma till innehåll. Rheinische Zeitung höll till att börja med ännu en gång god min i elakt spel och prisade den ”lugna värdigheten” i dessa korrigeringar, vilka visade den hemliga polisens män dess olämpliga metoder och vore ägnade att ”lika mycket utplåna misstroendet som befästa förtroendet”. Men sedan den samlat nödigt material införde den från mitten av januari i fem artiklar en mängd dokumenterade bevis för att regeringen med grym hårdhet hade undertryckt Mosel-böndernas nödrop. Rhenprovinsens högste ämbetsman var härigenom djupt komprometterad. Dock hade han den ljuva trösten att ministerrådet i kungens närvaro redan den 21 januari 1843 beslutat att tidningen skulle förbjudas att utkomma. Kring årsskiftet hade en rad händelser uppväckt kungens vrede: ett sentimentalt och samtidigt trotsigt brev, som Herwegh riktat till honom från Königsberg och som Leipziger Allgemeine Zeitung utan författarens vetskap och vilja hade offentliggjort, Johan Jacobys frikännande i högsta domstolen från anklagelsen för högförräderi och majestätsförbrytelse samt slutligen också Deutsche Jahrbüchers nyårsbekännelse till ”demokratin och dess praktiska problem”. Dessa årsböcker blev därför också genast förbjudna och så även — för Preussen — Leipziger Allgemeine Zeitung. Nu var det också meningen att i samma svep ta ”skökosystemen vid Rhen”, särskilt som denna skarpt gisslat de båda tidningarnas indragande.

Som formell förevändning för förbudet anfördes att tidningen saknade koncession — ”som om i Preussen, där inte ens en hund törs leva utan sitt polismärke, Rheinische Zeitung skulle kunnat visa sig en enda dag utan de officiella livsförutsättningarna”, yttrade Marx. — Och som sakligt skäl angavs det gammal- och nypreussiska snacket om ond tendens — ”det gamla snacket om dåligt sinnelag, ihållig teori, sliddersladder”, hånade Marx. Av hänsyn till aktieägarna fick tidningen utkomma till kvartalets slut. ”Under denna galgenfrist har den dubbelcensur. Vår censor, en hedervärd man, är ställd under censur av härvarande regeringspresidenten v. Gerlach, ett passivt, lydigt dumhuvud, och så fort vår tidning är färdig måste den presenteras polisen att lukta på, och om denna vädrar något okristlig eller opreussiskt får tidningen inte utkomma.” Så skrev Marx till Ruge. I själva verket var assessor Wiethaus hedervärd nog att avstå från censuren, för vilket Kölner Liedertafel hyllade honom

med en sång. I hans ställe sändes från Berlin ministerialsekreteraren Saint-Paul, som så ivrigt fullgjorde sin bödelssyssla att dubbelcensuren kunde upphävas redan den 18 februari.

Förbudet för tidningen kändes av hela Rhen-provinsen som en skymf. Antalet prenumeranter ökade till 3 200 och petitioner med tusentals underskrifter avgick till Berlin för att försöka avvärja det hotande slaget innan det var för sent. Även en deputation av aktieägare gav sig åstad, men släpptes inte fram till konungen. Befolkningens petitioner skulle också försvunnit spårlöst i ministeriets papperskorgar, om det inte föranlett energiska tillrättavisningar till alla tjänstemän som undertecknat dem. Betänkligare var att aktieägarna försökte påverka tidningens redaktion till en underdånigare hållning. Det var väsentligen denna omständighet som föranledde Marx att redan den 17 mars nedlägga sin redaktörspost, vilket naturligtvis inte hindrade honom att till sista ögonblicket göra livet så surt som möjligt för censuren.

Saint-Paul var en ung bohem som supit med De fria i Berlin och som slogs med nattvakterna utanför Kölns bordeller. Men han var en durkdriven skälm, som snart upptäckte var Rheinische Zeitungs ”doktrinära medelpunkt” och den ”levande källan” för dess teorier var belägen. I sina rapporter till Berlin talade han med ofrivillig aktning om Marx; vars karaktär och intelligens uppenbarligen starkt imponerat på honom, trots den ”djupa spekulativa villfarelse” som han tyckte sig ha upptäckt hos honom. Den 2 mars kunde Saint-Paul rapportera till Berlin, att Marx beslutat sig för att ”under förevarande omständigheter” uppges alla förbindelser med Rheinische Zeitung och lämna Preussen. Detta föranledde de snusförnuftiga i Berlin att skriva in i sina akter, att det inte vore någon förlust om Marx utvandrade, då hans ”ultrademokratiska sinnelag stod i fullständig motsättning till den preussiska statens princip”, vilket förvisso inte kan bestridas. Den 18 mars jublade censorn: ”Hela företagets spiritus rector dr Marx har i går definitivt lämnat redaktionen och Oppenheim, en verklig i stort måttfull och för övrigt obetydlig man har övertagit redigeringen ... Jag befinner mig av denna anledning mycket väl och har i dag knappast använt fjärdedelen av den vanliga tiden på censurarbetet.” En för Marx mycket smickrande komplimang var censorns förslag till Berlin, att man hädanefter lugnt kunde tillåta Rheinische Zeitung att utkomma. Hans uppdragsgivare var emellertid fegare än han och uppmanade honom att i hemlighet köpa redaktören för Kölnische Zeitung, en viss Hermes, och skrämma förläggaren, för vilken Rheinische Zeitung bevisat möjligheten av en farlig konkurrens, och detta skojartrick lyckades.

Marx själv skrev emellertid redan den 25 januari till Ruge, samma dag som meddelandet om utgivningsförbudet för Rheinische Zeitung nått Köln: ”Mig har ingenting överraskat. Ni vet, vad jag från första början ansåg om censurinstruktionen. Jag ser i detta bara en konsekvens och i undertryckandet av Rheinische Zeitung bara ett uttryck för att det politiska medvetandet gör framsteg och avgår därför. Dessutom hade atmosfären börjat bli mig för kvalmig. Det är illa att utföra drängtjänst även om det är för friheten och att slåss med nålstick i stället för med gevärskolvar. Jag har tröttnat på hyckleriet, dumheten, den brutala auktoriteten och vårt smygande, höjande, ryggvändande och hårklyveri. Alltså har regeringen åter försatt mig i frihet ... I Tyskland kan jag inte börja om. Här förfalskar man sig själv.”

8. Ludwig Feuerbach

I samma brev bekräftade Marx mottagandet av det samlingsverk i vilket hans första politiska arbete fanns infört. Samlingen bar titeln Anekdoter ur nyaste tysk filosofi och journalistik. Den utkom i två band på Literarisches Kontor i Zürich, grundlagt av Julius Fröbel som asyl för flyktningar undan den tyska censuren.

Här marscherade nu ännu en gång ungehegelianernas gamla garde upp. Men deras led vacklade och mitt bland dem stod den djärve tänkare, som kastade hela Hegels filosofi på skräphögen, som förklarade den "absoluta anden" vara teologiens hädangångna själ och därmed för ren spöktro, och som såg alla filosofins hemligheter lösta genom betraktandet av människan och naturen. De Preliminära teser till reformerande av filosofin, som Ludwig Feuerbach offentliggjorde i Anekdoter, var också för Marx som en uppenbarelse.

Senare daterade Engels Feuerbachs stora inflytande på den unge Marx' utveckling från Kristendomens väsen, Feuerbachs mest berömda skrift, som utkommit redan år 1841. Om den befriande verkan av denna bok, som man själv måste ha upplevt för att kunna förstå, sade Engels: "Hänförelsen var allmän, för ögonblicket var vi alla Feuerbachs anhängare." Men i det som Marx publicerat i Rheinische Zeitung finns ännu inget spår av Feuerbachs inflytande. Först i Deutsch-Französische Jahrbücher, som utkom i februari 1844 och redan i titeln förrådde en viss färgning av Feuerbachs tankegångar, har Marx "entusiastiskt hälsat" den nya uppfattningen.

Nu föreligger ju de Preliminära teserna redan i Kristendomens väsen och så till vida synes det minnesfel som Engels råkat ut för vara rätt likgiltig. Så vida som den beslöjar det andliga sammanhanget mellan Feuerbach och Marx är det dock inte detta. Feuerbach var inte en mindre kämpe för att han alltid trivdes bäst i lantlig ensamhet. Liksom Galilei tänkte han, att staden är lik ett fängelse för spekulativa sinnen, det fria lantlivet däremot är en naturens bok, som ligger öppen för envar som vill läsa där med sitt förstånd. Med sådana ord försvarade Feuerbach alltid sitt enslingsliv i Bruckberg mot alla angrepp. Han älskade den lantliga ensamheten, inte som i det gamla beskedliga talesättet om välsignelsen av ett okänt och stilla liv, utan därför att han hämtade kraft till kampen. Han hade tänkarens behov av samling och ville inte tillåta att dagens larmande buller hindrade honom från åskådandet av naturen, som för honom var den stora urkällan till allt liv och alla livets hemligheter.

Trots sin lantliga avskildhet deltog Feuerbach i främsta ledet i sin tids strider. Hans uppsatser gav Ruges tidskrifter dess riktning och skärpa. I Kristendomens väsen påvisade han att människan skapar religionen, inte religionen människan, att de högre väsen, som vår fantasi skapar, endast är den fantastiska återspeglings av vår eget väsen. Men just vid den tidpunkt då denna bok utkom övergick Marx till den politiska kampen och för denna kamp dög ej de vapen som Feuerbach givit i sin bok. Nu, när den hegelska filosofin hade visat sig oduglig när det gällde att lösa de materiella frågor, som trätt honom till mötes i Rheinische Zeitung, utkom just Feuerbachs Preliminära teser till reformerandet av filosofin, vilka gav Hegels filosofi dödsstöten såsom teologins sista tillflyktsort, dess sista rationella stöd. De gjorde ett djupt intryck på Marx, även om han omedelbart kom med kritik.

I sitt brev av den 13 mars skrev han till Ruge: "Feuerbachs aforismer synes mig riktiga utom på den punkten att han alltför mycket hänvisar till naturen och alltför litet till politiken. Detta är emellertid det enda förbund genom vilket den nutida filosofin kan bli en sanning. Dock kommer det väl att gå som på 1700-talet, då entusiasterna för naturen motsvarades av en andra rad av entusiaster för staten." I själva verket hade Feuerbach i sina teser snuddat vid politiken endast med en mycket torftig anmärkning, som snarare gick tillbaka till åsikter före Hegel än sådana som utvecklats ur hans teorier. På denna punkt var det Marx började med att lika grundligt undersöka Hegels rätts- och statsfilosofi som Feuerbach hade undersökt mästarens natur- och religionsfilosofi.

På ännu ett ställe förråder brevet till Ruge av den 13 mars, hur starkt Marx påverkats av Feuerbach. Så snart han blivit klar över att han inte kunde skriva under preussisk censur eller

leva i preussisk luft, var också hans beslut fattat att inte lämna Tyskland utan sin fästmö. Redan den 25 januari frågade han Ruge, om han skulle kunna få arbete i Der Deutsche Bote, som Herwegh ämnade utge från Zürich. Herweghs plan omintetgjordes dock innan den kunde utföras, genom att han utvisades från Zürich. Ruge gjorde nu upp andra förslag till samarbete, bl.a. gemensamt redigerande av de ombildade och omdöpta årsböckerna. Marx borde sedan han slutat sina ”redaktionskval” i Köln komma till Leipzig för muntligt förhandlande angående ”platsen för vår pånyttfödelse”.

Den 13 mars gick Marx med på detta men uttalade dock sin övertygelse ”tills vidare” om ”vår plan” på följande sätt: ”När Paris var erövrat, föreslog några Napoleons son med förmyndarregering, andra Bernadotte, andra slutligen Louis Philippe till härskare. Men Talleyrand svarade: Louis XVIII eller Napoleon. Det är en princip, allt annat är intrig. Och så skulle jag också vilja kalla nästan allt annat utom Strassburg (eller på sin höjd Schweiz) ingen princip utan en intrig. Böcker på över tjugu ark är inga skrifter för folket. Det mesta man kan våga sig på är månadshäften. Skulle t.o.m. Deutsche Jahrbücher åter tillåtas, så uppnådde vi på sin höjd en svag kopia av de saligen avsomnade och det räcker inte längre i dessa dagar. Däremot Deutsch-Französische Jahrbücher; det vore en princip, en händelse med konsekvenser, ett företag för vilket man kan entusiasmera sig.” Man spårar här ekot av Feuerbachs teser, i vilka det heter, att den sanne filosofen, som är av samma beskaffenhet som livet och människorna, måste vara av galliskt-germaniskt blod. Hjärtat måste vara franskt, huvudet tyskt. Huvudet reformerar men hjärtat revolutionerar. Endast där det finns rörelse, svallning, lidelse, blod, sinnlighet, där finns också ande. Först Leibniz' esprit, hans sangviniska, materialistiskt-idealistiska princip hade gjort tyskarna fria ur deras pedantism och skolasticism.

Om denna ”gallisk-germanska” princip förklarade sig Ruge i sitt svar av den 19 mars fullt överens. Att ordna den ekonomiska sidan tog dock flera månader.

9. Bröllop och landsförvisning

Under de första oroliga åren av sin offentliga kamp hade Marx också personliga svårigheter att kämpa med. Han talade inte gärna om detta, bara när en bitter nödvändighet tvingade honom därtill. I motsats till småborgarens ömkliga öde att för sina bagatellartade intressen glömma gud och hela världen, hade han fått förmågan att även i tider av bitter nöd höja sig till mänsklighetens stora frågor. Tillfällen att utöva denna färdighet fick han under sitt liv blott alltför många.

Redan i det första bevarande yttrandet av honom angående hans ”privata futtigheter” visar sig hans uppfattning på ett mycket betecknande sätt. För att ursäktas hos Ruge då han inte skickat bidrag, som han lovat för Anekdoter, skrev han den 9 juli 1842 efter att ha uppräknat andra hinder: ”Min övriga tid var splittrad och dyster genom de allra vidrigaste familjekontroverser. Min familj har gjort det svårt för mig, så att jag trots dess välstånd för tillfället lever under mycket tryckande förhållanden. Jag kan omöjligt besvara er med en redogörelse för dessa futtigheter; det är en lycka, att de offentliga futtigheterna gör det omöjligt för en människa med karaktär att reta sig över de privata, som man annars skulle göra.” Men just detta bevis på en ovanlig karaktärsstyrka är det som källborgarna med sin känslighet för det privata alltid anfört mot den ”hjärtlöse” Marx.

Man känner eljest inte till något närmare om de vidriga familjekontroverserna. I helt allmänna ordalag berörde Marx dem ännu en gång, då det gällde att starta Deutsch-Französische Jahrbücher. Han skrev till Ruge, att så snart planen var avgjord ämnade han resa till Kreuznach,

där hans fästmörs mor bodde efter sin makes död, och där gifta sig och sedan stanna någon tid hos sin svärmor, ”eftersom vi i alla fall måste ha några arbeten färdiga innan vi startar ...” Jag kan utan all romantik försäkra er, att jag älskar av hela min varelse och fullständigt allvarligt. Jag är förlovad sedan mer än sju år och min fästmö har för min skull kämpat sig igenom hårda strider, som nästan förstört hennes hälsa, dels med sina pietistiskt-aristokratiska anhöriga, av vilka 'Herren i himlen' och 'Herren i Berlin' dyrkas lika, dels min egen familj, där några präster och andra fiender till mig har nästlat sig in. Jag och min fästmö har därför i årtal genomkämpat mer onödiga och påfrestande konflikter än många andra som är tre gånger så gamla och ständigt talar om sin 'livserfarenhet'.” Utom denna karga antydning finns ingenting bevarat angående striderna under förlovningstiden.

Inte utan möda men dock relativt snabbt och utan att Marx behövde resa till Leipzig säkerställdes den nya tidskriftens utgivning. Fröbel beslöt sig för att överta förlaget sedan den välsituerade Ruge förklarat sig beredd att inträda som medaktieägare med 6 000 taler i Literarisches Kontor. Som redaktörslön åt Marx bestämdes 500 taler. På denna framtidsutsikt gifte han sig med sin Jenny den 19 juni 1843.

Ännu återstod att bestämma utgivningsort för Deutsch-Französische Jahrbücher. Man tvekade i valet mellan Brüssel, Paris och Strassburg. Staden i Elsass hade mest motsvarat det unga paret Marx' önskemål, men man bestämde sig för Paris, sedan Fröbel och Ruge personligen undersökt möjligheterna där och i Brüssel. I Brüssel hade pressen visserligen friare spelrum än i Paris med dess bestämmelser om borgen och andra begränsningar, men man var dock mycket närmare livet i Tyskland i den franska huvudstaden än i den belgiska. På 3000 francs eller något mer kunde Marx leva i Paris, skrev Ruge uppmuntrande.

I enlighet med sin plan hade Marx tillbringat de första månaderna av sitt äktenskap i sin svärmors hem. I november flyttade det unga paret till Paris. Som sista livstecken i hemorten finns ett brev bevarat, som han skrev den 23 oktober från Kreuznach till Feuerbach för att be denne om ett bidrag till första häftet av de nya årsböckerna. Han önskade en kritisk artikel om Schelling: ”Av Ert företal till andra upplagan av Kristendomens väsen tror jag mig förstå, att Ni har åtskilligt på hjärtat rörande denna vindflöjel. Som Ni förstår, vore det en härlig debut . .

Herr Schelling har förstått att mycket skickligt locka till sig fransmännen, först den svage, eklektiske Cousin, senare t.o.m. den geniale Leroux. För Pierre Leroux och hans anhängare gäller Schelling alltjämt som den man som antagit den förnuftiga realismen i stället för den transcendent idealismen, tanken av kött och blod i stället för den abstrakta tanken, världsfilosofi i stället för fackfilosofi . . . Ni skulle därför göra vårt företag, men ännu mer sanningen, en stor tjänst om Ni omedelbart till första häftet ville lämna en karaktäristik av Schelling. Ni är den rätte mannen, därför att ni är raka motsatsen till Schelling. Hans uppriktiga ungdomstanke (vi måste tro gott om våra motståndare), till vars förverkligande han emellertid inte hade annat material än inbillningen, ingen energi annat än fåfången, ingen drivkraft annat än opiet, inget annat organ än retbarheten hos en kvinnlig receptionsförmåga. Denna Schellings uppriktiga ungdomstanke, som för honom blev en fantastisk ungdomsdröm, har hos Er blivit sanning, verklighet, manligt allvar. . . Jag anser Er därför vara Schellings naturlige, nödvändige, alltså av Deras Majestäter Naturen och Historien kallade motståndare.” Hur älskvärt detta brev är skrivet och hur klart det genomlyses av den glada förhoppningen om en stor kamp!

Men Feuerbach var obeslutsam. Han hade redan för Ruge först prisat det nya företaget och sedan underkänt det; inte ens återopandets av hans ”gallisktgermanska” princip hade omvänt honom. Det var hans skrifter i första hand som hade utmanat de makthavandes vrede, så att de

nu med polisvåld slog ned vad som ännu återstod av frihet för filosofin i Tyskland, så att den filosofiska oppositionen måste fly till utlandet, om den inte fegt ville sträcka vapen.

Kapitulation var inte Feuerbachs utväg, men han vågade inte språnget ut i vågorna som bröt sig runt det öde tyska landet. Den dag Feuerbach besvarade de eldiga ord med vilka Marx försökt beveka honom, med vänligt intresse men dock avböjande, var den svarta dagen i hans liv. Han blev nu också andligen ensam.

3. Landsflykten i Paris

1. *Deutsch-Französische Jahrbücher*

Den nya tidskriften hade ingen framgång, den utkom endast i ett dubbelhäfte i slutet av februari 1844.

Den ”gallisk-germanska” principen eller, som Ruge omdöpt den, den ”intellektuella alliansen mellan tyskar och fransmän” lät sig inte förverkligas. ”Frankrikes politiska princip” ville inte veta av den tyska hemgiften, den hegelska filosofins ”logiska skarpblick”, som skulle vara dess kompass i de metafysiska regioner i vilka Ruge såg fransmännen driva för vind och våg utan roder.

Om man, som Ruge menade, till att börja med skulle värva Lamartine, Lammenais, Louis Blanc, Leroux och Proudhon, så var denna lista i och för sig brokig nog. Endast Leroux och Proudhon hade någon aning om tysk filosofi. Men Leroux hade lagt författandet åt sidan och grubblade nu över uppfinningen av en sättmaskin och Proudhon bodde i landsorten. De andra avböjde av det ena eller andra religiösa svepskälet, t.o.m. Louis Blanc som ansåg att anarkin i politiken uppstod ur ateismen i filosofin.

Av tyska medarbetare fick tidskriften visserligen en anseelig stab: vid sidan av utgivarna själva var Heine, Herwegh, Johann Jacoby namn av första rang och även de av andra rangen som Moses Hess och F. C. Bernays, en ung rhenphalzisk jurist, var värdefulla ackquisitioner, för att inte tala om den yngste av dem alla, Friedrich Engels, som efter åtskilliga ansatser som författare här för första gången framträdde med öppet visir och glänsande harnesk i kampen. Men en brokig skara var även detta. Många av dem förstod föga av Hegels filosofi och ännu färre något av dess ”logiska skarpblick”. Avgörande blev emellertid att det snart uppstod en schism mellan de båda utgivarna, som gjorde ett samarbete mellan dem omöjligt.

Det första dubbelhäftet av tidskriften, som också skulle bli det sista, inleddes med en ”brevväxling” mellan Marx, Ruge, Feuerbach och Bakunin, en ung ryss som i Dresden anslutit sig till Ruge och publicerat en mycket uppmärksam uppsats i *Deutsche Jahrbücher*. Sammanlagt publicerades åtta brev, undertecknade med sina författaresh initialer; tre vardera från Marx och Ruge, ett från Bakunin och ett från Feuerbach. Ruge har senare betecknat denna brevväxling som en dramatisk scen författad av honom, ehuru han ”delvis” begagnat ”verkliga brevställen”. Han har också tagit upp den i sina Samlade arbeten, men betecknande nog illa stympad och utan det sista brevet som är signerat av Marx och innehåller poängen i hela brevväxlingen. Brevens innehåll visar otvivelaktigt att de är skrivna av de författare vars initialer de bär, och i den mån de utgör en enhetlig komposition spelar Marx första fiolen i denna konsert. Detta utesluter naturligtvis inte att Ruge kan ha fingrat på såväl sina brev som Bakunins och Feuerbachs.

Liksom Marx avslutar brevväxlingen, öppnar han den med ett kort, stämningsfullt anslag: den romantiska reaktionen leder till revolution, staten är en alltför allvarlig företeelse för att göras till föremål för åtlöje. Man kunde kanske låta ett fartyg fyllt av narrar driva för vinden en tid men sitt öde drev det dock tillmötes, just för att narrarna inte trodde det.

På detta svarade Ruge med en lång jeremiad över den tyske kälkborgarens fåraktigt ousinliga tålmod, ”anklagande och utan hopp”, som han senare själv sagt, eller som Marx genast hövligt svarar honom: ”Ert brev är en vacker elegi, en gravsång som kommer en att hålla andan, men politiskt är den utan betydelse.” Om världen tillhör kälkborgaren, så lönar det sig att studera denne världens herre. Han är världens herre endast på samma sätt som maskarna i

ett lik, nämligen så att han utfyller det med sitt samhälle. Så länge han är monarkins material, kan monarken själv endast vara kälkborgarnas konung. Den nye konungen av Preussen, som var livligare och mer vaken än sin far, hade velat höja kälkborgarstaten på dess egen grundval, men så länge kälkborgarna förblev vad de var kunde han varken göra sig själv eller sitt folk till fria, riktiga människor. Så hade man då kommit tillbaka till den gamla förstockade tjänar- och slavstaten. Men detta förtvivlade läge ger nytt hopp. Marx pekar på herrarnas oduglighet och tjänarnas och undersåtarnas slöhet. Alla låter det gå på guds försyn, men oduglighet och slöhet tillsammans kommer att framkalla en katastrof. Kälkborgarmakten har fiender; alla de tänkande och lidande människor som kommit till insikt, även de gamla undersåtarnas försök att skapa nya passiva generationer, värvar dagligen rekryter i den nya mänsklighetens tjänst. Ännu snabbare leder förvärvets och handels, egendomens och människoexploaterings system till en brytning inom det nuvarande samhället, vilken det gamla systemet inte förmår hela, därför att det överhuvudtaget inte helar och skapar utan endast existerar och njuter. Uppgiften är nu att fullständigt dra fram den gamla världen i dagsljuset och positivt utbilda den nya.

Bakunin och Feuerbach skriver, var och en på sitt sätt, också uppmuntrande till Ruge. Därpå bekänner sig denne övertygad ”av den nye Anacharsis och den nye filosofen”. Feuerbach har jämfört Deutsche Jahrbüchers undergång med Polens, där några få människors ansträngningar var förgäves i det allmänna samhällsträsket. Om detta säger nu Ruge i ett brev till Marx: ”Ja! Liksom den katolska tron och den adliga friheten ej räddar Polen, så kunde inte heller den teologiska filosofin och den förnäma vetenskapen befria oss. Vi kan inte fullfölja vårt tidigare verk på annat sätt än genom en fullständig brytning med detta. Våra årsböcker har gått under, den hegelska filosofin tillhör det förflutna. Låt oss i Paris grunda ett organ där vi kan bedöma oss själva och hela Tyskland fullt fritt och med obönhörlig uppriktighet.” Han lovar att lägga sig vinn om den ekonomiska sidan och ber Marx yttra sig om tidskriftens plan.

Liksom Marx har ordet först, så har han det också sist. Det är klart att en ny samlingspunkt för de verkligt tänkande och oavhängiga andarna måste skapas. Men även om det inte finnes några tvivel om detta, så råder desto större förvirring när det gäller tidningens målsättning. ”Inte nog med att en allmän anarki utbrutit bland reformvännerna, envar måste erkänna för sig själv att han inte har någon exakt åskådning om vad som bör komma. A andra sidan är detta just den nya riktningens företrädare, att vi inte dogmatiskt förutsätter världen utan först ur kritiken av den gamla världen vill finna den nya. Hittills hade filosoferna alla gåtors lösning liggande i sin skrivbordslåda, och den dumma, esoteriska värden behövde bara gapa så skulle den absoluta vetenskapens stekta sparvar flyga in i dess mun. Filosofin har förvärldsligats och det mest slående beviset för detta är, att själva det filosofiska medvetandet dragits in i kampens kval inte bara i yttre mening utan till själva sin innebörd. Om konstruktionen av framtiden och ett färdigt system för alla tider inte är vår sak, så är det vi för närvarande har att utföra desto säkrare, jag menar den hänsynslösa kritiken av allt bestående, hänsynslös såväl i den meningen att kritiken inte får frukta för sina resultat som däri att den inte får frukta konflikter med de nuvarande makthavarna.” Marx ville inte höja någon dogmatisk fana och kommunismen, sådan Cabet, Dezamy och Weitling utvecklar den, är för honom bara en dogmatisk abstraktion. Huvudintresset i det nuvarande Tyskland är nu en gång religionen, därefter kommer politiken, mot dem borde man inte sätta upp något system, som Resan till Ikarien, i stället måste man anknyta till dem just sådana de äro.

Marx förkastade ”nybörjarsocialisternas” åsikt, att de politiska frågorna var under deras värdighet. Ur den politiska statens konflikter, ur motsägelsen mellan dess ideella normer och

dess reella förutsättningar kan man överallt utveckla den sociala sanningen. ”Ingenting hindrar alltså att vi anknyter vår kritik till politiken, till partitagande i politiken, alltså till verkliga strider. Vi träder då inte doktrinärt fram inför världen med en ny dogm. Vi säger inte: Här är sanningen. Böj knä för den! Vi utvecklar världen utifrån dessa metoder mot dess nya principer. Vi säger inte: Sluta med dina strider, de rör sig endast om oväsentligheter; vi ska ge dig de riktiga parollerna för kampen. Vi visar endast varför världen strider, och medvetande om detta måste världen bibringas även om den inte vill.” Så sammanfattar Marx den nya tidskriftens program på detta sätt: upplysning om tidens kamp och önskemål (kritisk filosofi).

Till denna slutsats kom endast Marx men inte Ruge. Redan brevväxlingen visar att Marx var den drivande kraften, Ruge endast medhjälpare. Härtill kom att Ruge blev sjuk sedan han kommit till Paris och inte kunde sköta redigeringen. Just på detta område hade han tänkt göra sin viktigaste insats, då Marx enligt hans åsikt var ”för omständig”. Han kunde inte ge tidskriften den form och hållning, som han ansåg mest passande, och inte ens publicera ett eget arbete i den. Likväl var han inte helt missnöjd med det första häftet. Han fann ”betydelsefulla saker i det, som skulle väcka mycket uppseende i Tyskland”, om han också anmärkte på att ”även några ohyvlade saker serverats”, vilka han skulle ha förbättrat men som nu kommit med i brådskan. Företaget kunde väl ha fortsatt ännu en tid om det inte strandat på yttre hinder.

Till att börja med sinade snart Literarisches Kontors medel, och Fröbel förklarade att han inte kunde fortsätta med företaget. Därtill gjorde sig preussiska regeringen redan vid första meddelande om att Deutsch-Französische Jahrbücher skulle utkomma redo för mottagandet. En hänvändelse till Metternich och Guizot i Frankrike mötte inget gensvar, varför den fick nöja sig med att den 18 april 1844 underrätta överpresidenterna i alla provinser, att årsböckerna var fullbordat högförräderi och majestätsbrott. Överpresidenterna skulle, utan att väcka uppseende, ge myndigheterna anvisning att Ruge, Marx, Heine och Bernays så snart de beträdde preussisk mark skulle häktas och alla deras papper tagas i beslag. Detta var väl ganska ofarligt, eftersom man ju inte kan sälja skinnen förrän björnen är skjuten. Ett farligare resultat av kungens sjuka samvete var den illvilligt ängsliga bevakning av alla gränser som genomfördes. På en Rhen-ångare uppfångades och beslagtogs 100 och vid Bergzabern på fransk-tyska gränsen betydligt över 200 exemplar av tidningen. Detta var mycket kännbara slag med hänsyn till den låga upplaga som man överhuvud kunde räkna med.

Där inre slitningar finns brukar de förbittras och skärpas genom yttre svårigheter. Enligt vad Ruge uppger var det också sådana som påskyndade eller rent av framtvingade hans brytning med Marx. En uppgift som kan innehålla någon sanning, så tillvida som Marx i penningaffärer alltid visade en suverän likgiltighet och Ruge däremot en krämaraktig misstrogenhet. Han drog sig inte för att efter mönster av trucksystemet¹ utbetala den lön Marx var berättigad till, i exemplar av tidskriften, men blev mycket upprörd över en anmodan att riskera sin förmögenhet på fortsatt utgivning av tidskriften, som han påstod då han inte hade någon kunskap om bokförsäljning. En sådan anmodan hade Marx i en liknande situation kunnat rikta till sig själv men knappast till Ruge. Kanske hade han rått till att inte genast efter det första misslyckandet kasta yxan i sjön, och i detta råd har förmodligen Ruge, som blev retad redan över en begäran om att släppa till några francs till tryckning av Weitlings skrifter, vädrat ett fruktansvärt hot mot sin penningpung.

Dessutom pekar Ruge själv på den verkliga orsaken till brytningen, när han som dess

¹ Trucksystemet (mest använt i England) innebar i allmänna drag att arbetaren inte fick sin lön i kontanta pengar utan i naturaförmåner, för vilka arbetsköparen tog ut ett högre pris än det som annars gällde.

omedelbara anledning nämner en strid angående Herwegh, som han "kanske för häftigt" kallat en stackare, varemot Marx betonat Herweghs "stora framtid". I sak fick Ruge rätt, Herwegh fick ingen stor framtid, och hans levnadssätt i Paris tycks i själva verket ha varit rätt anstötligt. Heine har skarpt kritiserat det och Ruge medger att inte heller Marx varit glad åt det. Likväl hade Marx, som påståtts vara "bitande" och "gallsprängd" mer heder av sitt högsinta misstag än den "honette" och "noble" Ruge med sin olustiga instinkt kunde föreställa sig. Ty för den ene gällde det den revolutionära diktaren, för den andre åter den otadlige kälkborgaren.

Detta var det djupare sammanhanget i den obetydliga tvist, som skilde de två männen för alltid. För Marx hade brytningen med Ruge inte den sakliga betydelse, som hans något senare kontroverser med Bruno Bauer eller Proudhon. Som revolutionär hade han nog länge förargat sig över Ruge, innan striden om Herwegh — ifall det nu verkligen förhöll sig så som Ruge påstått — kom harmen att rinna över.

Om man vill lära känna Ruge från hans bästa sida, bör man läsa de Denkwürdigkeiten, som han tjugu år senare publicerade. De fyra banden går fram till Deutsche Jahrbüchers undergång, till den tid då Ruges liv var ett föredöme för den litterära förtrupp av lärare och studenter, som talade till en medelklass som levde på små geschäft och stora illusioner. De innehåller en mängd charmfulla genrebilder från Ruges barndom, som han tillbragte på Rügen och i Vorpommern, och de ger en så levande bild av den muntra studenttiden och den skändliga jakt som regeringen bedrev på de så kallade folkförförarna, som det annars inte finns någon motsvarighet till i den tyska litteraturen. Det olyckliga var att de utkom under den tid då den tyska borgarklassen tog avsked av de stora illusionerna för att börja med det stora geschäftmakeriet. Ruges Denkwürdigkeiten gick nästan spårlöst förbi, medan en likartad men inte blott historiskt utan även litterärt ojämförligt mindre betydande bok, Reuters Festungstid, skördade verkliga bifallstormar. Ruge hade verkligen varit student och medlem i studentföreningarna, medan Reuter bara av en slump hamnat där som lustigkurre. Men bourgeoisin, som redan kastade förälskade blickar på de preussiska bajonetterna, tyckte bättre om den "gyllene humor" med vilken Reuter behandlade det infama hån mot all rättvisa som jakten på folkförförarna innebar, än den "oförsynta humor" med vilken Ruge enligt Freiligraths träffande bedömning skildrade att skurkarna inte fått honom på knä och att fängelset gjort honom fri.

Men just i Ruges åskådliga skildring känner man att liberalismen före marsrevolutionen 1848 trots alla stora ord bara var rena kälkborgerligheten och att dess anhängare förblev borgare. Bland dessa kälkborgare var Ruge emellertid den temperamentsfullaste och den som kämpade tapprast på sitt ideologiskt begränsade fält. Men detta temperament fick honom desto snabbare på fall, när han i Paris mötte de skarpa motsättningarna i det moderna livet.

Han hade klarat av socialismen som en lek uppfunnen av filosofiska människovänner. Nu slog honom kommunismen, som han mötte den i parisiska hantverksskretsar, med kälkborgarens paniska förskräckelse, hans ängslan inte bara för sitt skinn utan också för sin börs. I Deutsch-Französische Jahrbücher hade han utfärdat den hegelska filosofins dödsattest, nu hälsade han samma år 1844 den besynnerligaste förgreningen från denna filosofi, Stirners bok, som en befrielse från kommunismen, som nu var den dummaste av alla dumheter, den nya kristendomen, som predikades av de enfaldiga och vars förverkligande skulle göra människorna till en fårscock.

Mellan Marx och Ruge var brytningen definitiv.

2. Ett filosofiskt perspektiv

Deutsch-Französische Jahrbücher var följaktligen ett dödfött barn. Eftersom det i längden var omöjligt för deras utgivare att samarbeta, så spelade det mindre roll när och hur de skildes. En tidigare brytning var rent av bättre än en senare. Det var tillräckligt att Marx tagit ett stort steg framåt i förståelsen av sin verkliga uppgift.

Han publicerade två uppsatser i tidskriften: inledningen till en kritik av Hegels rättsfilosofi och en recension av två skrifter som Bruno Bauer utgivit i judefrågan. Trots de mycket olikartade ämnena är de två uppsatserna till sitt tankeinnehåll intimt sammanhängande. Marx har senare sammanfattat sin kritik av Hegels rättsfilosofi så, att man har att söka nyckeln till förståelsen av den historiska utvecklingen inte i den av Hegel prisade staten utan i det av honom ringaktade samhället. Den andra uppsatsen sysslar ännu mer ingående med det ämnet än den första.

Från en annan synpunkt sett förhåller sig de båda uppsatserna till varann som medel och mål. Den första ger en filosofisk skiss av den proletära klasskampen, den andra en filosofisk skiss av det socialistiska samhället. Båda visar författarens andliga utveckling i sträng logisk följd. Den första knyter omedelbart an till Feuerbach, som i det väsentliga slutfört kritiken av religionen, all kritiks förutsättning. Det är människan som skapar religionen, inte tvärtom. Men Marx fortsätter: människan är inte ett abstrakt väsen utanför världen. Människan, det är människans värld, stat, samhälle, som producerar religionen som ett förvrängt världsmedvetande, därför att den själv är en förvrängd värld. Kampen mot religionen är alltså indirekt en kamp mot denna värld vars andliga atmosfär religionen är. Så blir det historiens uppgift att, sedan denna förvrängda sanning försvunnit, upprätta sanningen om den verkliga världen. Kritiken av himmelen förvandlas därmed till kritik av världen, kritik av religionen till kritik av rätten, kritik av teologin till kritik av politiken.

För Tysklands del kan denna historiska uppgift emellertid endast lösas genom filosofin. Om man tar avstånd från de tyska förhållandena sådana de är 1843, så står man dock knappast ens vid förhållandena 1789 enligt fransk tidräkning, än mindre vid nuets brännpunkt. Om den moderna politiskt-sociala verkligheten kritiseras, så befinner den sig utanför den tyska verkligheten, eller den skulle ta sitt ämne utanför de ämnen som den omfattar. Som exempel på att den tyska historien liksom en oduglig rekryt hittills endast haft till uppgift att exercismässigt upprepa uttröskade historier, återoppar Marx ”den moderna tidens huvudproblem”, industrins och överhuvudtaget kapitalägarnas världs förhållande till den politiska världen.

Detta problem sysselsätter tyskarna i form av skyddstullarna, förbudssystemet, nationalekonomin. Man börjar i Tyskland ta itu med sådant, som man är färdig att avsluta i Frankrike och England. Det gamla ruttnande system, mot vilket dessa länder teoretiskt är i uppror, och som de tolererar endast som man tolererar bojor, hälsas i Tyskland som morgonrodnaden till en skön framtid. Medan problemen i Frankrike och England lyder: politisk ekonomi eller samhällets välde över rikedomen, lyder det i Tyskland: nationalekonomi eller privategendomens välde över nationen. Där rör det sig om att lösa frågan, här om att ställa den.

Men om tyskarna ej historiskt är i takt med nutiden så är de det dock filosofiskt. Deras brännande frågor går igen i kritiken av tyska rätts- och statsfilosofin, som fått sin konsekventaste utformning genom Hegel. Marx tar här avgjort ställning till såväl de båda riktningar som existerat i Rheinische Zeitung, som till Feuerbach. Hade Feuerbach slängt

filosofin på skrothögen, så säger Marx, att om man vill anknyta till de verkliga utvecklingsmöjligheterna, så får man inte glömma att tyska folkets verkliga livsfrön hittills bara utvecklats som intellektuell tankeverksamhet. Till ”bomullsriddarna och hjältar av järnet” sade han: ni gör rätt i att upphäva filosofin, men ni kan inte upphäva den utan att förverkliga den; och till den gamle vännen Bauer och hans anhängare: ni gör rätt i att förverkliga filosofin, men ni kan inte förverkliga den utan att upphäva den.

Kritiken av rättsfilosofin mynnar ut i uppgifter, för vilkas lösning det bara finns ett medel: praktiken. Hur kan Tyskland komma fram till en praktik som är i nivå med principen d.v.s. till en revolution som inte blott lyfter det upp i jämbredd med de moderna folken utan upp till den samhällsnivå som kommer att bli dessa folks närmaste framtid? Hur ska det kunna med ett enda väldigt språng övervinna inte bara sina egna hinder utan också de som ännu återstår för de moderna folken. Dessa hinder måste det också lära känna och bekämpa i verkligheten för att bli befriat från sina verkliga skrankor.

Kritikens vapen kan emellertid inte ersätta vapnens kritik, det materiella våldet måste störtas genom materiellt våld. Men även teorin blir till materiell makt så snart den griper massorna, och den griper massorna så snart den verkligen blir radikal. Men en radikal revolution behöver ett passivt element, en materiell grundval; teorin förverkligas i ett folk blott så till vida som dess förverkligande är folkets behov. En strävan att förverkliga tanken är inte nog, verkligheten måste själv tränga fram till tanken. Men i detta avseende synes det brista i Tyskland, där de olika samhällsskikten förhåller sig episkt till varandra, inte dramatiskt. Där medelklassens moraliska självkänsla vilar endast på medvetandet om att den är den allmänna representanten för alla övriga klassers kälkborgerliga medelmåttighet, där varje skikt av det borgerliga samhället upplever sitt nederlag innan det har firat sin seger, gör sitt trångsinne gällande innan det kan visa storsinne, så att varje klass, innan den börjar kampen med den ovanförstående klassen, är invecklad i kamp med den klass som står nedanför.

Därigenom bevisas dock inte att den radikala, allmänt mänskliga revolutionen är omöjlig i Tyskland, utan bara att den delvisa revolutionen är det, den som enbart är politisk och som låter samhällets grundpelare stå. Här saknas dess förutsättningar: på den ena sidan en klass som utifrån sin särskilda situation tar itu med samhällets allmänna frigörelse och befriar hela samhället, dock endast under antagandet att hela samhället befinner sig i samma situation som klassen själv, alltså exempelvis äger pengar eller bildning och efter behag kan förvärva bäge, på den andra sidan en klass i vilken alla samhällets brister koncentrerar sig, ett särskilt socialt skikt som måste anses som representant för hela samhällets notoriska förbrytelser, så att befrielsen från detta skikt upplevs som en allmän självbefrielse. Den franska adelns och prästerskapets negativa betydelse i allmänhet var förutsättningen för den det närstående bourgeoisins positivt-allmänna betydelse som opposition.

Då den delvisa revolutionen är omöjlig, antar nu Marx, att det finns en positiv möjlighet till en radikal revolution. På frågan var denna möjlighet finnes, svarar han: ”I uppkomsten av en ny klass med radikala bojor. En klass inom det borgerliga samhället som inte tillhör detta. Ett stånd som upplöser alla stånd. Ett skikt som har universell karaktär därför att dess lidande är universellt. Som inte gör anspråk på någon särskild rätt, därför att ingen särskild orätt förövas mot det, utan orätten är dess existensform. En klass som inte mer kan ställa krav på historiska utan bara på mänskliga rättigheter och som inte står i någon ensidig motsättning till konsekvenserna av det tyska statsväsendet utan i en allsidig motsättning till dess förutsättningar. Slutligen ett skikt som inte kan frigöra sig från samhällets övriga skikt utan att därmed också frigöra dessa. Med ett ord människans totala förlust, som är nödvändig för att

hon skall återvinna sin mänsklighet. Denna samhällets upplösande kraft är proletariatet.” I Tyskland börjar det bildas genom den inbrytande industriella rörelsen. Genom medelklassens upplösning, som inte är en mekanisk process utan framkallas av ett armod som produceras på konstlad väg, växer den människomassa fram som bildar proletariatet. Naturligtvis rekryteras dess led också från det naturliga armodets och den kristligt-germanska livegenskapens skikt.

Filosofin finner sitt materiella vapen i proletariatet och proletariatet sitt andliga vapen i filosofin. Så snart tankens blixtnad gjort ett grundligt nedslag i denna ursprungliga folkmark, så kommer tyskarnas frigörelse till människor att fullbordas. Tyskens frigörelse blir människans frigörelse. Filosofin kan inte förverkligas utan att proletariatet upphäves, proletariatet kan inte avskaffas utan att förverkliga filosofin. När alla inre förutsättningar är uppfyllda, kommer den tyska uppståndelsen att förkunnas genom den galliska tuppens galande.

Till form och innehåll står denna uppsats i främsta ledet av Marx bevarade ungdomsarbeten; en flyktig skiss av dess grundtankar kan inte ge ens ett svagt begrepp om den översvallande rikedom på tankar som han innefattar i en epigrammatiskt knapp form. De tyska professorer, som fann innehållet groteskt och stilen smaklös har därmed bara utfärdat ett ärelöst intyg på sin egen förvridenhet och smaklöshet. Visserligen fann också Ruge uppsatsens epigram ”alltför konstlade”, han kritiserade ”denna oformlighet och överlastade stil”, men han upptäckte också en ”kritisk talang, som emellanåt (blir) i övermod urartande dialektik”. Detta omdöme är inte obilligt. Ty den unge Marx har många gånger glatt sig åt att höra klangen av sina tunga och skarpa vapen. Övermod är varje genial ungdoms faddegråva.

Ännu är det endast ett filosofiskt perspektiv, som uppsatserna öppnar mot framtiden. Senare har Marx mer beslutsamt än någon annan påvisat, att ingen nation kan med ett språng hoppa över nödvändiga epoker i sin historiska utveckling. Men hans säkra hand tecknar inga oriktiga och oklara konturer. I detalj har det gått annorlunda, men i stort dock som han förutsagt. Om detta vittnar både den tyska bourgeoisins och det tyska proletariatets historia.

3. I judefrågan

Den andra uppsats Marx publicerade i Deutsch-Französische Jahrbücher var inte så fängslande till sin form men ännu suveränare i fråga om kritisk analys. I den undersökte han, med anledning av två avhandlingar av Bruno Bauer i judefrågan, skillnaden mellan mänsklig och politisk frigörelse.

Denna fråga hade då inte sjunkit ned till den antisemitiskt och kvasifilosofiskt låga nivå, som den har i våra dagar. En klass av befolkningen, som i egenskap av den viktigaste företrädaren för köpmanna- och ockrarkapitalet vann allt större makt, saknade på grund av sin religion alla medborgerliga rättigheter, i den mån dess ockrarverksamhet inte gav dem särskilda privilegier. Den upplysta absolutismens mest berömda representant, Fredrik II, filosofen från Sanssouci, gav det uppbyggliga föredömet att han garanterade penningjudarna, som hjälpte honom med hans myntförfalskningar och andra tvivelaktiga finansoperationer, ”kristna bankirers frihet” under det att han bara tolererade filosofen Moses Mendelssohn på sitt område, inte därför att denne var filosof och bemödade sig om att införa sin judiska ”nation” i det tyska intellektuella livet, utan därför att han var bokhållare hos en privilegierad penningjude. Avskedades han av denne så var han fågelfri.

Men inte heller de borgerliga upplysningsivarna tog — med enstaka undantag — någon särskild anstöt av att en befolkningsgrupp ringaktades för sin religions skull. Den israelitiska tron var dem motbjudande såsom förebild för den religiösa intoleransen, från vilken kristendomen först hade lärt sig sin småaktiga kverulerans över människorna, och judarna

själva visade inte ringaste intresse för den borgerliga upplysningen. De njöt av upplysningskritiken mot den kristna religionen, som de själva alltid hade förbannat, medan de skrek om förräderi mot mänskligheten när samma kritik började ta itu med den judiska religionen. Så krävde de judarnas politiska frigörelse men menade med likaberättigande ej att prisge sin särställning utan snarare att befästa denna och var ständigt redo att prisge de liberala principerna, så snart de stred emot ett judiskt särintresse.

Unghegelianernas kritik av kristendomen hade naturligtvis också utsträckt sig till judendomen, som de behandlade som ett förstadium till kristendomen. Feuerbach hade analyserat judendomen såsom egoismens religion. ”Judarna har bibehållit sin särart till den dag i dag är. Deras princip, deras gud är den mest praktiska princip i världen — egoismen i religionens form. Egoismen samlar, koncentrerar människan på sig, men den gör henne teoretiskt inskränkt därför att den gör henne likgiltigt för allt som inte omedelbart går ut på hennes själviska väl.” I samma ton yttrade sig Bruno Bauer, som förebrådde judarna, att de hade innästlat sig i det borgerliga samhällets veck och springor för att exploatera dess osäkra element, liksom Epikuros' gudar, som bodde i mellanrummen i världen, där de är överhopade av vissa bestämda arbetsuppgifter. Deras religion är den djuriska slugheten och listen, varmed de tillfredsställer sitt sinnliga behov. De hade i alla tider motsatt sig det samhällseliga framstegsarbetet och i sitt hat mot alla folk upprättat åt sig ett egendomligt och begränsat folkliv.

Feuerbach förklarade den judiska religionens väsen utifrån judarnas väsen och Bauer såg denna fråga ännu blott med teologiska glasögon, trots den grundlighet, djärvhet och skärpa, som Marx prisade hos hans avhandlingar om judefrågan. Liksom de kristna så kan judarna komma till frihet endast genom att övervinna sin religion. Den kristna staten kan i enlighet med sitt religiösa väsen inte frigöra judarna, men judarna kan inte heller frigöras inom sina religiösa gränser. Kristna och judar måste upphöra att vara kristna och judar, om de vill bli fria. Men då kristendomen som religion utvecklats ur judendomen, så har juden en besvärligare och längre väg till friheten än den kristne. Enligt Bauers uppfattning måste judarna först efterbilda kristendomen och den hegelska filosofin, innan de kunde bli fria.

Mot detta invände Marx, att det inte var nog att undersöka vem som skulle frigöra och vem frigöras, utan kritiken måste ställa frågan om vilken art av frigörelse det gällde, den politiska eller den mänskliga. Judarna såväl som de kristna var i flera stater fullständigt politiskt frigjorda utan att därför vara mänskligt frigjorda. Det måste alltså finnas en skillnad mellan den politiska och den mänskliga frigörelsen.

Den politiska frigörelsens väsen är den utbildade moderna staten, och denna stat är också den fullkomligt kristna staten, ty den kristligt-germanska staten, privilegiestaten, är den ofullkomliga, ännu teologiska, ännu ej i politisk renhet utbildade staten. Men den politiska staten i sin högsta utformning kräver varken att judarna ska upphäva judendomen eller att människan överhuvudtaget ska upphäva religionen; den har frigjort judarna och måste i enlighet med sitt väsen frigöra dem. Men även där statsförfattningen uttryckligen förklarar utövandet av politiska rättigheter vara oberoende av den religiösa tron, behandlar man lika fullt icke en människa utan religion som en anständig människa. Religionens förekomst motsäger alltså inte statens fullkomning. Politisk frigörelse för juden, den kristne, överhuvudtaget den religiösa människan är liktydig med statens frigörelse från judendom, från kristendom, från all religion. Men staten kan alltså befria sig från denna inskränkning utan att människan verkligt blir fri från densamma, och detta visar den politiska frigörelsens begränsning.

Marx utvecklar denna tankegång ännu längre. Staten som stat förnekar privategendomen; människan förklarar på politiskt sätt privategendomen upphävd så snart hon upphäver

fordringarna på innehav av jord eller förmögenhet som census för valbarhet och rösträtt, så som det skett i många nordamerikanska fristater. Staten upphäver på sitt sätt åtskillnaden i börd, stånd, bildning, sysselsättning, då den förklarar dessa åtskillnader för opolitiska genom att utan hänsyn till dem utropa varje medlem av folket till jämbördig delägare i folksuveräniteten. Inte desto mindre låter staten privategendomen, bildningen, sysselsättningen utöva sina verkningar. Långt ifrån att upphäva dessa faktiska åtskillnader, existerar staten snarare endast med dem som förutsättning, verkar som politisk stat och gör den allmänna medborgarrätten gällande endast i motsättning till dessa sina element. Den fulländade politiska staten är till sitt väsen mänsklighetens släktliv i motsats till dess materiella liv. Alla förutsättningar för detta egoistiska materiella liv förblir oförändrade utanför den borgerliga statens område men som egenskaper hos det borgerliga samhället. Den politiska statens förhållande till sina förutsättningar, vare sig dessa är materiella element som privategendomen, eller andliga element som religionen, är en kamp mellan allmänna och privata intressen. Religionsbekännarens konflikt med sitt statsmedborgarskap och med de andra människorna i den gemensamma enheten reduceras till splittringen mellan den politiska staten och det borgerliga samhället.

Det borgerliga samhället är grundvalen för den moderna staten, liksom det antika slaveriet var grundvalen för den antika staten. Den moderna staten, som föddes ur slaveriet, förkunnar alla människors frihet, som judarna kan njuta lika fritt som de politiska rättigheterna. Den allmänna mänskliga friheten godkänner den egoistiska borgerliga individens och de andliga och materiella elementens obegränsade rörelse, dessa element som utgör innehållet i varje individs livssituation, innehållet i våra dagars borgerliga liv. De befriar inte människan från religionen utan ger henne religionsfrihet; de befriar henne inte från egendomen utan ger henne frihet till egendom; de befriar henne inte från förvärvslivets smuts utan ger henne förvärvsfrihet. Den politiska revolutionen skapade det borgerliga samhället genom att slå sönder det brokiga feodalväsendet, alla de stånd, korporationer och skrån som var uttryck för folkets skilsmässa från gemenskapen; den skapade den politiska staten som allmän angelägenhet, som verklig stat.

I enlighet härmed gör Marx följande sammanfattning: "Den politiska frigörelsen är människans begränsning, å ena sidan till medlem av det borgerliga samhället som den egoistiska, oavhängiga individen, å andra sidan till statsmedborgaren, den moraliska personligheten. Först när den verkligt individuella människan återupptar i sig den abstrakta statsmedborgaren och såsom individuell människa i sitt empiriska liv, sitt individuella arbete och sina individuella förhållanden blivit gemensamhetsvarelse, först när människan fattat och organiserat sina egna krafter som samhälleliga krafter och därför inte längre skiljer sig från den samhälleliga kraften i dess form av politisk kraft, först då är den mänskliga frigörelsen fullbordad."

Återstår ännu att pröva påståendet att den kristne har lättare att frigöra sig än juden, ett påstående som Bauer försökte förklara ur den judiska religionen. Marx anknyter till Feuerbach, som hade förklarat den judiska religionen ur judarnas väsen men inte judarna ur den judiska religionen. Men han går också utöver Feuerbach genom att ta reda på det särskilda samhälleliga elementet som återspeglar sig i den judiska religionen. Vad är judendomens världsliga grundval? Det praktiska behovet, egennytan. Vad är judens världsliga kult? Geschäftmakeri. Vad heter hans världsliga gud? Penningen. "Nåväl, frigörelsen från geschäftmakeriet och penningen, alltså från den praktiskt reella judendomen, vore vår tids verkliga självbefrielse. En organisation av samhället, som upphävde geschäftmakeriets förutsättningar, alltså möjligheten att göra geschäft, skulle göra judens funktion omöjlig. Hans religiösa medvetande skulle upplösa sig som en fadd dunst i samhällets verkliga livsluft. Å andra sidan, om juden inser detta sitt praktiska väsen vara värdelöst och arbetar på dess upphävande,

arbetar han utifrån sin hittillsvarande utveckling helt enkelt på den allmänt mänskliga frigörelsen i riktning mot det högsta praktiska uttrycket för mänsklig självförnekelse.” Marx ser i judendomen ett allmänt, antisocialt element i nutiden, som av den historiska utvecklingen, på vilken judarna i denna sämre mening ivrigt medarbetat, drivits upp på till sin nuvarande höjd, där det nödvändigt måste upplösas.

Marx vann med denna uppsats en tvåfaldig vinst. Han såg sammanhanget mellan samhälle och stat ner till grunden. Staten är inte, som Hegel ansåg, den sedliga idén förverkligad, det absolut förnuftiga och självändamålet, utan den måste nöja sig med den blygsammare uppgiften att skydda det borgerliga samhällets anarki, beställd som den är av det borgerliga samhället att vara dess väktare. Den allmänna kampen man mot man, inbördeskriget mellan alla individer, som genom sin individualitet än mer avstängts från varandra. Den allmänna otyglade rörelsen av de elementära livskrafter som befriats ur de feodala fjättrarna, det faktiska slaveriet för individen, som skenbart oavhängig tar sina avlägsnade livsformers ohämmade förändringar i egendomen, industrin, religionen för frihet, medan de i stället är hans fullbordade slaveri och omänsklighet.

Vidare har Marx insett, att de religiösa dagsfrågorna bara har samhällelig betydelse. Judendomens utveckling påvisar han inte i den religiösa teorin utan i den industriella och kommersiella praktik, som finner en fanatisk reflex i den judiska religionen. Den praktiska judendomen är ingenting annat än den fulländade kristna världen. Då det borgerliga samhället genomgående har ett kommersiellt judiskt väsen, så hör juden med nödvändighet dit och kan göra anspråk på den politiska frigörelsen och åtnjutande av människans allmänna rättigheter. Men den mänskliga frigörelsen är en nyorganisation av de samhällელი krafterna, som gör människan till herre över sina livskällor: i gryningskonturer visar sig här bilden av det socialistiska samhället.

I Deutsch-Französische Jahrbücher plöjde Marx ännu på filosofins åker, men i de fåror hans kritiska plog drog upp spirade snart brodden till en materialistisk historieuppfattning, som i den franska kulturens belysning blev fruktbärande.

4. Fransk kultur

Med Marx sätt att arbeta är det mycket sannolikt att han åtminstone skisserat upp de båda uppsatserna om Hegels rättsfilosofi och judefrågan medan han ännu bodde kvar i Tyskland, de första månaderna av sitt lyckliga äktenskap. Men då dessa hade ett visst samband med den stora franska revolutionen, så låg det nära till hands att Marx störtade sig in i denna revolutions historia så snart vistelsen i Paris tillät honom att utforska dess källor liksom källan till dess förhistoria, den franska materialismen och dess fortsättning, den franska socialismen.

Paris kunde den tiden med rätta berömma sig av att marschera i spetsen för den borgerliga kulturen. I julirevolutionen 1830 hade den franska bourgeoisin efter en rad illusioner och katastrofer slutligen säkerställt vad den påbörjat i den stora revolutionen av 1789. Dess talanger sträckte ut sig som de behagade, men motståndet från de gamla makterna var ännu inte på långt när brutet och nya anmälde sig. Andarnas kamp böljade oupphörligt av och an som aldrig förr i Europa utom i Tyskland där gravens tystnad rådde.

I denna hårda och stärkande kamp kastade sig nu Marx med våldsam kraft. Inte som beröm men därför desto mer beviskraftigt skrev Ruge i maj 1844 till Feuerbach, att Marx läste synnerligen mycket och arbetade med oerhörd intensitet men han fullbordade ingenting, avbröt överallt och störtade sig alltid på nytt ut i ett ändlöst hav av böcker. Han var nervös och häftig, särskilt när han arbetat sig sjuk och på tre, fyra nätter efter varandra inte kommit i

säng. Kritiken av Hegels filosofi lät han nu ligga och ville utnyttja sin vistelse i Paris till att skriva en Konventets historia, som han enligt Ruges åsikt samlat mycket material till och fått fruktbara perspektiv på.

Marx skrev aldrig konventets historia, men Ruges uppgifter vederlägges inte av detta utan blir snarare så mycket trovärdigare. Ju djupare Marx trängde in i 1789 års revolution och dess historiska egenart, desto lättare kunde han avstå från kritiken av Hegels filosofi som medel till förståelse av tidens kamp och önsknings, desto mindre kunde han nöja sig med konventets historia. Konventet som visserligen representerade ett maximum av den politiska energin, den politiska makten och förståelsen men som visat sig vanmäktigt gentemot den samhälleliga anarkin.

Utom Ruges sparsamma antydningar har tyvärr intet vittnesbörd bevarats, som gör det möjligt att mera i detalj följa gången av de studier Marx bedrev våren och sommaren 1844. Men i stort sett kan man nog se, hur de gestaltade sig. Studiet av franska revolutionen förde Marx till den historiska litteraturen om ”tredje ståndet” som uppstått under den bourbonska restaurationen. Det var mycket begåvade män som ägnat sig åt dessa studier i avsikt att följa sin klass historiska existens bort till elfte århundradet och framställa franska historien sedan medeltiden som en oavbruten rad klasstrider. Dessa historiker — han nämner speciellt Guizot och Thierry — har Marx att tacka för kunskapen om klassernas och deras striders historiska karaktär, dess ekonomiska anatomi har han sedan lärt av de borgerliga ekonomerna, bland vilka han speciellt nämner Ricardo. Själv har han alltid avvisat påståendet att han skulle ha upptäckt klasskampens teori; vad han gjorde anspråk på för sin räkning var bara att ha påvisat, att klassernas existens är bunden vid bestämda historiska utvecklingsformer för produktionen, att klasskampen med nödvändighet leder till proletariats diktatur och att denna diktatur själv endast utgör övergången till upphävandet av alla klasser och till ett klasslöst samhälle. Denna tankegång utvecklade Marx under sin landsflykt i Paris.

Det skarpaste vapnet som ”tredje ståndet” använde under kampen mot de härskande klasserna under 1700-talet var den materialistiska filosofin. Även den studerade Marx ivrigt under sin vistelse i Paris, mindre i den riktning som utgick från Descartes och löpte ut i naturvetenskapen än i den som knöt an till Locke och utmynnade i samhällsvetenskapen. Helvetius och Holbach, som överfört materialismen på samhällslivet och som gjort de mänskliga intelligensernas naturliga jämlikhet, enheten mellan förnufts framsteg och industrins framsteg, mänsklighetens naturliga godhet och uppfostrans allmakt till huvudsynpunkter i sitt system, var också stjärnor som lyste den unge Marx under hans arbete i Paris. Han döpte deras lära till ”reell humanism”. Så kallade han också Feuerbachs filosofi men med den skillnaden att Helvetius' och Holbachs materialism blivit ”kommunismens sociala basis”.

Paris erbjöd nu de rikaste tillfällen att studera kommunismen och socialismen, så som Marx redan hade lovat i Rheinische Zeitung. För hans blickar visade sig en nästan förvirrande mångfald tankar och gestalter. Den andliga atmosfären var mättad med socialism, och själva Journal des Debats, den härskande penningararistokratis klassiska tidning, som understöddes av regeringen med ett avsevärt årsunderhåll, kunde inte undandra sig denna strömning, om den också blott publicerade vad man kunde kalla de socialistiska skräckromanerna av Eugène Sue i sin följetongsavdelning. Motpolen här till utgjorde geniala tänkare, som Leroux, som proletariats redan frambringt. Mellan dem stod spillrorna av saintsimonisterna och fourieristernas verksamma sekt, som hade Considerant som sin ledare och tidningen ”Den fredliga demokratin” som sitt organ. Där fanns också kristliga socialister såsom den katolske prästen Lammenais eller den forne carbonarden Buchez, småborgerliga socialister som

Sismondi, Buret, Recqueur, Vidal och sist men inte minst skönlitteraturen, i vars mest framstående alster, som Bérangers sånger eller George Sands romaner, socialistiska dagar och skuggor ofta spelade.

Men karaktäristisk för alla dessa socialistiska system var, att de räknade med de besittande klassernas insikt och välvilja, att dessa klasser skulle kunna övertygas genom en fredlig propaganda om nödvändigheten av samhällseliga reformer eller omvälvningar. Då de själva fötts ur den stora revolutionens besvikelser, så försmådde de den politiska väg som fört till den stora desillusionen; de lidande massorna skulle hjälpas, då de inte kunde hjälpa sig själva. Arbetarupproren under trettioalet hade misslyckats, och i själva verket hade deras mest beslutsamma ledare, som Barbés och Blanqui, varken känt någon socialistisk teori eller bestämda praktiska medel för en social omvälvning.

Men i stället tillväxte arbetarrörelsen så mycket hastigare och med diktarens siarblick karaktäriserade Heinrich Heine det problem som uppstod därur med följande ord: ”Kommunisterna är det enda parti i Frankrike, som förtjänar att uppmärksammas. Jag skulle vilja göra anspråk på samma uppmärksamhet åt spillrorna av saint-simonismen, vars bekännare ännu finns vid liv under sällsamma skyltar, liksom åt fourieristerna, som ännu arbetar friska och verksamma, men dessa hedervärda män drivs bara av ett ord, den sociala frågan som fråga, det traditionella begreppet, de drivs inte av demonisk nödvändighet, de är inte de förutbestämda tjänare med vilka den högsta världsviljan genomför sina oerhörda beslut. Förr eller senare kommer Saint-Simons kringströdda familj och hela fourierismens generalstab att övergå till kommunismens växande här, och samtidigt som de ger det brutala behovet dess lösenord överta kyrkofädernas roll.” Så skrev Heine den 15 juni 1843, och året hade inte gått till ända förrän den man kom till Paris, som fullbordade vad Heine på sitt diktarspråk krävde av saint-simonisterna och fourieristerna; gav lösenord åt det brutala behovet.

Förmodligen redan på tysk mark och utifrån sin filosofiska ståndpunkt hade Marx vänt sig emot konstruerandet av framstidsmodeller som skulle gälla för alla tider, mot upprättandet av dogmatiska system och emot de utopiska socialisternas åsikt att sysslandet med politiska dagsfrågor var under deras värdighet. Han hade menat att det inte var tillräckligt att tanken söker bli omsatt i praktisk verklighet, utan att verkligheten också måste frammana tanken. Nu uppfylldes också denna hans förutsättning. Sedan de sista arbetarupproren slagits ner under år 1839, började arbetarrörelsen och socialismen närma sig varandra i tre olika riktningar.

Att börja med i det demokratiskt-socialistiska partiet. Med dess socialism var det svagt bestämt, ty det var sammansatt av både småborgerliga och proletära element, och de slagord det förde på sin fana: arbetets organisation och rätten till arbete, var småborgerliga utopier, som inte kunde förverkligas i det kapitalistiska samhället. Enligt detta samhälles livsbetingelser måste arbetet vara organiserat som löne- arbete vilket förutsätter kapitalet och kan upphävas endast tillsammans med kapitalet. På samma sätt förhåller det sig med rätten till arbete, som blir möjligt endast när man gemensamt äger arbetsverktygen, alltså först när det borgerliga samhället är upphävt. Partiets ledare Louis Blanc, Ledru-Rollin och Ferdinand Flocon, hade högtidligt avböjt att sätta yxan till roten på detta samhälle, de ville varken vara kommunister eller socialister.

Men även om detta partis sociala mål var utopiska, så tog partiet dock ett avgjort steg framåt genom att slå in på den politiska vägen mot dem. Det förklarade att varje social reform var omöjlig utan politisk reform; erövring av den politiska makten var den enda hävstång med vilken de lidande massorna kunde rädda sig. Partiet krävde allmän rösträtt, och detta krav fick ett kraftigt gensvar inom proletariatet, som trött på kupper och sammansvärjningar sökte efter

verksammare vapen i sin klasskamp.

Ännu större skaror samlade sig omkring arbetarkommunismens fana, utvecklad av Cabet. Han hade ursprungligen varit jakobin men på litterär väg, huvudsakligen genom boken ”Utopia” av Thomas More, blivit omvänd till kommunismen. Han bekände denna lika öppet som det demokratiskt-socialistiska partiet förkastade den, men han var så till vida överens med detta som han förklarade att den politiska demokratin var ett nödvändigt övergångsstadium. Därigenom blev ”Resan till Ikarien”, i vilken Cabet försökte teckna framtidssamhället, trots sin ensidiga uppläggning mycket mera folklig än Fouriers geniala framtidsvisioner, som den eljest inte på långa vägar kunde mäta sig med.

Slutligen höjdes distinkta röster från proletariatet, som gav till känna att denna klass började bli myndig. Marx kände Leroux och Proudhon, vilka båda arbetade som typografer, redan från Rheinische Zeitung och hade den gången lovat att grundligt studera deras skrifter. Detta intresserade honom särskilt eftersom båda försökte anknyta till den tyska filosofin, visserligen utan större framgång. Om Proudhon har Marx själv vittnat, att han under långa samtal som ofta räckte hela nätter försökte göra honom bekant med Hegels filosofi. De var tillsammans endast en kort tid, men efter Proudhons död erkände Marx gärna den starka tankeimpuls som dennes första uppträdande hade givit honom och som han också hade följt. I den första skriften av Proudhon, som utan alla utopier underkastade privategendomen som orsak till allt ont en grundlig och hänsynslös kritik, såg Marx den första vetenskapliga manifestationen av det moderna proletariatet.

Alla dessa riktningar banade väg för sammansmältningen mellan arbetarrörelse och socialismen, men liksom de inbördes stod i motsättning till varandra så förirrade sig alla efter de första stegen in i nya motsättningar. För Marx gällde det närmast att efter studiet av socialismen studera proletariatet. I juli 1844 skrev Ruge till en gemensam vän i Tyskland: ”Marx har störtat sig in i den tyska kommunism som finns här — d.v.s. bara som umgänge, för han kan väl omöjligt finna denna tråkiga sysselsättning särskilt politiskt viktig. Så obetydlig skada som dessa hantverkslärningar och den lilla skara som de har erövrat här kan åstadkomma kan Tyskland uthärda utan alltför mycket plåstrande.” Snart skulle Ruge få lära, varför Marx tog hantverkslärningarnas förehavanden på allvar.

5. Vorwärts och utvisningen

Om Marx personliga liv under landsflykten i Paris finns inte många meddelanden. Hans maka skänkte honom en dotter och reste så hem för att presentera henne för sina anhöriga. Umgänget med vännerna i Köln fortsatte; genom en present på 1000 taler bidrog de väsentligt till att detta år kunde bli så fruktbart för Marx.

Marx levde i nära förbindelse med Heinrich Heine, och han hade sin andel i att år 1844 betecknade en höjdpunkt i dennes diktarliv. Vintersagan och Vävarsången såväl som de odödliga satirerna över de tyska despoterna har Marx stått fadder till. Hans personliga umgänge med diktaren varade bara några månader men han förblev en trogen vän även när källborgarna skrånade ännu ursinnigare över Heine än de gjort över Herwegh. Marx teg storsint när Heine åberopade honom som vittne, utan att detta var med sanningen överensstämmande, om hur harmlös den årliga pension var, som diktaren fått av Guizots regering. Marx hade i sin tidigaste ungdom förgäves försökt att bli diktare, han bevarade dock alltid en stor sympati för poetskrået och ett stort overseende med dess små svagheter. Han menade väl, att diktare är underliga kufar, som man måste låta gå sina egna vägar och som man inte får mäta med samma mått som andra människor; de vill bli smickrade om de ska

sjunga, men någon skarp kritik är det inte värt att komma med.¹

Men i Heine såg Marx för övrigt inte blott diktaren utan också kämpen. I striden mellan Börne och Heine, som vid denna tid utvecklade sig till en storts andlig provosten, uppträdde han så beslutsamt som möjligt för Heine. Han ansåg, att en så tölpaktig behandling som Heines skrift om Börne fått utstå från de kristligt-germanska åsnorna kunde man inte träffa på i någon period av den tyska litteraturen, trots att ingen period hade saknat tolpar. Marx lät aldrig förvilla sig av larmet om Heines förmenta förräderi, som t.o.m. påverkade Engels och Lassalle vilka visserligen då var mycket unga. ”Vi behöver ju inte så många tecken för att förstå varandra”, skrev Heine en gång till honom som ursäkt för sin handstils ”kråkfötter”, men orden hade en djupare mening än den yttre.

Marx satt ännu nästan på skolbänken, när Heine redan år 1834 upptäckte, att ”frihetssinnet” i den tyska klassiska litteraturen gav sig tillkänna ”mycket mindre bland lärda, diktare och litterater” än i den stora aktiva massan, bland hantverkare och näringslivets folk”, och tio år senare, när Marx vistades i Paris upptäckte Heine, att ”proletärerna i sin anstormning mot det bestående” ägde ”de mest framskridna andarna, de stora filosoferna till ledare”. Friheten och säkerheten i detta omdöme förstår man tillfullo, om man betänker, att Heine dessemellan med bitande hån talade om det ständiga politiserandet i flyktingkretsarna vid vars små uppbyggelsemöten Börne spelade den store tyrannhataren. Heine erkände att det var två helt olika saker om Börne eller Marx sysslade med ”ett halvdussin hantverkslärlingar”.

Det som förband honom med Marx var den tyska filosofins och den franska socialismens anda och den grundliga avskyn för den kristligt-germanska lättjan, dess falska stamkänsla som med sina radikala slagord moderniserat den narraktiga gammaltyska kostymen en smula. Massman och Venedy, som nu endast lever kvar i Heines satirer, traskade dock bara i Börnes fotspår. Denne stod högt över dem i intelligens och kvickhet. Men att han saknade sinne för konst och filosofi visar hans beryktade uttryck att Goethe varit en rimmmande och Hegel en rimlös dräng. När han bröt med den tyska historiens stora traditioner, kom han inte den västeuropeiska kulturens nya makter närmare. Heine däremot kunde inte avstå från Goethe och Hegel utan att uppge sig själv och störtade sig med brinnande törst över den franska socialismen som en ny källa för sitt andliga liv. Hans skrifter lever ännu; de väcker sonsonens vrede på samma sätt som de en gång väckte farfaderns, medan Bernes skrifter är glömda, mindre för det ”korta hundtravet” i hans stil än för innehållets skull.

Så osmaklig, fadd och småsint hade han dock inte föreställt sig Börne, yttrade Marx om det anonyma skvaller, som Börne spritt ut mot Heine medan de ännu stod sida vid sida, och som

¹ Heine hade 1854 i en ”Retrospektiv förklaring”, som infogats i del 2 av ”Lutezia”, påstått, att Marx år 1848 hade kommit till honom och uttalat sin ovilja mot de angrepp mot Heine, som förekommit i Allgemeine Zeitung i Augsburg. Vid detta besök hade Marx uttalat som sin övertygelse, att Heine bara hade tagit emot pensionen för att kunna understödja sina fattiga partikamrater o.s.v. Marx läste dessa ”Retrospektiva förklaringar” år 1855 och skrev den 17 januari samma år till Engels att dessa förklaringar av Heine var lögn, men att han avstod från att offentligt kommentera saken. Mehrings åsikt i de följande raderna, att Marx menade ”att diktare är underliga kufar, som man måste låta gå sina egna vägar och som man inte får mäta med samma mått som andra människor” har inget autentiskt belägg. Första gången har ett sådant yttrande tillskrivits Marx i en artikel, som visserligen inte är undertecknad, men utan tvivel är författad av Mehring. (Se Franz Mehring: Gesammelte Schriften, Bd. 10, Dietz Verlag, Berlin 1961, s. 469.) Denna artikel rör sig omkring offentliggörandet av det enda brev från Heinrich Heine till Marx, skrivet den 21 september 1844, som finns bevarat. I sin kommentar till detta brev återoppar sig Mehring på (tydligt muntliga) meddelanden av Marx' dotter Eleanor Marx-Aveling, från vilken kanske också detta yttrande av Marx har återgivits. Anmärkningen, att man måste smickra diktarna för att få dem att sjunga, kommer från ett brev från Marx till Weydemeyer och rör Freiligrath. Marx/Engels Werke, Band 28, s. 475.

Börnes litterära arvingar var okloka nog att publicera ur dennas efterlämnade papper. Han tvivlade dock inte på Börnes ärliga karaktär och hade för avsikt att skriva om striden, utan att dock fullfölja detta. I det offentliga livet finns knappast någon värre jesuit än den inskränkta och bokstavstroende radikalen, som iförd dygdens trådslitna mantel inte ryggat tillbaka för något misstänkliggörande av de känsligare och friare andar, som har förmågan att inse det historiska livets djupare sammanhang. Marx höll alltid med de senare, aldrig de förra; han kände ju grundligt den egenrättfärdiga typen av egen erfarenhet.

Under senare år talade Marx om ”ryska aristokrater”, som under hans landsflykt i Paris burit honom på sina händer, visserligen med det tillägget att det inte hade uppskattats så särskilt högt. Den ryska aristokratin uppfostrades vid tyska universitet och tillbringade sina ungdomsår i Paris. De jagade alltid efter det mest radikala som västern kunde ge dem; men det hindrade inte att samma ryssar blev skurkar så snart de inträtt i statstjänst. Marx tycks därvid ha tänkt på en greve Tolstoj, en hemlig rysk regeringsagent eller möjligen någon annan. Däremot har han inte haft en tanke på den ryske aristokrat på vars andliga utveckling han under denna tid utövade ett stort inflytande: Michail Bakunin. Denne erkände detta inflytande ännu långt senare, då deras utvecklingsvägar hade fört dem mycket långt från varandra. Även i striden mellan Marx och Ruge tog Bakunin mycket avgjort parti för Marx och mot Ruge, som dittills hade varit hans beskyddare.

Denna strid flammade upp ännu en gång sommaren 1844 och denna gång offentligt. I Paris utkom sedan nyåret 1844, två gånger i veckan, ”Vorwärts!”, som inte hade det bästa ursprung. En viss Heinrich Börnstein, som arbetade med teater- och annan reklam, hade grundat den för sina affärssyften, och därtill fått en riklig penninghjälp av kompositören Meyerbeer; man vet ju från Heine, i hur hög grad denne kunglige preussiska generalmusikdirektör, som med förkärlek vistades i Paris, satsat och var tvungen att satsa pengar på reklam. Som slipad affärsman hängde Börnstein emellertid på ”Vorwärts!” en patriotisk kapp och lät tidningen redigeras av Adalbert v. Bornstedt, en f.d. preussisk officer och numera internationell spion, åt såväl Metternich som regeringen i Berlin. I själva verket hade ”Deutsch-Französische Jahrbücher” hälsats med en skur av skymford i ”Vorwärts!” av sådan art, att det är svårt att avgöra om de var gemena eller endast dumma.

Men trots allt ville inte geschäftet lyckas. Börnstein bedrev en skicklig översättarverksamhet, som han startat för att med otrolig snabbhet kunna leverera de nya stycken som uppfördes på teatrarna i Paris till de tyska teaterdirektionerna. För att nå detta mål måste han försöka tränga ut de ungtyska dramatikererna och då nu kälkborgarna hade blivit rebeller måste han snacka litet om ”måttfulla framsteg” och avsvärja ”ultraradikalismen” inte bara åt vänster utan också åt höger. Samma sak var nödvändig för Bornstedt, om han inte ville oro de flyktingskretsar i vilka han måste kunna röra sig utan att väcka misstankar för att fullgöra sina spionuppdrag. Men den preussiska regeringen var så blind, att den inte begrep vad som var nödvändigt för att rädda den egna staten: den förbjöd ”Vorwärts!” i sina stater, varpå andra tyska regeringar gjorde detsamma.

Bornstedt uppgav nu i början av maj spelet som hopplöst, däremot inte Börnstein. Han ville fortsätta med affärerna på det ena eller andra sättet och sade sig med en durkdriven spekulants kallblodighet, att ”Vorwärts!”, då den nu var förbjuden i Preussen, verkligen skulle ha alla en förbjuden tidnings kryddor, så att det lönade sig för den preussiske kälkborgaren att skaffa sig den på smygvägar. Han välkomnade därför den unge hetsporren Bernays, som erbjöd honom en pepprad artikel för ”Vorwärts!”, och efter en liten skärmytsling fick Bernay överta den redaktionella ledningen av tidningen efter Bornstedt. Nu började också andra flyktningar

medarbeta i "Vorwärts!", av brist på annat organ, oberoende av redaktionen och var och en på eget ansvar.

Bland de första befann sig Ruge. Också han polemiserade först under sitt eget namn med Börnstein, varvid han — som om han vore ense med Marx — försvarade dennes uppsatser i "Deutsch-Französische Jahrbücher". Ett par månader senare publicerade han två nya artiklar, ett par korta anmärkningar över den preussiska politiken och en lång skvallerkrönika om den preussiska dynastin, han talade om den "drickande konungen" och den "haltande drottningen", om deras "rent spirituella" äktenskap o.s.v. Men dessa artiklar publicerade han inte längre under sitt eget namn utan signerade dem "En preussare", vilket pekade på Marx som författare. Ruge själv var stadsfullmäktig i Dresden och anmäld som sådan på den sachsiska legationen i Paris; Bernays var bayersk rhenpfalzare och Börnstein infödd hamburgare, hade sedan vistats mycket i Österrike men aldrig i Preussen.

Vad Ruge avsett med den vilseledande underskriften på sin artikel kan inte nu fastställas. Han hade under denna tid, som hans brev till vänner och fränder visar, hetsat upp sig till ett ursinnigt hat mot Marx som en "eländig skurk" och "oförsämd jude", och det är också obestridligt att han två år senare i en ångerfull böneskrift till preussiska inrikesministern förrätt sina kamrater från landsflykten i Paris och mot bättre vetande påbördat dessa "namnlösa unga män" de synder han själv begått i "Vorwärts!". Men det är också möjligt att Ruge velat beteckna artiklarna som skrivna av en preussare för att ge dem ett starkare eftertryck, de handlade ju om preussiska förhållanden. Men i så fall handlade han mycket lättsinnigt, och det var begripligt att Marx skyndade sig att parera den förmente "preussarens" angrepp.

Det skedde naturligtvis på ett sätt, som var honom värdigt. Han anknöt till de få sakliga anmärkningarna av Ruge över den preussiska politiken och avfärdade hela den långa skvallerartikeln om den preussiska kungafamiljen med en not, i vilken han tillfogade sin dementi: "Speciella skäl föranleder mig att förklara, att denna artikel är den första jag inlämnat till "Vorwärts!" Den blev i förbigående sagt också den sista.

I sak rörde sig uppsatsen om det schlesiska vävarupproret 1844, som Ruge hade behandlat som en likgiltig fråga; den saknade politisk drivkraft och utan politisk drivkraft vore en social revolution omöjligt. Vad Marx hade att invända mot detta hade han i grund och botten redan sagt i uppsatsen om judefrågan. Den politiska makten kan inte bota något socialt ont, därför att staten inte kan upphäva de tillstånd vars produkt den är. Marx vände sig skarpt mot utopismen och sade, att socialismen ej kunde genomföras utan revolution, men han vände sig inte mindre skarpt mot blanquismen och hävdade, att det politiska förståndet bedrog den sociala instinkten, om det sökte komma framåt genom små betydelselösa kupper. Med epigrammatisk skärpa förklarade Marx revolutionens väsen: "Varje revolution upplöser det gamla samhället, så till vida är den social. Varje revolution störtar det gamla väldet, så till vida är den politisk." Den sociala revolutionen med en politisk drivkraft, som Ruge fordrade, var meningslös, förnuftig däremot en politisk revolution med en social drivkraft.

Revolutionen överhuvud — omstörtandet av den bestående makten och upplösningen av de gamla förhållandena — är en politisk akt. Socialismen behöver denna politiska akt så till vida som den behöver omstörtning och upplösning. Men där socialismen börjar sin organiserande verksamhet, där dess självändamål, dess drivande kraft framträder, där avkastar socialismen sitt politiska hölje.

Om Marx med dessa tankar knöt an till uppsatsen om judefrågan, så hade det schlesiska vävarupproret snabbt bekräftat vad han sagt om krafterlösheten i klasskampen i Tyskland. I Kölnische Zeitung fanns för närvarande mer kommunism än förr i Rheinische Zeitung, hade

hans vän Jung skrivit till honom från Köln; den hade satt igång en insamling för de stupade eller fångna vävarnas familjer. För samma ändamål hade vid en avskedsmiddag för regeringspresidenten insamlats 100 taler av stadens högsta ämbetsmän och rikaste köpmän. Överallt inom bourgeoisin gav sig sympati för de farliga rebellerna tillkänna: ”vad som hos er för några månader sedan var en djärv, fullständigt ny formulering, har redan nästan blivit till visshet för allmänna opinionen”. Medkänslan från alla håll för vävarna betonade Marx gentemot Ruges underskattning av upproret, ”men bourgeoisins obetydliga motstånd mot sociala tendenser och idéer” duperade honom dock inte. Han förutsåg, att genom arbetarrörelsens framträdande de politiska antipatierna och motsättningarna mellan de härskande klasserna inbördes skulle undertryckas och att hela den politiska fiendskapen skulle vändas mot arbetarklassen, så snart den fått en avgjord maktställning. Marx avslöjade den djupaste skillnaden mellan borgerlig och proletär frigörelse: den borgerliga frigörelsen är en produkt av samhälleligt välstånd, den proletära en produkt av samhällelig nöd. Att vissa grupper var uteslagna från politisk gemenskap och statsväsen var orsaken till borgerliga revolutioner, att andra var uteslagna från mänskligt väsen, från människans sanna gemenskap var orsaken till den proletära revolutionen. Liksom avstängning från denna gemenskap är ojämförligt allsidigare, outhärdligare, fruktansvärdare, mer motsägelsefylld än avstängningen från den politiska gemenskapen, så betydde dess upphävande t.o.m. endast delvis, som i det schlesiska vävarupproret, så mycket mera som människan är mera än statsmedborgaren och det mänskliga livet mera än det politiska livet.

Av detta förstår man, att Marx bedömde vävarupproret helt annorlunda än Ruge. ”Först må man erinra sig vävarsången, denna djärva kampparoll, i vilken proletariatet genast ropar ut sin motsättning till privategendomens samhälle på ett slående, skarpt, hänsynslöst och våldsamt sätt. Det schlesiska upproret började just med det, som de franska och engelska upproren slutade med: medvetandet om proletariatets väsen. Aktionen själv bär denna överlägsna karaktär. Man förstörde inte bara maskinerna, dessa arbetarens rivaler, utan också köpmännens räkenskapsböcker, deras egendomsrätt, och medan alla andra rörelser vänt sig mot industriherren, den synlige fienden, riktar sig denna rörelse också mot bankiren, den dolde fienden. Slutligen har inte något engelskt arbetaruppror förts med sådan tapperhet, medvetenhet och uthållighet.”

I anslutning till detta erinrade Marx om Weitlings geniala skrifter, som i teoretiskt hänseende t.o.m. överträffade Proudhons, även om deras utförande var klart underlägset. ”Var kunde bourgeoisin — dess lärda och filosofer inräknade — uppvisa ett sådant verk som Weitlings: ”Garantier för harmonien och friheten”, ifråga om bourgeoisins frigörelse — den politiska frigörelsen? Jämför man den tyska politiska litteraturens kälkborgerliga, fadda medelmåttighet med denna lysande debut av den tyske arbetaren, jämför man dessa det tyska proletariatets barnskor i jätteformat med dvärgmåttan på den tyska bourgeoisins utgångna politiska kängor, så måste man spå, att den tyska Askungen kommer att bli en väldig kämpe.” Marx kallar det tyska proletariatet för det europeiska proletariatets teoretiker, liksom det engelska proletariatet är dess nationalekonom och det franska dess politiker.

Vad han säger om Weitlings skrifter har bekräftats av eftervärldens dom. De var för sin tid geniala alster, så mycket mer som den tyske skräddargesällen ännu tidigare än Louis Blanc, Cabet och Proudhon, och verksammare än de, har banat väg för samförståndet mellan arbetarrörelsen och socialismen. Egendomligare förefaller i våra dagar vad Marx säger om det schlesiska vävarupproret. Han ger detta tendenser, som säkerligen var det alldeles främmande, och Ruge tycks mycket tidigare ha bedömt vävarnas resning som endast ett hungeruppror utan

djupare betydelse. Dock, liksom vid deras föregående strid om Herwegh, visade det sig även här och ännu mer slående, att källborgarnas orätt emot geniet består i att ha rätt. Ty till sist tar ett stort hjärta hem segern över det trångsynta förnuftet!

Det ”halvdussin hantverkslärningar”, som Ruge föraktfullt såg ned på medan Marx ivrigt studerade dem, var organiserade i ”De rättvisas förbund”, som under trettioalet utvecklats i anslutning till de franska hemliga sällskapen och som blivit indraget i deras sista nederlag år 1839. De sprängda elementen hade inte bara samlat sig i sin gamla mittpunkt Paris utan också spritt förbundet till England och Schweiz, där förenings- och mötesfriheten erbjöd bättre svängrum, så att dessa skott utvecklade sig kraftigare än den gamla stammen. I Paris leddes organisationen av Hermann Ewerbeck från Danzig, som hade översatt Cabets ”Resan till Ikarien” till tyska och ännu var fången i Cabets moraliserande utopism. Weitling, som ledde organisationen i Schweiz, var honom andligt överlägsen och åtminstone när det gällde revolutionär beslutsamhet överträffades Ewerbeck också av förbundets ledare i London, urmakaren Josef Moll, skomakaren Heinrich Bauer och Karl Schapper, som tidigare studerat skogsvetenskap och nu slog sig fram än som sättnare än som språklärare.

Marx torde först ha hört något om ”det imponerande intrycket” av dessa ”tre verkliga män” genom Friedrich Engels, som i september 1844 vid en genomresa i Paris sökte upp honom och umgicks med honom i tio dagar. De kunde nu klart konstatera den vittgående överensstämmelse i tankegångar, som redan deras bidrag till Deutsch-Französische Jahrbücher hade visat. Mot deras uppfattning hade emellertid den gemensamma vännen Bruno Bauer polemiserat i en litteraturtidsskrift som han grundat, och hans kritik kom till deras kännedom just under deras samvaro i Paris. De beslöt genast att svara honom, och Engels skrev omedelbart ned vad han hade att säga. Marx gick på sitt vanliga sätt djupare in i ämnet än som ursprungligen avsetts och producerade med forcerat arbete under nästa månad tjugu tryckark. Han avslutade arbetet i januari 1845 och lämnade därefter Paris.

Sedan Bernays övertagit redigeringen av Vorwärts, angrep han häftigt ”det kristligt-germanska våpet i Berlin” och lät det inte heller saknas ”smädelser av majestätet”. Även Heine sände den ena efter den andra av sina brinnande pilar mot den ”nye Alexander” på slottet i Berlin. Det legitima kungadömet i Berlin begärde då av det illegitima borgarkungadömet i Paris polisingripande mot Vorwärts. Guizot ville dock inte höra på det örat. Trots sitt reaktionära sinnelag var han en bildad man och visste dessutom vilken glädje han skulle bereda den inhemska oppositionen om han framträdde som bödel åt den preussiske despoten. Mera hågad att tillmötesgå önskemålen blev han först när Vorwärts publicerat en ”skändlig artikel” om borgmästare Tschechs attentat mot Friedrich Wilhelm IV. Efter överläggning med ministerrådet förklarade sig Guizot beredd att genast inskrida mot Vorwärts på två sätt: dels genom tukthuspolisen, så att man häktade den ansvarige redaktören för bristande borgen men också på straffrättslig väg genom att ställa honom till ansvar för uppmaning till mord på konungen.

Det första förslaget vann Berlins gillande, men det visade sig vara ett slag i luften: Bernays dömdes till två månaders fängelse och 300 francs böter för att han inte lämnat den borgen som lagen föreskrev, men Vorwärts förklarade genast att den framdeles skulle utkomma som månadstidskrift, och då behövde den inte längre någon borgen. Det andra förslaget ville man i Berlin inte alls höra talas om, förmodligen var anledningen en berättigad ängslan att juryn i Paris inte skulle anstränga sitt samvete för kungen av Preussen. Man fortsatte alltså att gnata om att Guizot skulle utvisa Vorwärts' redaktörer och medarbetare.

Efter längre förhandlingar lät äntligen den franske ministern övertala sig: som man då antog

och som Engels ännu i sitt tal vid fru Marx begravning betonade, genom den mindre snygga förmedlingen av Alexander v. Humbolt, som var svåger med preussiske utrikesministern. Nyligen har man försökt rentvå Humbolts minne från denna beskyllning genom uppgiften att preussiska arkiv inte innehåller något därom. Detta är emellertid inte något motbevis, ty för det första är akterna i denna bedrövlige affär bara delvis bevarade och för det andra görs sådana saker aldrig upp skriftligen. Vad som verkligen är nytt av det som kommit fram ur arkiven bevisar i stället bara, att en avgörande handling har utförts bakom kulisserna. 1 Berlin rasade man mest över Heine, som i Vorwärts hade publicerat elva av sina skarpaste satirer mot den preussiska ekonomin och speciellt mot kungen. Men å andra sidan var Heine för Guizot den ömtåligaste punkten i denna känsliga affär. Han var en diktare med europeiskt rykte och gällde bland fransmännen nästan som nationalskald. Denna Guizots svåraste betänklighet måste — då han själv inte gärna kunde tala om den — någon fågel ha kvittrat i örat på det preussiska sändebudet i Paris, ty den 4 oktober meddelade denne plötsligt till Berlin, att det kunde betvivlas att Heine, som endast haft två dikter införda i Vorwärts, hörde till tidningens redaktion, och nu begrep man också i Berlin.

Heine förblev oantastad, däremot utfärdades den 11 januari 1845 utvisningsorder mot en rad andra tyska flyktingar, som skrivit i Vorwärts eller misstänktes för detta. Bland dem var Marx, Ruge, Bakunin, Börnstein och Bernays. En del av dem räddade sig: Börnstein genom att förplikta sig att avstå från utgivningen av Vorwärts, Ruge genom att nöta ut skorna hos sachsiska sändebudet och franska deputerade under ideliga försäkringar om att han var en lojal medborgare. Något sådant kunde naturligtvis inte väntas av Marx. Han flyttade över till Brüssel.

Landsflykten i Paris hade varat litet över ett år, men den blev den viktigaste tiden av hans läro- och vandringsår. Den hade varit rik på impulser och erfarenheter, rikare genom att han vunnit en vapenbroder, som ju mer tiden led blev allt nödvändigare för att han skulle kunna fullborda sitt livsverk.

4. Friedrich Engels

1. Kontor och kasern

Friedrich Engels föddes den 28 november 1820 i Barmen. Lika litet som Marx medförde han revolutionära åskådningar från hemmet, och liksom i dennes fall var det inte personlig nöd utan hög intelligens, som förde honom in på den revolutionära vägen. Hans far var en välbärgad fabrikant av konservativ och ortodox läggning. I religiöst avseende har Engels haft mer att övervinna än Marx.

Engels ägnade sig åt köpmansyrket sedan han genomgått gymnasiet i Elberfeld, som han dock lämnade när ett år återstod till studentexamen. Liksom Freiligrath blev han en skicklig köpman utan att hans hjärta någonsin var med i "den förbannade kommersen". Den första bekantskapen med honom gör man i de brev som den adertonårige lärlingen från konsul Leopolds kontor i Bremen sände till bröderna Gräber, två vänner sedan skoltiden, nu teologie studerande. I dem talas det inte mycket om handel och affärer, en enda gång heter det: "Alltid vid vår kontorspulpet, då vi inte hade kopparslagare". En munter dryckesbroder var redan då den unge Engels i likhet med sin far. Om han väl inte drömt som Hauff och sjungit som Heine i rådhuskällaren i Bremen, så kan han dock med frän humor berätta om den stora fylla som han en gång har tagit sig i dess helgade rum.

Liksom Marx hade han först en diktarperiod, men lika snabbt som Marx insåg han att i den trädgården växte inga lagrar för honom. I ett brev, daterat den 17 september 1838, alltså innan han fyllt nitton år, förklarade han att Goethes "Råd till unga diktare" hade omvänt honom från tron på sin diktarkallelse. Han menar Goethes två små uppsatser i vilka mästaren klargör att tyska språket nått en så rik utveckling, att vem som helst kunde på ett behagligt sätt uttrycka sig i rytm och rim. Goethe slutar sina råd med versen:

Jüngling, merke dir in Zeiten,
wo sich Geist und Sinn erhöht,
dass die Muse zu begleiten
doch zu leiten nicht versteht.

I inspirationens tider
när du rusas, unge man,
märk, att sångmön där du skrider
följa men ej föra kan.

I dessa råd fann sig Engels träffande beskriven, de gjorde klart för honom att hans rimmerier inte berikade konsten. Endast som "angenämt tillägg" som Goethe sade, ville han syssla med dem och kanske någon gång få något publicerat "då andra karlar, som är lika stora, om inte större åsnor än jag, också gör det och eftersom tyska litteraturen varken blir bättre eller sämre av det". Den uppsluppna ton, som Engels alltid älskade, dolde emellertid inte heller i hans ungdom något lättfärdigt; i samma brev bad han sina vänner skaffa honom folkliga böcker från Köln, Siegfried, Eulenspiegel, Helena, Oktavianus, Schildbürger, Heymonskinder, Doktor Faust, och erkände att han studerade Jakob Böhme. "Det är en dunkel men djup själ. Det mesta fordrar ett fruktansvärt studium, om man vill behålla något av det."

Detta djupa inträngande i litteraturen betog honom snart lusten för det unga Tysklands ytliga skrivelser. I ett något senare brev från den 10 januari, utgjuter han sig över "detta snygga sällskap" särskilt för att de förfalskar verkligheten. "Denne Teodor Mundt klottrar något vad som helst om fröken Taglione, som 'dansar Goethe', pryder sig med floskler ur Goethe, Heine,

Rahe och Stieglitz, säger de kostligaste dumheter om Bettina, men allt så modernt, så modernt, att det måste vara en lust för en snobb eller en ung, lättjefull, lysten dam att läsa sådant... Och denna Heinrich Laube! Karin smörjer oavbrutet ihop karaktärer som inte existerar, resenoveller som inte är några resenoveller, den ena dumheten värre än den andra, det är rysligt." Den nya andan i litteraturen daterar den unge Engels från "julirevolutionens åskväder", den "skönaste yttringen av folkviljan sedan befrielsekriget". Till förelöparna för den nya andan räknade han Beck, Grün och Lenau, Sommermann och Platen, Börne och Heine samt även Gutzkow, som han med säkert omdöme uppskattade mest av det unga Tysklands litterära ljus. Till "Der Telegraph", en av denne "alldeles utomordentligt hedervärde man" utgiven tidskrift, har Engels lämnat in en uppsats, enligt vad han berättar i ett brev av den 1 maj 1839; dock bad han om strängaste diskretion eftersom han annars kunde råka i "helvetiska svårigheter".

Om den unge Engels inte lät frihetstiraderna från det unga Tyskland dupera sig när det gällde deras skrifers estetiska obetydlighet så bedömde han inte heller de ortodoxa och reaktionära angreppen på de unga mera overseende. Där tog han helt och fullt de förföljdas parti, signerade sig själv som "Ung tysk" och hotade en vän: "Det säger jag dig Fritz,

när du en gång blir pastor, får du bli hur ortodox du vill, men blir du pietist då får du med mig att göra." Med samma reflexer sammanhänger väl också hans iögonenfallande förkärlek för Börne, vars skrift mot angivaren Menzel den unge Engels förklarade stilistiskt vara det främsta arbetet i Tyskland, medan Heine fick hålla till godo med att vara ett "svin"; det var på den tiden då alla var så upprörda över Heine och då också den unge Lassalle skrev i sin dagbok: "Och denne man har avfallit från frihetens sak! Och denne man har slitit jakobinmössan från sitt huvud och tryckt en galonerad hatt på sina ädla lockar!"

Men varken Börne eller Heine eller någon annan diktare har anvisat Engels hans livsväg, hans eget öde formade honom till man. Han kom från Barmen, den nordtyska pietismens ena högborg, och bodde i Bremen, dess andra, befrielsen från pietismens bojar var början till den stora befrielsekamp som fyller hans ärorika liv. Där han kämpar med sin barnatro, talar han med en hos honom eljest ovanlig vekhet. "Jag beder dagligen, ja, nästan hela dagarna, om sanning, har gjort det alltsedan jag började tvivla och kan dock ej komma tillbaka till er tro ... Tårarna kommer mig i ögonen då jag skriver till dig, jag är helt upprörd, men jag känner som skulle jag inte gå förlorad utan komma till Gud, till vilken jag längtar av hela mitt hjärta. Och detta är också ett bevis på den helige ande, det lever och dör jag på, om det också står motsatsen tio tusen gånger i bibeln." I dessa själsstrider kom den unge Engels från Hangstenberg och Krumacher, den dåtida ortodoxins ledare, och efter ett kort uppehåll vid Schleiermacher, fram till David Strauss, och nu tillstår han för sina teologiska vänner, att nu finns det för honom ingen återvändo mer. En äkta rationalist kunde väl efter att ha förklarat undren på naturlig väg och tillfredställt sin grunda moraliska lidelse krypa in i den ortodoxa tvångströjan igen, men från den filosofiska spekulationens "av morgonrodnaden belysta alptoppar" kunde man inte mer stiga ned i ortodoxins "dimmiga dalar". "Jag är på vippen att bli hegelian. Om jag blir det vet jag ännu inte, men Strauss har öppnat mina ögon för Hegel och gjort saken helt plausibel för mig. Hans (Hegels) historiefilosofi är som direkt skriven ur min själ." Brytningen med kyrkan förde så omedelbart till det politiska kätteriet. Ett prästerligt lovtal över den dåvarande preussiska konungen, ledaren för jakten på de s.k. folkförförarna, kom denne Percy Hetsporre att utropa: "Jag väntar något gott endast av den furste, vars folks örfilar susar honom om huvudet och vars palatsfönster krossas av revolutionens stenar."

Med sådana åskådningar hade Engels vuxit förbi Gutzkows Telegraph och in i Deutsche Jahrbüchers och Rheinische Zeitungs regioner. I bägge dessa organ medarbetade han tillfälligtvis, då han från oktober 1841 till oktober 1842 avtjänade sitt år som frivillig vid gardesartilleriet i Berlin, kasärnen vid Kupfergraben inte långt från det hus där Hegel levat och dött. Sin litterära pseudonym Friedrich Oswald, som han i början väl valt av hänsyn till sin konservativt och ortodoxt sinnade familj, måste han ”i konungens rock” bibehålla av ännu mer tvingande skäl. Till en författare, vilken Engels skarpt kritiserade i Deutsche Jahrbücher, skrev Gutzkow tröstande den 6 december 1842: ”Den sorgliga förtjänsten av att ha introducerat F. Oswald i litteraturen tillkommer tyvärr mig. För flera år sedan sände mig en handelsstuderande vid namn Engels brev om Wuppertal från Bremen. Jag korrigerade dem, strök de personliga anspelningar som var alltför skarpa, och tryckte av dem. Från den tiden sände han mig mycket som jag regelbundet måste omarbeta. Plötsligt undanbad han sig dessa rättelser, studerade Hegel och övergick till andra tidningar. Endast en kort tid innan kritiken mot er kom ut hade jag sänt 15 taler till honom i Berlin. Sådana är de nästan alla dessa nykomlingar. De har oss att tacka för att de kan tänka och skriva och deras första dåd är andligt fadermord. Naturligtvis skulle all denna uselhet inte betyda något om den inte tillmötesgicks av Rheinische Zeitung och Ruges tidning.” Så stönar nu visserligen inte den gamle moren i hungertornet utan det är hönan som kacklar, när den ankunge som hon har kläckt simmar ut i dammen.

Liksom Engels på kontoret blivit en duktig köpman, så blev han i kasernen en duktig soldat; från och med nu ända till hans livs slut hörde militärvetenskapen till hans älsklingsstudier. I denna intima och ständiga beröring med vardagslivets praktik utjämnades på ett lyckligt sätt vad som möjligen brast i hans filosofiska medvetandes spekulativa djup. Han festade under sitt år som frivillig rätt så tappert med De fria i Berlin och deltog även med ett par små skrifter i deras strider, visserligen vid en tidpunkt då deras rörelse ännu inte urartat. Redan i april 1842 utkom anonymt på ett förlag i Leipzig hans skrift på 55 sidor: ”Schelling och uppenbarelsen”, i vilken han kritiserar ”det nyaste försöket från reaktionen mot den fria filosofin”; försöket av Schelling, som kallats till Berlins universitet, att med sin uppenbarelsetro tränga ut den hegelska filosofin. Ruge, som tog skriften för ett verk av Bakunin, hälsade den med det smickrande berömmet: ”Denne älskvärde unge man överträffar alla de gamla åsnorna i Berlin.” I själva verket representerade skriften ännu den filosofiska hegelianismen i dess yttersta konsekvenser; men andra kritiker tog heller inte alldeles fel, då de i den fann mindre av skarp kritik än av poetiskt-filosofiskt överdåd.

Ungefär samtidigt publicerade Engels — med färska intryck från Bruno Bauers avsättning — i Neumünster vid Zürich, likaledes anonymt, en ”Kristlig hjältedikt i fyra sånger”, en satir över trons triumfer över ”Överdjävulen” som med kraft avsatts. Han gjorde också rikligt bruk av ungdomens privilegium att förakta småaktig kritik; ett prov på arten av denna hjältedikt må här ges i de verser, i vilka Engels skildrar sig själv och Marx, som han ännu inte personligen kände:

Doch der am weitsten links mit langen Beinen toset
ist Oswald, grau berockt und pfefferfarb behoset,
auch innen pfefferjaft, Oswald der Montagnard,
der wurzelhafteste mit Haut und auch mit Haar.
Er spielt ein Instrument, das ist die Guillotine,
auf ihr begleitet er stets eine Cavatine;
stets tönt das Höllenlied, stets brüllt er den Refrain;

Formez vos bataillons! aux armes, citoyens!

Wer jaget hinterdrein mit wildem Ungestüm?
Ein schwarzer Kerl aus Trier, ein markhaft Ungetüm.
Er gehet, hüpfet nicht, er springet auf den Hacken
und raset voller Wut und gleich, als wollt'er packen
Das weite Himmelszelt und zu der Erde ziehn,
streckt er die Arme sein weit in die Löfte hin.
Geballt die böse Faust, so tobt er sonder Rasten,
als wenn ihn bei dem Schopf zehntausend Teufel fassten.

Men han till vänster längst, på ben som långa käppar,
är Oswald med grå rock och byxor som av peppar,
till själen peppar ock, herr Oswald Montagnard,
så kryddad ingen ann till hull och hår väl var.
Han rör ett instrument, det kallas giljotinen,
som ackompanjemang alltjämt till cavatinen,
städs samma helvetssång med samma skrällrefräng:
Formez vos bataillons! aux armes, citoyens!

Vem jagar efter där med vildsint bullerbas.
en kolsvart karl från Trier av mörkfull vilddjursras?
Han går ej, häftigt han på hälarna ses kliva
och rasar som om bums han ville himlen riva
till jorden ned och slå en bom för solens lopp,
så sträcker armarna han emot solen opp
och skakar nävarna och grinar grymt och skrävlar,
som högg i hans kalufs minst 10 000 djävlar.

Sedan han fullgjort sin militärtjänst, i slutet av september 1842, återvände Engels till föräldrahemmet, och härifrån reste han två månader senare till Manchester för att arbeta som bokhållare i Ermen & Engels stora spinneri, i vilket fadern var delägare. På genomresa besökte han Rheinische Zeitung i Köln och träffade här Marx för första gången. Deras sammanträffande var dock mycket kyligt, det inföll nämligen just i de dagarna då Marx bröt med De fria. Engels hade genom bröderna Bauers brev fått ett dåligt intryck av Marx, och denne såg i Engels en åsiktsfrände till De fria i Berlin.

2. Engelsk kultur

Tjuguen månader vistades Engels nu i England och denna tid hade för honom en liknande betydelse som året i Paris för Marx. Båda kom ur den tyska filosofins skola, men Marx fick förståelse för tidens strider och önskemål genom den franska revolutionen medan Engels uppnådde denna förståelse genom den engelska industrin.

Även England hade haft sin borgerliga revolution, t.o.m. ett helt århundrade före Frankrike, men just därför under ojämeförlikt mer outvecklade förhållanden. Den hade till slut mynnat ut i en kompromiss mellan aristokrati och bourgeoisie, vilka skapade sig ett gemensamt kungadöme. Den engelska medelklassen behövde inte utkämpa en så hårdnackad och långvarig kamp med kungadömet och adeln som tredje ståndet i Frankrike. Men om det först av återblicken blev klart för den franska historieskrivningen, att tredje ståndets kamp var en klasskamp, så sköt klasskampstanken i England så att säga direkt upp ur marken, när proletariatet vid tiden för reformlagen av 1832 trädde upp till kamp mot de härskande

klasserna.

Skillnaden förklarades av att storindustrin hade plöjt mycket djupare i den engelska jorden än i den franska. Den hade i en nästan handgriplig utvecklingsprocess förintat gamla klasser och skapat nya. Det moderna borgerliga samhällets inre struktur var i England mycket genomskinligare än i Frankrike. Av den engelska industrins historia och väsen lärde Engels, att de ekonomiska fakta, som i den hittillsvarande historieskrivningen spelade ingen eller bara en föraktad roll, åtminstone i den moderna världen var en avgörande historisk makt, att de bildade grundvalen för uppkomsten av de nu rådande klassmotsättningarna, att dessa klassmotsättningar där de i kraft av storindustrin utvecklats sig fullständigt i sin tur var grundvalen för den politiska partibildningen, partistriderna och därmed också hela den politiska historien.

För övrigt hängde det redan ihop med hans yrke att Engels främst fäste sin blick på det ekonomiska området. I *Deutsch-Französische Jahrbücher* började han med en kritik av nationalekonomin, liksom Marx hade börjat med en kritik av rättsfilosofin. Den lilla uppsatsen är väl ännu skriven med ungdomligt överdåd men den röjer dock redan en sällsynt mognad i omdömet. Att kalla den "ett högeligen förvirrat litet arbete" förbehålles en tysk professor; Marx har träffande kallat den "en genial skiss". En skiss, ty vad Engels säger om Adam Smiths och Ricardos ekonomi är ingalunda uttömmande och inte ens alltid riktigt, och vad han i detalj invänder mot dem har möjligen redan sagts av engelska och franska socialister. Genialt var dock försöket att härleda alla den borgerliga ekonomins motsägelser ur deras verkliga källa, privategendomen som sådan; därmed gick Engels redan förbi Proudhon, som endast förstod att bekämpa privategendomen från dess egen mark. Vad Engels hade att säga om den kapitalistiska konkurrensens omänskliga verkningar, om Malthus' befolkningsteorier, om den kapitalistiska produktionens allt mer stigande feberhetta, om handelskriserna, om lönelagen, om vetenskapens framsteg, som under privategendomens herravälde från att ha varit ett medel till mänsklighetens befrielse snarare blev medel till ett allt starkare förslavande av arbetarklassen, o.s.v., detta innehöll de fruktbara rötterna till den vetenskapliga kommunismens ekonomiska sida, vilken Engels faktiskt först av alla i princip upptäckte.

Själv hade han alltför blygsamma tankar om detta. Om han vid ett tillfälle menade att hans ekonomiska satser hade först av Marx fått "den slutliga skarpa utformningen", eller vid ett annat tillfälle: "Marx stod högre, såg vidare, överblickade mer och snabbare än vi alla andra", eller vid ett tredje yttrade att vad han funnit skulle Marx också till sist själv ha funnit, så var dock under deras ungdomstid på det område där till sist den avgörande drabbningen måste utkämpas, Engels den givande och Marx den mottagande. Säkert var Marx den gången den filosofiskt mer begåvade och framför allt mer skolade, och om man vill roa sig med barnsliga spekulationer, som annars inte hör hemma i historisk forskning, så kan man fundera över om Engels skulle ha löst det problem de båda männen löste i dess franska mer invecklande form på samma sätt som Marx. Men — och detta har orättvist underskattats — i dess enklare engelska form har Engels löst det inte mindre lyckligt. Just om man betraktar hans kritik av nationalekonomin från ensidig nationalekonomisk ståndpunkt finns där mycket att kritisera; vad som karaktäriserar den och som gjorde den till ett väsentligt framsteg i insikt, det har dess författare Hegels dialektiska skola att tacka för.

I den andra uppsats som Engels publicerade i *Deutsch-Französische Jahrbücher* framträder den filosofiska utgångspunkten ännu påtagligare. Den skildrade Englands läge enligt en skrift av Carlyle, som han betecknade som det enda läsvärda av ett helt års litterära skörd, en fattigdom som även på detta område stod i en talande motsättning till den franska rikedom.

Engels knöt till detta en betraktelse över den engelska aristokratins och bourgeoisins andliga försvagning; den bildade engelsmannen, efter vilken man på kontinenten bedömde den engelska nationalkaraktären, var den nesligaste slav och nästan kvävd under fördomar, speciellt religiösa. ”Endast den på kontinenten obekanta delen av engelska nationen, endast arbetarna, Englands parias, de fattiga, är verkligt respektabla trots all sin råhet och demoralisering. Från dem kommer Englands räddning, i dem finns ännu bildbart material. De har ingen bildning men heller inga fördomar; de har ännu kraft att använda till en stor nationell gärning, de har ännu en framtid.” Engels påvisade hur, för att tala med Marx, filosofin började slå rot i denna ”naiva folkmark”; Strauss' Jesu liv, som ingen anständig författare vågat översätta och ingen ansedd bokhandlare vågat trycka, hade översatts av en socialist och spreds nu i penny-häften bland arbetarna i London, Birmingham och Manchester.

Engels översatte de bästa av de ”ofta underbart sköna ställena” ur Carlyles skrift, som skildrade Englands läge i dystra färger. Men mot det förslag till räddning, som Carlyle ger: en ny religion, en panteistisk hjältedyrkan och mer dylikt, återopade han Bruno Bauer och Feuerbach. Alla religionens möjligheter var uttömda, även panteismens, som Feuerbachs teser i Anekdoter för länge sedan gjort slut på. ”Frågan har hittills alltid varit: vad är Gud? och tysk filosofi har endast löst frågan så: Gud är människan. Människan har bara att lära känna sig själv, mäta efter sig själv alla levnadsförhållanden och bedöma dem efter sitt väsen, inrätta världen efter sin naturs fordringar sant mänskligt, så har hon löst vår tids gåta.” Och liksom Marx genast förklarade Feuerbachs människa som människans sätt att leva i staten, samhället, så såg Engels i människans karaktär historien, som är ”vårt allt i allo” och kommer att hållas högre av oss än av någon annan tidigare filosofisk riktning, högre än av själva Hegel, för vilken den när allt kom omkring bara hade att tjäna som facit till hans logiska räkneexempel. Det är ovanligt lockande att i detalj gå in på de två uppsatser som Marx och Engels var för sig skrev i Deutsch-Französische Jahrbücher, hur samma tankar spirar fram i olika färgning, den ena i ljuset av den franska revolutionen, den andra i ljuset av den engelska industrins utveckling, de båda stora historiska omvälvningar, med vilka det moderna borgerliga samhällets historia börjar, men i det väsentliga dock samma. Om Marx ur Människans rättigheter utläst det borgerliga samhällets anarkiska karaktär, så förklarar Engels konkurrensen, ”ekonomens huvudkategori, hans käraste dotter”, sålunda: ”Vad ska man tänka om en lag, som kan genomföras endast genom handelskrisernas periodiska revolutioner? Det är en naturlag, som vilar på de av den drabbades ovetskap”. Om Marx kommit till insikt om, att den mänskliga frigörelsen först då kunde fullbordas, när människan genom att organisera sina egna krafter som samhälleliga krafter blivit ett socialt väsen, så sade Engels: producera medvetet som människor, ej som splittrade atomer utan socialt medvetande, och ni är ute ur alla dessa konstlade och ohållbara motsatser.

Man ser hur överensstämmelsen är nästan ordagrann.

3. Den heliga familjen

Deras första gemensamma arbete var en uppgörelse med deras filosofiska samvete, och den tog formen av en polemik mot Allgemeine Literaturzeitung, som Bruno Bauer tillsammans med sina bröder Edgar och Ebert sedan december 1843 utgav i Charlottenburg.

I detta organ försökte De fria i Berlin att motivera sin världsåskådning eller det som de kallade så. Bruno Bauer hade visserligen genom Fröbel uppmanats att medarbeta i Deutsch-Französische Jahrbücher men hade till sist dock ej kunnat besluta sig för detta, och i grund och botten höll han fast vid sitt filosofiska självmedvetande inte bara därför att hans personliga självmedvetande kännbart sårats av Marx och Ruge. Hans spetsiga anmärkningar om

Rheinische Zeitung, ”salig i åminnelse”, de ”radikala”, de ”kloka av årgång 1842”, hade trots detta en saklig bakgrund. Den grundlighet och snabbhet, varmed den romantiska reaktionen hade förintat Deutsche Jahrbücher och Rheinische Zeitung så snart de vände sig från filosofin till politiken, och den fullkomliga likgiltighet, med vilken ”massan” hade tagit detta ”slaktande av anden”, hade övertygat honom om, att på den vägen kunde man inte komma fram. Han såg räddningen endast i att återvända till den rena filosofin, till den rena teorin, till den rena kritiken, inom vars område man utan större svårighet kunde skapa en allsmäktig världshärskare i teologins molnvärld.

Allgemeine Literaturzeitungs program, så vitt det överhuvud var möjligt att fastställa, formulerade Bruno Bauer i följande ord: ”Alla stora aktioner i historien hittills var förfelade och utan genomgripande framgång därför att massan intresserat sig för eller blivit entusiasmerad av dem, eller de måste ta ett snöpligt slut därför att den idé som var deras innehåll var av en sådan art att den måste nöja sig med att uppfattas endast ytligt, alltså räkna med massans bifall.” Motsatsen mellan ande och massa gick som en röd tråd genom Allgemeine Literaturzeitung; den sade, att nu visste anden var den hade att söka sin enda vedersakare, nämligen i massans självbedrägeri och tomhet.

I överensstämmelse med detta utdömde Bauers tidskrift med avvisande nedlåtenhet alla tidens ”massrörelser”, kristendom och judendom, utarmning och socialism, fransk revolution och engelsk industri. Det var nästan för hövligt när Engels skrev om den: ”Den är och förblir en gammal nucka, den vissnade och förtvivlade hegelska filosofin, som pyntar och putsar sin till den mest motbjudande abstraktion uttorkade gamla kropp och sneglar runt hela Tyskland efter en friare.” Ty den hegelska filosofin drevs in absurdum. Då Hegel alltid lät den absoluta anden som skapande världsande först efteråt komma till medvetande hos filosofen, uttalade han i själva verket endast att den absoluta anden gjorde historien till ett sken i inbillningen, och han hade mycket eftertryckligt värjt sig för den feltydningen, att den filosofiska individen själv vore den absoluta anden. Herrarna Bauer och deras lärjungar däremot betraktade sig som de personliga inkarnationerna av kritiken, av den absoluta anden, som genom dem medvetet i motsats till den övriga mänskligheten spelade världsandens roll. Till och med i Tysklands filosofiska atmosfär måste detta töcken snabbt förflyktigas, även i De frias krets fann Allgemeine Literaturzeitung ett mycket ljumt mottagande; varken Köppen, som för övrigt höll sig mycket tillbakadragen, eller Stirner, som i hemlighet rustade sig för att avliva tidningen, medarbetade. Meyer och Rutenberg var också ovilliga och med undantag av Faucher måste herrarna Bauer nöja sig med ett par Fria av tredje rang: en viss Jungnitz och pseudonymen Szeliga, en preussisk löjtnant v. Züchliniski, som dog först år 1900 som infanterigeneral! Hela affären hade också innan året gått obemärkt avslutats. Allgemeine Literaturzeitung var inte bara död utan också redan glömd, då Marx och Engels offentligt uppträdde emot den.

Detta var inte till fördel för deras första gemensamma skrift, Kritik av den kritiska kritiken, som de själva döpte den, eller Den heliga familjen, som den på förläggarens förslag fick heta. Motståndarna hånade dem genast för att de slog in öppna dörrar, och även Engels ansåg, när han fick den nytryckta boken, att den var mycket bra men alldeles för stor; det suveräna förakt med vilket den kritiska kritiken behandlades stod i skarp motsättning till de tjugotvå ark, som arbetet omfattade; det mesta skulle vara den större publiken obegripligt och hade inte heller allmänt intresse. Detta omdöme gäller naturligtvis ännu mer i dag, däremot har skriften med tiden fått en tjuskraft, som vid tiden för dess publicering inte uppfattades, åtminstone inte på samma sätt. En senare kritiker säger, sedan han tadlat skriftens ordrytterier, hårklyverier och vidunderliga tankevidningar, att den trots detta innehåller några av de skönaste uppenbarelser

av geniet, som i den mästerliga formen och det snarast kompakta språket hör till det härligaste Marx någonsin skrivit.

Marx visar sig i dessa partier av arbetet vara en mästare i den positiva kritik, som vederlägger ideologiska fantasier med positiva fakta, som skapar samtidigt som den förstör och bygger upp samtidigt som den river ner. Mot Bruno Bauers kritiska uttalanden om den franska revolutionen satte Marx glänsande skisser av denna historiska tilldragelse. På Bruno Bauers tal om motsättningen mellan "ande" och "massa", "idé" och "intresse", svarade Marx kyligt: "Idén blamerade sig alltid när den var skild från intresset." Varje massintresse som historiskt tvingar sig igenom brukar vid sitt inträde på världsscenen idémässigt gå vida utöver sina verkliga gränser och helt enkelt förväxla sig med mänsklighetens intresse. Detta är den illusion som Fourier kallar varje historiska epoks speciella ton. "Bourgeoisins 'intresse' i revolutionen av år 1789 har, långt ifrån att vara 'förfelat', vunnit allt och haft den mest genomgripande framgång trots att dess patos förflyktigats och de entusiastiska utsmyckningar, med vilka detta intresse bekransade sin vagga, har vissnat. Detta intresse var så mäktigt, att det segerrikt övervann en Marats penna, terroristernas giljotin, Napoleons värja såväl som Bourbonernas krucifix och furstliga blod." År 1830 förverkligade bourgeoisin sina önskningar från år 1789, bara med den skillnaden att dess politiska upplysningstid var avslutad. I den konstitutionella representationsstaten eftersträvade den inte längre statsidealet, världens lycka och allmänt mänskliga mål utan insåg, att denna stat var det officiella uttrycket för dess enväldiga makt och det politiska uttrycket för dess särskilda intressen. Revolutionen var förfelad endast för den massa, som inte hade haft del i denna politiska idéns innehåll, vars sanna livsprincip alltså ej sammanfallit med revolutionens livsprincip, vars reella betingelser för frigörelsen var väsentligt skilda från de betingelser, inom vilka bourgeoisin kunde frigöra sig och samhället.

Mot Bruno Bauers påstående, att staten sammanhåller det borgerliga samhällets atomer, replikerade Marx, att detta samhälles delar endast var atomer i fantasin, i sin inbillnings himmelska värld men i själva verket av en annan art än atomerna, nämligen inga gudomliga egoister utan egoistiska människor. "Endast de politiskt vidskepliga inbillar sig ännu i våra dagar, att det borgerliga livet måste hållas samman av staten, medan det i verkligheten är staten som hålles samman av det borgerliga livet." Föraktfulla yttranden av Bruno Bauer om industrins och naturens betydelse för den historiska insikten bemötte Marx med frågan, om den kritiska kritiken trodde sig ha kommit ens till begynnelsen av kännedomen om den historiska verkligheten, så länge den uteslöt människornas teoretiska och praktiska förhållande till naturen, naturvetenskapen och industrin ur den historiska rörelsen. "Liksom den skiljer tänkandet från sinnena, själen från kroppen, så åtskiljer den naturvetenskapens och industrins historia, så ser den inte historiens vagga i den grova materiella produktionen på jorden utan i den dimmiga molnbildningen på himmelen."

Engels tog upp frågan om den engelska industrin liksom Marx den franska revolutionen mot den kritiska kritiken. Han bemötte därvid den unge Faucher, som var den av Literaturzeitungs medarbetare som oftast tog den jordiska verkligheten i betraktande. Det är lustigt att se hur utmärkt han här kunde framställa den kapitalistiska lönelag som han tjugu år senare, vid Lassalles uppträdande, sökte förbanna till helvetets djup som en "dålig Ricardo-lag". Med alla de grova fel, som Engels påpekade hos Faucher — han visste ännu år 1844 inte att det engelska förbudet mot föreningar och sammanslutningar hade upphävts år 1824 — saknades det inte spetsfundigheter, och på en väsentlig punkt tog också Engels miste, om också från en annan sida än Faucher. När denne hånade lord Ashleys lag om tio timmars arbetsdag som en

”undfallande miljöåtgärd”, som inte alls skulle innebära att yxan sattes till det ondas rot, så tog Engels den för det mildast möjliga uttrycket, ”med Englands hela massivitet”, för en genomgående radikal princip, eftersom den skulle sätta yxan till roten på utrikeshandeln och därmed också hugga djupt in på fabrikssystemet. Engels, och med honom Marx, såg den gången i tiotimmarslagen ett försök att lägga på storindustrin en reaktionär boja, som på det kapitalistiska samhällets grundval snart ånyo skulle slitas sönder.

Ännu har Marx och Engels inte alldeles övervunnit sitt filosofiska förflutna; redan i företalets första mening vänder de Feuerbachs ”reella humanism” mot Bruno Bauers spekulativa idealism. Utan förbehåll erkänner de Feuerbachs geniala utläggningar, hans förtjänst att ha lagt de stora och mästerliga grunddragen till kritiken av all metafysik, att ha satt människan i stället för den gamla bråten och även i stället för det oändliga självmedvetandet. Men de går över Feuerbachs humanism allt längre mot socialismen, från den abstrakta till den historiska människan, och i de kaotiska strömningarna i socialismens värld finner de sig med beundransvärt skarpsinne tillrätta. De avslöjar hemligheten med det socialistiska spektakel, som den mätta bourgeoisin roar sig med. Själva det mänskliga eländet, den oändliga uselhet som måste ta emot allmosan tjänar penning- och bildningsaristokratin som nöjesanledning, till tillfredsställande av dess egenkärlek, till kittling av dess övermod: någon annan mening har inte de många välgörenhetsföreningarna i Tyskland, de många välgörande sällskapen i Frankrike, det talrika välgörenhets-spektaklet i England, konserterna, balerna, skådespelen, fattigbespisningarna, t.o.m. de offentliga subskriptionerna för förolyckade.

Av de stora utopisterna har Fourier mest bidragit till tankeinnehållet i Den heliga familjen. Dock skiljer Engels redan mellan Fourier och fourierismen; han säger att den urvattnade fourierismen, sådan som Den fredliga demokratin predikade den, inte är något annat än en del av den filantropiska bourgeoisins sociala lära. Han såväl som Marx betonar alltså det som inte ens de stora utopisterna hade förstått: arbetarklassens historiska utveckling och självständiga rörelse. Mot Edgar Bauer skriver Marx: Den kritiska kritiken skapar ingenting, arbetaren skapar allt, ja, i så hög grad allt att han kommer hela kritiken på skam även i sina andliga skapelser; de engelska och franska arbetarna kan vittna därom.” Och den förment uteslutande motsättningen mellan ”ande” och ”massa” avfärdade Marx bland annat också med den anmärkningen, att den kommunistiska kritiken av utopisterna i praktiken hade motsvarat den stora massans rörelse. Man måste ha lärt känna de franska och engelska arbetarnas studier, kunskapsbegär, moraliska energi och rastlösa utvecklingsdrift för att kunna göra sig en föreställning om denna rörelsens mänskliga adelsskap.

Efter detta är det lätt att förstå, att Marx med särskild iver vände sig emot den fadda översättning och den ännu faddare kommentar, varmed Edgar Bauer i Allgemeine Literaturzeitung hade försyndat sig mot Proudhon. Det är naturligtvis en akademisk fint att påstå, att Marx i Den heliga familjen skulle ha berömt samme Proudhon som han ett par år senare skulle skarpt kritisera. Marx polemiserade bara emot att Proudhons verkliga författarskap fördunklades genom Edgar Bauers urvattnade prat, och detta författarskap erkände han som lika banbrytande på det nationalvetenskapliga området som Bruno Bauers på det teologiska. Men liksom Marx vände sig mot Bruno Bauers teologiska begränsning, så vände han sig också mot Proudhons nationalekonomiska begränsning.

Då Proudhon behandlade egendomen på grundval av den borgerliga ekonomin som en inre motsägelse, så sade Marx: ”Privategendomen som privategendom, som rikedom, är tvungen att upprätthålla sig själv och därmed sin motsats, proletariatet. Den är den positiva sidan i denna motsättning, den självtillfredsställda privategendomen. Proletariatet är däremot som

proletariat tvunget att upphäva sig självt och därmed sin betingande motsats, som gör den till proletariat. Det är motsättningens negativa sida, dess inre oro, den upplösta och sig upplösande privategendomen. Inom denna motsättning är alltså privategendomens ägare det konservativa, proletären det destruktiva partiet. Från den förre utgår aktionen till bibehållande av motsättningen, från den senare aktionen till dess förintande. Privategendomen driver visserligen sig själv i sin nationalekonomiska rörelse till sin egen upplösning, men endast genom en av denna privategendom oberoende, omedveten, mot dess vilja skeende, av sakens natur betingad utveckling, endast genom att den alstrar proletariatet såsom proletariat, det om sitt andliga och fysiska elände medvetna eländet, det om sin avhumanisering medvetna och därför sin avhumanisering upphävande proletariatet. Proletariatet fullbordar den dom, som privategendomen genom att skapa det har uttalat över sig själv, liksom den exekverar den dom, som lönearbetet uttalat över sig självt genom att alstra den främmande rikedom och sitt eget elände. Om proletariatet segrar, så har det därigenom ingalunda blivit samhällets absoluta sida, ty det segrar blott genom att upphäva sig självt och sin motsats. Och då är både proletariatet och den betingande motsatsen, privategendomen, försvunna.”

Marx reserverade sig uttryckligen emot, att han ville förklara proletärerna för gudar därför att han tillskrev dem denna världshistoriska roll. ”I högsta grad tvärtom! Emedan avlägsnandet från all mänsklighet t.o.m. skenet av mänsklighet, praktiskt taget är fulländat i det utbildade proletariatet, emedan i proletariatets livsbetingelser alla det nuvarande samhällets livsbetingelser är sammanfattade i sin mest omänskliga tillspetsning, emedan människan där har förlorat sig själv, men samtidigt inte bara vunnit det teoretiska medvetandet om denna förlust utan också omedelbart genom den absolut bjudande nöden, som inte längre kan avvisas — nödvändighetens konkreta uttryck — tvingas att resa sig mot denna omänsklighet: därför kan och måste proletariatet befria sig självt. Men det kan inte befria sig självt utan att upphäva sina egna livsbetingelser. Det kan inte upphäva sina egna livsbetingelser utan att upphäva alla samhällets omänskliga livsbetingelser, som sammanfattas i dess egen situation. Det genomgår inte förgäves arbetets hårda men härdande skola. Det är inte fråga om vad den eller den proletären eller ens hela proletariatet tills vidare föreställer sig som mål. Det är fråga om vad proletariatet är och vad det i enlighet med detta sitt vara historiskt blir tvunget att utföra. Dess mål och dess historiska aktion är meningsfullt, oåterkalleligt föreskrivna i dess egen livssituation liksom i det nuvarande borgerliga samhällets hela organisation.” Om och om igen betonar Marx, att en stor del av det engelska och franska proletariatet redan var medveten om sin historiska uppgift och ständigt arbetade på att utbilda detta medvetande till fullständig klarhet.

Bland många friska källsprång innehåller nu Den heliga familjen också åtskillig tämligen ökenartad mark. Särskilt de båda långa kapitler, som sysslar med den värde Szeligas otroliga vishet, ställer läsarens tålamod på ett hårt prov. Man gör skriften mest rättvisa om man betraktar den som en improvisation, vilket den synbarligen också var. Just under de dagar då Marx och Engels gjorde varandras personliga bekantskap kom åttonde häftet av Allgemeine Literaturzeitung till Paris. I detta häfte bekämpade Bauer på ett visserligen maskerat men samtidigt bitande sätt den uppfattning som de båda förfäktat i Deutsch-Französische Jahrbücher.

Då har väl förmodligen den tanken kommit för dem att svara den gamle vännen i muntert hånfull stil med en liten pamflett, som skulle komma ut mycket snabbt. Att Engels genast skrev ned sitt bidrag, som omfattade föga mer än ett tryckark, tyder på detta, han var också mycket förvånad, då han hörde att Marx hade utvidgat skriften till tjugu tryckark. Han fann

det ”kuriöst” och ”komiskt”, att så obetydligt som hans bidrag var, hans namn skulle stå på titelbladet, först dessutom. Marx har tydligen tagit itu med arbetet på sitt grundliga sätt och har, som det tyvärr alltför riktigt heter, haft alltför ont om tid för att vara kort. Kanske bredde han också ut materialet för att uppnå censurfrihet som fanns för böcker över tjugu ark.

För övrigt angav författarna denna polemik endast som förelöpare till de självständiga skrifter, vari de — var för sig — skulle ta ställning till de nyare filosofiska och sociala doktrinerna. Hur allvarligt de menade detta visade det faktum att Engels redan hade fullbordat den första av dessa självständiga skrifter i manuskript, när han erhöll det första tryckta exemplaret av Den heliga familjen.

4. Ett grundläggande socialistiskt verk

Denna skrift var De arbetande klassernas läge i England, som utkom 1845 hos Wigand i Leipzig, på sin tid förläggare för Deutsche Jahrbücher, som några månader tidigare hade givit ut Stirners Den ende och hans egendom. Stirner, som den siste utlöparen av Hegels filosofi, hade hakat sig fast vid den kapitalistiska konkurrensens banala visdom, medan Engels i sin bok lade grunden för de tyska teoretiker som — och det var nästan alla — genom Feuerbachs upplösning av den hegelska spekulativen kommit till kommunismen och socialismen. Han skildrade den engelska arbetarklassens belägenhet i dess fasaväckande, men för bourgeoisins välde typiska verklighet.

När Engels nästan femtio år senare på nytt gav ut sitt arbete, kallade han det en fas i den moderna internationella socialismens fosterstadium. Han tillade, att liksom det mänskliga embryot i sina tidigare utvecklingsstadier alltjämt reproducerar gälbågarna hos våra förfäder fiskarna, så förråder hans bok överallt spåren av den moderna socialismens härstamning från en av dess förfäder, den tyska klassiska filosofin. Detta är emellertid riktigt endast med den inskränkningen, att dessa spår är mycket svagare än de ännu var i de uppsatser Engels hade publicerat i Deutsch-Französische Jahrbücher; varken Bruno Bauer eller Feuerbach nämns mera och ”vännen Stirner” endast ett par gånger för att gyckla med. Man kan tala om ett väsentligt inflytande på boken från den tyska filosofin men då inte som en efterklang utan som ett väsentligt framsteg.

Dess egentliga tyngdpunkt låg inte i skildringen av proletärerernas elände, sådant det uppstått i England under det kapitalistiska produktionssättets herravälde. På detta område hade Engels haft många förelöpare, Buret, Gaskell och andra, som han flitigt citerar. Det var inte heller harmen mot ett socialt system som lade de fruktansvärdaste lidanden på de arbetande massorna, den skakande sanna skildringen av dessa lidanden eller den djupa och sanna medkänslan med dess offer som gav skriften dess ovanliga ton. Det mest beundransvärda och samtidigt historiskt mest betydande var den skärpa, med vilken den tjugufyraårige författaren fattade det kapitalistiska produktionssättets anda och förstod att förklara inte bara bourgeoisins uppstigande utan också dess fall, inte bara proletariatets elände utan också dess räddning. Skriftens huvuduppgift var att visa hur storindustrin frambringar den moderna arbetarklassen, som en avhumaniserad, intellektuellt och moraliskt till bestialitet förnedrad, kroppsligt fördärvad ras, men hur den moderna arbetarklassen i kraft av en historisk dialektik, vars lagar måste påvisas i detalj, utvecklar och måste utveckla sig till att resa sig mot sin skapare. I arbetarrörelsens sammansmältning med socialismen såg Engels' skrift proletariatets välde över England.

Ett sådant verk kunde skapas endast av den som hade upptagit Hegels dialektik så fullständigt att han också förstod att ställa den på fötter i stället för på huvudet. Genom detta blev skriften

den socialistiska grundsten som författaren hade avsett. Det stora intryck som den gjorde vid sitt framträdande berodde emellertid inte på detta utan på det intresse som innehållet väckte. Om den har gjort socialismen 'universitetsfälig' — som en akademisk perukstock med komisk självöverskattning ansett — så har den dock bara gjort det i den meningen att en eller annan professor bröt sönder sin rostiga lans på den. Framför allt bröstade sig den lärda kritiken, då den revolution inte inträffade som Engels ansåg redan stod för dörren i England. Femtio år senare kunde han själv lugnt säga, att det underbara var, inte att denna och andra profetior, som han gjort ”i ungdomlig glöd”, hade slagit fel, utan att så många hade gått i fullbordan, om han också hade sett dem i en ”alltför nära framtid”.

I våra dagar är denna ungdomliga glöd, som såg mycket i alltför nära framtid en stor del av tjuskraften i denna banbrytande skrift. Dess strålkraft är inte tänkbar utan dessa skuggor. Den geniala blick, som ur nuet förstår att fatta framtiden, ser de kommande tingen skarpare men därför också närmare än det sunda vardagsförnuftet, som har svårare att vänja sig vid föreställningen att middagen inte ska serveras på det vanliga klockslaget. Å andra sidan såg den gången utom Engels många andra människor den engelska revolutionen stå för dörren, så själva Times, den engelska bourgeoisins huvudorgan. Men det onda samvetets ångest fruktade i revolutionen endast brand och mord, medan den sociala siarblicken såg nytt liv spira i ruinerna.

Men inte bara i denna skrift drevs Engels vintern 1844-1845 av sin ungdomliga glöd. Medan han ännu hade den under arbete, hade han redan nya järn i elden. Utom en fortsättning — ty den skulle bara utgöra ett enda kapitel av ett omfattande arbete över Englands sociala historia — arbetade han med en socialistisk månadsskrift, som han ämnade ge ut tillsammans med Moses Hess samt ett bibliotek av utländska socialistiska författare, en kritik över List¹ och annat mer. Outtröttligt drev han på Marx, vars planer många gånger gick i samma riktning, till lika livligt skapande. ”Se till, att du blir färdig med dina nationalekonomiska arbeten, även om du själv skulle vara missnöjd med mycket, det gör det samma, sinnena är mogna och vi måste smida medan järnet är varmt ... Men det är hög tid. Se därför till att du är färdig före april. Gör som jag, föresätt dig en tid, till vilken du vill vara färdig och sörj för att det snart blir tryckt. Kan du inte låta trycka det där, så låt trycka det i Mannheim, Darmstadt eller någon annanstans. Men ut måste det snart.” Till och med över den ”besynnerliga utgivningen av Den heliga familjen” tröstade sig Engels med att det var bra, ”det kommer redan nu så mycket till läsaren, som först legat vem vet hur länge i din skrivbordslåda”. Hur ofta skulle han inte under de kommande årtiondenas lopp få anledning till liknande utrop! Men samtidigt som han var en otålig pådrivare var han också en tålig hjälpare när geniet i sin svåra kamp med sig själv dessutom pressades av det lumpna livets eländiga nöd. Så snart underrättelsen om att Marx fördrivits från Paris nådde Barmen fann Engels det nödvändigt att starta en subskription ”för att kommunistiskt på oss alla fördela de extrakostnader som detta förorsakat dig”. Till sin rapport över det goda resultatet fogade han följande: ”Då jag för övrigt inte vet om det kommer att räcka till att etablera dig i Brüssel, så förstås av sig självt, att mitt honorar för den första engelska saken, som jag hoppas att snart få åtminstone delvis utbetalat och för ögonblicket kan undvara, då min far får låna mig, med största nöje står till din disposition. De hundarna ska åtminstone inte få nöjet att genom sin nedrighet bringa dig i penningförlägenhet.” Och även i att skydda vännen för detta ”hundarnas nöje” var Engels en hel människo-ålder igenom outtröttlig.

Även om Engels ter sig flyhänt i dessa ungdomliga brev, så var han det inte. Den ”första

¹ List, Friedrich — tysk nationalekonom (1789-1846).

engelska saken” om vilken han talar så nonchalant, har nu av sju årtionden befunnits fullödig; den var ett epokgörande arbete, den vetenskapliga socialismens första stora urkund. Engels var tjugufyra år när han skrev den och därmed virvlade upp dammet t.o.m. i de akademiska perukerna. Men han var ingen brådmogen talang, som hastigt sköt upp i kvalmig drivhusluft och snabbt vissnade; hans ungdomliga glöd kom från en stor tankes äkta solljus, som värmdes hans ålderdom liksom den värmt hans ungdom.

Under tiden levde han i sitt föräldrahem ”ett stilla lugnt liv i allsköns heder och gudsfruktan”, så lugnt som ”den mest framstående kälkborgare” någonsin kunde fordra. Men han var snart trött på detta och endast hans föräldrars dystra miner fick honom att bestämma sig för att göra ännu ett försök med schackrandet i affärslivet. Till våren ville han i alla fall bort, närmast till Brüssel. Hans ”familjeförtretligheter” ökades betydligt genom en kommunistisk propaganda i Bremen-Elberfeld, i vilken han tog livlig del! Han rapporterade till Marx om tre kommunistiska möten, av vilka det första hade samlat 40, det andra 130, det tredje 200 deltagare. ”Saken drar oerhört. Man talar inte om annat än kommunismen, och varje dag kommer nya anhängare till oss. Wuppertal-kommunismen är en sanning, ja redan nästan en makt.” Denna makt förflyktigades visserligen efter en enkel polisorder, och det såg också annars nog så underligt ut med den; Engels rapporterade själv, att endast proletariatet hade hållit sig borta från denna kommunistiska rörelse, för vilken det dummaste, indolentaste, mest kälkborgerliga folket, som inte intresserade sig för något i världen nästan började svärma.

Detta stämde illa överens med vad Engels samtidigt skrev om det engelska proletariatets utsikter. Men sådan var han nu en gång: alltigenom en man, alltid i förtruppen, pigg, skarpögd, outtröttlig, och inte utan denna härliga dårskap som så väl passar en hänförd och tapper ungdom.

5. Landsflykten i Brüssel

1. Den tyska ideologin

Fördriven från Paris hade Marx med sin familj flyttat till Brüssel. Engels fruktade att man till slut skulle göra det svårt för honom också i Brüssel och detta skedde mycket riktigt, till och med redan från början.

Som Marx skrev till Heine, måste han omedelbart efter sin ankomst till Brüssel *på byrån för den allmänna säkerheten* underteckna en förbindelse att ej i Belgien publicera något som berörde dagspolitik. Det kunde han med lugnt samvete lova, då han varken hade avsikt eller möjlighet att göra detta. Eftersom preussiska regeringen emellertid fortsatte att besvära belgiska regeringen med begäran om hans utvisning, så lät Marx samma år, den 1 december 1845, stryka sitt medborgarskap i preussiska statsförbundet.

Han antog dock varken då eller senare medborgarskap i någon främmande stat, inte ens då den på ett hedrande sätt erbjöds honom våren 1848 av den franska republikens provisoriska regering. Liksom Heine kunde Marx inte besluta sig för detta. Medan Freiligrath, vilken så ofta spelats ut som präktig tysk i motsats till de två ”fosterlandslösa sällarna”, inte alls tvekade att som landsflyktig bli naturaliserad engelsman.

Våren 1845 kom också Engels till Brüssel, och de två vännerna gjorde en gemensam resa till England, som utsträcktes till sex veckor. Under denna resa fick Marx, som redan i Paris börjat sysselsätta sig med McCulloch och Ricardo, djupare inblickar i örikets ekonomiska litteratur, även om han bara hade tillfälle att läsa ”de böcker som stod att uppdriva i Manchester”, tillsammans med de utdrag och skrifter som Engels ägde. Engels, som redan vid sitt första uppehåll i England skrivit för både *New Moral World*, som var Owens organ, och för *Northern Star*, chartisternas tidning, friskade upp sina gamla förbindelser, och dessutom knöt de båda vännerna nya förbindelser, med chartisterna såväl som med socialisterna.

Efter denna resa tog de först itu med ett gemensamt arbete. ”Vi beslöt”, som Marx senare tämligen kortfattat förklarade, ”gemensamt utarbeta vad som skilde vår åsikt från den tyska filosofins ideologiska åskådning, i själva verket göra upp med våra tidigare ideologiska samveten. Föresatsen utfördes i form av en kritik av den efterhegelska filosofin. Manuskriptet, två kraftiga oktavband, hade för länge sedan anlänt till förlagsorten i Westfalen, då vi fick veta att förändrade omständigheter gjorde det omöjligt att trycka verket. Vi överlämnade manuskriptet åt råttornas gnagande kritik så mycket hellre som vi uppnått vårt huvudsakliga syfte — klarhet om våra egna åsikter.” Råttorna har nu också i ordets bokstavligaste mening utfört sitt arbete, men de spillror som bevarats gör det begripligt, att författarna inte var alltför bedrövade över missödet.¹

Om deras grundliga, ja, man kan säga alltför grundliga uppgörelse med herrarna Bauer varit en hård nöt för läsarna, så skulle dessa två omfångsrika band om sammanlagt femtio tryckark varit ännu värre. Titeln på arbetet var: *Den tyska ideologin*, en kritik av den nyaste tyska filosofin representerad av Feuerbach, Bruno Bauer och Stirner, samt av den tyska socialismen hos dess olika profeter. Engels berättade att han kom ihåg att kritiken av Stirner var lika omfångsrik som Stirners egen bok, och de delar av denna kritik som publicerats låter denna

¹ Under Mehrings livstid hade Eduard Bernstein, som förvarade manuskriptet till *Den tyska ideologin*, bara publicerat några avsnitt ur verket. Mehring kunde därför inte på ett riktigt sätt bedöma den utomordentliga betydelse som detta arbete av Marx och Engels har. *Den tyska ideologin* utgavs för första gången på tyska år 1932 av Marx-Engels-Lenin-Institutet i Moskva. Se Marx/Engels Werke Band 3, S. 9-532.

erinran förefalla fullständigt trovärdig. Det är en ännu vidlyftigare överdrift i polemiken än den som Den heliga familjen uppvisade i sina torraste kapitel, och oaserna i öknen är betydligt glesare, om de också inte alldeles saknas. Där man finner någon skärpa i dialektiken urartar den genast i hårklyverier och ordrytteri av ibland tämligen småsint slag.

Visserligen är smaken nuförtiden mycket kräsare när det gäller sådana saker än den var på den tiden. Men detta är inte hela förklaringen, särskilt som Marx och Engels både före och efter denna tid och även då i andra sammanhang visat, att de kunde skriva en stil där kritiken var knapp och precis och minst av allt led av vidlyftighet. Avgörande var, att denna polemik berörde endast en liten krets, som också mest bestod av ungdomar. Det var en företeelse liknande den som förekommer i litteraturhistorien med Shakespeare och hans samtida inom dramatiken; att utnyttja ett talesätt till dess yttersta konsekvens, att uttyda motståndarens språk bokstavligt eller genom ett låtsat missförstånd så att det får en så vansinnig mening som möjligt, böjelsen för det stegrade och gränslösa i uttrycket — allt detta var beräknat för det förfinade förståndet hos kamraterna inom facket, inte för den stora publiken. Vad som i våra dagar förefaller onjuttbart eller rent obegripligt i Shakespeares kvickheter förklaras av, att han vid sitt skapande medvetet eller omedvetet följdes av tanken på hur Green och Marlowe, Jonson, Fletcher och Beaumont skulle komma att döma om dessa.

Så torde man kunna förklara den ton som Marx och Engels medvetet eller omedvetet förföll till, när de hade att göra med Bauer, Stirner och andra gamla kumpaner i spetsfundigt tankeväveri. Vad de hade att säga om Feuerbach i sitt verk hade varit mera lärorikt, ty där var det inte bara fråga om en i allt väsentligt negativ kritik, men detta avsnitt blev tyvärr aldrig fullbordat. Några aforismer, som Marx år 1845 skrev ned om Feuerbach och som Engels några årtionden senare publicerat, ger emellertid tydliga fingervisningar. Marx saknade hos Feuerbachs materialism detsamma som han redan som student hade saknat hos Demokritos, materialismens banbrytande representant: den ”energiska principen”. Han kallade det huvudbristen i all hittillsvarande materialism att fatta sinnligheten och verkligheten endast under åskådningens eller objektets form men inte som mänskligt sinnlig verksamhet, inte som praktik, inte subjektivt. Därför hade den verkamma sidan inte utvecklats av materialismen utan av idealismen — men bara abstrakt, då idealismen naturligtvis inte kunde känna den verkliga, sinnliga verksamheten. Med andra ord: när Feuerbach förkastade hela Hegel, hade han förkastat för mycket; det gällde att överföra Hegels världsomvälvande dialektik från tankarnas till verklighetens område.

På sitt käckä sätt hade Engels redan från Barmen skrivit till Feuerbach för att värva honom för kommunismen. Feuerbach hade svarat vänligt men avböjande — åtminstone tillsvidare. Om möjligt skulle han komma till Rhen till sommaren och då skulle Engels intala honom att han också måste till Brüssel. Under tiden skickade han Hermann Kriege, en lärjunge till Feuerbach, som ”utomordentlig agitator” till Marx.

Men Feuerbach kom inte till Rhen, och hans närmaste publikationer visade att han trampade i sina gamla spår. Inte heller hans lärjunge Kriege bestod provet; han förde visserligen den kommunistiska propagandan över havet men anställde obotlig skada i New York, vilket också verkade störande i den kommunistiska koloni som började samlas omkring Marx i Brüssel.

2. Den ”sanna” socialismen

Den andra delen av det planerade verket skulle syssla med den tyska socialismens olika profeter och kritiskt granska ”hela den tyska socialismens fadda och smaklösa litteratur”.

Här åsyftades män som Moses Hess, Karl Grün, Otto Lüning, Hermann Püttmann och andra,

vilka skapat sig en anseelse, speciellt på tidskrifter rik litteratur: Der Gesellschaftsspiegel, som utkom som månadstidskrift från sommaren 1845 till sommaren 1846, vidare Die Rheinische Jahrbücher och Das Deutsche Bürgerbuch, av vilka utkom två årgångar 1845 och 1846, Das Westfälische Dampfboot, en månadsskrift som också började år 1845 men levde ända till tyska revolutionen, och slutligen enstaka dagblad som Triersche Zeitung.

Den underliga företeelse, som Grün en gång döpt till ”sann socialism” och som utsattes för Marx och Engels håfulla angrepp, fick ett mycket kort liv. Den var redan år 1848 spårlöst försvunnen; när de första skotten föll i revolutionen upplöstes den av sig själv. För Marx andliga utveckling hade den inte någon som helst betydelse, han stod från början som överlägsen kritiker mot den. Men det skarpa omdöme han fäller om den i Kommunistiska manifestet återger inte helt uttömmande hans åsikt om denna socialism. Tidvis höll han den för ett ojäst vin, som trots all sin absurditet dock kanske kunde mogna. Denna åsikt var också Engels, kanske i ännu högre grad.

Engels utgav tillsammans med Moses Hess Der Gesellschaftsspiegel, till vilken också Marx lämnade ett bidrag. Båda samarbetade mycket med Hess under tiden i Brüssel, och det såg ut som om han helt levte sig in i deras åskådningar. Marx försökte flera gånger få bidrag för Rheinische Jahrbücher av Heine, och fick man inget från honom så publicerade dock denna tidskrift såväl som Das Deutsche Bürgerbuch, som båda gavs ut av Püttmann, uppsatser av Engels. I Das Westfälische Dampfboot medarbetade såväl Marx som Engels. Marx publicerade där det enda stycke ur andra delen av Die Deutsche Ideologie, som hittills skådat dagsljuset: en grundlig, skarp kritik av en skriftserie, som Karl Grün publicerat angående den sociala rörelsen i Frankrike och Belgien.

Det faktum att den ”sanna” socialismen utvecklats ur den hegelska filosofins upplösning, har fört till det påståendet, att Engels och Marx till att börja med tillhört denna riktning och därför senare så mycket skarpare kritiserat den. Men detta är inte riktigt. Verkliga förhållandet var att de alla kommit från Hegel och Feuerbach till socialismen, men att Marx och Engels studerat denna socialismens väsen i franska revolutionen och engelska industrin, medan de ”sanna” socialisterna nöjde sig med att översätta de socialistiska formerna och slagorden till ”fördärvad Hegel-tyska”. Marx och Engels försökte höja den över denna låga nivå och ansåg det skäligt att erkänna hela riktningen som en produkt av den tyska historien. Det var smickrande nog för Grün och hans sällskap när deras utläggning av socialismen som en gagnlös spekulation över det mänskliga väsendets förverkligande jämfördes med att Kant också hade förstått den stora franska revolutionens viljetryningar såsom lagar för den sant mänskliga viljan.

I sina pedagogiska bemödanden med den ”sanna” socialismens företrädare använde Engels och Marx både överseende och stränghet. I Der Gesellschaftsspiegel av 1845 lät Engels sin medutgivare Hess ta in åtskilligt som gick alldeles emot hans egna åskådningar, men i Das Deutsche Bürgerbuch av 1846 eldade han det hett åt de ”sanna” socialisterna. ”Litet 'mänsklighet' som man nymodigt kallar det, litet 'realiserande' av denna mänsklighet eller rättare sagt underlighet, något obetydligt om egendomen — i tredje eller fjärde hand —, litet ömkan över proletariatet, arbetets organisation, föreningselände för att höja de lägre folkklasserna, jämte detta en gränslös okunnighet om den politiska ekonomin och det verkliga samhället — det är hela historien, vilken dessutom genom den teoretiska opartiskheten, tankens kyliga lugn, tappar sin sista droppe blod, förlorar sista spåret av energi och dådkraft. Och med denna långtråkighet vill man revolutionera Tyskland, sätta proletariatet i rörelse, få massorna att tänka och handla.” Hänsynen till proletariatet och massorna bestämde i första hand Marx och

Engels inställning till den ”sanna” socialismen. När de av alla dess representanter häftigast bekämpade Karl Grün, så var det inte bara för att han i själva verket gav de flesta blottorna på sig utan också därför att han vistades i Paris och åstadkom en obotlig förvirring bland arbetarna där samt fick ett ödesdigert inflytande på Proudhon. Och när de i Kommunistiska manifestet med yttersta skärpa och t.o.m. tydligt anspelande på sin dittillsvarande vän Hess tog avstånd från den ”sanna” socialismen, så var det därför att de på detta sätt inledde en praktisk uppvigling av det internationella proletariatet.

I detta sammanhang ingick också, att de tyckte sig kunna förlåta den ”sanna” socialismen den pedagogiska oskuld, med vilken den ”tog sina hjälplösa skolkrior så allvarligt och högtidligt och utbasunerade dem som marknadsutropare”, men inte dess föregivna understöd åt regeringarna. Bourgeoisins kamp mot absolutismen och feodalismen före marsrevolutionen skulle ha erbjudit den det önskade tillfället att falla den liberala oppositionen i ryggen. ”Den tjänade de tyska absolutistiska regeringarna med deras anhang av präster, skolmästare, junkrar och byråkrater som en lämplig fågelskrämma mot den hotfullt uppåtsträvande bourgeoisin. De utgjorde det sliskiga påbrödet till de svidande piskrapp och gevärskulor, med vilka samma regeringar kuvade de tyska arbetarupproren.”¹ Detta var betydligt överdrivet vad det gällde saken och alldeles orättvist ifråga om personerna.

Marx hade själv i Deutsch-Französische Jahrbücher visat på det egendomliga i de tyska förhållandena, där bourgeoisin inte kunde resa sig mot regeringarna utan att proletariatet redan rest sig mot bourgeoisin. Socialismens uppgift var i enlighet härmed att understödja liberalismen där den ännu var revolutionär och bekämpa den där den redan var reaktionär. Denna uppgift var inte så lätt att lösa i detalj; även Marx och Engels försvarade tillfälligtvis liberalismen såsom ännu revolutionär där den redan var reaktionär. Omvänt förbisåg visserligen ofta de ”sanna” socialisterna detta och utdömde genomgående liberalismen, vilket endast kunde vara angenämt för regeringarna. Särskilt gällde detta Karl Grün men också Moses Hess, minst Otto Lüning som redigerade Das Westfälische Dampfboot. Men vad de kan ha syndat i detta avseende, det skedde av dumhet och oförstånd, inte i avsikt att hjälpa regeringarna. I revolutionen, som innebar dödsdomen över hela deras ideologi, stod de som en man på bourgeoisins vänstra flygel. Hess kämpade ännu med i den tyska socialdemokratins led och ingen annan av de ”sanna” socialisterna gick över till regeringen. Av alla schatteringar i den borgerliga socialismen, den tidens och även vår tids, har de ”sanna” socialisterna på denna punkt det renaste samvetet.

De hade också all möjlig respekt för Marx och Engels, för vilka de gärna höll sina tidskrifter öppna, till och med när de själva luggades en del. Ingen hemlig bakslughet utan en uppenbar oklarhet var skulden till, att det inte blev något av dem. Med särskild förkärlek sjöng de den gamla kära kälkborgarsången: lugn, lugn, inget bråk. I ett ungt parti fick man inte ta det så noga och vid eventuellt nödvändiga sammanstötningar åtminstone inte sära, inte bli alltför bitter och frånstötande. Ryktbarheter som Bauer, Ruge och Stirner måste skonas. Därmed kom de naturligtvis i skarp motsättning till Marx, som yttrade en gång: ”Det är karaktäristisk för dessa gamla käringar att de vill sudda ut och sockra över varje verklig partikamp.” Men han fann dock förståelse för denna sin sunda uppfattning här och var bland de ”sanna” socialisterna. Speciellt Josef Weydemeyer, som var släkt med Lüning och deltog i redigeringen av Das Westfälische Dampfboot, blev en av Marx och Engels trognaste anhängare.

¹ Kommunistiska manifestet.

Weydemeyer, ursprungligen preussisk artillerilöjtnant, hade för sina politiska åsikters skull lämnat militärtjänsten och hade som biträdande redaktör i Triersche Zeitung, som stod under Karl Gräns inflytande, råkat in i den ”sanna” socialismens kretsar. Han kom till Brüssel våren 1846. Om han kom för att lära känna Marx och Engels eller av annan anledning är okänt, han blev emellertid snart förtrogen vän med dem båda och en avgjord motståndare till den klagolåt över deras hänsynslösa kritik i vilken också hans släkting Lünig instämde. Han var född westfalare och hade något av det lugna, rent av tröga men trogna och envisa kynne som man säger är typiskt för dessa. Någon särskilt begåvad författare var han inte. Sedan han återvänt till Tyskland tog han plats som lantmätare vid bygget av Köln-Minder järnvägen och deltog endast vid sidan av denna syssla i redigeringen av Das Westfälische Dampfboot. Men på sitt praktiska sätt försökte han avhjälpa en annan nöd, som för Marx och Engels blivit allt kännbarare, svårigheten att få en förläggare.

Literarische Kontor i Zürich stängdes för dem genom Ruges hätskhet. Trots att Ruge erkände att Marx knappast skulle komma att skriva något dåligt så använde han allt sitt inflytande på sin kompanjon Fröbel för att hindra honom från varje affärsförbindelse med Marx. Wigand i Leipzig, unghегelianernas huvudförläggare, hade i ett annat fall redan avböjt en kritisk artikel om Beuer, Feuerbach och Stirner. Så öppnades ett mycket välkommet perspektiv, när Weydemeyer i sin westfaliska hemort uppdrev ett par rika kommunister, Julius Meyer och Rempel, vilka förklarade sig beredda att förskottera det nödiga kapitalet för en förlagsverksamhet. Den skulle genast startas i stor skala och börja med tre publikationer: Die Deutsche Ideologie, en serie med verk av socialistiska författare och en kvartalsskrift, vars redaktörer planerades bli Marx, Engels och Hess. När det kom till kritan svek de båda kapitalisterna, trots de muntliga utfästelser de givit inte bara Weydemeyer utan också Hess. ”Affärssvårigheter” inställde sig i rätt tid för att förlama deras kommunistiska offerglädje. Så blev det hela en bitter desillusion, som Weydemeyer skärpte ännu mer genom att han utan framgång erbjöd manuskriptet till Die Deutsche Ideologi åt andra förläggare och företog en insamling som inbringade några hundra francs bland de westfaliska meningsfränderna för att lindra Marx' ekonomiska nödläge. Det vittnar om mannens bottenärlighet, att han visserligen gjorde sig skyldig till dessa små klumpigheter men dock såg till att Marx och Engels snart glömde dem.

Manuskriptet till Die Deutsche Ideologie var emellertid slutgiltigt överlämnat till rättornas gnagande kritik.

3. Weitling och Proudhon

Mellan Marx och hans båda geniala proletärer, som utövat ett betydande inflytande på honom under hans första utveckling, uppstod motsättningar som blev mänskligt mycket mer gripande och sakligt mer betydande än kritiken av de efterhegelianska filosoferna och de ”sanna” socialisterna.

Weitling och Proudhon kom från arbetarklassen. De var sunda och kraftiga naturer, rikt begåvade och gynnade av omständigheterna. Det skulle säkert ha varit möjligt för dem att höra till de sällsynta undantag som för kälkborgarna bevisar påståendet att för varje begåvning i arbetarklassens led ligger vägen öppen till den besittande klassen. Både försmådde den vägen och valde frivilligt fattigdomen för att kämpa för sina klassbröder och kamrater i lidandet.

Trots att de var ståtliga, kraftfulla män, som skapade för livets njutningar, ålade de sig de hårdaste försakelser för att fullfölja sitt mål. ”Ett smalt nattläger, ofta tre i ett trångt rum, en

bräda som skrivbord och emellanåt en kopp svart kaffe”, så levde Weitling ännu när hans namn skrämde makthavarna i världen, och på samma sätt levde Proudhon i sin kammare i Paris när hans namn redan hade europeisk ryktbarhet ”klädd i en stickad ylletroja och på fötterna de klapprande träskorna”.

Fransk och tysk kultur blandade sig i dem båda. Weitling var son till en fransk officer och när han blivit vuxen skyndade han till Paris för att ösa ur den franska socialismens källor. Proudhon härstammade från det gamla fria grevskapet Burgund, som på sin tid genom Ludvig XIV kommit till Frankrike. Man har alltid velat se tysk begåvning eller tysk tjurskallighet hos honom. I varje fall drogs han, när han vaknat till andligt självmedvetande, till den tyska filosofin. Medan Weitling där bara såg ”dimbildare” kunde Proudhon å sin sida inte skarpt nog döma ut de stora utopisterna, som Weitling hade att tacka för sina bästa impulser.

Vad de har gemensamt är framförallt sin berömmelse och sitt olycksöde. De var de första moderna proletärerna, som presterade det historiska beviset på ande och kraft, det historiska beviset att den moderna arbetarklassen kan befria sig själv, de första som bröt den felaktiga kretsgång där arbetarrörelse och socialism rörde sig. Så tillvida var de epokgörande, var deras verksamhet ett föredöme och har verkat befruktande på den vetenskapliga socialismens uppkomst. Ingen har givit Weitlings och Proudhons första ansatser rikare lovord än Marx. Det som närmast den kritiska upplösningen av Hegels filosofi hade givit honom som spekulativt tankeresultat, det såg han ute i det verkliga livet framför allt bekräftat genom Proudhon och Weitling.

Men liksom berömmelsen delade de olycksödet. Trots all insikt och vidsyn kom aldrig Weitling ut över den tyska hantverksgesällens, Proudhon aldrig ut över den franske småborgarens åskådningar. Så skilde de sig från den man, som ärorikt förstod att fullända det som de så glänsande hade begynt. Det skedde ej i personlig fåfänga, ej i inbitet rättshaveri, även om båda delarna framträdde mer eller mindre ju mer de kände sig lämnade efter i den historiska utvecklingen. Deras kontroverser med Marx visar att de helt enkelt inte förstod vart denne ville. De blev offer för ett begränsat klassmedvetande, som blev så förödande därför att det var omedvetet för dem.

Weitling kom i början av år 1846 till Brüssel. Hans agitation i Schweiz hade förlamats på grund av dess inre motsägelser, och tystats med brutalt våld. Sedan hade han rest till London, där han snart hade kommit på kant med De rättfärdigas förbund. Han föll offer för detta grymma öde just för att han inför dess medlemmar försökte rädda sig in i ett profetiskt dunkel. I stället för att störta sig ut i arbete för den engelska arbetarrörelsen vid denna tidpunkt då den chartistiska agitationen¹ var som häftigast, arbetade han på en tanke- och språklära, i syfte att skapa ett världspråk. Detta blev från denna tid hans speciella käpphäst. Han gav sig obehjälpligt in på uppgifter, som hans förmåga och kunskaper inte var vuxna, och råkade därigenom in i en andlig isolering, som skilde honom alltmer från den egentliga källan till hans kraft, från arbetarklassens liv.

Att flytta till Brüssel var nu det klokaste han kunde göra, ty om han ännu kunde räddas andligen så var Marx mannen att bota honom. Det har intygats inte bara av Engels utan också av Weitling själv att Marx på det mest gästvänliga sätt hälsade honom välkommen. Men ömsesidig andlig förståelse visade sig omöjlig. På ett möte med kommunisterna i Brüssel, den

¹ Chartismen — engelsk folkrörelse 1838-48 för erövrande av politiska rättigheter. Namnet kom av The peoples charter (= folkförfattningen) i motsats till Magna Charta, på vilken den nedärvda aristokratiska författningen vilade.

30 mars 1845, hade Marx och Weitling en häftig diskussion. Att Marx var mycket irriterad av Weitling berättar denne själv i ett brev till Hess. Under denna tid pågick just förhandlingarna om det nya förlaget och Weitling hade insinuerat, att man hade för avsikt att skilja honom från "inkomstkällorna" och själv ta hand om de "välbetalda översättningarna". Men också efter detta gjorde Marx vad han kunde för Weitling. Med hänvisning till ett meddelande av Weitling själv, skrev Hess den 6 maj från Verviers till Marx: "Det var som jag väntade mig av dig, att din fientlighet mot honom inte skulle sträcka sig till att du alldeles stängde din penningpung så länge du ännu har något kvar i den." Och Marx själv hade förtvivlat litet i den.

Men några dagar efteråt drev Weitling det till en obotlig brytning. Den propaganda som Kriege bedrev i Amerika hade inte uppfyllt de förhoppningar som även Marx och Engels ställt på den. Folktribunen, den veckotidskrift som Kriege utgav i New York, propagerade enfaldigt-bombastiskt ett fantastiskt känslösvärmeri, som inte hade något att göra med kommunistiska principer och i högsta grad måste demoralisera arbetarna. Ännu värre var att Kriege i groteska tiggARBREBREV till amerikanska miljonärer försökte få tag i några dollars för sin tidning. Därvid uppträdde han som litterär representant för den tyska kommunismen i Amerika, så att för dennas verkliga representanter fanns all anledning att protestera mot det komprometterande sällskapet.

Marx, Engels och deras vänner beslöt den 15 maj att skicka ut en sådan protest som en rundskrivelse med detaljerad motivering till sina åsiktsfränder och först lämna den till publicering i Kriesges tidskrift. Weitling ensam drog sig ur med intetsägende motiveringar: Folktribunen var ett kommunistiskt organ, som fullkomligt passade för de amerikanska förhållandena; det kommunistiska partiet hade så mäktiga och talrika fiender i Europa, att det inte behövde rikta sina vapen mot Amerika och allra minst mot sig själv. Men Weitling lät sig inte nöja med detta utan skrev också ett brev till Kriege för att varna honom för de protesterande "utstuderade intriganterna". "I huvudet på den ohyggliga penningtyngda ligan spökar ingenting annat än kampen mot mig, reaktionären. Först slår man av huvudet på mig, sedan på de andra och allra sist skär de så halsen av sig själva ... Och denna trafik får nu oerhörda summor, men jag kan inte få någon förläggare. På denna sida står jag alldeles ensam med Hess, men Hess är liksom jag förklarad i bann." Efter detta gav också Hess den förblindade mannen förlorad.

Kriege tryckte av Brüssel-kommunisterna protest, som sedan också återgavs av Weydemeyer i Das Westfälische Dampfboot, men tillfogade också Weitlings brev eller åtminstone dess värsta ställen som motgift. Han förmådde också Socialreformsällskapet, en tysk arbetarorganisation som utvalt hans veckotidskrift till sitt organ, att kalla dit Weitling som sin redaktör och skicka honom respengar. Så försvann Weitling från Europa.

Samma majdagar började också brytningen mellan Marx och Proudhon. Eftersom man saknade en egen tidning hjälpte sig Marx och hans vänner genom att skicka tryckta eller litograferade rundskrivelser så som i fallet Kriege, dessutom bemödade de sig att upprätta regelbundna korrespondensförbindelser mellan de huvudcentra där det fanns kommunister. Sådana korrespondensbyråer fanns det i Brüssel och i London och även i Paris skulle en upprättas. Marx hade skrivit till Proudhon och bett om hans medverkan. Proudhon gick visserligen med på detta, i ett brev daterat i Lyon den 17 maj 1846, även om han inte kunde lova att skriva ofta eller mycket. Men han begagnade också tillfället till att hålla en stor moralpredikan för Marx, vilket måste ha uppenbarat den klyfta som uppstått mellan dem.

Proudhon bekände sig nu till en "nästan absolut antidogmatism" i ekonomiska frågor. Marx

borde inte falla in på samma oppositionslinje som sin landsman Martin Luther, som sedan den katolska teologin störtats, genast under flitigt användande av bannlysningar och uteslutningar tog itu med att grundlägga en protestantisk teologi. ”Låt oss inte ge det mänskliga släktet nytt arbete genom ett nytt virrvarr, låt oss ge världen ett föredöme av ljus och vidsynt tolerans, låt oss inte briljera som apostlar för en ny religion, om det än vore logikens och förnuftets religion.” Proudhon ville alltså, alldeles som de ”sanna” socialisterna, behålla den gemytliga förvirring, vars utrotande för Marx var det första villkoret för en kommunistisk propaganda.

Den revolution, som han länge trott på, ville Proudhon inte längre veta av: ”Jag föredrar att förbränna äganderätten på svag eld, framför att ge den ny kraft genom en bartolomeinatt på ägarna.” Hur detta problem skulle lösas, lovade han att utförligt redovisa i ett redan halvtryckt arbete och skulle utan sura miner underkasta sig den kritik, som Marx kunde komma med, i väntan på sin revansch. ”I förbigående måste jag säga er, att den franska arbetarklassens avsikter synes mig vara desamma; våra proletärer har en så stor törst efter vetenskap, att man skulle bli mycket illa mottagen av dem, om man inte kunde erbjuda dem något annat att dricka än blod.” Till sist drog Proudhon en lans för Karl Grün, för vars missförstådda hegelianism Marx tidigare hade varnat honom. Han påpekade, att eftersom han var okunnig i tyska språket var han hänvisad till Grün och Ewerbeck för att kunna studera Hegel och Feuerbach, Marx och Engels. Grün hade för avsikt att översätta hans nyaste arbete till tyska och det vore vänligt om Marx ville hjälpa till med att få denna översättning såld, det skulle vara hedrande för alla.

Slutet låter nästan som hån, även om det väl inte menades så. Men uppbyggligt kunde det inte vara för Marx, att i Proudhons högrävsande rotvälksa se sig framställd som bloddrickare. Gräns sysselsättning måste därför väcka så mycket mer förargelse och, om det också kom andra motiv till, så beslöts i det sammanhanget i augusti 1846, att Engels tidvis skulle flytta över till Paris och överta rapporterandet från denna stad, som alltjämt var den viktigaste orten för den kommunistiska propagandan. Om brytningen med Weitling, om den westfaliska förlagshistorien och annat hade medverkat till att virvla upp en massa damm, så måste kommunisterna i Paris underrättas, i synnerhet som Ewerbeck inte var något att hålla sig till och ännu mindre Bernays.

Till att börja med lät rapporterna, som Engels lämnade dels till korrespondensbyrån i Brüssel, dels till Marx personligen, ännu hoppfulla, men så småningom blev det klart att Grün hade ”svinat till” alltför grundligt. Och när Proudhons skrift, som kom ut på hösten, faktiskt endast fullföljt den väg ut i träsket, som hans brev redan antytt, så lät Marx sitt gissel falla över den, alldeles som Proudhon hade önskat. Dock utan att denne hållit sitt löfte om revansch på annat sätt än genom grova skymford.

4. Den historiska materialismen

Proudhon hade givit sin bok titeln *De ekonomiska motsägelsernas system* och undertiteln *Eländets filosofi*. Efter den senare kallade Marx sin motskrift *Filosofins elände* och skrev den på franska för att så mycket säkrare träffa motståndaren. Detta lyckades honom dock inte, ty Proudhons inflytande på den franska arbetarklassens och de romanska ländernas proletariat överhuvudtaget steg snarare än det sjönk, och Marx måste sysselsätta sig med proudhonismen för årtionden framåt.

Värdet av hans motskrift förringas dock på intet sätt av detta, inte ens dess historiska betydelse. Den utgör en milstolpe såväl i sin författares liv som i vetenskapens historia. I den har för första gången den historiska materialismens avgörande synpunkter vetenskapligt

utvecklats. I de föregående skrifterna blixtrar de till som enskilda gnistor, senare har Marx sammanfattat dem i epigrammatisk form, men i skriften mot Proudhon utvecklar de sig med en segerrik polemiks övertygande klarhet. Och utvecklandet av den historiska materialismen är den största vetenskapliga gärning som Marx har fullbordat; den gav för de historiska vetenskapernas del vad Darwins teori har givit naturvetenskaperna.

Engels har sin andel i detta, och en större andel än han själv i sin blygsamhet ville medge, men grundtankens klassiska formuleringar har han väl med rätta uteslutande tillskrivit sin vän. Enligt hans framställning förelade Marx honom, när han våren 1845 kom till Brüssel, grundtankarna till den historiska materialismen fullt utarbetade. Dessa grundtankar: att den ekonomiska produktionen och den därur med nödvändighet följande samhällseliga strukturen i varje historisk epok bildar grundvalen för denna epoks politiska och intellektuella historia; att i enlighet härmed hela historien varit en historia om klasstrider, strider mellan exploaterade och exploaterande, behärskade och härskande klasser på olika stadier av den samhällseliga utvecklingen; att denna kamp emellertid nu nått ett stadium där den exploaterade och undertryckta klassen, proletariatet, inte längre kan befria sig från den utsugande och förtryckande klassen, bourgeoisin, utan att samtidigt för alltid befria hela samhället från utsugning, förtryck och klass-strider.

Det är just denna grundtanke som öppnar sig i skriften mot Proudhon, som en brännpunkt i den mängd av ljusstrålar som möts däri. I skarp motsättning till den vidlyftighet som så ofta tröttnar i polemikerna med Bruno Bauer och Stirner, är framställningen här av en ojämförlig klarhet och knapphet; farkosten stakas inte fram genom ett trask utan seglar i frisk bris på böljande sjö.

Skriften består av två delar. I den första visar sig, för att citera ett uttryck av Lassalle, Marx som en till socialist förvandlad Ricardo, i den andra som en till ekonom förvandlad Hegel. Ricardo hade påvisat, att varuutbytet i det kapitalistiska samhället skedde i enlighet med den i varorna magasinerade arbetstiden, detta varornas ”värde” ansåg Proudhon vara ”konstituerat”, så att vid lika arbetskvantitet produkten av den ena svarade mot produkten av den andra. Samhället borde reformeras genom att alla människor blev arbetare som utbytte likvärdiga arbetskvantiteter utan mellanhänder. Denna ”egalitära” konsekvens ur Ricardos teori hade engelska socialister redan tidigare dragit och även försök att praktiskt förverkliga, men deras ”bytesbanker” hade genast gjort bankrutt.

Marx påvisade nu, att den ”revolutionära teori”, som Proudhon trodde sig ha upptäckt för proletariatets frigörelse, bara var formeln för dess moderna slaveri. Ur sin värde lag hade Ricardo logiskt fått fram sin lönelag; värdet av arbetskraften som vara mätes efter den arbetstid som är nödvändig för att framställa de saker arbetaren behöver för att uppehålla sitt liv och fortplanta sitt släkte. Det är en borgerlig illusion att föreställa sig det individuella utbytet utan klassmotsättning för att i det borgerliga samhället kunna se ett tillstånd av harmoni och rättvisa, som ej skulle tillåta någon att göra sig rik på de andras bekostnad.

Hur förhållandet verkligen utvecklar sig, förklarade Marx med orden: ”Från civilisationens begynnelse har produktionen börjat bygga upp sig på motsättningen mellan yrken, stånd, klasser, slutligen på motsättningen mellan samlat och omedelbart arbete. Utan motsättning intet framsteg. Den lagen har civilisationen hittills följt. Hittills har produktionskrafterna utvecklat sig på basis av detta klassmotsättningens herravälde.” Om Proudhon genom sitt ”konstituerade värde” ville garantera åt arbetarna den allt större produkt, som han för varje arbetsdag uppnår genom det gemensamma arbetets framsteg, så pekade Marx på, att produktivkrafternas utveckling, som år 1840 gjorde det möjligt för den engelska arbetaren att

producera tjugusju gånger mer än år 1770, varit beroende av historiska förutsättningar, som vilade på klassmotsättningen: hopandet av privatkapital, modern arbetsfördelning, anarkisk konkurrens, lönesystem. För att man skulle få ett arbetsöverskott måste det finnas klasser som profiterade och klasser som gick under.

Som första prov på sitt konstituerande värde hade Proudhon angivit guld och silver, ur den suveräna kröning, som påtryckt dem suveränens stämpel, hade de framträtt som pengar. Ingalunda, svarade Marx: pengar är inte en sak utan ett samhälleligt förhållande, liksom det individuella utbytet motsvarar de ett bestämt produktionssätt. ”Man måste verkligen vara utan varje historisk insikt för att inte veta att suveränerna i alla tider måste foga sig efter de ekonomiska förhållandena och aldrig har dikterat några lagar för dem. Såväl den politiska som den medborgerliga lagstiftningen proklamerar, protokollför bara de ekonomiska förhållandenas vilja ... Rätten är bara det officiella erkännandet av faktum.” Suveränens stämpel påtryckte guldets inte värdet utan vikten; till ”det konstituerade värdet” passar guld och silver som knytnäven i ögat, eftersom det just i sin egenskap av värdetecken av alla varor är de enda som inte bestäms av produktionskostnaderna, liksom de sedan också i cirkulationen kan ersättas av papper, vilket för länge sedan påvisats av Ricardo.

Mot det kommunistiska slutmålet pekade Marx när han påvisade, att den ”riktiga proportionen mellan utbud och efterfrågan”, som Proudhon sökte endast varit möjlig under sådana tider då produktionsmedlen varit begränsade, då utbytet ägt rum inom utomordentligt trånga gränser, då efterfrågan behärskat utbudet, konsumtionen produktionen. Den hade blivit omöjlig med uppkomsten av storindustrin, som redan på grund av sina verktyg var tvungen att producera i ständigt större skala, som inte kunde vänta på efterfrågan, som med naturnödvändighet i ständig följd måste genomgå växlingen av goda konjunkturer och depression, kris, stockning, nya goda konjunkturer o.s.v. ”I det nuvarande samhället, i den på det individuella utbytet baserade industrin är produktionsanarkin, källan till så mycket elände, samtidigt orsaken till allt framsteg. Därför en av två saker: antingen vill man ha de riktiga proportionerna från tidigare århundraden med vår tids produktionsmedel, då är man reaktionär och samtidigt utopist, eller vill man framsteg utan anarki och då måste man för att bevara produktionskrafterna avsäga sig det individuella utbytet.”

Men ännu viktigare än första kapitlet i skriften mot Proudhon är det andra. I det första kapitlet hade Marx att göra med Ricardo, mot vilken han ännu inte stod fullt vetenskapligt fri — bl.a. erkände han ännu obetingat Ricardos lönelag — men i det andra med Hegels filosofi, där var han som fisken i vattnet. Proudhon hade grovt missförstått Hegels dialektiska metod. Han höll fast vid den sida av denna som redan hade blivit reaktionär, enligt vilken verklighetens värld härledes ur idéer, medan han förnekade dess revolutionära sida, nämligen idéns självverksamhet då den i sig själv är tes och antites för att i denna kamp utveckla den högre enhet, som bevarar båda sidornas sakliga innehåll genom att upplösa dess motsägande form. Proudhon åtskilde i stället i varje ekonomisk kategori en god och en dålig sida för att söka efter en syntes, en vetenskaplig formel, som innehöll den goda sidan och förintade den dåliga. Han såg den goda sidan framhåvd av de borgerliga ekonomerna och den dåliga anklagad av socialisterna. Med sina formler och synteser trodde han sig samtidigt höja sig över både ekonomerna och socialisterna.

Mot detta anspråk invände Marx: ”Herr Proudhon smickrar sig med att ha levererat kritiken såväl av den politiska ekonomin som av kommunismen — han står djupt under båda. Han är inte ekonom, emedan han som filosofen med en magisk formel i sin hand tror sig kunna avstå från att gå in på de ekonomiska detaljerna. Inte socialist, emedan han varken har nog insikt

eller mod att, vore det så bara tankemässigt, höja sig över bourgeoisins horisont. Han vill vara syntesen och han är ett sammansatt misstag, han vill som vetenskapsman sväva över bourgeois och proletärer, men han är bara småborgaren som ständigt kastas fram och åter mellan kapitalet och arbetet, mellan den politiska ekonomin och socialismen.” Därvid får man inte förblanda begreppet småborgare med källkborgare, ty ett intelligent huvud såg Marx alltid i Proudhon, men ett huvud som med sina föreställningar inte kunde överskrida det småborgerliga samhällets gränser.

Det var inte svårt för Marx att avslöja bristerna i den av Proudhon utnyttjade metoden. Sönderdelade man den dialektiska processen i en god och en dålig sida och gav en kategori som motgift mot den andra, så fanns det inte längre något liv i idéen, den fungerade inte mer, den var varken tes, antites eller kategori. Som äkta lärjunge till Hegel visste Marx mycket väl, att just den dåliga sidan, som Proudhon överallt ville rensa ut, gör historien genom att framkalla kampen. Hade man velat bibehålla feodalismens vackra sidor, städernas patriarkaliska liv, den lantliga hemindustrins blomstring, stadshantverkets utveckling och bara ställt sig den uppgiften att utrensa allt som kastade en skugga på detta liv — livegenskap, privilegier, anarki — så hade man förintat alla element som framkallade kampen och kvävt bourgeois i sin linda, man hade ställt sig den absurda uppgiften att stryka ut historien.

Marx ställde problemet riktigt på följande sätt: ”Vill man riktigt bedöma den feodala produktionen, så måste man betrakta den som ett på motsättning baserat produktionssätt. Man måste visa, hur rikedom producerades inom denna motsättning, hur produktivkrafterna utvecklade sig samtidigt med klassernas inbördes strid, hur den ena av dessa klasser, den dåliga sidan, det samhälleliga onda, alltjämt växte, tills de materiella förutsättningarna för dess befrielse hade mognat.” Samma historiska utvecklingsprocess påvisade han beträffande bourgeois. De produktionsförhållanden i vilka denna rör sig har ingen enkel och entydig utan en tvåfaldig karaktär; i samma förhållanden som rikedom produceras också eländet; i samma mån som bourgeois utvecklar sig utvecklas i dess sköte proletariatet och snart står kampen mellan dessa klasser. Ekonomerna är bourgeoisins teoretiker, kommunisterna och socialisterna proletariatets. De är utopister som spekulerar ut system och söker efter en räddande vetenskap som kan motsvara de undertryckta klassernas behov, så länge proletariatet ännu inte är tillräckligt utvecklat för att konstitueras sig som klass och så länge produktivkrafterna i det borgerliga samhällets sköte inte är tillräckligt utvecklade för att de materiella förutsättningarna för proletariatets befrielse och bildandet av ett nytt samhälle kan urskiljas. ”Men i den mån historien fortskrider och med den proletariatets kamp avtecknar sig tydligare, behöver de inte mer söka vetenskapen i sitt huvud, de behöver bara föra räkenskap över vad som utspelas inför deras ögon och handla i enlighet med detta. Så länge de söker sin vetenskap och endast upprättar system, så länge de står i kampens begynnelse, ser de i eländet endast elände, utan att märka den revolutionärt omstörtande sidan som kastar det gamla samhället överända. Från detta ögonblick blir vetenskapen en medveten produkt av den historiska rörelsen och den har upphört att vara doktrinär, den har blivit revolutionär.”

För Marx är de ekonomiska kategorierna endast de teoretiska uttrycken, abstraktionerna av de samhälleliga förhållandena. ”De sociala förhållandena är intimt förbundna med produktivkrafterna. Med förvärvet av nya produktivkrafter förändrar människorna sitt produktionssätt, med sättet att vinna sitt livsuppehälle förändrar de alla sina samhälleliga förhållanden. Men samma människor, som formar sina sociala förhållanden i enlighet med sitt materiella produktionssätt, formar också principerna, idéerna, kategorierna efter sina samhälleliga förhållanden.” Marx jämförde de borgerliga ekonomerna, som talar om det

borgerliga samhällets ”eviga och naturliga institutioner”, med de ortodoxa teologerna för vilka den egna religionen är en uppenbarelse av Gud, men varje annan religion ett mänskligt påfund.

Marx behandlade ytterligare en rad ekonomiska grundbegrepp som Proudhon hade använt för att pröva sin metod: arbetsfördelning och maskiner, konkurrens och monopol, jordegendom eller jor ränta, strejker och arbetarsammanslutningar, och visade hur ohållbar denna metod var. Arbetsfördelningen är inte, som Proudhon antog, en ekonomisk utan en historisk kategori, som under olika perioder i historien har antagit de mest skiftande former. I den borgerliga ekonomins mening är fabriken dess existensförutsättning, men fabriken har inte som Proudhon antog tillkommit genom vänskaplig sammanslutning av arbetskamrater och inte ens inom det gamla skråväsendet. Köpmannen, inte den gamle skråmästaren, blev chef för den moderna verkstaden.

Så är konkurrens och monopol inte naturliga utan samhällseliga kategorier. Konkurrensen är inte den industriella utan den kommersiella tävlan, den kämpar inte om produkten utan om profiten. Den är ingen nödvändighet för den mänskliga själen, som Proudhon menade, utan uppkom ur historiska behov i adertonde århundradet och kan under nittonde århundradet försvinna på grund av andra historiska behov.

Lika felaktig var Proudhons åsikt att jordegendomen inte hade något ekonomiskt ursprung utan var grundad på psykologiska och moraliska beräkningar, som stod i mycket avlägset sammanhang med produktionen och rikedomar. Jordräntan skulle binda människan starkare till naturen. Marx svarade: ”Egendomen utvecklar sig på ett särskilt sätt och under helt olika samhällseliga förhållanden i varje historisk epok. En förklaring av den borgerliga egendomen kan därför bara åstadkommas genom att påvisa alla samhällsförhållanden inom den borgerliga produktionen. En förklaring av egendomen som ett oberoende förhållande kan inte var något annat än en metafysisk eller juridisk illusion.” Jordräntan — jordbruksprodukternas prisöverskott över deras produktionskostnader, inklusive gängse kapitalvinst och kapitalränta — har uppstått under bestämda samhällseliga förhållanden och kunde uppstå endast under dessa. Den är jordegendomen i dess borgerliga form: den feodala egendomen, som underkastar sig den borgerliga produktionens betingelser.

Slutligen påvisade Marx strejkernas och sammanslutningarnas betydelse, som Proudhon inte alls hade velat veta av. Om också ekonomer och socialister, låt vara av motsatta skäl varnar arbetarna från att använda detta vapen, så utvecklar sig likafullt strejker och sammanslutningar i bredd med storindustrin. Splittrade till sina intressen genom konkurrensen har arbetarna dock samma gemensamma intresse att upprätthålla sina löner. Den gemensamma motståndstanken förenar dem i sammanslutningar, som innehåller alla element till en kommande drabbning, alldeles som bourgeoisin började med partiella sammanslutningar mot feodaltherrarna för att konstituera sig som klass och som konstituerad klass ombilda det feodala samhället till ett borgerligt.

Motsättningen mellan proletariat och bourgeoisier är en kamp klass mot klass, en kamp, som när den har bringats till sitt högsta uttryck, betyder en total revolution. Den samhällseliga rörelsen utesluter inte den politiska, ty det finns ingen politisk rörelse som inte samtidigt är en samhällselig. Endast i ett samhälle utan klasser kommer de samhällseliga revolutionerna att upphöra att vara politiska revolutioner. Till dess kommer den sociala vetenskapens sista ord när en allmän nydaning av samhället står för dörren alltjämt att lyda: ”Kamp eller död, blodigt krig eller tomma intet. Så är frågan obönhörligt ställd.” Med de orden av George Sand avslutade Marx sin skrift.

Genom att han där utvecklade den historiska materialismen i en rad väsentliga synpunkter, upplöste han också slutgiltigt den tyska filosofin. Han gick förbi Feuerbach genom att gå tillbaka till Hegel. Hegels officiella skola hade visserligen alldeles förfallit. Den hade gjort mästarens dialektik till ren schablon, som användes på allting och ofta synnerligen klumpigt. Om dessa hegelianer kunde man säga och sade också, att de inte förstod något av någonting men skrev om allt.

Deras timme var slagen när Feuerbach gjorde rent hus med det spekulativa begreppet, vetenskapens positiva innehåll hade åter övervikten över dess formella sida. Men Feuerbachs materialism saknade den "energiska principen", den förblev rent naturvetenskaplig och uteslöt den historiska processen. Marx, som inte nöjde sig med detta, fick rätt då resepredikanter för denna typ av materialism uppstod, herrar Büchner och Vogt, vars borgerliga tänkesätt föranledde Feuerbach själv att förklara, att han visserligen höll med denna materialism bakåt men inte framåt. "Det borgerliga snusförnufts stelbenta åkarkamp stannar naturligtvis förlägen framför den löpgrav som skiljer väsen från fenomen, orsak från verkan; men jagar man i det abstrakta tänkandets mycket kuperade terräng, så får man inte rida en åkarkamp." Det är en bild, som Engels en gång använde.

Nu var emellertid hegelianerna inte Hegel. Om de skroderade med sin okunnighet, så hade han tillhört alla tiders lärdaste andar. Framför alla andra filosofer var hans tänkesätt baserat på ett historiskt sinne, som möjliggjorde en storartad uppfattning av historien, om också blott i en rent idealistisk form, som såg tingen i så att säga konkav spegel genom att uppfatta världshistorien endast som ett praktiskt prov på tankens utveckling. Med detta den hegeliska filosofins reella innehåll hade Feuerbach inte blivit färdig, och hegelianerna själva hade låtit det falla.

Då Marx åter tog upp det, men så till vida vände på det som han utgick inte från det "rena tänkandet" utan från verklighetens brutala fakta, gav han materialismen den historiska dialektiken och därmed en "energisk princip", för vilken det inte bara gällde att förklara samhället utan också att omstörta det.

5. Deutsche Brüsseler Zeitung

Marx hade för sin föga omfångsrika skrift mot Proudhon funnit en tysk förläggare både i Brüssel och Paris, visserligen mot att han själv betalade tryckningskostnaderna. Han hade samtidigt som denna skrift utkom — högsommaren 1847 — i Deutsche Brüsseler Zeitung också ett pressorgan, som gav honom möjlighet till offentlig verksamhet.

Tidningen utgavs sedan årets början två gånger i veckan av samme Adalbert v. Bornstedt, som förut redigerat Börnstens Vorwärts och stått i både österrikiska och preussiska regeringens sold. Att detta var riktigt har numera bekräftats ur arkiv i Berlin och Wien och kan inte betvivlas, frågan är på sin höjd om Bornstedt fortsatte sitt spioneri även i Brüssel. Misstanke fanns även där mot honom men motsades av de angivelser med vilka preussiska legationen i Brüssel förföljde hans tidning hos belgiska myndigheter. Detta kunde visserligen helt enkelt vara ett trick för att stärka Bornstedts ställning bland de revolutionära element som hade samlats i Brüssel. I sitt val av medel för sina mål är tronens och altarets försvarare utan skrupler.

Marx har i varje fall inte trott att Bornstedt spelade någon Judasroll. Han ansåg, att dennes tidning trots många svårigheter dock alltid hade något förtjänstfullt. Om man inte fann den tillfredsställande, så borde man göra den bättre i stället för att bekvämt skylla ifrån sig med att ta anstöt av Bornstedts namn. Tämmligen bittert skrev Marx den 8 augusti till Herwegh: "Ena

gången duger inte mannen, en annan gång inte hans fru, en annan ej stilen, en annan ej formatet eller också är spridningen förenad med mer eller mindre fara ... Våra tyskar har alltid tusen visdomsord till hands för att förklara varför de måste låta ett tillfälle gå oanvänt förbi. Ett tillfälle att göra något sätter dem bara i förlägenhet.” Sedan följde ytterligare en suck över att det gick på samma sätt med hans manuskript som med Brüsseler Zeitung samt en kraftig förbannelse över åsnorna som förebrår honom att han hellre har skrivit på franska än ingenting alls.

Man kan möjligen anta, att Marx tog en smula lätt på anklagelserna mot Bornstedt för att inte låta ”tillfället gå oanvänt förbi”. Man kan dock inte förebrå honom detta. Tillfället var utomordentligt gynnsamt och det hade varit dåraktigt att släppa det på grund av en misstanke. Våren 1847 hade trängande finansnöd tvingat den preussiske kungen att inkalla den förenade lantdagen, alltså en feodal ståndskorporation, liknande den som Ludvig XVI våren 1789 under samma tvång hade inkallat i Frankrike. Händelserna i Preussen hade inte gått så fort som på sin tid i Frankrike, men den förenade lantdagen hade hela tiden hållit hårt om penningpungen och helt enkelt förklarat för regeringen, att den inte beviljade några medel förrän dess rättigheter utvidgats och den fått bindande försäkringar om att hädanefter regelbundet inkallas. Med detta hade händelserna snabbt börjat utvecklas. Finansnöden var allvarlig. Förr eller senare måste dansen börja på nytt och ju förr den spelades upp desto bättre!

I denna tankekrets rörde sig de bidrag Marx och Engels lämnade Deutsche Brüsseler Zeitung. Till den förenade lantdagens debatter om frihandel och skyddstullar anknöt en artikel, som visserligen publicerades anonymt men av innehållet och språket att döma tydligen är författad av Engels. Han var på den tiden helt övertygad om att tysk bourgeoisie behövde högre skyddstullar för att ej krossas av den utländska industrin och ännu mer för att få nödig kraft att övervinna absolutismen och feodalismen. Av detta skäl anbefalldes Engels proletariatet att understödja agitationen för skyddstullar, men endast av detta skäl. Han ansåg visserligen att List, skyddstullanhängarnas auktoritet, hittills producerat det bästa av den tyska borgerligt-ekonomiska litteraturen, men han tillade att hela dennes berömda verk var en avskrift av fransmannen Ferrier, kontinentalsystemets teoretiska upphovsman, och han varnade arbetarna för att låta lura sig av frasen om ”den arbetande klassens väl”, som frihandlare såväl som tullanhängare bar framför sig som ”prunkande skylt på sin egennyttiga agitation”. Arbetarklassens lön förblev densamma under frihandels- såväl som under tullsystemet. Endast som ”progressiv bourgeoisiatgård” försvarade Engels skyddstullarna och så betraktade också Marx dem.

En längre uppsats som slog tillbaka en framstöt av den kristligt-feodala socialismen, har författats gemensamt av Marx och Engels. Denna framstöt gjordes i Der Rheinische Beobachter, ett organ som regeringen nyligen startat i Köln för att hetsa upp arbetarna i Rhen-provinsen mot dess bourgeoisie. I denna tidnings spalter tjänade den unge Hermann Wagener sina sporrar, som han själv berättar i sina memoarer. Marx och Engels med sina intima förbindelser med Köln måste ha känt till detta förhållande, eftersom hånet över det ”slät-kammade konsistorialrådet” så att säga är refrängen i deras svar. Wagener var på den tiden konsistorialråd i Magdeburg.

Denna gång hade den förenade lantdagens misslyckande givit Der Rheinische Beobachter anledning att fiska bland arbetarna. Genom att avslå alla regeringens penningkrav hade bourgeoisin visat att den bara ville åt statsmakten. Folkets väl var likgiltigt för den, som bara sköt folket framför sig för att skrämma regeringen. Folket var bara dess kanonmat i det stora stormangreppet på regeringsmakten. Vad Marx och Engels svarade på detta faller av sig

självt. Proletariatet gjorde sig inga illusioner varken om bourgeoisin eller regeringen. Det frågade sig endast vad som var nyttigast för dess egna intressen, bourgeoisins välde eller regeringens, och för att besvara den frågan behövdes det bara en enkel jämförelse mellan de tyska arbetarnas läge och läget för arbetarna i England och Frankrike.

Rheinische Beobachters demagogiska tirad: "Lyckliga folk! Du har dock vunnit i principfrågan. Och om du icke förstår vad det betyder, så låt dina representanter förklara det för dig, under det långa talet kan du kanske glömma din hunger", besvarade Marx och Engels först med bitande hån, att när en sådan upphetsande mening kunde publiceras utan straffpåföljd, måste man inse att den tyska pressen verkligen var fri. Sedan visade de emellertid att proletariatet hade förstått principfrågan. Det förebrådde inte den förenade lantdagen att den vunnit utan att den inte vunnit. Hade den fordrat jurydomstolar, likhet inför lagen, avskaffande av dagsverksskyldigheten, pressfrihet, föreningsfrihet och en verklig folkpresentation i stället för att inskränka sig till att bara kräva utvidgning av sina egna ståndsrättigheter så skulle den ha fått ett kraftigt understöd från proletariatet.

Det skenheliga pratet om kristendomens sociala principer, för vilka kommunismen måste vika fick också en grundlig salva. "Kristendomens sociala principer har nu haft adertonhundra år på sig att utvecklas och behöver ingen vidare utveckling genom preussiska konsistorialråd. Kristendomens sociala principer har rättfärdigat antikens slaveri och medeltidens livegenskap och förstår i nödfall också, även om det sker med ömklig min, att försvara proletariatets undertryckande. Kristendomens sociala principer predikar nödvändigheten av en härskande och en undertryckt klass och har för den senare blott den fromma önskan att den förra må vara välgörande. Kristendomens sociala principer förlägger utjämningen av alla skändligheter till himmelen och rättfärdigar därigenom dessa skändligheters fortvaro på jorden. Kristendomens sociala principer förklarar alla de förtryckandes gemenheter mot de förtryckta antingen som det rättmätiga straffet för arvsynnen och andra synder eller för prövningar som Herren i sin visdom sänder över de frälsta. Kristendomens sociala principer predikar feghet, självförakt, underkastelse, beskedlighet kort sagt alla pöbelegenskaper, medan proletariatet, som inte vill låta sig behandlas som pöbel, behöver sitt mod, sin självkänsla, sin stolthet och sin oavhängighet ännu bättre än sitt bröd. Kristendomens sociala principer är kryperi och proletariatet är revolutionärt." Just detta revolutionära proletariat var det som Marx och Engels förde i fält mot alla den monarkiska socialreformens bländverk. Folket som tårögt tackade för en spark och en silverslant existerade bara i kungens fantasi. Det verkliga folket, proletariatet, var som Hobbess sagt en robust och elak pojke. Hur det behandlade kungar som det ville åt visade Karl I:s öde i England och Ludvig XVI:s i Frankrike.

Som en hagelskur slog denna uppsats ned på den feodalt-socialistiska sådden, men några korn föll också bredvid. Även om Marx och Engels helt riktigt försvarade den förenade lantdagens tillvägagångssätt att vägra en försumlig och reaktionär regering några penningmedel, så gjorde de den alltför stor ära när de lade nedvoteringen av en inkomstskatt som regeringen föreslagit under samma synpunkt. Här var det snarare fråga om en fälla, som regeringen satt ut för bourgeoisin. Kravet att avskaffa kvarn- och saltskatten, som tryckte arbetarna i storstäderna mycket hårt, och att ersätta den finansiella bristen genom en inkomstskatt på de besittande klasserna utgick ursprungligen från den rhenska bourgeoisie, som därvid leddes av samma skäl som den engelska bourgeoisin i kampen mot spannmålstullarna.

För regeringen var detta krav alltigenom förhatligt redan därför att det gick illa åt storgodsägarna utan att denna klass kunde förvänta sig att lönerna skulle sjunka för den del av proletariatet som direkt utsögs i dess tjänst, eftersom kvarn- och saltskatten endast upptogs i

de stora städerna. När regeringen ändå lämnade in ett sådant lagförslag till den förenade lantdagen, så var det med den baktanken att göra denna impopulär och sig själv populär. Den räknade med att en feodal ståndskorporation aldrig skulle gå med på en skattereform, som var ägnad att om också rent tillfälligt lätta de arbetande klassernas bördor på de besittande klassernas bekostnad. Hur säker den kunde vara i sin beräkning, visade redan omröstningen om lagförslaget; nästan alla prinsar, nästan alla junkrar och nästan alla ämbetsmän röstade nej. De fick också den speciella glädjen att se hur en del av bourgeoisin, när det kom till kritan, gjorde en fullkomlig helomvändning.

Så utnyttjades nedvoteringen av inkomstskatten av regeringens officiella talesmän som ett slående bevis för bourgeoisins bedrägliga spel och särskilt Der Rheinische Beobachter tröttnade ej att rida på denna käpphäst. När däremot Marx och Engels yttrade om sitt "Konsistorialråd", att han var den största och oförsämdaste fårskalle i ekonomiska frågor", då han påstod att en inkomstskatt kunde avskaffa en enda hårsman socialt elände, så hade de fullkomligt rätt. Men de hade orätt, då de försvarade nedvoteringen av inkomstskatten som ett berättigat slag emot regeringen. Detta slag träffade inte alls regeringen, den hade snarare stärkts finansiellt, när den behöll sin inkomstgivande och noggrant fungerande kvarn- och saltskatt i stället för att trassla med en inkomstskatt som, om den ska läggas på de besittande klasserna, enligt alla, gamla som nya erfarenheter har sina särskilda svårigheter. Marx och Engels höll i detta fall bourgeoisin för revolutionär ännu då den redan var reaktionär.

På motsatt sätt handlade nog ofta de "sanna" socialisterna, och det är lätt att förstå att i ett ögonblick då bourgeoisin började beväpna sig Marx och Engels ännu en gång gjorde en framstöt mot denna riktning. Det skedde i en serie artiklar som Marx publicerade i Deutsche Brüsseler Zeitung emot "den tyska socialismen på vers och prosa", och en ännu otryckt uppsats, nedskriven av Engels men kanske författad av dem båda. I bägge arbetena göres speciellt räkningen upp med den "sanna" socialismens estetiskt-litterära konto, vilket ju också var dess svagaste eller, om man så vill dess starkaste sida. Då de uppträdde mot dess konstnärliga missbildning, tog Marx och Engels inte alltid hänsyn till konstens frihet i tillräcklig hög grad, speciellt bedömes i den handskrivna uppsatsen Freiligraths präktiga "ça ira" med obillig skärpa.¹ Men även Karl Becks Sångar om den fattige mannen betraktade Marx i Deutsche Brüsseler Zeitung något strängt under synpunkten "småborgerliga illusioner". Han förutsade emellertid det dystra ödet för den anspråksfulla naturalism, som skulle komma femtio år senare, då han skrev: "Beck besjunger den fega småborgerliga misären, den fattige mannen, le pauvre honteux, med sina fattiga, fromma och inkonsekventa önskningar, inte den stolte, hotande och revolutionäre proletären." Jämte Karl Beck måste ännu en gång den olycksalige Grün fram. Han hade i en nu för länge sedan förgäten bok "Om den mänskliga ståndpunkten" misshandlat Goethe, d.v.s. ur alla småtråkiga och kälkborgerliga sidor hos den store diktaren konstruerat fram den "sanna människan".

Viktigare än dessa förpostfäktningar var en större uppsats i vilken Marx lika skarpt tog itu med den gängse frasaradikalismen som med den skrävande regeringssocialismen. I en polemik mot Engels hade Karl Heinzen förklarat de orättfärdiga egendomsförhållandena ur våldet; han hade kallat den en feg stackare och dåre, som ställde sig fientligt mot en borgare för dennes egendomsförvärv, men lämnade en konung i fred med hans maktförvärv. Heinzen var en vanlig skränföck, som inte förtjänade någon särskild uppmärksamhet, men den mening han

¹ Man kan inte säga att Engels dömde Freiligraths dikt med "obillig skärpa". Engels kritik är alltigenom välvillig och vänder sig bara — och det fullkomligt riktigt — mot Freiligraths alltför idylliska revolutionsskiss. Marx/Engels Werke Bd. 4, s. 278/279.

representerade föll de ”upplysta kälkborgarna” mycket i smaken. Monarkin hade endast det faktum att människorna i sekler hade saknat sunt förnuft att tacka för sin tillvaro, men nu, när de åter kommit i besittning av denna dyrbara gåva, försvann alla sociala frågor inför denna enda: monarki eller republik. Denna snillrika uppfattning var det rätta motdraget till furstarnas snillrika åsikt, att revolutionära rörelser framkallades endast genom demagogers onda vilja.

Marx påvisade nu, i första hand genom exempel ur den tyska historien, att historien gör furstarna och inte furstarna historien. Han påvisade den absoluta monarkins ekonomiska ursprung, hur den uppstod i de övergångstider då de gamla feodalstånden gick under och det medeltida borgarståndet växte upp till modern bourgeoisiklass. Att denna utvecklats sent och under längre tid i Tyskland berodde på den tyska borgarklassens förkrympta utvecklingsgång. Så förklarades den våldsamt reaktionära roll som furstarna spelade med ekonomiska orsaker. Förr i tiden gynnade de handel och industri och samtidigt borgarklassens uppkomst såsom nödvändiga betingelser för såväl den nationella makten som för sin egen glans. Men nu går den absoluta monarkin överallt i vägen för handel och industri, som blivit allt farligare vapen i händerna på en redan mäktig bourgeois. Från staden, där dess upphöjelse började, kastar nu den absoluta monarkin sina ängsliga, skumögda blickar ut över landet, som gödslats av deras gamla väldiga motståndares kvarlevor.

Uppsatsen är rik på fruktbara synpunkter, men den präktige kälkborgaren var inte så lätt att driva med. Samma teori om makten som Marx förfäktat för Engels räkning gentemot Heinzen, måste Engels en hel mansålder senare förfäktat för Marx räkning gentemot Dühring.

6. Kommunisternas förbund

År 1847 hade den kommunistiska kolonin i Brüssel vuxit en hel del. Trots detta fanns där ingen som kunde mäta sig med Marx eller Engels när det gällde andlig kraft. Många gånger såg det ut som om Moses Hess eller Wilhelm Wolff, som båda medarbetade i Deutsche Brüsseler Zeitung, skulle bli den tredje i kretsen. Men till sist blev det dock ingen av dem. Hess kunde aldrig befria sig från den filosofiska spindelvåven, och det skarpa och sårande omdömet om hans skrifter i Kommunistiska manifestet, förde till en fullständig brytning med Marx och Engels.

Deras vänskap med Wilhelm Wolff, som först våren 1846 kommit till Brüssel, var av yngre datum, men den visade sig hållfast tills hans alltför tidiga död upplöste den. Men Wolff var ingen självständig tänkare och hade som författare ett ”populärt manér” som inte alltid var av godo inför Marx och Engels. Han härstammade från Schlesiens genom århundraden underdåniga bondeklass och hade under otaliga mödor arbetat sig fram till universitetsstudierna, där han hos antikens stora tänkare och diktare hämtade näring för sitt glödande hat mot sitt folks förtryckare. Som demagog¹ hade han under några år släpat sig fram på olika schlesiska fästningar. Sedan hade han som privatläkare i Breslau fört ett outtröttligt guerillakrig mot byråkrati och censur, tills förberedelser för nya processer tvingade honom att fly till utlandet om han ville undvika att förslöas i preussiska fängelser.

Sedan sin tid i Breslau var han god vän med Lassalle. Liksom Marx och Engels har denne smyckat hans grav med lagrar, som inte vissnar. Wolff tillhörde de ädla naturer, som enligt diktarordet betalar med vad de är. Hans karaktär, fast som eken, hans obrottsliga trohet, hans närmast överdrivna samvetsgrannhet, hans osjälviskhet och blygsamhet gjorde honom till ett

¹ Demagog = folkförförare, kallades folkrörelsernas män, som förföljdes av tyska regeringar och dömdes till hårda fängelsestraff.

mönster för en revolutionär kämpe och förklarar den högaktning med vilken man talade om honom, både bland vänner som älskade honom och hans politiska motståndare.

Något längre bort i kretsen kring Marx och Engels än Wilhelm Wolff stod hans namn Ferdinand Wolff. Även Ernst Dronke hörde dit, dock endast under den allra sista tiden innan kretsen upplöstes. Dronke hade skrivit en förträfflig bok om Berlin från tiden före mars, hade anklagats för majestätsförbrytelse på grund av ett uttalande i denna bok och dömts till två års fästning. Han kom till Brüssel på flykt från fästningen i Wesel. Till den intima kretsen hörde också Georg Weerth, som Engels kände redan från sin tid i Manchester, då Weerth, som också var anställd i en tysk firma, bodde i Bradford. Weerth var en äkta diktare och just därför fri från alla poetskråets fördomar. Även han drabbades av en alltför tidig död, och ännu har ingen pietetsfull hand samlat de dikter, som han i det kämpande proletariats anda sjungit och vårdslöst strött omkring sig.

Till dessa intellektuella arbetare sällade sig också dugliga handens arbetare, framför andra Karl Wallau och Stephan Born, Deutsche Brüsseler Zeitungs bäge sättere.

Brüssel, huvudstaden i en stat som sökte göra sig till mönster för den borgerliga monarkin, var också den lämpligaste platsen för knytandet av internationella förbindelser, särskilt så länge som Paris, vilket ännu gällde som revolutionens brännpunkt, led under trycket av de beryktade septemberlagarna.¹ I Belgien hade Marx och Engels goda förbindelser med männen från 1830 års revolution. I Tyskland, t.o.m. i Köln, ägde de gamla och nya vänner; jämte Georg Jung särskilt läkarna d'Ester och Daniels. I Paris knöt Engels förbindelser med det socialistiskt-demokratiska partiet, särskilt dess litterära representanter, Louis Blanc och Ferdinand Flocon, som redigerade partiets tidning La Reforme. Ännu intimare förbindelser hade de med chartisternas revolutionära fraktion, med Julian Harney, redaktören för The Northern Star, och Ernest Jones, som fått sin utbildning och uppfostran i Tyskland. Under andligt inflytande av dessa chartistledare levde The Fraternal Democrats, en internationell organisation, i vilken också De rättfärdigas förbund var representerat genom Karl Schapper, Josef Moll och andra medlemmar.

Från detta förbund utgick nu i januari 1847 en avgörande impuls. Som ”kommunistisk korrespondenskommitté i London” hade det samarbete med korrespondenskommittén i Brüssel, men de ömsesidiga relationerna var ganska kyliga. På den ena sidan rådde misstro mot de ”lärda”, som ju inte kunde veta var skon klämde för arbetarna, på den andra sidan misstro mot de ”motsträviga”, d.v.s. mot den hantverksmässiga-skråaktiga inskränkthet, som ännu var stark bland den tidens tyska arbetare. Engels, som hade ett kärt besvär med att dra de ”motsträviga” som fanns i Paris undan Proudhouns och Weitlings inflytande, höll visserligen de ”motsträviga” i London för de enda som man kunde förhandla med, men förklarade ändå ett upprop som De rättfärdigas förbund hade skickat ut angående den Schleswig-Holsteinska frågan, helt enkelt för smörja: dess medlemmar hade bara lärt sig dumheter av engelsmännen, nämligen dels ett totalt ignorerande av alla verkligt existerande förhållanden och dels en total oförmåga att uppfatta en historisk utveckling.

Marx uttalade sig drygt tio år senare angående sin inställning den tiden till De rättfärdigas förbund på följande sätt: ”Vi publicerade samtidigt en rad dels tryckta, dels litograferade broschyrer, vari den blandning av fransk-engelsk socialism eller kommunism och tysk

¹ Efter ett attentat mot Louis Philippe utfärdades i september 1836 de s.k. septemberlagarna i Frankrike. De inskränkte bl.a. jurydomstolarnas rättigheter och tryckfriheten. Offentliggörande av sådant som kunde anses riktat mot egendomen och den bestående ordningen kunde medföra fängelsestraff eller dryga böter.

filosofi, som den tiden utgjorde förbundets hemliga lära, underkastades en obarmhärtig kritik. I dess ställe förklarades den vetenskapliga insikten i det borgerliga samhällets ekonomiska struktur som den enda hållbara teoretiska grundvalen och klargjordes slutligen i populär form hur det inte var fråga om att genomföra något utopiskt system utan om ett medvetet deltagande i den inför våra ögon försiggående historiska processen av samhällets omvälvning.” Denna verksamhet med utgivning av broschyrer ansåg Marx vara anledningen till att De rättfärdigas förbund i januari 1847 skickade en medlem av sin centralstyrelse, urmakaren Josef Moll, till Brüssel för att uppmana honom och Engels att bli medlemmar i förbundet, vilket ämnade anta deras åskådning.

Tyvärr har ingen av dessa småskrifter som Marx talade om blivit bevarade, så när som på rundskrivelsen mot Kriege, som bl.a. hånas som budbärare och profet för ett hemligt esséerförbund,¹ ”Rättfärdighetens förbund”. Kriege mystifierade kommunismens verkliga historiska utveckling i Europas olika länder genom att han tillskrev deras ursprung och framsteg fabelaktiga och romantiska, ur luften gripna intriger av detta esséerförbund och utsprid de vanvettigaste fantasier över dettas makt.

Om denna rundskrivelse påverkade De rättfärdigas förbund, så bevisades det just därigenom att dess medlemmar inte bara var ”motsträviga” och att de hade lärt bättre ur den engelska historien än Engels antog. De förstod att värdera rundskrivelsen, trots den ovänliga kritiken över deras esséerförbund, under det att Weitling, som inte alls nämndes i skrivelsen, ställde sig på Krieges sida. I själva verket hade De rättfärdigas förbund bibehållit sig friskare och kraftigare i Londons världstrafik än i Zürich eller t.o.m. Paris. Från början närmast avsett som propagandaorgan bland tyska arbetare hade det i världsstaden antagit en internationell karaktär. I ständigt umgänge med flyktingar från olika länder och inför chartiströrelsen, som utvecklade sig alltmer, vann deras ledare perspektiv som gick långt utöver hantverksmässiga föreställningar. Jämte de gamla ledarna Schapper, Bauer och Moll framträdde miniatyr-målaren Karl Pfänder från Heilbronn och skräddaren Georg Eccarius från Thüringen och gick snart förbi dem genom sin förmåga till teoretisk insikt.

Den fullmakt, utskriven av Schapper och daterad den 20 januari 1847, med vilken Moll infann sig i Brüssel hos Marx och senare hos Engels i Paris är ännu mycket försiktigt avfattad. Den befullmäktigar överbringaren att rapportera om förbundets läge och ge noggranna meddelanden om alla saker av betydelse. Muntligt gick Moll friare tillväga. Han uppfordrade Marx att inträda i förbundet och avvärjde dennes invändningar genom att meddela, att centralledningen ämnade inkalla en förbundskongress till London för att i ett offentligt manifest uppställa såsom förbundets de kritiska åsikter som Marx och Engels proklamerat. Dock måste Marx och Engels vara med för att motverka de efterblivna och motsträviga elementen och därför var deras inträde i förbundet nödvändigt.

Så beslöt de sig för detta. Men på den kongress som ägde rum sommaren 1847 åstadkoms till att börja med endast en demokratisk organisation av förbundet, som passade ett propaganda-sällskap som visserligen måste verka i hemlighet men höll sig fjärran från alla samansvärjningshistorier. Förbundet organiserades i församlingar, som inte fick räkna mindre än tre och inte mer än tio medlemmar, kretsar, ledande kretsar, centralledning och kongress. Dess syfte förklarades vara bourgeoisins störtande, proletariats välde, upphävande av det gamla, på klassmotsättningar baserade samhället, grundandet av ett nytt samhälle utan klasser och privategendom.

¹ Esséer — ett hemligt religiöst samfund i Palestina på Jesu tid.

Det var överensstämmande med den demokratiska karaktären hos förbundet, som nu kallade sig Kommunisternas förbund, att de nya stadgarna till att börja med förelades de enskilda församlingarna för granskning. Det slutgiltiga beslutet beträffande dem uppsköts till den andra kongressen, som skulle äga rum redan före årets slut och samtidigt behandla förbundets nya program. I den första kongressen deltog inte Marx, men väl Engels såsom representant för församlingen i Paris och Wilhelm Wolff som representant för den i Brüssel.

7. Propaganda i Brüssel

Kommunisternas förbund såg som sin närmaste uppgift att bilda tyska arbetarbildningsföreningar, som kunde ge förbundet möjlighet till offentlig propaganda, samtidigt som det kunde rekrytera nya medlemmar bland de arbetare som visade sig lämpliga.

Organisationen av dessa föreningar var överallt densamma. En dag i veckan bestämdes till diskussion, en annan för underhållning (sång, deklamation o.s.v.). Överallt inrättades föreningsbibliotek och om möjligt klasser för att ge arbetarna elementär undervisning.

Efter detta mönster organiserades också Tyska arbetarföreningen som i slutet av augusti 1847 uppstod i Brüssel och snart räknade inemot ett hundratal medlemmar. Ordförande var Moses Hess och Wallau, sekreterare Wilhelm Wolff. Föreningen sammanträdde onsdag och söndag afton. På onsdagarna behandlades viktiga frågor, som berörde proletariats intressen, på söndagsaftnarna brukade Wolff ge sin politiska veckoöversikt, för vilken han snart utvecklade en särskild form, så följde underhållning i vilken också hustrurna deltog.

Den 27 september arrangerade denna förening en internationell bankett för att visa att arbetarna i olika länder hyste broderligt sinne för varandra. Man valde den tiden med förkärlek bankettformen för den politiska propagandan för att undgå den polisblandning som man riskerade vid offentliga möten. Banketten av den 27 september hade emellertid ännu ett särskilt ursprung och mål. Den arrangerades av Bornstedt och andra missnöjda element i tyska kolonin. Engels, som deltog i banketten skrev till Marx, som inte var där: "för att pressa ner oss i en sekundär roll gentemot de belgiska demokraterna och kalla till liv ett mycket mer storartat och universellt sällskap än vår usla arbetarförening". Engels förstod emellertid att i tid korsa intrigerna. Han valdes t.o.m., trots att han vägrade med den motiveringen att han "såg så rysligt ung ut", jämte fransmannen Imbert till den ene av de två vice ordförandena, medan hedersordförandeskapet för banketten överlämnades åt general Mellinet och det verkliga ordförandeskapet åt advokaten Jottrand, bägge gamla kämpar från belgiska revolutionen 1830.

Vid festbordet satt 120 gäster, belgier, tyskar, schweizare, fransmän, polacker, italienare och en ryss. Sedan många tal hållits beslöt man grunda en förening av reformvänner i Belgien efter mönster av The Fraternal Democrats. I den förberedande kommissionen invaldes också Engels. Då han snart åter lämnade Brüssel, anbefalldes han i ett brev till Jottrand att i hans ställe inkalla Marx, som otvivelaktigt blivit vald, om han kunnat delta i sammankomsten av den 27 september. "Det är egentligen inte herr Marx, som skulle inträda i kommissionen i mitt ställe, utan det var snarare så, att jag vid sammankomsten representerade herr Marx." I själva verket blev, när den 7 och 15 november Demokratiska sällskapet för alla länders förenande slutgiltigt framträdde, Imbert och Marx valda till vice ordförande, medan Mellinet gjordes till hedersordförande och Jottrand till verklig. Stadgarna undertecknades av belgiska, tyska, franska och polska demokrater, tillsammans ungefär 60 namn. Bland tyskarna fanns utom Marx också Moses Hess, Georg Weerth, de båda Wolff, Stephan Born och Bornstedt.

Demokratiska sällskapets första större manifestation var årsfesten för polska revolutionen den 29 november. Från tyskarnas sida talade Stephan Born, som skördade starkt bifall. Marx åter

talade som officiell representant för sällskapet på det möte som The Fraternal Democrats samma dag och av samma anledning arrangerade i London. Han gav sitt tal helt igenom den proletärt revolutionära tonen. ”Det gamla Polen är förlorat, och vi är de sista att önska dess återupprättande. Men inte bara det gamla Polen är förlorat, det gamla Tyskland, det gamla Frankrike, hela det gamla samhället är förlorat. Förlusten av det gamla samhället är emellertid ingen förlust för dem, som inte har något att förlora i det gamla samhället, och i alla de nuvarande länderna är detta förhållandet för det stora flertalet.” I proletariats seger över bourgeoisin såg Marx befrielse signalen för alla undertryckta nationer och i de engelska proletärernas seger över Englands bourgeoisier det avgörande slaget för alla undertrycktas seger över sina förtryckare. Polen ska befrias inte i Polen utan i England. Om chartisterna kunde slå sina inhemska fiender, så hade de slagit hela samhället.

I svaret på den adress som Marx överlämnat, anslåg The Fraternal Democrats samma ton: ”Eder representant, vår vän och broder Marx, ska meddela eder med vilken entusiasm vi har hälsat hans uppträdande och uppläsningen av eder adress. Alla ögon strålade av glädje, alla röster ropade välkommen, alla händer sträcktes broderligt mot eder representant Vi antar med känslor av den livligaste glädje det förbund, som ni erbjuder oss. Vår förening existerar sedan över två år med devisen: ”alla människor är bröder.” Vid sista årsfesten anbefallde vi bildandet av en demokratisk kongress av alla nationer och vi är glada att höra, att ni offentligt framträtt med samma förslag. Kungarnas sammansvärjning måste bekämpas genom folkens sammansvärjning ... Vi är övertygade om att man måste vända sig till det verkliga folket, till proletärerna, till de män som dagligen gjuter sitt blod och sin svett under trycket av det nuvarande samhällssystemet, för att genomföra det allmänna broderskapet... Från kojan, från vindskupan och källaren, från plogen, från fabriken, från stället ska man kunna se, ja, ser man redan komma på samma väg bärarna av broderskapet och mänsklighetens utvalda räddare.” The Fraternal Democrats föreslog att man skulle hålla den allmänna demokratikongressen i september 1848 i Brüssel, i viss mån som motsvarighet till den frihandelskongress som ägt rum på samma plats i september 1847.

Att hälsa The Fraternal Democrats var inte det enda ärende som hade fört Marx till London. Omedelbart efter detta möte, som hållits i Kommunistiska arbetarbildningsföreningens lokal (en förening som grundats 1840 av Schapper, Bauer och Moll) samlades den kongress, som Kommunisternas förbund hade inkallat för att slutgiltigt anta de nya stadgarna och diskutera det nya programmet. Engels deltog också i denna kongress, han hade rest från Paris, träffat Marx i Ostende den 27 november och tillsammans med honom rest över kanalen. Efter minst tio dagars debatter fick de båda i uppdrag att sammanfatta de kommunistiska principerna i ett manifest.

Kring mitten av december återvände Marx till Brüssel och Engels över Brüssel till Paris. De synes inte ha haft alltför bråttom med att utföra sitt uppdrag, åtminstone sände centralledningen i London den 24 januari 1848 en mycket energisk maning till kretsledningen i Brüssel, vari anhölls att medborgaren Marx skulle underrättas att vidare åtgärder komme att vidtagas mot honom, om inte Kommunistiska partiets manifest, vars utredigering han åtagit sig, inkommit till London före den 1 februari. Vad som föranlett dröjsmålet kan knappast konstateras: om det nu var Marx grundliga sätt att arbeta eller att Engels inte fanns i närheten, kanske blev också vännerna i London otåliga, när de hörde att Marx ivrigt fortsatte sin propaganda i Brüssel.

Den 9 januari 1848 höll Marx i Demokratiska sällskapet ett tal över frihandeln. Han hade velat hålla samma tal på frihandelskongressen i Brüssel men då inte haft möjlighet till detta. I

detta tal påvisade han och angrep den svindel som frihandelsanhängarna drev med ”arbetarnas väl”, som de sade var drivfjädern till deras agitation. Frihandeln gynnade kapitalet på arbetarnas bekostnad och stämde därför överens med den borgerliga ekonomins principer. Den betydde frihet för kapitalet, som när det hade behov av att verka i full frihet rev ner de nationella gränserna, som ännu inskränkte den. Frihandeln krossade de forna nationaliteterna och drev motsättningen mellan bourgeoisie och proletariat till sin spets. Därmed påskyndade den den sociala revolutionen och med denna revolutionära innebörd röstade Marx för frihandeln.

Samtidigt protesterade han mot misstanken, att han skulle vara vän av skyddstullar därför att han hade erkänt tyska skyddstullar som ”progressiva bourgeoisieåtgärder”. Hans förordande av frihandel stod ingalunda i motsägelse till detta. Liksom Engels betraktade Marx hela frågan om frihandel och skyddstullar från rent revolutionär ståndpunkt. Den tyska bourgeoisin behövde skyddstullar som vapen mot absolutismen och feodalismen, som medel att koncentrera sina krafter och förverkliga frihandeln inom landet samt för att bygga upp storindustrin, som i sin tur snart måste bli beroende av världsmarknaden, d.v.s. mer eller mindre av frihandeln. Talet vann stort bifall hos Demokratiska sällskapet, som beslöt trycka det på egen bekostnad på franska och flamländska språket.

Mer betydande och viktiga var de föredrag som Marx höll i Tyska arbetarföreningen över lönearbete och kapital. Marx utgick från, att arbetslönen inte är en arbetares andel i den av honom producerade varan utan den del av de redan förefintliga varorna, med vilken kapitalisten köper en bestämd summa produktivt arbete som sådant. Arbetets pris bestämmes så som priset på varje annan vara: av dess produktionskostnader. Det enkla arbetets produktionskostnader belöper sig till arbetarens existens- och fortplantningskostnader. Priset på dessa kostnader utgör arbetslönen, som på grund av svängningarna i konkurrensen likt varje annan varas pris än står över, än under produktionskostnaderna men inom ramen av dessa svängningar utjämnar sig till löneminimum.

Marx undersökte härefter kapitalet. På de borgerliga ekonomernas förklaring, att kapitalet var hopat arbete, svarade han: ”Vad är en negerslav? En människa av den svarta rasen. Den ena förklaringen är lika mycket värd som den andra. En neger är en neger. Först i vissa bestämda förhållanden blir han en slav. En bomullsspinnmaskin är en maskin för bomullsspinnande. Endast i vissa bestämda förhållanden blir den kapital. Lösgjord från dessa förhållanden blir den lika litet kapital, som guld i och för sig är pengar eller socker är sockerpriset.” Kapitalet är ett samhälleligt produktionsförhållande, ett produktionsförhållande i det borgerliga samhället. En summa av varor, av bytesvärden, blir kapital därigenom, att den såsom självständig samhällelig makt, d.v.s. som makt hos en del av samhället, äger bestånd och ökas genom utbyte mot den omedelbara levande arbetskraften. ”Tillvaron av en klass, som inte äger något annat än sin arbetsförmåga, är en nödvändig förutsättning för kapitalet. Endast det lagrade, förgångna, i ting förvandlade arbetets värde över det omedelbara, levande arbetet gör det lagrade arbetet till kapital. Kapitalet består inte i att lagrat arbete tjänar det levande arbetet som medel till ny produktion. Det består i att det levande arbetet tjänar det lagrade arbetet som medel att behålla och utöka sitt bytesvärde.” Kapital och arbete är varandras ömsesidiga förutsättning, de frambringar ömsesidigt varandra.

De borgerliga ekonomerna drar av detta slutsatsen, att kapitalister och arbetare har samma intressen. Arbetaren går mycket riktigt under om inte kapitalet sysselsätter honom och kapitalet går under om det inte exploaterar arbetaren. Ju snabbare det produktiva kapitalet ökas, ju mer blomstrande industrin därför blir, ju mer bourgeoisin berikar sig, desto fler

arbetare behöver kapitalisten, desto dyrare säljer sig arbetaren. Det oundgängliga villkoret för en dräglig existens för arbetaren är alltså att det produktiva kapitalet växer så snabbt som möjligt.

Marx fullföljde sitt resonemang så, att i detta fall en märkbar stegring av arbetslönen förutsätter en så mycket snabbare tillväxt av det produktiva kapitalet. Växer kapitalet, så må det vara sant att arbetslönen stiger, men desto snabbare stiger kapitalets profit. Arbetarens materiella läge har förbättrats, men på bekostnad av hans samhälleliga läge: den klyfta som skiljer honom från kapitalisten har vidgats. Satsen att gynnsammaste villkor för lönearbete är snabbast möjliga tillväxt av kapitalet, betyder endast: ju snabbare arbetarklassen förökar och förstörar den mot sig fientliga makten, den främmande, över arbetarna härskande rikedom, under desto gynnsammare villkor tillåtes den att fortsätta arbetet med att öka kapitalets makt, belåten med att själv smida de gyllene bojar i vilka bourgeoisin släpar den efter sig.

Men, fortsätter Marx, kapitalets tillväxt och arbetslönens stegring är inte så oskiljaktigt förbundna som de borgerliga ekonomerna påstår. Det är inte sant, att ju fetare kapitalet är desto bättre gödes dess slav. Det produktiva kapitalets tillväxt innebär de olika kapitalens ackumulation och koncentration. Centralisationen innebär en större arbetsfördelning och ökad användning av maskiner. Den ökade uppdelningen av arbetsprocessen förstör arbetarens särskilda yrkesskicklighet; genom att i stället för denna yrkesskicklighet sätta ett arbete som vem som helst kan utföra ökar den konkurrensen bland arbetarna.

Denna konkurrens blir så mycket hårdare, ju mer arbetsfördelningen gör det möjligt för en arbetare att utföra tre arbetares arbete. Samma resultat medförde maskinerna men i ännu högre grad. Det produktiva kapitalets tillväxt tvingar de industriella kapitalisterna att arbeta med alltjämt växande medel. Därigenom ruineras de småindustriella företagen och kastas ned i proletariatet. Vidare: då räntefoten sjunker i samma mån som kapitalen hopas, kommer de små rentiererna som inte längre kan leva av sina räntor, att gå till industrin och öka proletärerens antal.

Slutligen, ju mer det produktiva kapitalet växer, desto mer tvingas det att producera för en marknad som det inte känner. Allt mer går produktionen före behovet, allt mer söker utbudet tvinga fram efterfrågan, allt mer tilltar kriserna i mängd och häftighet, dessa industriella jordbävningar, i vilka handelsvärlden kan bestå bara genom att offra en del av rikedom, av produkterna och själva produktionskrafterna åt underjordens gudar. Kapitalet lever inte bara av arbetet. Som en förnäm och barbarisk herre drar det med sig i graven liken av sina slavar, hela hekatomber av arbetare, som går under i kriserna. Marx sammanfattar: växer kapitalet snabbt, så växer konkurrensen bland arbetarna ojämförligt snabbare, d.v.s. desto mindre blir relativt sett arbetsmedlen och livsmedlen för arbetarklassen, men trots detta är kapitalets snabba tillväxt den gynnsammaste betingelsen för lönearbetet.

Tyvärr finns bara detta brottstycke bevarat av de föredrag Marx höll för de tyska arbetarna i Brüssel. Men det räcker för att visa, med vilket allvar och med vilken tankeskärpa han drev denna propaganda. Bakunin, som utvisades ur Frankrike för ett tal som han hållit på årsdagen av den polska revolutionen och just under denna tid kom till Brüssel, dömde visserligen annorlunda. Han skrev den 28 december 1847 till en rysk vän: "Marx driver här samma fåfänga vetenskap som förut, fördärvar arbetarna genom att göra dem till resonörer. Samma teoretiska förryckthet och otillfredsställda självbelåtenhet ..." Ännu surare är han i ett brev till Herwegh om Marx och Engels: "Med ett ord: lögn och dumhet, dumhet och lögn. I detta sällskap finns ingen möjlighet att andas fritt. Jag håller mig undan för dem och har beslutsamt förklarat, att jag inte går in i deras kommunistiska hantverksförening och inte vill ha något

med dem att göra.”

Dessa yttranden av Bakunin är anmärkningsvärda, inte på grund av deras rent personligt retliga ton — ty Bakunin har tidigare och även senare dömt helt annorlunda om Marx — utan därför att de röjer en motsättning som skulle komma att föra till häftiga strider mellan dessa båda revolutionärer.

8. Kommunistiska manifestet

Nu hade också manuskriptet till Kommunistiska manifestet skickats till London för tryckning.

Alltifrån den första kongressen, som överlämnat förhandlingarna om ett kommunistiskt program till den andra kongressen, hade förarbetet pågått. Det var naturligt att rörelsens teoretiker sysselsatte sig med uppgiften. Marx och Engels men även Hess gjorde en del första utkast.

Av dem finns emellertid bara det utkast bevarat, om vilket Engels den 24 november strax före andra kongressen skrev till Marx: ”Tag dig en funderare på trosbekännelsen. Jag tror att vi gör bäst i att lämna katekesformen och kalla skriften kommunistiskt manifest. Då vi måste berätta mer eller mindre historia i den så passar den hittillsvarande formen inte alls. Jag tar med mig det jag har här och som jag har gjort, det är enkelt berättande men miserabelt utredigerat i en fruktansvärd brådska.” Engels tillade att utkastet ännu inte förelagts organisationerna i Paris, men att han hoppades få det antaget så när som på några små bagateller.

Detta utkast är ännu helt avfattat i katekesform, vilket i varje fall snarare skulle ha ökat än minskat dess stora lättfattlighet. För den omedelbara agitationens syften hade det varit bättre än det senare manifestet, med vilket dess tankeinnehåll fullkomligt överensstämde. När Engels likväl från början offrade sina 25 frågor och svar till förmån för en historisk framställning, så gav han därmed ett bevis på sin samvetsgrannhet. Det manifest med vilket kommunismen anmälde sig som världshistorisk rörelse — enligt den grekiske historieskrivarens ord — måste vara ett verk av bestående betydelse och ingen stridsskrift för stunden.

Det är också den klassiska formen som har givit Kommunistiska manifestet dess varaktiga plats i världslitteraturen. Visserligen inte så, att man därmed lämnar något medgivande åt de egendomliga typer som genom att rycka ut enstaka satser hal velat bevisa att manifestets författare stulit från Carlyle eller Gibbon eller Sismondi eller någon annan. Det är ren bluff, och i detta hänseende är manifestet så självständigt och ursprungligt som någonsin en skrift varit. Men det innehåller inte någon tanke, som inte Marx och Engels redan förut uttalat i sina skrifter. Manifestet var inte någon ny uppenbarelse, det sammanfattade endast sina författaresha nya världsåskådning i en spegel vars glas inte kunde vara klarare och vars ram inte sitta fastare. I den slutgiltiga formuleringen har, så vitt man kan döma av stilen, Marx haft största andelen, ehuru Engels — som hans utkast visar — inte stod på någon lägre nivå av insikt och måste räknas som medförfattare med lika rätt.

Sedan manifestet utkom har det gått tvåtredjedels århundrade och dessa sex å sju årtionden har varit en tid av de väldigaste ekonomiska och politiska omvälvningar, som inte gått manifestet spårlöst förbi. I många avseenden har den historiska utvecklingen gått annorlunda och framför allt har den gått mycket långsammare än manifestets författare antog.

Ju längre deras blickar nådde i den avlägsna framtiden, desto närmare såg de den. Man kan säga att utan dessa perspektivförskjutningar skulle det inte ha funnits något ljus. Det är en psykologisk företeelse, som redan Lessing iakttagit hos människor som har en ”riktig blick för framtiden”: ”Det, som i naturen behöver årtusenden för att mogna, ska mogna i deras tillvaros

ögonblick.” Nu har Marx och Engels visserligen inte tagit fel på årtusenden men dock på rundliga årtionden. När manifestet skrevs såg de det kapitalistiska produktionssättets utveckling på en höjdpunkt, som den för närvarande knappast nått. Ännu skarpare än i manifestet finns detta uttalat i Engels utkast, där det heter att i de civiliserade länderna nästan alla arbetsgrenar drivs fabriksmässigt och att i nästan alla arbetsgrenar hantverket och manufakturen fördrivits av storindustrin.

I egendomlig motsättning till detta stod de relativt små ansatser till arbetarpartier, som Kommunistiska manifestet kunde inregistrera. Även det mest betydande, den engelska chartiströrelsen, var ännu starkt genomsyrad av småborgerliga element, för att inte tala om Frankrikes socialistiskt-demokratiska parti. De radikala i Schweiz och de polska revolutionärer, för vilka böndernas frigörelse gällde som villkor för den nationella befrielsen, var ännu skuggbilder på väggen. Senare har författarna själv påvisat vilket begränsat område den dåvarande proletära rörelsen hade, och särskilt betonat frånvaron av såväl Ryssland som Förenta Staterna. ”Det var den tid, då Ryssland utgjorde den sista reserven för den europeiska reaktionen och utvandringen till Förenta staterna absorberade det europeiska proletariatets överskottskrafter. Bägge länderna försåg Europa med råmaterial och tjänade samtidigt som marknad för dess industriprodukter. Bägge visade sig alltså, på det ena eller andra sättet, som ett stöd för den europeiska samhällsordningen.” Hur hade inte detta ändrat sig redan efter en mansålder och inte minst nu! Men kan det verkligen kallas en vederläggning av manifestet, om den ”högst revolutionära roll”, som det tillskriver det kapitalistiska produktionssättet, levde längre än dess författare antog?

Saken är den att den slående och präktiga skildring av klasskampen, som manifestet skisserar upp i sin första avdelning, visserligen i sina grunddrag är sann och utan något motstycke, men gången av denna kamp är alltför summariskt behandlad! Numera kan man inte så helt allmänt uppställa som ett faktum, att den moderne arbetaren i stället för att höja sig med industrins framsteg sjunker allt djupare under sin egen klass' existensvillkor, till skillnad från de föregående undertryckta klasserna, för vilka åtminstone fanns en garanterad slavexistens. Trots att det kapitalistiska produktionssättet i hög grad har denna tendens, så har dock breda lager av arbetarklassen även på det kapitalistiska samhällets mark förstått att garantera sin existens och t.o.m. höja den över vissa småborgerliga lagers standard.

Man får visserligen akta sig att utifrån detta, liksom de borgerliga kritikerna tala om den felaktiga ”utarmningsteorin”, som de påstår förkunnas i Kommunistiska manifestet. Denna teori, som påstår att där det kapitalistiska produktionssättet råder utarmas folkets massor, hade uppställts långt innan Kommunistiska manifestet utkom. Ja, innan Marx och Engels hade tagit i en penna. Den hade uppställts av socialistiska tänkare, av radikala politiker och allra först av borgerliga ekonomer. Malthus' befolkningslag bemödade sig att försköna ”utarmningsteorin” som evig naturlag. ”Utarmningsteorin” återspeglade en praktisk verklighet, som inte ens de härskande klassernas lagstiftning kunde bemästra. Man skrev fattiglagar och byggde fattigfångelser, där utarmningen betraktades som den fattiges eget brott och bestraffades som ett sådant. Denna ”utarmningsteori” har Marx och Engels inte uppfunnit, de uppträdde i stället redan från början mot den. De bestred visserligen inte massutarmningen som var ett tydligt och allmänt erkänt faktum, men de påvisade att denna utarmning inte var någon evig naturlag utan en historisk företeelse, som kunde och skulle avskaffas genom verkningar av samma produktionssätt som framkallat den.

Vill man från denna synpunkt rikta en anklagelse mot Kommunistiska manifestet, så kan det bara bli den, att det inte tillräckligt frigjort sig från den borgerliga ”utarmningsteorins”

föreställningar. Det stod ännu på lönelagens ståndpunkt, sådan Ricardo hade utvecklat den i enlighet med Malthus' befolkningsteori. I arbetarnas lönestrider och fackliga kamporganisationer såg det så gott som uteslutande exercisplatser och manöverfält för den politiska klasskampen, dess bedömning av dessa lönestrider och organisationer är därför alltför ringaktande. Marx och Engels såg ännu inte, som de senare gjorde i den engelska lagen om tio timmars arbetsdag ”en principals seger”, ännu var den i deras ögon bara ”en reaktionär boja på storindustrin”. Nå, manifestet kände ännu inte fabrikslagar och fackliga organisationer, som etapper i den proletära befrielsekampen, som skulle omvandla det kapitalistiska samhället till ett socialistiskt och måste genomkämpas till sitt sista mål, om inte också de första, mödosamt erövrade resultaten skulle gå förlorade.

I enlighet härmed betraktade manifestet proletariatets reaktion mot det kapitalistiska produktionssättet alltför ensidigt i ljuset av en politisk revolution. Engelska och franska revolutioner föresvävade det som mönster. Det väntade några årtionden av inbördeskrig och folkstrider i vilkas drivhusvärme proletariatets politiska myndighet snabbt skulle mogna. Med full klarhet trädde författarnas åsikt fram i de satser som handlar om det kommunistiska partiets uppgifter i Tyskland. Manifestet förordade här att proletariatet skulle kämpa sida vid sida med bourgeoisin, så snart denna uppträdde revolutionärt, mot den absoluta monarkin, de feodala jordägarna och småborgerligheten, varvid man dock inte för ett ögonblick fick underlåta att hos arbetarna utforma ett så klart medvetande som möjligt om den antagonistiska motsättningen mellan bourgeoisin och proletariat.

Därefter hette det: ”På Tyskland riktar kommunisterna sin huvudsakliga uppmärksamhet, emedan Tyskland står inför en borgerlig revolution. Emedan det genomför denna omvälvning under mer framskridna förhållanden i europeisk kultur överhuvudtaget och med ett mycket mer utvecklat proletariat än det som fanns i England på 1600-talet och Frankrike på 1700-talet så kan denna tyska borgerliga revolution endast vara det omedelbara förspellet till en proletär revolution. Den borgerliga revolutionen följde nu visserligen strax efter manifestet men de betingelser under vilka den ägde rum hade rakt motsatt verkan: de lät den borgerliga revolutionen stanna på halva vägen tills några månader senare parisbourgeoisins och särskilt den tyska bourgeoisins junidrabbningar drev ut alla revolutionära lustar.

Så har tidens tand nött här och där på manifestets som i marmor utmejslade satser. Redan år 1872 erkände författarna själva, i företalet till en ny upplaga, att det var på vissa ställen föråldrat. Men de dristade sig med all rätt att tillägga, att de i manifestet utvecklade grundsatserna i det stora hela bibehållit sin riktighet. Och det kommer att gälla ända till den världshistoriska kampen mellan bourgeoisin och proletariat är kämpad till slut. De avgörande synpunkterna på denna kamp är med oöverträffat mästerskap utvecklade i första avdelningen, i andra avdelningen med samma mästerskap den moderna vetenskapliga kommunismens ledande grundtankar, och om i tredje avdelningen kritiken av den socialistiska och kommunistiska litteraturen endast räcker fram till år 1847, så går den dock på djupet med frågorna, så att sedan dess ingen socialistisk eller kommunistisk riktning dykt upp, som inte redan är kritiserad i denna avdelning. Även spådomen i fjärde och sista avdelningen har blivit besannad, om också i annan mening än författarnas; den borgerliga revolutionen i Tyskland var förkrympt redan i sin brodd och blev bara ett förspel till den proletära klasskampens mäktiga utveckling.

Orubblig i sina grundsanningar och lärorik i sina misstag har Kommunistiska manifestet blivit en världshistorisk urkund, och genom världshistorien ekar det stridsrop, som är dess sista ord: Proletärer i alla länder förena er!

6. Revolution och kontrarevolution

1. Februari- och marsdagar

Den 24 februari 1848 hade det franska borgarkungadömet störtats av revolutionen. Den utövade sin verkan också i Brüssel. Kung Leopold, en slug ättling av Coburg, var dock skickligare att dra sig ur klämman än hans svärfar i Paris. Han lovade sina liberala ministrar, riksdagsmän och borgmästare att nedlägga kronan, om nationen så önskade. Härmed rörde han bourgeoisins känslofulla statsmän så starkt, att de avstod från alla rebelliska tankar.

Efter detta lät kungen sina soldater upplösa alla folksamlingar på offentliga platser och satte i gång polisj akt på de utländska flyktingarna. Marx behandlade man särskilt rått. Man häktade inte bara honom utan också hans hustru, som spärrades in en natt tillsammans med kvinnor som häktats för prostitution. Poliskommissarien, som hade ansvaret för denna schikan, blev senare avsatt och de häktade måste friges. Men utvisningsbeslutet stod fast. För övrigt var det en onödig misshandel också av den anledningen att Marx redan stod färdig att resa till Paris.

Omedelbart efter februarirevolutionens utbrott hade Kommunistförbundets centralledning i London överflyttat sina befogenheter på kretsledningen i Brüssel. Men, eftersom det faktiskt redan rådde belägringstillstånd i Brüssel, beslutade kretsledningen den 3 mars att ge Marx fullmakt att inrätta en ny centralledning i Paris, dit han fått en inbjudan att återvända, i en för honom mycket hedrande skrivelse från den provisoriska regeringen, undertecknad av Flocon den 1 mars.

Redan den 6 mars kunde Marx hävda sitt överlägsna omdöme. På ett stort möte med tyskar som var bosatta i Paris motsatte han sig den äventyrliga planen, att man skulle tränga in i Tyskland i beväpnade förband för att revolutionera det. Denna plan var utkläckt av den tvivelaktige Bornstedt, som tyvärr lyckades vinna Herwegh för den. Även Bakunin understödde planen, vilket han senare ångrade. Den provisoriska regeringen gav den sitt stöd men inte av revolutionär hänförelse utan med baktanken att bli kvitt de utländska arbetarna eftersom det rådde arbetslöshet. Den beviljade kvarter under marschen och ett understöd av 50 centimes per man och dag till gränsen. Herwegh gjorde sig inga illusioner om regeringens "egoistiska motiv att bli kvitt flera tusen hantverkare som konkurrerade med fransmännen", men med sin brist på politisk blick drev han äventyret till dess ömkliga slut vid Niederdossenbach.

Marx hade beslutsamt motsatt sig denna revolutionslek, som blivit fullständigt meningslös sedan revolutionen segrat i Wien den 13 mars och i Berlin den 18 mars. I stället skapade han medlen att på verksammaste sätt befordra den tyska revolutionen, på vilken kommunisterna i huvudsak inriktade sig. Han bildade en ny centralledning i enlighet med sin fullmakt. Den bestod till hälften av tyskar som tidigare vistats i Brüssel (Marx, Engels, Wolff), till andra hälften av sådana som vistats i London (Bauer, Moll, Schapper). Ett upprop utfärdades, som innehöll sjutton krav "i det tyska proletariats, småborgar- och småbondeklassens intresse", några av dessa var: att Tyskland skulle förklaras som en enda republik, att furstars och andra feodala lantegendomar, bergverk, gruvor, transportmedel skulle förstatligas, att nationalverkstäder skulle upprättas och allmän folkbeväpning, allmän avgiftsfri folkuppfostran införas. Självklart skulle dessa kommunistiska propagandakrav endast ange de allmänna riktlinjerna. Att de inte kunde förverkligas från i dag till i morgon utan först efter en lång revolutionär utvecklingsprocess visste ingen bättre än Marx.

Kommunisternas förbund var alldeles för svagt för att som sluten organisation påskynda den

revolutionära rörelsen. Det visade sig att dess reorganisation på kontinenten ännu bara stod i sin början. Detta betydde mindre eftersom dess existens som hemlig rörelse inte längre var nödvändig. Revolutionen hade givit arbetarklassen medel och möjlighet till offentlig propaganda. Marx och Engels stiftade alltså en Kommunistisk klubb i Paris. De propagerade för att arbetarna skulle hålla sig borta från Herweghs fälttåg men däremot individuellt återvända hem och där verka för den revolutionära rörelsen. Så befordrade de några hundra arbetare till Tyskland, för vilka de genom Flocons förmedling erhöll samma förmåner, som provisoriska regeringen garanterat Herweghs friskara.

På detta sätt kom också det stora flertalet av förbundets medlemmar till Tyskland och genom dem hävdade sig förbundet som en utmärkt för skola för revolutionen. Där rörelsen fick kraftigare uppsving, var det förbundsmedlemmar som var dess drivande krafter: Schapper i Nassau, Wolff i Breslau, Stephan Bom i Berlin, andra på andra håll. Träffande skrev Bom till Marx: "Förbundet är upplöst — överallt och ingenstans." Som organisation fanns det ingenstans, som propaganda överallt där de reella förutsättningarna för den proletära befrielsekampen var givna, vilket visserligen var fallet endast i en relativt liten del av Tyskland.

Marx och hans intimare vänner inriktade sig på Rhenlandet, som Tysklands mest avancerade del, där för övrigt Code Napoléon tillförsäkrade dem ett större mått av rörelsefrihet än den preussiska landsrätten i Berlin. Det lyckades dem att ta ledningen för de förberedelser som gjorts i Köln från demokratiskt och delvis kommunistiskt håll att starta en stor tidning. Visserligen återstod ännu många svårigheter att övervinna. Särskilt Engels upplevde en desillusion, då det visade sig att Wuppertal-kommunismen inte var något att räkna med, minst av allt en makt, utan sedan revolutionen börjat endast var ett spöke från gårdagen. Den 25 april skrev han från Barmen till Marx i Köln: "På aktier här är förbannat litet att räkna ... Folk är rädda som för pesten för att diskutera samhällsfrågor, sådant kallar de uppvigling ... Av farsgubben kan jag inte klämma ut något bidrag. För honom är redan Kölner Zeitung ett riktigt uppviglarorgan, och istället för tusen taler skickade han nog hellre tusen karteschkulor på oss." I alla fall lyckades Engels skaffa ytterligare fjorton aktier, och från 1 juni kunde Neue Rheinische Zeitung utkomma.

Som huvudredaktör stod Marx och till tidningens redaktion hörde Engels, Dronke, Weerth och de båda Wolff.

2. Junidagar

Neue Rheinische Zeitung kallade sig "organ för demokratin", men den motsvarade inte någon parlamentarisk vänsters åsikter. Dess ambitioner var inte sådana, snarare ansåg den att det var absolut nödvändigt att övervaka demokraterna. De ideal som den företrädde stämde så litet överens med den svart-röd-gyllene republiken, skrev den, att dess opposition skulle börja först när den hade införts.

Helt i kommunistiska manifestets anda försökte den driva på den revolutionära rörelsen sådan den nu en gång var. Denna uppgift var utomordentligt nödvändig, eftersom den mark som revolutionen hade erövrat under marsdagarna redan började halvt om halvt gå förlorad. I Wien med dess ännu outvecklade klassmotsättningar härskade en godmodig anarki; i Berlin höll bourgeoisin makten i sin hand endast för att återlämna den till makthavarna från tiden före mars. I de medelstora och mindre staterna paraderade liberala ministrar, som skilde sig från sina feodala föregångare inte genom sin manliga stolthet inför kungatronen, utan endast genom att de var mjukare i ryggen, och nationalförsamlingen i Frankfurt som ur sin suveräna

maktfullkomlighet skulle skapa den tyska enheten visade sig, när den sammanträdde den 18 maj, från början som en oförbätterlig samling pratmakare.

Med denna teatervärld tog Neue Rheinische Zeitung itu redan i sitt första nummer och det så grundligt, att hälften av dess tämligen få aktieägare retirerade. Den ställde därvid ingalunda några överdrivna anspråk på de parlamentariska hjältarnas insikt och mod. Den kritiserade den federativa republikanism som Frankfurt-parlamentet representerade, och hävdade att en federation av konstitutionella monarkier, små furstendömen och republiker med en republikansk riksregering i spetsen inte kunde vara Tysklands slutliga författning, men tillfogade:

”Vi ställer inte det utopiska kravet att utan vidare en enda odelbar tysk republik ska proklameras, men vi fordrar av det s.k. radikal-demokratiska partiet, att det inte förväxlar kampens och den revolutionära rörelsens utgångspunkt med dess mål. Den tyska enheten liksom den tyska författningen kan endast framgå som resultat av en rörelse, i vilken lika mycket de inre konflikterna som kriget med Ryssland kommer att driva fram ett avgörande. Den definitiva konstitueringen kan inte dekreteras, den sammanfaller med den rörelse vi måste genomgå. Det är därför inte fråga om att förverkliga den eller den åsikten, den eller den politiska idén utan det är fråga om att inse utvecklingens gång. Nationalförsamlingen har endast att ta de närmaste praktiskt möjliga stegen.”

Men nationalförsamlingen gjorde vad som enligt logikens alla lagar borde ha varit praktiskt omöjligt: den valde den österrikiske ärkehertig Johann till riksföreståndare och spelade därigenom sin del av rörelsen i händerna på furstarna.

Viktigare än händelserna i Frankfurt var händelserna i Berlin. Inom de tyska gränserna var den preussiska staten revolutionens farligaste motståndare. Revolutionen hade visserligen slagit ned denna stat den 18 mars, men segerns frukter tillföll i enlighet med det historiska läget närmast bourgeoisin, och denna skyndade sig att förråda revolutionen. För att bibehålla ”rättstillståndets kontinuitet”, d.v.s. förneka sitt revolutionära ursprung, inkallade den borgerliga ministären Camphausen-Hansemann den förenade lantdagen i avsikt att låta denna feodala ståndskorporation fastställa grundvalarna för en borgerlig författning. Det skedde genom lagarna av den 6 och 8 april. Den första av dessa fastslog en rad borgerliga rättigheter som grundlinjer i den nya författningen, den andra införde den allmänna, lika, hemliga och indirekta rösträtten för en församling som genom överenskommelse med kronan skulle fastställa den nya statsförfattningen.

Med denna famösa princip om ”överenskommelse” med kungamakten var faktiskt den seger, som Berlins proletariat tillkämpat sig i striden mot de preussiska gardesregementena, undansmusslad. Om den nya församlingen behövde kronans sanktion, var denna åter i överläge. Den dikterade sin vilja eller måste kuvas med en ny revolution, som regeringen Camphausen-Hansemann gjorde vad i dess förmåga stod för att hindra. Den förolämpade församlingen på det mest småaktiga sätt men ställde sig som ”sköld för dynastin” och gav kontrarevolutionen, som en tid varit utan samlande namn, ett sådant genom att återkalla prinsen av Preussen, den alltigenom reaktionäre tronföljaren, från England, dit massornas vrede hade fördrivit honom den 18 mars.

Berlin-församlingen stod nu visserligen inte på någon revolutionärt hög nivå, även om den inte kunde röra sig i drömmarnas luftiga rike så helt som Frankfurter-parlamentet. Den lånade sig till att erkänna principen om överenskommelse med kronan som sög musten ur den, men ryckte sedan än en gång upp sig till en halvt beslutsam hållning, sedan befolkningen i Berlin

den 14 juni genom sin stormning av vapenarsenalen talat ett hotande språk. Efter detta föll Camphausen men ännu inte Hanseemann. De två skilde sig däri att Camphausen ännu besvärades av en kvarleva av borgerlig ideologi, medan Hanseemann utan några samvetsbetänkligheter förskrivit sig åt bourgeoisins naknaste profitintressen. Han trodde sig kunna genomdriva dessa intressen då han ännu mer gav efter för kunga- och junkerdömet, än mer korrumperade församlingen och uppträdde ännu brutalare mot massorna än förut. Kontrarevolutionen hade goda skäl att låta honom hållas tills vidare.

Mot denna ödesdiga utveckling reagerade nu Neue Rheinische Zeitung med stor beslutsamhet. Den påvisade att Camphausen sådde reaktion för storbourgeoisins del, men att han skulle skörda den åt feodalt partiet. Den uppeldade Berlin-församlingen och särskilt vänstern till beslutsam hållning. När man i församlingen höll ursinniga tal över att några fanor och vapen hade blivit förstörda vid stormningen av vapenarsenalen berömde den i stället folkets riktiga taktik. Att det uppträdde revolutionärt inte bara mot sina förtryckare utan också mot de förledande illusioner som det tidigare haft. Den varnade vänstern för det bedrägliga skenet av parlamentariska segrar, som den gamla makten unnade denna, bara den själv fick behålla alla verkligt avgörande positioner.

Tidningen förutsade att regeringen Hanseemann skulle få ett ömkligt slut. Den ville grunda bourgeoisins herravälde genom att kompromissa med den gamla feodal- och polisstaten. ”I denna tvetydiga, motsägelsefulla uppgift ser den hela tiden det borgerliga välde som den försöker grundlägga och sin egen existens hotas av reaktionen i dess absolutiskt-feodala gestalt — och den kommer att duka under för denna reaktion. Bourgeoisin kan inte tillkämpa sig sitt eget herravälde utan att tills vidare ha hela folket som bundsförvant, utan att uppträda mer eller mindre demokratiskt.” Med bitande hån kommenterade också tidningen bourgeoisins bemödande att göra befrielsen av bönderna, denna en borgerlig revolutions legitimaste uppgift, till ett gyckelspel. ”Den tyska bourgeoisin av 1848 förråder utan ringaste skamkänsla bönderna, som är dess naturligaste bundsförvanter, kött av dess eget kött, och utan vilka den står maktlös mot adeln.” På detta sätt kunde den tyska revolutionen av 1848 bara bli en parodi på den franska av 1789.

Den var det även i en annan mening. Den tyska revolutionen hade inte segrat av egen kraft utan till följd av en fransk revolution, som redan hade skaffat proletariatet en andel i regeringen. Därmed rättfärdigades visserligen inte bourgeoisins förräderi mot den tyska revolutionen, eller ens ursäktades, men det var i alla fall en förklaring. I samma junidagar som regeringen Hanseemann började sitt 'Aunvadsarbete' tycktes emellertid denna mardröm för bourgeoisin försvinna. Under en fruktansvärd gatudrabbning, som varade i fyra dagar slogs Parisproletariatet ned. En gemensam bödelstjänst som alla klasser och partier gjorde kapitalet.

Men i Tyskland höjde Neue Rheinische Zeitung ”de segrande slagnas” banér upp ur stoftet. Var demokratin fanns i klasskampen mellan bourgeoisin och proletariat, förklarade Marx i mäktiga ord: ”Man kommer att fråga oss, om vi inte har någon tår, någon suck, något ord för de offer, som fallit för folkets ursinne, i nationalgardet, mobilgardet, republikanska gardet, linjesoldaterna? Staten kommer att underhålla deras änkor och barn, dekret kommer att förhärliga dem, festliga liktåg kommer att jordfästa deras kvarlevor, den officiella pressen kommer att förklara dem odödliga, den europeiska reaktionen kommer att hylla dem från öster till väster. Men plebejerna, sönderslitna av hunger, smådade av pressen, övergivna av läkarna, av de anständiga hållna för tjuvar, mordbrännare, galärslavar, deras kvinnor och barn störtade i än gränslösare elände, deras bästa överlevande deporterade över havet — att vira lagern om deras hotfullt mörka panna, det är den demokratiska pressens privilegium, dess rätt.”

Denna härliga artikel, ur vilken än i dag den revolutionära lidelsens lågor flammar, kostade Neue Rheinische Zeitung den återstående hälften av dess aktieägare.

3. Kriget mot Ryssland

I utrikespolitiken var kriget mot Ryssland den centralpunkt, kring vilken Neue Rheinische Zeitung rörde sig. Den såg Ryssland som en verkligt farlig fiende till revolutionen, som ofelbart skulle inträda i kampen om rörelsen fick europeisk utbredning.

Denna bedömning var helt riktig. Genom dokument, som vid denna tid inte var kända, vet vi att tsaren vid denna tidpunkt erbjöd prinsen av Preussen den ryska härens hjälp att återställa despotismen med våld. Ett år senare räddade den ryska björnen den österrikiska despotismen genom att med sina tunga ramar slå ned den ungerska revolutionen. Den tyska revolutionen kunde inte segra utan att förstöra den preussiska och den österrikiska tvångsstaten, och det målet var ouppnåeligt om inte först tsarens makt brutits.

Av kriget mot Ryssland väntade tidningen en liknande frigörelse av revolutionens krafter som franska revolutionen av 1789 fått genom kriget med det feodala Tyskland. När denna enligt ett uttryck av Weerth behandlade tyska nationen som en skurk, så hade den rätt så tillvida som den med all bitterhet kunde gissla den bödelstjänst med vilken tyskarna försyndat sig mot andra folks frihet och självständighet under sjuttio år. I Amerika och Frankrike, i Italien och Polen, i Holland och Grekland och var det nu än var. ”Nu, när tyskarna kastat av sig det egna oket, måste också hela deras politik gentemot utlandet ändra sig, annars fångar vi vår egen unga, ännu nästan bara anade frihet i de fjättrar med vilka vi bundit främmande folk. Tyskland gör sig fritt i den mån det lämnar grannfolken fria.” Tidningen fördömde den macchiavelliska politik som uppammade ett trångsynt stamhat, motbudande för tyskens kosmopolitiska karaktär, med avsikt att förlama den demokratiska energin, avleda uppmärksamheten från sig när den vacklade i sina grund fästen och skaffa ett utlopp för revolutionens glödande lava för att under tiden smida vapnet för sitt förtryck inom det egna landet.

”Trots det patriotiska vrålet och trummandet från nästan hela tyska pressen” gick tidningen från första ögonblicket i bräsch för polackerna i Posen, italienarna i Italien, för ungarna i Ungern. Den hånade ”den historiska paradoxen”, ”den djupa kombinationen” som låg i att samtidigt som tyskarna kämpade mot sina regeringar, företogs på order av samma regeringar ett korståg mot Polens, Ungerns och Italiens frihet. ”Endast kriget mot Ryssland är ett krig för det revolutionära Tyskland, ett krig i vilket det kan avtvå sina föregående synder, i vilket det kan vinna myndighet, besegra sina egna autokrater och, som det höves ett folk som skakat av sig ett långvarigt slaveris bojar, köpa civilisationens utbredning med sina söners offer och göra sig fritt inom sina gränser genom att befria utåt.”

Av detta följde, att tidningen inte framträdde så lidelsefullt för någon av de underkuvade nationerna som för Polen. Den polska rörelsen av år 1848 inskränkte sig till den preussiska provinsen Posen, eftersom ryska Polen ännu var försvagat genom revolutionen av 1830 och österrikiska Polen genom upproret av 1846. Den uppträdde mycket blygsamt och krävde knappast ens så mycket som utlovats genom fördraget av 1815, men som inte hade infriats: de militära ockupationstrupperna ersatta med landets egna trupper och i alla ämbeten med polska tjänstemän. I första förskräckelsen efter den 18 mars lovade man i Berlin en ”nationell reorganisation”, men naturligtvis med baktanken att ej utföra den. Polackerna var nog godtrogna att lita på den goda viljan i Berlin, medan man därifrån hetsade den tyska och judiska befolkningen i provinsen Posen och planmässigt provocerade till ett inbördeskrig, vars anstiftande och färd nästan helt föll på det preussiska skuldkontot. Våldet drev polackerna till

våldsamt motstånd. De slogs mycket tappert och jagade mer än en gång, så särskilt den 30 april vid Miloslav, den i vapen och antal mycket överlägsna fienden på flykten. Men i längden var polackernas kamp med liar naturligtvis utsiktslös mot tyskarnas granater.

I den polska frågan betedde sig den tyska bourgeoisin som alltid lika huvudlöst som trolöst. Före mars hade den mycket väl förstått hur intimt den polska och tyska saken hängde samman och ännu efter den 18 mars hade dess vise män på det s.k. förparlamentet i Frankfurt högtidligt förklarat, att Polens återställande var en helig plikt för den tyska nationen. Men Camphausen lät inte sådana skäl hindra sig från att även i detta avseende spela rollen som bödel åt det preussiska junkerväldet. Skändligt inlöste han löftet om ”nationell reorganisation” genom att slita ifrån provinsen Posen det ena stycket efter det andra, tillsammans mer än två tredjedelar av dess område och låta förbundsdagen, som en av sina sista åtgärder innan den upplöstes tyngd av allmänt förakt, uppta dessa i Tyska förbundet. Nationalförsamlingen i Frankfurt hade nu att behandla frågan om den skulle erkänna de deputerade som valts i den lösrivna delen av provinsen Posen såsom sina rättmätiga medlemmar. Efter tre dagars debatter beslöt den på det enda sätt man kunde vänta: detta revolutionens vanartiga barn välsignade kontrarevolutionens missgärning.

Hur nära berörd Neue Rheinische Zeitung kände sig av denna fråga, visar den utförlighet med vilken den i åtta eller nio, delvis mycket långa uppsatser kommenterade Frankfurtförhandlingarna i motsats till den föraktfulla korthet varmed den annars avfärdade det parlamentariska pratet. Det var överhuvudtaget det omfångsrikaste arbete som förekommit i dess spalter. Såvida innehåll och stil tillåter en förmodan är uppsatserna författade av Marx och Engels gemensamt. I varje fall har Engels varit starkt delaktig, de bär mycket tydliga spår av hans skrivsätt.

Vad man först uppmärksammar och som mest av allt hedrar dem, är den uppfriskande öppenhet med vilken de avslöjar det skadliga spel som bedrevs med Polen. Men den moraliska indignation som Marx och Engels kunde känna — större än den kälkborgerliga småskurenheten hade möjlighet att ana — hade inte något gemensamt med det sentimentala medlidande som en Robert Blum i Frankfurt hade ägnat de misshandlade polackerna: ”det mest triviala politiserande, om också, det medger vi gärna, politiserande i stor stil och på grundval av sakkunnigt arbete”, var tidningens kommentar till vänsterns firade talare och inte utan skäl. Blum förstod inte, att förräderiet mot Polen samtidigt var förräderi mot den tyska revolutionen, som därmed förlorade sitt outhärliga vapen mot dödsfienden, den ryske tsaren.

Marx och Engels räknade till det mest triviala politiserande sådana fraser som ”den allmänna folkförbrödringen”, som utan hänsyn till folkens historiska ställning och samhällets utvecklingsnivå bara abstrakt drömde om god vilja. Frihet, jämlikhet, oavhängighet, broderskap var för dem mer eller mindre moraliska fraser, som lät mycket vackra men i historiska och politiska frågor inte bevisade något alls. Denna ”moderna mytologi” var för dem alltid en fasa. Och även i revolutionens heta kampdagar gällde för dem endast parollen: för eller emot.

Så var Neue Rheinische Zeitungs polska artiklar besjälade av en äkta revolutionär lidelse, som höjde dem högt över det gängse demokratiskt polskvänliga pratet. Som vältaliga vittnesbörd om en genomträngande politisk skarpsblick står de sig ännu i dag. Men de är inte fria från en hel del misstag i fråga om den polska historien. Det var viktigt att säga, att kampen för Polens oberoende kunde bli framgångsrik endast i förening med en demokratisering av jordbruket som övervann den patriarkaliskt feodala absolutismen, men det var inte riktigt att utgå ifrån att polackerna insett detta sammanhang efter konstitutionen år 1791. Det var inte heller riktigt att adelsdemokratins gamla Polen för länge sedan skulle vara dött och begravet år 1848, men

att det efterlämnat en kraftig son; bondedemokratins Polen. Marx och Engels såg i de polska junkrarna, som med glänsande tapperhet kämpade på de västeuropeiska barrikaderna för att befria sitt folk ur östmakternas kvävande omfamning, representanter för den polska adeln. Men Lelewel och Mieroslawski var endast i kampens eld höjda över sin klass, liksom fordom Hutten och Sicking över det tyska riddardömet eller närmare i tiden Clausewitz och Gneisenau över det preussiska junkerdömet.

Denna villfarelse övervann Marx och Engels snart, däremot höll Engels fast vid Neue Rheinische Zeitungs förkastelse över de sydslaviska nationernas och smånationernas befrielsestrider. Engels uttalade sig om detta på samma sätt år 1882 som i den polemik han 1849 förde med Bakunin. Denne ryske revolutionär hade i juli 1848 i Neue Rheinische Zeitung av dess Paris-korrespondent Ewerbäck anklagats för att vara agent för ryska regeringen. Påståendet bekräftades genom ett likartat och samtidigt publicerat meddelande från Havas-byrån. Underrättelsen hade dock genast visat sig vara falsk och den hade förbehållslöst återtagits av redaktionen. Marx hade sedan, när han i slutet av augusti och början av september företog en resa till Berlin och Wien, i Berlin upplivat sin forna vänskap med Bakunin och skarpt bekämpat hans utvisning ur Preussen i oktober. Även Engels inledde sin polemik mot ett upprop av Bakunin till slaverna med en försäkran att Bakunin var ”vår vän”, men gick därpå med saklig skärpa emot den lilla skriftens panslaviska tendenser.

Närmast avgjorde också här revolutionens intresse. I Wienregeringens kamp mot de revolutionära tyskarna och ungrarna hade de österrikiska slaverna — med undantag av polackerna — ställt sig på den reaktionära sidan. De hade stormat det upproriska Wien och utlämnat det till de kungliga och kejsarliga makthavarnas skoningslösa hämnd. Vid den tidpunkt när Engels skrev mot Bakunin medverkade de i fälttåget mot det upproriska Ungern, vars revolutionskrig Engels följde i Neue Rheinische Zeitung med stor sakkunskap men också ett så lidelsefullt deltagande att det kom honom att överskatta magyarernas historiska utvecklingsgrad, liksom han tidigare hade överskattat polackernas. På Bakunins krav att säkerställa de österrikiska slavernas självständighet svarade Engels: ”Vi tänker inte på detta.”

På de sentimentala broderskapsfraserna, som räcker oss i de mest kontrarevolutionära europeiska nationernas namn, svarar vi, att rysshatet var och ännu är tyskarnas första revolutionära lidelse; att efter revolutionen har hatet mot tjecker och kroater tillkommit och att vi, gemensamt med polacker och magyarer, kan säkerställa revolutionen endast genom den mest beslutsamma terrorism mot dessa slaviska folk. Vi vet nu, var revolutionens fiender är koncentrerade; i Ryssland och de österrikisk-slaviska länderna, och inga fraser, inga hänvisningar till en obestämd demokratisk framtid för dessa länder kommer att avhålla oss ifrån att behandla våra fiender som fiender.” Och så förkunnade Engels den mot ”revolutionen förrädiska slavismen” obönhörlig kamp på liv och död.

Detta var dock inte, eller inte bara, skrivet i uppsvallande het vrede över de drängtjänster, som de österrikiska slaverna gjorde den europeiska reaktionen. Engels fränkände de slaviska folken — med undantag av polackerna, ryssarna och möjligen slaverna i Turkiet — varje historisk framtid, ”av det enkla skälet att alla övriga slaver saknar de första historiska, geografiska, politiska och industriella förutsättningarna för självständighet och livsduglighet”. Kampen för deras nationella oberoende gjorde dem till viljelösa verktyg för tsarismen. Detta förhållande kunde de demokratiska panslavisternas välmentas självbedrägerier inte ändra. De stora kulturfolkens historiska rätt till en revolutionär utveckling gick före denna de små, krympande, vanmäktiga dvärgnationernas rätt till oberoende, även om därvid mången ljuv liten nationsblomma med våld bröts sönder. Genom detta blev de trots allt i stånd till att

deltaga i den historiska utvecklingen för vilken de, överlämnade åt sig själva, måste förbli alldeles främmande. Så sade Engels även 1882, att tsardömet's hantlangare brydde han sig inte om, poetiska sympatier hörde inte till politiken, när Balkan-slavernas befrielsesdrift kolliderade med det västeuropeiska proletariats intressen.

Engels tog fel, då han fränkande de små slaviska nationerna historisk framtid, men hans grundtanke var otvivelaktigt riktig, och Neue Rheinische Zeitung företrädde den också med all beslutsamhet i ett fall där den sammanföll med kalkborgarnas "poetiska sympatier".

4. Septemberdagar

Det var i fråga om det krig, som preussiska regeringen efter den 18 mars 1848 på uppdrag av Tyska förbundet hade börjat med Danmark i anledning av den Schleswig-Holsteinska frågan.

Holstein var ett tyskt land och tillhörde Tyska förbundet. Schleswig stod utanför detta förbund och var, åtminstone i sina norra delar, övervägande danskt. Bägge hertigdömena förbands sedan flera århundraden genom gemensamt härskarhus med det endast obetydligt större och folkrikare Danmark. Dock så att i Danmark gällde också kvinnlig, i Schleswig-Holstein endast manlig arvsföljd. Inbördes var de både hertigdömena sammanbundna genom en stark realunion men ägde inom denna gemenskap statlig självständighet.

Sådant var Danmarks förhållande till hertigdömena enligt de folkrättsliga fördragen. Faktiskt var det så, att ända till början av 1800-talet övervägde det tyska inflytandet i Köpenhamn. Tyska språket var danska kungarikets ämbetsspråk och schleswig-holsteinska adelsmän ägde det tongivande inflytandet i de danska kanslierna. Under napoleon-krigen skärptes de nationella motsättningarna. Danmark fick i Wien-fördraget betala sin trohet mot den franska revolutionens arvinge, Napoleon, med förlusten av Norge. Det tvingades i kampen för sin existens som stat att annektera Schleswig-Holstein, särskilt som man kunde förutse, då Danmark inte hade någon manlig tronarvinge, att hertigdömena skulle tillfalla en sidolinje och därigenom lösöras från Danmark inom överskådlig framtid. Så frigjorde sig Danmark så gott det kunde från tyskt inflytande och hyllade i stället, då det var för litet att alstra en egen nationalkänsla, en konstlad skandinavism, med vilken det försökte förbinda sig med Norge och Sverige till en egen kulturvärld.

Danska regeringens försök att fullständigt bemäktiga sig hertigdömena framkallade ett segt motstånd, som snart blev en tysk nationalfråga. Det ekonomiskt uppblomstrande Tyskland insåg, särskilt efter grundandet av Zollverein (tullunionen), den betydelse som den schleswig-holsteinska halvön mellan två hav hade för dess handel och sjöfart, och hälsade med ett allt starkare bifall den schleswig-holsteinska oppositionen mot den danska propagandan. Från år 1844 blev sången "Schleswig-Holstein meerumschlungen, deutscher Sitte hohe Wacht"¹ en slags nationalhymn. Rörelsen utvecklade sig visserligen inte ur det långtråkiga och sömniga tempot, som var vanligt före marsrevolutionen, men helt förmådde de tyska regeringarna inte undandra sig dess inflytande. När den danske kung Kristian VIII år 1847 förberedde en avgörande maktframstöt genom det öppna brev, vari han gjorde anspråk på hertigdömet Schleswig och t.o.m. en del av Holstein såsom integrerande del i den danska staten som helhet, ryckte förbundsdagen upp sig till en lam protest i stället för att förklara sig inkompetent, som den brukade då det gällde att försvara tyska folkstammar mot furstliga våldsdåd.

Nu kände Neue Rheinische Zeitung inte den ringaste stamfrändskap med den borgerliga

¹ Schleswig-Holstein havsomflutet, tyska seders ädla vakt.

punschpatriotismen som den kom till uttryck i nationalhymnen. Den var endast en motpol till skandinavismen, som tidningen gisslade som ”hänförelsen för den brutala, smutsiga, sjörövaraktiga fornnordiska mentaliteten, för den djupa innerlighet som inte kan uttrycka sina översvallande tankar och känslor i ord men väl i handlingar, nämligen i råhet mot fruntimmer, permanent fylleri och tårdrucken sentimentalitet omväxlande med bärsärkarraseri.”

Sakfrågans hela läge försköts på det egendomliga sättet att under skandinavismens reaktionära fana kämpade just den borgerliga oppositionen i Danmark, de s.k. Ejderdanskarna, som efter hertigdömet Schleswigs införlivande med Danmark törstade efter en utvidgning av Danmarks ekonomiska inflytande för att sedan befästa hela staten genom en modern författning, medan hertigdömenas kamp för sin gamla genom urkunder stadfästa rätt mer eller mindre var en kamp för feodala privilegier och dynastiska kuriositeter.

I januari 1848 kom Fredrik VII i Danmark som sista ättling på den manliga linjen på tronen och började efter sin döende faders anvisningar förbereda en liberal författning gemensam för Danmark och hertigdömena. En månad senare väckte februarirevolutionen en stormande folkrörelse i Köpenhamn. Den förde det Ejder-danska partiet till rodret, som genast med stor iver gick in för att realisera sitt program; införlivandet med Danmark av Schleswig ned till Ejder. Efter detta sade hertigdömena upp sitt beroendeförhållande till danska kungen, mönstrade sin 7 000 man starka här och bildade en provisorisk regering i Kiel. I denna hade adeln överhanden, men i stället för att lösa landets bundna krafter, vilka mycket väl kunnat mäta sig med den danska makten, vände den sig med bön om hjälp till förbundsdagen och preussiska regeringen, från vilka den inte behövde frukta någon fara för sina feodala privilegier.

Den fann beredvilligt tillmötesgående hos båda, ty ”hävandet av den tyska saken” blev en välkommen hjälp till deras återhämtning efter revolutionens nedbrytande slag. Särskilt var det för preussiske kungen ett trängande behov att återställa sitt gardes anseende genom en militärpromenad mot det svaga Danmark, eftersom dess anseende hade sjunkit i bottenläge genom striderna mot barrikadkämparna i Berlin den 28 mars. Kungen hatade det Ejder-danska partiet och ansåg att det var revolutionens avföda, men även schleswig-holsteinarna var i hans ögon rebeller mot den av Gud tillsatta överheten. Han befallde sina generaler att göra sin ”drängtjänst åt revolutionen” så obetydlig som möjligt. Genom en hemlig kurir, major v. Wildenbruch, underrättade han Köpenhamn, att han framför allt önskade att hertigdömena förblev under sin kung-hertig och att han endast ingrep för att hindra de radikala och republikanska elementen från olycksbringande inblandning.

Danmark lät sig dock inte nöja med detta. Det anropade för sin del stormakterna om beskydd, och England såväl som Ryssland var bara alltför villiga att lämna sådant. Deras hjälp tillät det lilla Danmark att lugga det stora Tyskland som en skolpojke. Medan de danska krigsskeppen tillfogade den tyska handeln de kännbaraste sår, blev den tyska förbundshären, som under den preussiska generalen Wrangels ledning hade ryckt in i hertigdömena, och som trots sin eländiga krigföring hade jagat de så mycket svagare danska trupperna framför sig, genom stormakternas diplomatiska interventioner fullständigt lamslagen. I slutet av maj fick Wrangel från Berlin befallning att dra sig tillbaka från Jylland, varpå nationalförsamlingen den 9 juni beslöt att hertigdömenas sak såsom den tyska nationens angelägenhet tillhörde dess verksamhetsområde och att församlingen skulle hävda Tyskland ära.

I själva verket fördes kriget i Tyska förbundets namn och skulle ledas av nationalförsamlingen och den habsburgske prins som den 28 juni valts till riksföreståndare. Men det brydde sig inte preussiska regeringen om utan slöt den 28 augusti i Malmö under påtryckning från England och Ryssland ett sju månaders vapenstillstånd med Danmark med fullständigt ringaktande av

de av riksföreståndaren ställda villkoren och den representant denne sänt. De enskilda bestämmelserna i vapenvilan var utomordentligt skymfliga för Tyskland: Schleswig-Holsteins provisoriska regering upplöstes och under vapenstilleståndet anförtroddes högsta ledningen åt en dansk partigångare. Den dittillsvarande provisoriska regeringens förordningar upphävdes och de schleswigska trupperna skildes från de holsteinska. Vapenvilan innebar också en militär nackdel för Tyskland eftersom den gällde under vintermånaderna, då den danska flottan inte kunde blockera tyska kusten men kylan kunde ha tillåtit tyskarna att rycka fram över isen på Lilla Bält, erövra Fyen och reducera Danmark till Själland.

Underrättelsen om vapenstilleståndets avslutande föll under de första septemberdagarna som en blixst över nationalförsamlingen i Frankfurt, som just med ”en svada som tvättkäringar eller medeltida skolastiker” ända till medvetlöshet diskuterade en kommande riksförfattnings ”formella grundlagsrättigheter”. I första bestörtningen beslöt den den 5 september att upphäva vapenstilleståndets ikraftträdande och detta föranledde riksregeringen att besluta att avgå.

Detta beslut hälsade Neue Rheinische Zeitung med livligt bifall men också utan alla illusioner. Utöver fördragsrätten fordrade den krig mot Danmark som en den historiska utvecklingens rätt. ”Danskarna är ett folk som står i det mest oinskränkta kommersiella, industriella, politiska och litterära beroende av Tyskland. Det är känt, att Danmarks faktiska huvudstad inte är Köpenhamn utan Hamburg, att Danmark får alla sina litterära livsförnödenheter liksom sina materiella genom Tyskland och att den danska litteraturen — med undantag för Holberg — är en blek kopia av den tyska ... Med samma rätt som Frankrike tagit Flandern, Lothringen och Elsass och förr eller senare kommer att ta Belgien, med samma rätt tar Tyskland Schleswig; med civilisationens rätt mot barbariet, framstegets mot stillaståndets ... Det krig som vi för i Schleswig-Holstein är ett verkligt nationalkrig.

Vem har från första början stått på Danmarks sida? De tre kontrarevolutionära makterna i Europa: Ryssland, England och preussiska regeringen. Preussiska regeringen har, så länge den kunnat, fört endast ett skenkrig, tänk på Wildenbruchs not, på den beredvillighet, med vilken den på engelsk-ryska framställningar befallde återtaget från Jylland, och slutligen på vapenstilleståndet! Preussen, England och Ryssland är de tre makter, som tyska revolutionen och dennas första resultat, den tyska enheten, har mest att frukta: Preussen därför att det genom denna enhet upphör att existera som stat, England därför att den tyska marknaden därigenom undandras dess exploatering, Ryssland därför att demokratin därigenom måste rycka fram inte bara till Weichsel utan till Düna och Dnjepr. Preussen, England och Ryssland har ingått komplott mot Schleswig-Holstein, mot Tyskland och mot revolutionen. Det krig som möjligen nu kan uppkomma ur beslutet i Frankfurt, skulle vara ett Tysklands krig mot Preussen, England och Ryssland. Just ett sådant krig behöver den inslumrande tyska rörelsen; ett krig mot kontrarevolutionens tre stormakter, ett krig som verkligen kommer Preussen att uppgå i Tyskland, som gör alliansen med Polen till oundgängligt behov, som genast medför att Italien släppes fritt, som är riktat just mot Tysklands gamla kontrarevolutionära allierade från 1792 till 1815, ett krig som bringar 'fosterlandet i fara' och räddar det, just genom att det gör Tysklands seger beroende av demokratins seger.”

Vad Neue Rheinische Zeitung i dessa satser klart och skarpt uttalade motsvarade också de revolutionära massornas instinkt; tusenden strömmade från en omkrets av femtio mil till Frankfurt beredda till ny revolutionär kamp. Men, som tidningen med rätta hade sagt, denna nya kamp skulle ha sopat bort nationalförsamlingen själv, och framför ett heroiskt självmord föredrog den ett självmord av feghet. Den 16 september godkände den vapenstilleståndet i Malmö, och även vänstern med undantag av några få medlemmar, avböjde att organisera sig

som revolutionärt konvent. Det uppstod endast en mindre barrikadstrid i Frankfurt, som den ”hedervärde” riksföreståndaren avsiktligt lät växa upp för att därpå hämta en överväldigande truppstyrka i Mainz och ställa det suveräna parlamentet under bajonetternas valde.

Samtidigt drabbades regeringen Hanseemann i Berlin av det ömkliga slut, som Neue Rheinische Zeitung förutsagt. Genom att den stärkte ”statsmakten mot anarkin” hjälptes den gammalpreussiska ämbetsmanna-, militär- och polisstaten, som hade störtat samman den 18 mars, till makten utan att den själv kunde tillgodose de nakna profitintressen som bourgeoisin velat säkerställa och för vilka den förrätt revolutionen. Framför allt bestod ännu, som en medlem av Berlin-församlingen suckade, det ”gamla militärsystemet, som man hade brutit ned under marsdagarna, i sin fullständigaste fullkomning”, och sedan junidagarna i Paris skramlades det med sabeln igen. Det var en offentlig hemlighet att vapenstilleståndet med Danmark godkänts av Preussens regering inte minst för att man ville kalla tillbaka Wrangel med gardet till Berlins omgivningar och förbereda kontrarevolutionens avgörande slag. Därför ryckte Berlin-församlingen upp sig den 7 september till ett beslut att avkräva krigsministern en förordning i vilken han skulle varna härens officerare för alla reaktionära strävanden, och göra utträde ur armétjänst till en hederssak, för sådana som av politisk övertygelse inte var enig med det konstitutionella rättstillståndet.

Med denna skrivelse var inget uträttat, särskilt som liknande skrivelser redan utan ringaste resultat utsänts till den borgerliga byråkratin, som dock mycket mer än militarismen lät kommendera sig av en borgerlig regering. Regeringen Hanseemann föll, och general Pfuell bildade en ny, rent byråkratisk regering, som i all gemytlighet utsände den skrivelse till officerskåren som församlingen krävt, därmed vittnande inför hela världen att militarismen inte längre fruktade den borgerliga glansen utan i stället hånade den.

Så uppfylldes Neue Rheinische Zeitungs spådom, att vänstern i ”den grälände, snusförnuftiga, beslutsodugliga” församlingen i Berlin en vacker dag kunde finna att dess parlamentariska seger sammanföll med dess verkliga nederlag. När den konservativa pressen larmade över att vänsterns seger uppnåddes endast genom det tryck som Berlins folkmassor utövade på församlingen avvisade tidningen de liberala tidningarnas lama försök att förneka detta och förklarade öppet: ”Rätten för de demokratiska folkmassorna att med sin närvaro moraliskt påverka konstituerande församlingars hållning är en gammal revolutionär folkrätt, som alltsedan engelska och franska revolutionen ingen stormtid kunnat undvara. Historien har denna rätt att tacka för nästan alla viktiga framsteg i sådana församlingar.” En vink åt den ”parlamentariska kretinismen” som i septemberdagarna 1848 träffade både församlingen i Frankfurt och i Berlin.

5. Köln-demokratien

Septembekriserna i Berlin och Frankfurt hade en stark återverkan även i Köln.

Rhenområdena var kontrarevolutionens svåraste bekymmer. De överhopades med trupper som rekryterades ur de östliga provinserna. Ungefär en tredjedel av den preussiska hären stod i Rhenprovinsen och Westfalen. Mot dessa trupper kunde ingenting vinnas med små uppror utan en stark och hård demokratisk organisation var nödvändig för den dag, då det av den halvfärdiga kunde bli en hel revolution.

I juni samlades en kongress med representanter för 88 demokratiska organisationer i Frankfurt am Main.

Man bildade en demokratisk organisation, som dock fick en fast sammanhållning endast i

Köln men överallt annars i Tyskland blev en mycket lös formation. Köln-demokratien fördelade sig på tre stora föreningar, alla med mer än tusen medlemmar: Demokratiska sällskapet, som leddes av Marx och advokaten Schneider, Arbetarföreningen, med Moll och Schapper i spetsen, och föreningen för arbetsgivare och arbetare representerad speciellt av notarien Hermann Becker. Dessa föreningar bildade tillsammans, när Köln av Frankfurt-kongressen valts till säte för Rhen-landet och Westfalen, ett centralutskott. Detta centralutskott inkallade i augusti till Köln en kongress av föreningar med demokratisk tendens i Rhenlandet och Westfalen. Det kom 40 ombud, som representerade 17 föreningar och konstituerade de tre Köln-föreningarnas centralutskott såsom kretsutskott för hela Rhen-landet och Westfalen.

Själen i denna organisation var Marx, liksom han var själen i Neue Rheinische Zeitung. Han hade gåvan att behärska människorna, vilket visserligen den gängse demokratien hade svårt att förlåta honom. På kongressen i Köln såg honom för första gången Karl Schurz, vid detta tillfälle en nittonårig student, och han skildrade honom i senare år ur minnet: ”Marx var då 30 år gammal och redan den erkände ledaren för en socialistisk riktning. Den undersätsige, kraftige mannen med den breda pannan, det becksvarta håret och helskägget och de mörka blixtrande ögonen, drog genast den allmänna uppmärksamheten till sig. Han ägde rykte som en i sitt fack mycket betydande lärde, och vad han sade var verkligen lödigt, logiskt och klart. Men aldrig har jag lärt känna en människa med så sårande, outhärdlig arrogans i sitt uppträdande.” Och fortfarande erinrade sig denne bourgeoisins hjälte hur bitande hånfullt, med en ton av vämjelse, Marx uttalade ordet ”bourgeois”.

Det var samma tonfall som löjtnant Techow anslog två år senare, när han efter ett sammanträffande med Marx skrev: ”Marx har på mig gjort intrycket inte bara av en sällsynt överlägsenhet utan också av en betydande personlighet. Hade han lika mycket hjärta som förstånd, lika mycket kärlek som hat, så skulle jag gå genom eld och vatten för honom, ehuru han inte blott på olika sätt antydde sin fullständigaste ringaktning för mig utan till sist helt oförblommerat uttalade den. Han är den förste och ende av oss alla, som jag tror har förmågan att härska, förmågan att även i stora förhållanden inte förlora sig i det lilla.” Och så följer litanian, att den förfärligaste personliga ärelystnad hade förtärt allt annat hos Marx.

Annorlunda dömde Albert Brisbane, som spred Fouriers lära i Amerika. Han befann sig sommaren 1848 i Köln i egenskap av tidningen New York Tribunes korrespondent tillsammans med dess utgivare Charles Dana. Han skriver. ”Jag såg där Karl Marx, den folkliga rörelsens ledare. Då var han just på väg uppåt, en man på trettio, av undersätsig, kraftig kroppsbyggnad med ett fint ansikte och tjockt svart hår. Hans drag uttryckte stor energi och bakom hans måttfulla återhållsamhet kunde man upptäcka en djärv själs lidelsefulla eld.” Och Marx ledde verkligen Kölns demokratiska rörelse med klok djärvhets under denna tid.

I Frankfurtsförsamlingen hade septemberkrisen framkallat stor upprördhet, men någon revolution vågade man inte, samtidigt som regeringen Pfuel inte vågade någon kontraprevolution. Därmed var varje lokalt uppror utsiktslöst, medan myndigheterna i Köln hade intresse av att provocera en kupp, som med ringa möda skulle kunna slås ned i blod. På uppdiiktade och snart av dem själva övergivna förevändningar började de med juridiska åtgärder och polisingripanden mot medlemmar av Demokratiska kretsutskottet och redaktörerna för Neue Rheinische Zeitung. Marx varnade för motståndarnas lurande bakslughet. I detta ögonblick, då ingen stor fråga drev hela befolkningen ut till kamp och varje kupp därför måste misslyckas, vore ett upprorsförsök meningslöst, så mycket mer som

inom en nära framtid väldiga händelser kunde inträffa och man inte fick göra sig kampoduglig före den avgörande dagen. Om kronan vågade en kontrarevolution, så var för folket tiden mogen för en ny revolution.

Dock kom det till ett litet tumult då Becker, Moll, Schapper och Wilhelm Wolff skulle häktas den 25 september. Vid meddelandet om att militärer ryckte fram för att spränga ett folkmöte som hölls på Gamla torget byggdes några barrikader, men militären kom inte och först sedan lugnet var fullt återställt hade kommandanten modet att förklara Köln i belägringstillstånd. Därigenom undertrycktes Neue Rheinische Zeitung. Den 27 september upphörde den att utkomma. Den egentliga avsikten med det meningslösa maktingripande var väl att träffa tidningen med ett dödande slag. Redan efter ett par dagar upphävde regeringen Pfuel belägringstillståndet. Tidningen träffades också verkligen svårt nog. Först den 12 oktober kunde den på nytt visa sig på valplatsen.

Redaktionen sprängdes, då de flesta av medarbetarna för att undgå häktningsorder begav sig över gränsen. Dronke och Engels till Belgien, Wilhelm Wolff till Pfalz. Först så småningom kunde de återvända, Engels var ännu i början av januari 1849 i Bern, dit han för det mesta till fots tagit sig fram genom Frankrike. Men framför allt var tidningens finanser fullständigt rubbade. Dess aktieägare hade avfallit, men tack vare tidningens ökade spridning hade den med möda hållit sig uppe. Efter detta nya slag kunde den fortsätta endast genom att Marx övertog den som "personlig egendom", d.v.s. han offrade den lilla förmögenhet han ärvt efter sin far eller kunde få ut av sitt kommande arv. Själv har han aldrig låtit undfalla sig ett ord om detta, men genom yttranden i brev av hans hustru har detta förhållande kunnat konstateras och även genom offentliga förklaringar av hans vänner. Man uppger att Marx under revolutionsåret offrade cirka 7 000 taler på agitationen och tidningen. Dock kommer det naturligtvis inte an på summans storlek utan på huruvida han försökte hålla fästningen till sista ammunitionsresten.

Även eljest levde han ur hand i mun. Förbundsrådet hade efter revolutionsutbrottet den 30 mars beslutat att de tyska politiska flyktingarna som återvände till Tyskland och förklarade sig åter vilja komma i åtnjutande av sitt medborgarskap skulle vara valberättigade och valbara till den tyska nationalförsamlingen. Detta beslut hade uttryckligen erkänts av den preussiska regeringen. Marx hade uppfyllt de villkor, som garanterade honom riksmedborgarskapet, och hade anspråk på att preussisk hemortsrätt inte skulle vägras honom. Kölns stadsstyrelse medgav honom denna rätt när han i april 1848 anhöll om den, och polisinspektör Müller i Köln, för vilken Marx framhöll att han inte kunde låta sin familj flytta från Trier till Köln under så ovissa förhållanden, försäkrade att hans renaturalisering också skulle komma att godkännas av kretsregeringen, som enligt en gammal preussisk lag skulle stadfästa stadsstyrelsens beslut. Under tiden började Neue Rheinische Zeitung att utkomma och den 3 augusti erhöll Marx en ämbetsskrivelse från poliskommissarie Greiger, som underrättade honom om att Kungliga regeringen med hänsyn till hans förhållanden "för närvarande" ej gjorde bruk av sin befogenhet att förläna en utlänning preussisk medborgarrätt och att han därför fortfarande vore att betrakta som utlänning. En pepprad besvärsskrivelse, vilken Marx som svar på detta inlämnade till inrikesministeriet, avvisades.

Sin familj hade han, denne den ömmaste make och fader, trots ovissheten låtit komma till Köln. Den hade under tiden vuxit. Efter den första dottern, som liksom modern hette Jenny och föddes i maj 1844, hade i september 1845 följt en dotter nummer två, Laura, samt efter ungefär samma mellantid en son Edgar, den enda av dessa och senare barn vars födelseår och födelsemånad ej mer kan noggrant fastställas. Som trogen tjänsteande följde Helene Demuth

familjen alltsedan tiden i Paris.

Marx tillhörde inte de människor som oavbrutet får nya bröder och vänner, men väl till dem som kan visa trohet och behålla vänskap. På samma kongress, där han uppges genom sin outhärdliga oförsämdhet ha stött tillbaka även dem, som villigt kom honom till mötes, vann han, i advokat Schily från Trier och läraren Imandt från Krefeld, vänner för livet, och om hans väsens stränga slutenhet syntes halvrevolutionärer som Schurz och Trechow obekväma, så tvingade det oemotståndligt just under denna tid i Köln äkta revolutionärer som Freiligrath och Lassalle in i kretsen av hans själs och sinnelags trollkraft.

6. Freiligrath och Lassalle

Ferdinand Freiligrath var åtta år äldre än Marx. Han hade i unga år insupit fromma tänkesätt och fått en ordentlig avbasning av gamla Rheinische Zeitung, då han efter Herweghs utvisning ur Preussen skrivit en nidsvisa om denne diktares misslyckade triumffärd. Men snart hade reaktionens framfart före mars-revolutionen förvandlat denne Saulus till en Paulus. Under sin landsflykt i Brüssel hade han flyktigt men vänskapligt sammanträffat med Marx, en ”intressant, trevlig, anspråkslöst uppträdande man” enligt hans uppfattning, och om sådant hade Freiligrath ett gott omdöme. Ty han var fri från all fåfänga och hade just därför en fin känsla för allt som smakade aldrig så litet av anspråksfullhet.

En verklig vänskap uppstod mellan dem först sommaren och hösten 1848. Den djärva och starka karaktär med vilken båda företrädde den gemensamma revolutionära principen i den rhenska rörelsen band dem samman i ömsesidig högaktning. ”Han är en verklig revolutionär och en alltigenom hederlig man, ett beröm som jag skulle vilja ge mycket få”, skrev Marx med uppriktig respekt till Weydemeyer, som han likväl uppmuntrade att smickra dikteren en smula, ty poeternas släkte vill nu en gång bli smekt om det skall sjunga. Marx, som inte brukade bära sitt hjärta på tungan skrev också i en spänd situation till Freiligrath själv: ”Jag säger dig utan omsvep, att jag inte kan besluta mig för att släppa en av de få män, som jag i ordets verkliga mening älskat som vän, på grund av irrelevanta missförstånd.” Utom Engels har inte Marx haft någon trognare vän under den svåraste nödens tid än Freiligrath.

Emedan denna vänskap var så äkta och rättfram, var den hela tiden en förargelse och dårskap för källborgarna. An hette det att diktares överhettade inbillning hade spelat honom ett spratt och lockat honom in i ett sällskap tvetydiga figurer, än att en djävulsk demagog hade förgiftat en oskuldsfull sångare och bragt honom till tystnad. Det vore inte värt att kosta några ord på detta, om man inte som motgift mot dessa vansinniga påståenden använt det falska botemedlet att göra Freiligrath till en modern socialdemokrat, vilket också sätter honom i ett falskt ljus. Han var revolutionär i sin inställning som diktare, inte av vetenskaplig insikt. I Marx såg han en revolutionens förkämpe och i Kommunisternas förbund en revolutionär förtrupp utan någon motsvarighet i tiden, men Kommunistiska manifestets historiska tankegångar förblev honom mer eller mindre främmande, och med agitationens ofta torftiga och nyktra småkram nådde man inte hans glödande fantasi.

Av ett helt annat slag var Ferdinand Lassalle, som samtidigt nära anslöt sig till Marx. Han var sju år yngre än denne och hade hittills endast gjort sig bekant genom en ivrig kamp för den av sin make misshandlade och av sin kast förrådade grevinnan Hatzfeldt. I februari 1848 hade han häktats och anklagats för att ha förlämnat stöld av ett skrin, men efter ett glänsande försvar hade han frikänts av en jury i Köln den 11 augusti och kunde nu först delta i de revolutionära striderna. Som dess ledare imponerade Marx oerhört på honom, eftersom han hyste en ”oändlig sympati för varje stor kraft”.

Lassalle hade genomgått Hegels skola och behärskade fullständigt mästarens metod utan att ännu tvivla på dess ofelbarhet men också utan att ha stannat i växten som epigon. Under ett besök i Paris hade han lärt känna den franska socialismen och av Heines siarblick vigts till en stor framtid. Men de stora förväntningarna som denne yngling väckte, dämpades av det splittrade i hans väsen. Han hade ännu inte kämpat sig igenom sitt förnedrande arv från ett undertryckt folk. I hans föräldrahem hade ännu helt den polska judendomens fadda dunst härskat. Och även friare andar kunde inte alltid inse, att hans kamp för grevinnan Hatzfeldt, som han själv påstod och som han från sin synpunkt väl hade rätt att påstå i det fallet, var en kamp mot en snart förgången tids sociala elände. Även Freiligrath, som överhuvudtaget inte var så förtjust i honom, talade fördömande om den ”familjeträck”, som Lassalle tycktes anse att hela världshistorien rörde sig omkring.

Sju år senare yttrade sig Marx på samma sätt: Lassalle ansåg sig ha betvingat världen därför att han hade varit hänsynslös i en familjeintrig, som om en verkligt betydande människa kunde offra tio år av sitt liv på en sådan bagatell. Ännu några årtionden senare ansåg Engels att Marx från början haft en stark antipati mot Lassalle; Neue Rheinische Zeitung hade avsiktligt tagit så litet notis som möjligt om hans Hatzfeldt-processer, därför att man inte ville ge sig sken av att ha något gemensamt med Lassalle i dessa saker. Här har emellertid Engels minne svikit. Neue Rheinische Zeitung refererade mycket utförligt processen om stölden av skrinet till dess tidningen förbjöds den 27 september, och av dess referat kan man se att processen verkligen hade sina mindre vackra sidor. Marx hade själv, som han meddelar i ett brev till Freiligrath, ur sin blygsamma kassa, hjälpt grevinnan Hatzfeldt i hennes dåvarande trångmål. När han strax efter sin tid i Köln själv råkade i svårt ekonomiskt trångmål, valde han i en stad där han hade så många vänner, just Lassalle till sin förtrogne.

Säkerligen hade Engels rätt i att Marx liksom även Engels och Freiligrath enligt gängse talesätt verkligen hade en viss antipati mot Lassalle, en sådan antipati som står över eller utanför alla förnuftsskäl. Men det finns tillräckliga bevis för att Marx inte a priori låtit sig behärskas så av sin antipati att han misskände den trots allt djupare innebörden av den Hatzfeldtska processen, för att inte tala om Lassalles glödande hänförelse för revolutionens sak, hans betydande gåvor till proletariats klasskamp och slutligen också den hängivna vänskap, som den yngre vapenbrodern gav honom.

Det är inte för Lassalles skull, som man omsorgsfullt måste avväga hur umgänget mellan de båda männen från början gestaltade sig. Hans historiska rätt är för länge sedan säkerställd. Men det gäller att skydda Marx från att med orätt få skenet emot sig, ty hans förhållande till Lassalle är det svåraste psykologiska problem som hans liv erbjuder.

7. Oktober- och novemberdagar

Den 12 oktober kunde Rheinische Zeitung åter börja utkomma och meddelade då att Freiligrath hade inträtt i dess redaktion. Tidningen hade lyckan att kunna hälsa en ny revolution. Den 6 oktober hade Wiens proletariat med kraftig hand gripit in i den habsburgska kontrarevolutionens skändliga plan att efter Radetzky's segrar i Italien med hjälp av den slaviska befolkningen först slå ned de rebelliska ungrarna och sedan de rebelliska tyskarna.

Från den 28 augusti till den 7 september hade Marx uppehållit sig i Wien för att upplysa massorna där. Enligt de mycket sparsamma tidningsnotiser, som föreligger om detta, hade det inte givit mycket resultat, förklarligt nog eftersom Wien-arbetarna ännu befann sig på en klassmässigt relativt låg medvetandenivå. Desto högre måste man uppskatta den äkta revolutionära instinkt, med vilken de motsatte sig avmarschen för de regementen, som

kommenderats ut för att bekämpa Ungern. Därmed riktade de kontrarevolutionens första stöt mot sig själva, en generös uppoffring, som den ungerska adeln inte var i stånd till. Den ville föra kampen för sitt lands frihet och samtidigt behålla sina lagfästa privilegier och den ungerska hären vågade blott en halvhjärtad och dröjande framstöt, som inte underlättade utan försvårade döds kampen för upproret i Wien.

Inte bättre skötte sig de tyska demokraterna. De insåg väl hur mycket de själva var beroende av framgång för upproret i Wien. Segrade kontrarevolutionen i den österrikiska huvudstaden, så skulle den också utdela ett avgörande slag i Berlin, där den länge lurat. Men den tyska demokratin berusade sig med sentimental klagan, ofruktbara sympatier, rop på hjälp till den hjälplöse riksföreståndaren. Den demokratiska kongressen, som i slutet av oktober för andra gången samlades i Berlin, utsände ett av Ruge författat upprop till förmån för det belägrade Wien, om vilket Neue Rheinische Zeitung träffande sade, att det ersatte bristen på revolutionär energi med ett ylande patos, tomt på tankar och lidelser. Tidningens egna lidelsefulla uppmaningar, författade av Marx på mäktig prosa, av Freiligrath i praktfull vers, att ge wienarna den enda hjälp som kunde rädda dem, genom att man besegrade kontrarevolutionen i sitt eget hemland, förklingade i tomma luften.

Därmed var Wien-revolutionens öde beseglat. Förrådda även av bourgeoisin och bönderna i sitt eget land, med understöd endast av studenterna och en del av småborgardömet, gjorde Wiens arbetare ett hjältemodigt motstånd. Men aftonen den 31 oktober lyckades de belägrande truppernas stormning; den 1 november vajade en väldig svartgul fana från Stephans-tornet.

Den skakande tragedin i Wien följdes snart av den groteska tragikomedin i Berlin. Regeringen Pfuel avlöstes av regeringen Brandenburg, som befallde församlingen att dra sig tillbaka till landsortsstaden Brandenburg, och Wrangel ryckte in i Berlin med gardesregementena för att med vapenmakt genomdriva denna befallning. Brandenburg, hohenzollrare av illegitim börd, liknade sig själv alltför smickrande vid en elefant, som skulle trampa sönder revolutionen. Neue Rheinische Zeitung ansåg träffande att Brandenburg och hans medskyldige Wrangel var ”två människor utan huvud, utan hjärta, utan tendens, enbart mustascher”, men som sådana den rätta kontrasten till församlingen, som gjort överenskommelsen med kungamakten.

Dessa ”enbart mustascher” var nog för att skrämma församlingen. Den vägrade visserligen att lämna sitt författningsenliga säte, Berlin, och när nu det ena våldsdådet följde tätt efter det andra, borgargardets upplösning, utfärdande av belägringstillstånd, så förklarade den att ministrarna gjorts sig skyldiga till högförräderi, och — krävde att riksåklagaren skulle åtala dem! Men den avböjde Berlin-proletariatets fordran att med vapenmakt få återställa landets förtrampade lag och rätt och förkunnade ”passivt motstånd”, som betydde ett ädelt beslut att uppfånga motståndarens slag med ryggen. Så lät den sig jagas av Wrangels trupper från sal till sal tills den slutligen, i ett tillfälligt temperamentsutbrott inför de redan i dess sammanträdeslokal inträngande bajonetterna, beslutade att regeringen Brandenburg icke skulle ha rätt att förfoga över statens medel och utkräva skatt, så länge församlingen inte fritt kunde hålla sina sammanträden i Berlin. Men den sprängdes och genast lät dess ordförande v. Unruh bävande av oro för sin dyra lekamen sammankalla presidiet för att ta till protokollet, att det beslut om skattevägran, som han utan invändning klubbfast, på grund av ett formfel inte ägde laga kraft.

Endast Neue Rheinische Zeitung mötte regeringens våldskupp på ett historiskt värdigt sätt. För den var nu det avgörande ögonblick kommet, då kontrarevolutionen måste bekämpas med en andra revolution, och för var dag som gick uppmanade den massorna att möta varje slag av våld med våld. Det passiva motståndet måste ha det aktiva motståndet som sin grundval,

annars blev det bara liktydigt med en kalvs stretande mot slaktaren. Hänsynslöst sopade man bort alla spetsfundiga juridiska teorier om överenskommelsen med kronan bakom vilka bourgeoisin ville dölja sin feghet. ”Preussiska kronan utövar sin rätt, när den träder emot församlingen som enväldig krona. Men församlingen avstår från sin rätt, när den inte går emot kronan som enväldig församling. Den gamla byråkratin vill inte sjunka ned till tjänare åt bourgeoisien vars despotiska lärare den tidigare var. Det feodala partiet vill inte offra sina privilegier och intressen på borgardömet altare. Och kronan, som är det gamla feodala samhällets högsta utväxt, ser detta samhälle som sin inhemska grundval, medan bourgeoisin för den erbjuder en främmande konstlad jordmån där den bara kan förkrympa. Bourgeoisin förvandlar det berusande 'Guds nåde' till en nykter rättstitel, blodets herravälde till papperets och den kungliga nådessolen till en borgerlig astrallampa. Kungadömet lät därför inte övertala sig av bourgeoisin. Det besvarade dess halva revolution med en hel kontrarevolution. Det störtade bourgeoisin tillbaka i revolutionens, i folket armar, genom att ropa till den: ”Brandenburg i församlingen och församlingen i Brandenburg!” Neue Rheinische Zeitung översatte denna kontrarevolutionens paroll träffande till: bevakning i församlingen och församlingen bevakad. Den hoppades att med denna paroll skulle folket segra, den läste i den huset Brandenburgs gravskrift.

När församlingen i Berlin hade beslutat att skattevägra, uppfordrade Demokratiska kretsutskottet i ett av Marx, Schapper och Schneider undertecknat upprop av den 18 november Rhen-provinsens demokratiska föreningar att genomföra följande åtgärder: indrivningen av skatterna med militärmakt tillbakavisas överallt med alla slag av motstånd; landstormen organiseras överallt till värn mot fienden; åt de obemedlade skaffas vapen och ammunition på det allmännas bekostnad eller genom frivilliga bidrag; om myndigheterna vägrar erkänna och genomföra församlingens beslut, tillsättes säkerhetsutskott om möjligt i samförstånd med kommunalfullmäktige: fullmäktige som sätter sig emot lagstiftande församlingens beslut förnyas genom folkval. Demokratiska föreningens utskott gjorde härmed det som Berlin-församlingen hade varit tvungen att göra, om den menat allvar med sitt beslut om skattevägran. Men Berlin-församlingens hjältar darrade för sitt eget hjältemod. De skyndade till sina valkretsar för att omöjliggöra utförandet av sitt beslut och drog sedan iväg till Brandenburg för att fortsätta sina sammanträden. Därmed hade församlingen så förnedrat sig, att regeringen den 5 december kunde ge den en avskedsspark, genom att fastställa en ny författning och en ny vallag.

Härigenom var också kretsutskottet i Rhen-provinsen lamslaget i sin av vapen uppfyllda provins. Den 22 november blev Lassalle, som hänförd hade följt uppropets maning att göra krigstjänst, häktad i Düsseldorf, och i Köln inskred statsprokuratorn mot uppropets undertecknare, även om han inte vågade häkta dem. Den 8 februari stod de inför juryn i Köln anklagade för uppmaning till väpnat motstånd mot militär och ämbetsmän.

I ett kraftfullt tal tillbakavisade Marx statsåklagarens försök att med stöd av lagarna från 6 och 8 april, samma lagar som regeringen rivit upp genom sin statskupp, bevisa att församlingen och i ännu högre grad de anklagade handlat olagligt. Den som framgångsrikt genomför en revolution, kan avsätta sina motståndare men inte fälla dem juridiskt, kan röja dem ur vägen som besegrade fiender, men inte döma dem som förbrytare. Det är ett fegt hyckleri med lagligheten att efter en fullbordad revolution använda de lagar man kullkastat mot samma lagars försvarare. Frågan om vem som haft rätt, kronan eller församlingen, var en historisk fråga, som endast historien och ingen jury kunde avgöra.

Men Marx gick vidare och vägrade att alls erkänna lagarna av den 6 och 8 april. De var egen-

mäktiga fuskverk av den förenade lantdagen, som borde ha besparat kronan erkännandet av dess nederlag i mars-striderna. Efter en feodal korporations lagar kunde inte en församling dömas som representerade det moderna borgerliga samhället. Det var en juristinbillning att samhället vilade på lagen. Tvärtom var lagen beroende av samhället. ”Code Napoleon här, som jag håller i handen, har inte skapat det moderna borgerliga samhället. Det borgerliga samhället som uppkom på 1700- och vidareutvecklades på 1800-talet finner i denna lag endast sitt juridiska erkännande. Så snart den inte mer motsvarar rådande samhällsförhållanden är den bara en papperslunta. Ni kan inte göra de gamla lagarna till grundval för det nya samhället, lika litet som dessa gamla lagar har skapat det gamla tillståndet.” Berlinförsamlingen hade inte förstått sin egen historiska ställning som den framgått ur marsrevolutionen. Statsåklagarens förebråelse att den inte velat ha någon medling träffade den inte, tvärtom var dess fel just att den förnedrat sig från ett revolutionärt konvent till en samling medlare genom sin överenskommelse med kronan. ”Vad som här förelåg var inte en konflikt mellan två fraktioner på ett och samma samhälles mark, det var en konflikt mellan två samhällen, en social konflikt som tagit politisk form, det var det gamla feodal-byråkratiska samhällets kamp mot det moderna borgerliga samhället, kampen mellan den fria konkurrensens samhälle och skråväsendets samhälle, mellan jordegendomens samhälle och industrins, mellan trons samhälle och vetandets.” Mellan dessa samhällsformer fanns det ingen fred utan bara kamp på liv och död. Skattevägran rubbar inte samhällets grundvalar som statsåklagaren så lättsinnigt hade påstått, utan den var samhällets nödvärn mot en regering som hotade den i dess grundvalar.

Församlingen hade inte handlat olagligt, när den beslutade om skattevägran, men däremot när den proklamerade passivt motstånd. ”Om indrivningen av skatterna har förklarats olaglig, måste jag då inte med våld motsätta mig att olagligheten utövas med våld?” Om herrarna som skattevägrar försmådde den revolutionära vägen för att inte riskera sina huvuden, så måste folket, när det skattevägrar, beträda revolutionär mark. Församlingens uppträdande bestämde inte folkets. ”Församlingen har ingen rätt för sig, folket har bara överlämnat åt den att tillvarata dess rättigheter. Utför den inte sitt mandat så förlorar den det. Folket självt träder då in på scenen och handlar av egen maktfullkomlighet. Om kronan gör en kontrarevolution, så svarar folket med rätta med en revolution.” Marx slutade med att säga att endast dramats första akt var avslutad. Resultatet kunde bli fullständig seger för kontrarevolutionen eller en ny segerrik revolution, kanske vore revolutionens seger möjlig först efter fullbordad kontrarevolution.

Efter detta stolt revolutionära tal frikände juryn de anklagade, och dess ordförande tackade dessutom talaren för den lärorika utredningen.

8. Ett hugg i ryggen

Kontrarevolutionens seger i Wien och Berlin var avgörande för Tyskland. Det enda som fanns kvar av de revolutionära erövringarna var nu Frankfurtförsamlingen, som för länge sedan förlorat allt politiskt förtroende och med ändlöst prat utarbetade en författning, vars öde endast i ett avseende ännu inte var avgjort, nämligen huruvida den skulle spetsas på österrikiska eller preussiska värjor.

Neue Rheinische Zeitung hade i december ännu en gång i en rad glänsande artiklar skrivit den preussiska revolutionens och kontrarevolutionens historia. Det nya året 1849 riktade den sin förhoppningsfulla blick mot franska arbetarklassens resning, av vilken den väntade ett världskrig. ”Det land, som förvandlar hela nationer till sina proletärer, som med sina fångstarmar famnar hela världen, som med sitt guld redan en gång betalat kostnaderna för den europeiska restaurationen, i vars eget sköte klassmotsättningarna drivits till den mest utpräglade och

skändliga form — England är den klippa mot vilken revolutionsvågorna slås sönder och som svälter ut det nya samhället redan i modersskötet. England behärskar världsmarknaden. En omvälvning av de nationalekonomiska förhållandena i vilket land som helst på den europeiska kontinenten utan England blir endast en storm i ett vattenglas. Industri- och handelsförhållanden inom varje nation behärskas av relationerna till andra nationer, betingas av dess förhållande till världsmarknaden. Men England behärskar världsmarknaden och bourgeoisin behärskar England.” Så kommer varje social omvälvning i Frankrike att stranda på den engelska bourgeoisin, på Storbritanniens industriella och kommersiella världsherravälde. Varje partiell social reform i Frankrike, och på den europeiska kontinenten överhuvudtaget, kan inte vara definitiv, den förblir en from men tom förhoppning. Det gamla England störtas endast genom ett världskrig, endast ett sådant ger chartistpartiet, det organiserade engelska arbetarpartiet, förutsättningarna för en framgångsrik resning mot sina gigantiska förtryckare. Chartisterna i ledning för en engelsk revolution — först i det ögonblicket träder den sociala revolutionen ut ur utopins rike och in i verklighetens.

Förutsättningarna för dessa framtidsförhoppningar uteblev. Alltjämt blödande ur tusentals sår från junidagarna var den franska arbetarklassen ur stånd till en ny resning. Sedan den europeiska kontrarevolutionen börjat sin rundgång, från junidagarna i Paris över Frankfurt, Wien och Berlin för att tills vidare avslutas med valet den 10 december av den falske Bonaparte till franska republikens president, levde revolutionen kvar bara i Ungern. Engels, som under tiden återvänt till Köln, var dess mest värtalige och sakkunnige försvarare. Annars måste Neue Rheinische Zeitung inskränka sig till ett guerillakrig mot den inbrytande kontrarevolutionen och där kämpade den lika djärvt och trotsigt som i föregående års stora drabbningar. En serie pressprocesser, som riksregeringen kungjorde mot den som ”den dåliga pressens allra sämsta tidning”, hälsade den med den hånfulla anmärkningen, att riksmakten var den mest komiska av alla komiska makter. Det skrytsamma stoltserandet med det preussiska som de öst-elbiska junkrarna förföll till efter statskuppen i Berlin, mötte de med välförtjänt hån: ”Vi rhenländare är lyckliga nog att vid det stora människoschackrandet i Wien ha fått en storhertig av Nedre-Rhen, som inte uppfyllt de villkor som ställdes, då han blev storthertig. En kung av Preussen existerar för oss först genom Berlin-församlingen, och då för vår storhertig av Neder-Rhen ingen Berlin-församling existerar, så existerar för oss ingen kung av Preussen. Genom folkschackrandet har vi tillfallit 'storthertigen av Nedre-Rhen'. Så snart vi kommit långt nog för att inte erkänna själaschackrandet, ska vi fråga storthertigen om hans 'egendomstitel' ”. Detta skrevs mitt under kontrarevolutionens vildaste orgier.

Man saknar visserligen ett ämne i Rheinische Zeitungs spalter, som man först av allt väntat finna där: en utförlig rapport över den samtida arbetarrörelsen i Tyskland. Denna var ända ut till de östelbiska utkanterna visst inte så obetydlig. Den hade sina kongresser, sina organisationer, sina tidningar, och dess dugligaste ledare Stephan Bom, var sedan tiden i Brüssel och Paris god vän med Engels och Marx. Han arbetade också nu från Berlin och Leipzig för Neue Rheinische Zeitung. Bom förstod mycket väl det Kommunistiska manifestet, trots att han endast delvis kunde anpassa det till det ännu alldeles outvecklade proletära klassmedvetandet i den överväldigande största delen av Tyskland. Först senare utdömde Engels orättvist skarpt Borns dåvarande verksamhet. Born berättar i sina memoarer fullt trovärdigt, att Marx och Engels under revolutionsåren aldrig yttrat ett ord av missbelåtenhet med hans dåvarande verksamhet. Detta behöver dock inte utesluta att de i detalj kunnat vara missbelåtna med åtskilligt. I varje fall närmade de sig själva under våren 1849 den arbetarrörelse som uppstått oberoende av deras inflytande.

Att Neue Rheinische Zeitung till att börja med uppmärksammade denna rörelse så litet, förklaras dels av att under Molls och Schappers ledning utkom två gånger i veckan ett särskilt organ för Kölns arbetarförening, dels och framför allt av att den ville vara ett ”organ för demokratin”, d.v.s. säkerställa bourgeoisins och proletariatets gemensamma intressen gentemot absolutism och feodalism. Detta var verkligen också det nödvändigaste, därigenom skapades det samhälle där proletariatet kunde börja sin kamp mot bourgeoisin. Men den borgerliga delen av denna demokrati blev i längden alltmer murken, vid första mindre allvarliga prov brast den. I det centralutskott på fem personer, som hade valts på den första demokratiska kongressen i juni 1848, fanns folk som Meyen och den från Amerika återvändande Kriege. Under sådan ledning råkade organisationen i fråga i ett hastigt förfall, vilket visade sig på ett bedrövligt sätt när den samlades för andra gången i Berlin strax före den preussiska statskuppen. När nu ett nytt centralutskott valdes, där man också satte in d'Ester som stod i personligt och politiskt vänskapsförhållande till Marx, så hade man därmed bara dragit en växel på framtiden. Den parlamentariska vänstern i Berlin-församlingen hade svikit i november-krisen, och Frankfurtvänstern sjönk allt djupare i träsket av ömkliga kompromisser.

Då nu förutsättningarna var sådana meddelade Marx, Wilhelm Schapper och Hermann Becker den 15 april sitt utträde ur demokratiska kretsutskottet. De motiverade sitt beslut med orden: ”Vi anser, att de demokratiska föreningarnas nuvarande organisation omfattar alltför många heterogena element, för att en ändamålsenlig verksamhet ska vara möjlig. Vi är fast mer av den åsikten, att en intimare förbindelse av arbetarföreningarna är att föredra, då dessa består av lika element.” Samtidigt utträdde Kölns arbetarföreningar ur Rhenska demokratföreningarnas förbund och inkallade strax därpå samtliga arbetarföreningar och andra föreningar som var anhängare av den sociala demokratins grundsatser, till en provinskongress den 6 maj. Denna kongress skulle besluta om en organisation för de Rhen-Westfaliska föreningarna och om alla tyska arbetarföreningar skulle sända ombud till den kongress i Leipzig i juni som den av Bom ledda organisationen, Arbetarförbrödringen i Leipzig, inkallat.

Redan den 20 mars innan man slog in på denna nya kurs hade Neue Rheinische Zeitung börjat med de flammande artiklarna av Wilhelm Wolff om den schlesiska miljarden, som verkade uppeggande på lantproletariatet, och Marx själv bidrog med att trycka av de föredrag han hållit i arbetarföreningen i Brüssel över lönearbete och kapital. Sedan tidningen med de väldiga masstriderna under 1848 som exempel påvisat att varje revolutionär rörelse, om dess mål än tycktes ligga aldrig så fjärran från klasskampen, måste misslyckas tills den revolutionära arbetarklassen segrar, ville den nu närmare behandla de ekonomiska förhållanden på vilka bourgeoisins existens liksom arbetarnas slaveri grundar sig.

Denna löftesrika utveckling bröts dock genom striderna om den riksförfattning som Frankfurt-församlingen äntligen fått färdig på papperet. I och för sig var den inte värd att man gjöt ens en droppe blod för den och den ärftliga kungakrona som den ville sätta på den preussiske kungens huvud liknade en narmössa. Kungen antog den inte, men han avböjde den inte heller. Han ville förhandla med de tyska furstarna om riksförfattningen, med den hemliga förhoppningen att de skulle medge Preussens ledande ställning, om han med Preussens svärd slog ner allt som ännu fanns av revolutionär kraft i de medelstora och små tyska staterna.

Detta var en plundring av den döende revolutionen, som ännu en gång tände den revolutionära lågan. Det framkallade en rad uppror, åt vilka riksförfattningen gav namnet om också inte innehållet. Den förkroppsligade trots allt nationens suveränitet, som man genom den ville lönnmörda för att på nytt upprätta furstarnas suveränitet. I kungariket Sachsen, i storhertigdömet Baden och i bayerska Pfalz kämpades med vapen om riksförfattningen, och överallt

spelade den preussiske kungen bödel för att visserligen sedan av de potentater han räddat bli lurad på sin lön för bödelstjänsten. Också i Rhen-provinsen kom det till enstaka uppror, men de kvävdes i sin linda av de övermäktiga härmassor som regeringen hade översvämmat den fruktade provinsen med.

Nu fick man också mod till ett förintande slag mot Neue Rheinische Zeitung. Ju mer tecknen på en ny revolutionär resning ökades, desto klarare flammade den revolutionära lidelsens lågor upp i dess spalter. Dess extrablad i april och maj var vart och ett upprop till folket att hålla sig berett att slå till.

Det var då som tidningen av Kreuzzeitung fick det hedrande betyget att den visade en himmelsskriande fräckhet, mot vilken Le Moniteur av 1793 föreföll matt. Regeringen hade länge velat avliva tidningen, men modet, modet! Med två processer mot Marx hade man, sådan som stämningen var hos de rhenska jurymännen, endast berett honom nya triumfer. En påstötning från Berlin att ännu en gång utfärda belägringstillstånd i Köln drog sig den ängsliga fästningskommendanten undan, i stället vände han sig till polisdirektionen med kravet att den skulle utvisa Marx som samhällsfarlig.

Denna myndighet åter vände sig i sin nöd till kretsregeringen för Köln, som i sin tur klagade sin nöd hos Manteuffel, som i egenskap av inrikesminister var dess förman. Den rapporterade den 10 mars, att Marx uppehöll sig i Köln utan tillåtelse att vistas där och att den av honom redigerade tidningen fortsatte med sina destruktiva tendenser att upphetsa till omstörtning av de bestående författningarna och upprättande av den sociala republiken under förhånande av allt som människan eljest aktade för högt och heligt. Den blev så mycket skadligare eftersom fräckheten och det humör med vilken den redigerades alltmer ökade dess läsekreter. Men polisdirektionen hade betänkligheter, en utvisning ”utan särskild yttre anledning” ”helt enkelt för tidningens tendens och farlighet” kunde möjligen framkalla en demonstration av det demokratiska partiet.

Sedan Manteuffel mottagit denna rapport vände han sig till Eichmann, Rhen-provinsens överpresident, för att också inhämta dennes mening. Eichmann svarade den 29 mars, att utvisningen visserligen var berättigad men att det var tveksamt om den kunde vidtagas innan Marx hade låtit mera komma sig till last. Därpå utlät sig Manteuffel den 7 april, att han inte hade något att invända mot utvisningen, men att tidpunkten måste överlämnas till regeringen. önskvärt vore i varje fall att den skedde i samband med någon förseelse. Den 11 maj utvisades Marx, men inte för någon särskild förseelse utan på grund av de farliga tendenserna i Neue Rheinische Zeitung. Med andra ord: regeringen kände sig den 11 maj stark nog för ett hugg i ryggen, som den varit för feg att utdela ännu den 29 mars och den 7 april.

Den preussiska professor som nyligen ur arkiven framdragit detta händelseförlopp, ville därmed tydligt hylla Freiligraths poetiska siarblick, då denne med färska intryck av utvisningen sjöng:

*Kein offner Hieb in offner Schlacht —
es fällen die Nücken und Tücken,
es fällt mich die schleichende Niedertracht
die schmutzigen Westkalmücken.*

*Ej öppet hugg i öppet krig —
där nycker och tycken agerar,
där lömskhet och bakhåll faller mig
när smutsiga mörkmän regerar.*

9. Ännu ett fegt dåd

Marx befann sig på annan plats när utvisningsordern kom.

Trots att tidningens upplaga växte och den nu hade inemot 6 000 prenumeranter, var dess finansiella svårigheter ännu inte övervunna. Med den ökade upplagan växte utgifterna, medan inkomsterna kom in i efterhand. I Hamn förhandlade Marx med Rempel, en av de båda kapitalister som år 1846 varit beredd att grundlägga ett kommunistiskt förlag, men denne lättade inte heller denna gång på plånboken utan hänvisade Marx till förre löjtnant Henze, som verkligen gav tidningen 300 taler i förskott, vars återbetalande Marx åtog sig som egen skuld. Henze, som senare visade sig vara provokatör, förföljdes denna tid av polisen och reste med Marx till Köln. Där fann nu Marx att ”regeringskvasten” hade gått fram.

Därmed var tidningens öde beseglat. Ett par andra medarbetare kunde likaledes utvisas som ”utlänningar”, de övriga stod under rättsligt åtal. Den 19 maj utkom sista röda numret med Freiligraths berömda avskedssång och en trotsig avskedsartikel där Marx lät sina ord falla som tunga rapp på regeringens rygg. ”Vartill era dumma lögner, era officiella fraser? Vi är hänsynslösa, vi fordrar ingen hänsyn av er. När det blir vår tid kommer vi inte att försköna terrorismen. Men de rojalistiska terroristerna, terroristerna av Guds och rättens nåde, i praktiken är de brutala, föraktliga, gemena, i teorin fega, dolda, tvetungade, i båda hänseenden ärelösa.” Tidningen varnade Kölns arbetare för varje kuppförsök. Sådant som det militära läget var i Köln skulle de då vara räddningslöst förlorade. Redaktionen tackade dem för god hjälp, ”dess sista ord kommer överallt och alltid att vara: den arbetande klassens frigörelse”!

Marx uppfyllde också de plikter som ålåg honom som kapten på det sjunkande skeppet. De 300 taler, som Hentze lånat honom, 1 500 taler i prenumerationsavgifter, som han fick från postverket, tryckpressen, som var hans egendom, användes alltsammans till att likvidera tidningens skulder till sättare, tryckare, pappershandlare, kontorspersonal, korrespondenter, redaktion o.s.v. För egen del behöll han endast sin hustrus matsilver, som vandrade till en pantbank i Frankfurt. De par hundra gulden man fick för detta var familjens hela kassa när den nu på nytt måste vandra ut i det ovissa.

Från Frankfurt begav sig Marx med Engels till skådeplatsen för upproret i Baden-Pfalz. De for först till Karlsruhe, sedan till Kaiserlautern, där de träffade d'Ester, som var själen i den provisoriska regeringen. Av honom fick Marx ett mandat från Demokratiska centralutskottet att i Paris representera det tyska revolutionära partiet hos Berget som i nationalförsamlingen var det av småborgerliga och proletära element sammansatta parti som just då närmast representerade socialdemokratin. Detta förberedde ett stort slag mot ordningspartierna och den falske Bonaparte. På resan från Kaiserlautern häktades Marx och Engels av hessiska trupper misstänkta för delaktighet i upproret, transporterades till Darmstadt och därifrån till Frankfurt, där de frigavs. Marx begav sig nu till Paris, medan Engels återvände till Kaiserlautern för att inträda som adjutant i den friskara som dåvarande preussiska löjtnanten Willich satt upp.

Den 7 juni skrev Marx från Paris att där härskade en rojalistisk reaktion som var värre än under Guizot, men att också ett väldigt utbrott ur revolutionens krater var nära förestående. Denna förväntan gäckades dock. Det slag Berget planerade misslyckades och det t.o.m. på ett föga upplyftande sätt. Honom själv drabbade en månad senare segrarnas hämnd; den 19 juli lät inrikesministern genom polisprefekten befalla att han skulle bosätta sig i departmentet Morbihan. Det var ett fegt dåd, ”infamiernas infami”, som Freiligrath skrev till Marx när han fick höra talas om detta. ”Daniels förklarar att Morbihan är Frankrikes osundaste distrikt,

sumpigt och feberalstrande, Bretagnes pontiska kärr.” Marx inlät sig inte heller på detta ”förklädda mordförsök”. Tills vidare lyckades det honom att uppskjuta dess utförande genom en hänvändelse till inrikesministern.

Han befann sig i det bittraste nödläge, då hans små medel var alldeles förbrukade, och vände sig till Freiligrath och Lassalle för att få bistånd. Bägge gjorde vad de kunde, men Freiligrath beklagade sig över den indiskretion med vilken Lassalle gick tillväga, då han hade fört ut saken till allmänt samtalsämne på värdshuset. Marx var pinsamt berörd av detta. Den 30 juli svarade han: ”Den största penningförlägenhet bär jag hellre än offentligt tiggeri. Jag har därför skrivit till honom. Historien irriterar mig alldeles utsägligt.” Men Lassalle förstod att skingra förstämningen genom ett brev, som överflödade av god vilja, om också försäkringarna om att han skött saken ”med yttersta delikatess” är tämligen tvivelaktig.

Den 23 augusti meddelade Marx Engels att han lämnade Frankrike, och den 5 september Freiligrath att hans hustru skulle följa efter honom den 15 september. Han visste inte hur han skulle kunna uppdra de pengar som var nödvändiga för hennes avresa och för bosättningen. I sin tredje landsflykt följdes han av den bleka nöden, och den förblev från denna tid en bara alltför trogen följeslagare.

7. Landsflykten i London

1. *Neue Rheinische Revue*

I det sista brev som Marx skickade till Engels från Paris, meddelade han att han hade möjligheter att börja ge ut en tysk tidskrift i London. En del av pengarna hade han redan garanterade. Han bad Engels, som sedan det badisk-pfalsiska upproret hade misslyckats levde som flykting i Schweiz¹, att genast komma till London. Engels följde uppmaningen och företog färden via Genua med ett segelfartyg.

Varifrån medel till det planerade företaget kom kan inte längre fastställas. Mycket kunde det inte ha varit och man räknade inte heller med någon lång livstid för tidskriften. Marx hoppades att om tre eller fyra månader det stora revolutionsutbrottet skulle komma emellan. ”Inbjudan till aktieteckning på Neue Rheinische Zeitung, Politisch-Ökonomische Revue, redigerad av Karl Marx”, är daterad London 1 januari 1850 och undertecknad av Konrad Schramm som företagets ekonomiske ledare. Det heter däri, att Neue Rheinische Zeitungs redaktörer, sedan de deltagit i den förflutna sommars revolutionära rörelser i Syd-Tyskland och Paris, nu åter sammanträffat i London och beslutat att därifrån fortsätta tidningens utgivning. Tills vidare kunde den blott komma ut som revy i månadshäften om ungefär fem ark. Så snart ekonomin medgav detta skulle den utges var fjortonde dag i samma omfång eller om möjligt som stort veckoblad i stil med de amerikanska och engelska veckobladen. Så snart förhållandena medgav ett återvändande till Tyskland skulle den genast förvandlas till daglig tidning. Till sist uppmanades till teckning av aktier å 50 francs stycket.

Många aktier torde inte ha tecknats. Tidskriften trycktes i Hamburg, där en bokhandelsfirma hade tagit den i kommission för 50 procent av boklåspriset, 25 silvergroschen per kvartal. Mycket besvär gjorde sig bokhandeln inte med tidskriften, allra helst som den preussiska garnisonen i Hamburg kom med hotelser. Men det hade knappast gått bättre, om den utvecklat större iver. Lassalle kunde i Düsseldorf inte driva upp 50 prenumeranter och Weydemeyer, som tog 50 exemplar för distribution i Frankfurt, hade efter ett halvt år bara fått ihop 51

¹ Den avdelning av revolutionsarmén som Engels tillhörde var den sista som lämnade tysk mark och gick över gränsen till Schweiz den 12 juli 1849

gulden; ”jag stöter nog på dem tillräckligt, men trots alla mina uppmaningar gör sig ingen någon brådska att betala”. Med berättigad bitterhet skrev fru Marx till honom att företaget genom försumlighet och slarv fullständigt ruinerats, och man visste inte vilket som varit till mest skada, slöheten hos bokhandlaren eller bokhållarna och vännerna i Köln eller demokraternas beteende.

Helt utan skuld var inte heller redaktionens otillräckliga förberedelse av företaget, som nästan helt lagts på Marx och Engels. Manuskriptet till januarihäftet kom först den 6 februari till Hamburg. Men eftervärlden har all anledning att vara tacksam för att planen överhuvud kom till utförande, ty om den fördröjts några månader så hade den revolutionära flodens snabba utsinande gjort den helt omöjligt. Och i revyns sex häften finns dyrbara bevis efterlämnade på hur Marx enligt sin hustrus ord genom ”hela sin energi, hela sitt väsens lugna, klara, stilla självmedvetande” kunde höja sig över livets små futtiga bekymmer, vilka dagligen och stundligen ”i upprörande form” gick honom in på livet.

Marx och i ännu högre grad Engels såg särskilt i sin ungdom de kommande tingen alldeles för nära, hoppades ofta redan kunna plocka frukter där knopparna just börjat spricka ut. Hur ofta har de inte smädats som falska profeter på grund av detta! Och att vara falsk profet är inte just en politikers finaste berömmelse. Men man måste skilja på falska profetior som härrör ur en skarpt och klart tänkande hjärnas djärva tillförsikt och sådana som kommer från en falsk självbespeglings fromma önskningar. I det senare fallet verkar desillusionen försvagande, då ett bländverk spårlöst försvinner, i förra fallet åter stärkande, då den tänkande anden efterforskar orsaken till sin villfarelse och därigenom vinner ny kunskap.

Det har kanske aldrig funnits politiker, som i denna självkritik ägde en så obönhörlig sanningsenlighet som Marx och Engels. De var fullständigt fria från det eländiga rättshaveri, som söker intala sig själv att man skulle fått rätt, om inte det eller det hade gått annorlunda än det faktiskt gick. Men lika fria var de också från billig efterklokhet och från all ofruktbar pessimism. De lärde av nederlagen för att med stärkta krafter förbereda segern.

I och med att den 13 juni i Paris slagit fel, riksförfattningskampanjen i Tyskland misslyckats och tsaren kvävt den ungerska revolutionen hade ett stort revolutionsavsnitt avslutats. Ett återupptagande var möjligt endast i Frankrike, där det avgörande tärningskastet trots allt ännu inte gjorts. Vid den förhoppningen höll Marx fast, men det hindrade honom inte utan drev honom till att underkasta den franska revolutionens hittillsvarande förlopp en hänsynslös kritik som hånade alla illusioner. Det skedde på så sätt att han belyste det orediga virrvarr av strider, som måste synas mer eller mindre olösliga för en ideologisk politiker, från deras inre utgångspunkt och de ekonomiska motsättningar som stötte samman i dem.

I denna framställning som upptog de tre första häftena av revyn lyckades det honom att på många ställen ge lösningen i de mest förvirrande dagsfrågor i ett par epigrammatiska satser. Hur mycket hade inte de upplysta inom bourgeoisin för att inte nämna de doktrinära socialisterna inom nationalförsamlingen i Paris pratat om rätten till arbete, och hur fullständigt uttömmande kom nu inte Marx sammanfattning av detta slagords historiska mening i de få satserna: ”I första konstitutionsutkastet, författat före junidagarna, fanns ännu rätten till arbete som den första hjälplösa formel i vilken proletariats revolutionära krav sammanfattades. Den förvandlades till rätten till offentligt understöd, och vilken modern stat underhåller inte i den ena eller andra formen sina fattiga? Rätten till arbete är i borgerlig mening en motsägelser, en ömklig from önskan, men bakom rätten till arbete står makten över kapitalet, bakom makten över kapitalet omhändertagandet av produktionsmedlen, deras underordnande under den associerade arbetarklassen, alltså upphävandet av lönearbetet och kapitalet och deras

växelförhållanden”.¹ Marx speciella förkärlek för den franska historien förklaras av att han där först upptäckte klasskampen som drivkraft för den historiska utvecklingen. Där har den också framträtt i särdeles klara och klassiska former alltsedan medeltiden. Denna avhandling i de tre häftena av *Neue Rheinische Revue*, liksom senare den om Bonapartes statskupp och den ännu senare om Paris-kommunen, är pärlor i raden av hans historiska småskrifter.

Som farsartad motsats, dock inte utan tragisk utgång förekom dessutom i de tre häftena bilden av en småborgerlig revolution, som Engels skisserade i den tyska riksförfattningskampanjen. Månadsöversikterna författades av båda gemensamt, de sökte där framför allt utvecklingens ekonomiska sida. Redan i februarihäftet visade de på upptäckten av de kaliforniska guldfälten som på ett faktum som var ”ännu viktigare än februarirevolutionen” och skulle komma att få ännu mer storartade resultat än Amerikas upptäckt. ”En kust av trettio breddgraders längd, en av världens vackraste och fruktbaraste, hittills så gott som obebodd, förvandlas inför våra ögon till ett rikt civiliserat land, tätt befolkat med människor av alla raser, från yankees till kineser, från negrer till indianer och malajer, från kreoler och mestizer till européer. Det kaliforniska guldet strömmar över Amerika och Stilla havets asiatiska kust och tvingar in även de motsträvigaste barbarfolk i världshandeln, i civilisationen. För andra gången får världshandeln en ny riktning. Tack vare det kaliforniska guldet och yankees' outtröttliga energi kommer Stilla havets båda kuster att snart vara lika befolkade, lika öppna för handeln, lika industrialiserade som kusten från Boston till New Orleans nu är. Då kommer Stilla havet att spela samma roll som Atlantiska oceanen för närvarande och Medelhavet under forntid och medeltid, nämligen rollen av världstrafikens stora vattenväg, och Atlanten kommer att sjunka ned till rollen av en insjö, så som nu Medelhavet. Enda chansen, att de europeiska kulturländerna då inte råkar i samma industriella, kommersiella och politiska beroende som för närvarande Italien, Spanien och Portugal, ligger i en samhällelig revolution, som medan det ännu är tid omgestaltar produktions- och trafikförhållandena efter de behov som har växt fram inom produktionen själv ur de moderna produktionskrafterna. Så att därigenom skapandet av nya produktionskrafter, som säkerställer den europeiska industrins överlägsenhet och på så sätt utjämna det geografiska lägets nackdelar, blir möjlig.” Felet var bara, som författarna av detta storartade perspektiv snart skulle upptäcka, att den pågående revolutionen uppsköts av upptäckten av de kaliforniska guldfälten.

Marx och Engels författade också gemensamt några kritiska artiklar om några skrifter i vilka storheter från tiden före 1848 försökt att behandla marsrevolutionen. Det var den tyske filosofen Daumer, den franske historikern Guizot och det engelska originalgeniet Carlyle. Daumer kom från Hegels skola, Guizot hade utövat ett betydande inflytande på Marx liksom Carlyle på Engels. Nu hette det om alla tre: vägd på revolutionens våg och befunnen för lätt. De otroliga banaliteter Daumer predikade som ”den nya världsålderns religion” sammanfattas i ”den rörande bilden” av den tyska filosofin, som vrider sina händer och veklagar vid sin fosterfaders, det tyska kälkborgardömet dödssbädd. Ifråga om Guizot påvisades, hur även de dugligaste människorna av l'ancien régime, till och med sådana som inte kan fränkännas historisk talang på sitt sätt, genom de ödesdigra februarihändelserna så fullständigt bragts i förvirring, att de tappat all historisk förståelse till och med förståelse för sitt eget föregående handlingssätt. Guizots skrift visade att bourgeoisins talanger var på fallrepet medan man slutligen i ett par broschyrer av Carlyle kunde se hur det litterära geniet gick under i de pågående historiska striderna, mot vilka han försökte hävda sin misskända, omedelbara profetiska inspiration.

¹ Klasstriderna i Frankrike 1848-50. Gidlunds Förlag 1970.

Då Marx och Engels i dessa glänsande kritiska artiklar påvisade revolutionens förhärjande påverkan på de litterära storheterna från tiden före mars, var de dock långt ifrån varje tanke på någon mytisk kraft hos revolutionen, som man ibland har velat påbörda dem. Revolutionen skapade inte utan avslöjade endast den bild, som fyllde Daumer, Guizot och Carlyle med en sådan fasa. I revolutionerna har den historiska utvecklingen inte ett annat, bara ett snabbare förlopp. I den meningen kallade Marx dem en gång "historiens lokomotiv". Kälkborgarens dumma tro på den "fredliga och lagliga reformen" som är överlägsen alla revolutionära utbrott har naturligtvis alltid förblivit främmande för män som Marx och Engels. För dem var också våldet en ekonomisk potens, som hjälpte till vid varje nytt samhälles födelse.

2. Fallet Kinkel

Med sitt fjärde häfte, april 1850, upphörde Neue Rheinische Revue att utkomma regelbundet. Därtill hade väl en liten artikel i detta häfte bidragit, om vilken författarna förutsade att den skulle komma att uppväcka "allmänt raseri hos sentimentala svindlare och demokratiska frasmakare". Det var en kort men förintande kritik av det försvarstal Gottfrid Kinkel, fängslad upprorsman, hållit inför krigsrätten i Rastatt¹ och i början av april 1850 publicerat i en Berlin-tidning.

I och för sig var denna kritik fullkomligt berättigad. Kinkel hade inför krigsrätten förnekat revolutionen och sina vapenbröder, han hade hyllat "karteschprinsen" och hurrat för "kejsardömet Hohenzollern" inför samma krigsrätter, som hade skickat 26 av hans kamrater till avrättningsplatsen, där de alla dött som tappra män. Men Kinkel satt i tukthus när Marx och Engels angrep honom. Man antog allmänt att han var ett utvalt offer för den kungliga hämndlystnaden, som hade förvandlat det av krigsrätten utdömda fästningsstraffet till ett vanärande tukthusstraff genom ett regeringsbeslut. Att under sådana förhållande dessutom ställa honom vid en politisk skampåle kunde väcka starka betänkligheter även hos andra än "sentimentala svindlare och demokratiska frasmakare".

Sedan dess har arkiven angående fallet Kinkel öppnats och det har visat sig vara en härva av tragikomiska förvecklingar. Kinkel var ursprungligen teolog, och ortodox teolog. Genom sitt avfall från den rätta tron, som följdes av eller befordrades av hans giftermål med en frånskild katolsk dam, hade han framkallat ett oförsonligt hat hos de rättroga, ett hat som förskaffade honom ett oförtjänt rykte som frihetshjälte. Att han hade råkat bli partivän med Marx och Engels var i själva verket ett "missförstånd". Politiskt kom han aldrig längre än till de vanliga demokratiska slagorden. Men den "förbannade vältaligheten" som enligt Freiligrath, ännu satt i från hans teologtid kunde vid vissa tillfällen rycka honom lika långt åt vänster som i Rastatt-talet åt höger. En obetydlig poetisk begåvning kom att göra honom mera känd än andra demokrater av samma slag.

Under riksförfattningskampanj en hade Kinkel inträtt i Willichs friskara, där även Engels och Moll kämpade. Han stred tappert och blev under de sista striderna vid Murg, där Moll stupade, sårad i huvudet av en kula och sedan tagen tillfånga. Krigsrätten dömde honom till livstids fästning men därmed var "karteschprinsen" eller, som Kinkel tidigare hade uttryckt sig i sitt försvarstal "vår kungliga höghet kronprinsen", inte nöjd, och generalauditoratet i Berlin påyrkade hos kungen att han måtte upphäva krigsrättens dom, enär Kinkel hade förtjänat dödsstraffet och låta ny krigsrätt döma honom.

¹ Den 29 och 30 juni utkämpades de sista striderna mellan revolutionsarmén i Baden och den preussiska trupperna. De sista resterna av revolutionsarmén belägrades i fästningen Rastatt och kapitulerade den 23 juli.

Mot detta protesterade hela regeringen, som visserligen ansåg att straffet för högförräderi var allt för mildt men tillstyrkte att domen skulle stadfästas ”av nåd” av hänsyn till den allmänna opinionen. Samtidigt syntes det också regeringen lämpligast att förordna att straffet skulle avtjänas på ”civilanstalt”, eftersom det skulle väcka alltför mycket uppseende om Kinkel skulle behandlas som en fästningsfånge. Konungen godtog detta regeringens förslag men väckte genom detta det uppseende, som man velat undvika. Allmänna opinionen kände det som ett blodigt hån, ett en konung ”av nåd” sände en högförrädare, som till och med en krigsrätt bara skickat på fästning, till tukthuset.

Allmänna opinionen tog emellertid fel, ty den förstod sig inte på finesserna i Preussens sätt att utkräva straff. Kinkel hade inte dömts till militär fästningsarrest utan till militärt fästningsstraff, ett straff som utkrävdes i ännu mycket hårdare och mer motbjudande former än tukthusstraffet. Fästningsstraffångarna föstes ihop tio till tjugu i trånga hålor, hade endast en hård brits till bädd, fick knapp och dålig kost, måste förrätta de sämsta arbetena, tömma avträden, sopa gator o.s.v. och vid ringaste förseelse fick de smaka piskan. För detta hundliv ville regeringen av hänsyn till allmänna opinionen bevara Kinkel, men när allmänna opinionen förstod saken på motsatt sätt, vågade regeringen inte bekänna sin humana avsikt av rädsla för ”karteschprinsen” och hans hämndlystna parti, utan lämnade hellre kungen utsatt för en misstanke, som även i de välsinnades ögon måste skada och har skadat honom svårt.

Under det fatala intrycket av denna misslyckade aktion ville regeringen inte framkalla nya sensationer genom Kinkels upplevelser i tukthuset. Men den vågade bara i hemlighet befalla, att han på inga villkor fick utsättas för kroppssaga. Den hade också gärna sett att han befriades från hårt tvångsarbete och ålade tukthusdirektören i Naugard, där Kinkel först satt, personligen att ansvara för att så skedde. Men den hårde byråkraten höll sig till sina instruktioner och satte Kinkel vid spinnmaskinen. Detta gjorde åter folk upprörda. En ”sång från spinnmaskinen” skrevs och deklamerades mycket, bilder av diktaren vid maskinen översvämmade Tyskland och Kinkel själv skrev till sin hustru: ”Ödet och partiernas vrede driver ett vanvettigt spel, så att den hand som skrev Skytten Otto för den tyska nationen, nu drar spolen.” Men snart nog bekräftades den gamla erfarenheten, att kälkborgarens moraliska indignation brukar sluta med rena löjligheterna. Förskräckt av allt bråket och modigare än regeringen, den blev också mycket riktigt angiven för ”demokratiska åskådningar”, ordnade distriktsregeringen i Stettin så att Kinkel fick sysselsättas med skriftligt arbete. Kinkel själv förklarade sedan att han önskade stanna kvar vid spolmaskinen, eftersom en kroppslig ansträngning tillät honom att fritt sysselsätta sig med sina tankar, medan dagslångt kopieringsarbete angrep hans bröst och gjorde honom sjuk.

Den vitt spridda åsikten att Kinkel på kungens befallning behandlades särskilt illa i tukthuset var inte riktig, även om han fick slita mycket ont. Schnuchel, direktören i Naugard, var en hård byråkrat men inte omänsklig. Han var brysk och oförskämd men tillät Kinkel mycket utevistelse och hade mänsklig förståelse för fru Kinkels rastlösa bemödanden att få sin man fri. I Spandau däremot, där Kinkel vistades från maj 1850 behandlades han formellt artigt men måste låta klippa av sig skägg och hår. Direktör Jeserich, en gudsnådelig reaktionär, pinade honom med omvändelseförsök och käbbel om hans äktenskap. Emellertid gjorde inte heller denne själåsörjare några större svårigheter när regeringen begärde hans utlåtande över fru Kinkels anhållan att man skulle frige hennes man för utvisning till Amerika. Han skulle då på hedersord förplikta sig att avstå från all politisk verksamhet och aldrig återvända till Europa. Jeserich ansåg till och med, att så vitt han rätt lärt känna Kinkel, dennes inre människa snarast skulle bli grundligt botad i Amerika! Men åtminstone ett år måste han först tillbringa i

fängelse, straffets avskräckande verkan fick inte försvagas, sedan kunde man låta honom utvandra. Kinkels hälsa kunde möjligen lida av längre fängelsevistelse, ännu märktes dock inga tecken på detta. Jeserichs utlåtande ingick till konungen, som visade sig vara mera hämndgirig än ministrarna och tukthusdirektören. "Allerhögstdensamme" dekreterade att fången Kinkel inte kunde tillåtas utvandra efter endast ett år, han måste först förändra sitt sinnelag i högre grad än hittills.

Betraktar man den kult som vid denna tid bedrevs med Kinkel, så förstår man den motvilja den måste väcka hos män som Marx och Engels. Sådana kälkborgerliga spektakel var dem alltid outhärdliga. Redan i sin tidningsartikel om riksförfattningskampanjen hade Engels utlåtit sig mycket bittert om den medlidandeskampanj som man bedrev till förmån för majupprorets "bildade offer" under det att ingen talade om de hundra- och tusentals arbetare, som fallit i striden eller ruttnade i Rastattkasematterna eller i utlandet ensamma av alla flyktningar måste genomlida landsflykten ända till det yttersta elände. Men även om man begränsade sig till de "bildade offren" så fanns det också bland dem många, som hade att utstå en kvalfullare tillvaro och bar den manligare än Kinkel utan att någon rörde en fena för det. Man kan nämna August Röckel, vilken som konstnär stod minst lika högt som Kinkel. Han misshandlades grymt i Waldheimtukthuset, även kroppsliga bestraffningar som prygel ingick, men efter tolv års outhärdliga plågor kunde han dock inte förmås att be om nåd. Den över hans stolthet förtvivlade reaktionen måste till sist så att säga kasta ut honom med våld. Och Röckel var inte den ende i sitt slag. Snarare var Kinkel den ende som redan efter några månader av en ändå uthärdlig fängelsevistelse genom att publicera sitt försvarstal gjorde bot och bättring inför hela världen. Därför var den stränga och bittra kritik som Marx och Engels underkastade detta tal helt på sin plats. De kunde med rätta säga att de inte försämrade utan förbättrade den fångne Kinkels läge genom detta.

Fallet Kinkels förlopp gav dem också rätt. Svärmeriet för Kinkel lossade den borgerliga penningpungen så pass, att en tjänsteman i Spandau-tukthuset kunde mutas och Kinkel i november 1850 befrias av Karl Schurz. Det fick nu kungen för sin hämndgirighet. Hade han låtit Kinkel, mot hedersord att ej mera bedriva någon politisk verksamhet, utvandra till Amerika, så skulle denne snart ha varit glömd, vilket till och med tukthusdirektören Jeserich insett. Nu blev Kinkel genom sin lyckade flykt en tre gånger så firad agitator och kungen fick lida smälek på köpet.

Men hans kungliga höghet samlade sig snart. Meddelandet om Kinkels flykt gav honom en idé, som han var Lirlig nog att beteckna som simpel. Han befallde sin inrikesminister att med hjälp av Stiebers "dyrbara person" låta upptäcka och bestraffa en komplott. Stieber var på den tiden redan så allmänt föraktad, att till och med den Berlinske polispresidenten Hinckeldey, som hade ett mycket rymligt samvete då det gällde att förfölja politiska motståndare, gjorde häftigt motstånd mot att på nytt anställa honom i polisens tjänst. Men detta hjälpte ej, och Stieber iscensatte nu som bevis på sin skicklighet det stycke för tjuvar och menedare som kallades kommunistprocessen i Köln.

I mångsidig skurkaktighet överträffade det många gånger fallet Kinkel, men man har aldrig hört att någon enda underdånig borgare blivit upprörd över det. Kanske ville denna förträffliga klass härigenom bevisa, att Marx och Engels i förväg hade bedömt den rätt.

3. Kommunisternas förbund splittras

För övrigt hade fallet Kinkel en mera symptomatisk än faktisk betydelse. Genom den kan vi förstå karaktären av den strid med emigranterna i London som Marx och Engels råkade in i.

Men den viktigaste delen av denna strid var fallet Kinkel inte och inte heller dess egentliga orsak.

Vad som förenade Marx och Engels med de andra emigranterna och vad som skilde dem visar de båda organisationer, som de vid sidan av Neue Rheinische Revue år 1850 ägnade sitt arbete; å ena sidan flyktingkommittén, som de grundade tillsammans med Bauer, Händer och Willich för att hjälpa emigranterna, vilka strömmade till London i allt större massor sedan Schweiz börjat visa sin sämsta sida mot flyktingarna, å andra sidan återupprättandet av Kommunisternas förbund, vilket blev så mycket nödvändigare ju hänsynslösare den segerrika kontrarevolutionen berövade arbetarklassen tryck- och församlingsfrihet och överhuvudtaget alla medel till offentlig propaganda. Man kan säga att Marx och Engels mänskligt sett förklarade sig solidariska med emigranterna, men inte politiskt; att de delade deras lidanden men ej deras inbillningar, att de offrade sitt sista öre för dem men inte en bråkdel av sin övertygelse.

Den tyska och kanske ännu mer den internationella flyktingkolonin utgjorde en förvirrad massa av de allra mest olikartade element. Alla hoppades de på ett återuppblossande av revolutionen, som de ville föra med sig tillbaka till sina hemland, och de arbetade alla på detta mål så att därmed en enhetlig aktion syntes given. Men varje framstöt mot en sådan slog regelbundet fel, de blev på sin höjd pappersmanifestationer, vilka sade mindre ju mer pompöst de lät. Så snart det skulle bli handling av uppstod gräl av ett mindre uppbyggligt slag. Det var inte personliga orsaker som låg bakom, bortsett från att det tröstlösa läge dessa människor befann sig i kunde skärpa grälen, utan deras verkliga orsak var de klasstrider, som hade bestämt revolutionens förlopp och fortsatte bland emigranterna trots alla försök att fantisera bort dem. Hur omöjligt detta var insåg Marx och Engels från första början och de tog ingen del i dessa försök. Detta förenade åtminstone alla fraktioner och fraktionsspillror på en punkt: att Marx och Engels var de egentliga och oförbätterliga fridstörarna.

För sin del fortsatte de den proletära klasskamp som den påbörjat redan före revolutionen. De gamla medlemmarna från Kommunisternas förbund hade sedan hösten 1849 nästan fulltaligt återförenats i London, så när som på Moll, som stupat i striderna vid Murg, Schapper, som kom först sommaren 1850, och slutligen Wilhelm Wolff, som var kvar i Schweiz till sommaren 1851. Många nya krafter hade dessutom vunnits: August Willich, den forne preussiske officeren, som lovordats i badiskpfalziska fälttåget som skicklig frikårsanförare och värvats av sin dåvarande adjutant Engels, en duglig personlighet men teoretiskt oklar. Vidare en hel hop ungdomar: Köpmannen Konrad Schramm, läraren Wilhelm Pieper och inte minst Wilhelm Liebknecht, som studerat vid tyska universitet men vars examensprövningar hade varit Baden-upproret och landsflykten i Schweiz. Alla dessa uppehöll sig under dessa år mycket kring Marx, tillgivnast och trognast var väl Liebknecht. Om de båda andra hade Marx inte alltid bara gott att säga, då de förorsakade honom mycket oro, men man får inte ta allt han råkade yttra om dem alldeles bokstavligt. När Konrad Schramm redan i unga år ryckts bort av lungsoten, prisade Marx honom som partiets Percy Hetsporre; också om Pieper ansåg han att han ”trots allt var en bra pojke”. Genom Pieper kom Göttinger-advokaten Johannes Miguel att korrespondera med Marx och inträdde i kommunisternas förbund. Marx uppskattade honom tydligen som en begåvad man och Miguel höll också ut vid fanan i flera år, tills han liksom hans vän Pieper vände tillbaka till det liberala lägret.

Ett cirkulär från centralledningen, daterat mars 1850¹, författat av Marx och Engels och som

¹ Finns i svensk översättning i Karl Marx 8: Friedrich Engels i urval av Bo Gustafsson. Wahlström & Widstrand

av Henrik Bauer som sändebud förts till Tyskland, var avsett att återupprätta Kommunisternas förbund. Det utgick från den uppfattningen att en ny revolution stod för dörren, "vare sig den kommer att framkallas genom en självständig resning av Frankrikes proletariat eller genom den heliga alliansens invasion mot det revolutionära Babel". Marsrevolutionen hade fört bourgeoisin till seger, den nya revolutionen skulle föra småbourgeoisin till seger och den skulle ännu en gång förråda arbetarklassen. Det revolutionära arbetarpartiets förhållande till de småborgerliga demokraterna sammanfattades på följande sätt: "Det går tillsammans med dem mot den fraktion, de vill bringa på fall; det går emot dem i allt varigenom de vill sätta sig fast för egen räkning." Småborgarna komme att utnyttja en för dem segerrik revolution till att reformera det kapitalistiska samhället så till vida, att det blev bekvämare och drägligare för den egna klassen och till en viss grad även för arbetarna. Därmed kunde proletariatet ingalunda låta sig nöja. Medan de demokratiska småborgarna så snart som möjligt, när de genomfört sina begränsade fordringar, skulle komma att yrka på att revolutionen skulle avslutas var det arbetarnas uppgift att göra revolutionen permanent "till dess att mer eller mindre besittande klasser trängts undan från makten, statsmakten erövrats av proletariatet och arbetarnas sammanslutning inte bara i ett land utan i alla världens dominerande länder kommit så långt, att konkurrensen mellan proletärer i dessa land upphört och åtminstone de avgörande produktivkrafterna koncentrerats i proletärerens händer".

I enlighet härmed varnade cirkuläret arbetarna för att låta lura sig av de småborgerliga demokraternas enighets- och försoningspredikningar och låta sig tryckas ned till ett bihang åt den borgerliga demokratin. De måste tvärtom organisera sig så fast och starkt som möjligt för att efter revolutionens seger, vilken de alltjämt skulle tvingas tillkämpa sig genom sitt mod och sin kraft, diktera småborgarna sådana villkor, att deras välde i sig själv bar fröet till sin undergång och att dess senare undanträngande genom proletariatets välde betydligt underlättades. "Arbetarna måste framför allt under konflikten och omedelbart efter kampen i möjligaste mån motverka de borgerliga strävandena till avspänning och tvinga demokraterna att sätta sina nuvarande terroristiska fraser i verket. De måste arbeta för att den omedelbara revolutionära ivern inte omedelbart efter segern åter undertryckes. De måste tvärtom så länge som möjligt söka hålla den vid makt. Långt ifrån att motsätta sig de så kallade excesserna, exemplen på folkets hämnd på förhatliga individer eller offentliga byggnader, till vilka enbart förhatliga minnen knyter sig, måste man inte bara finna sig i sådana exempel utan själv ta ledningen av dem i sin hand." Vid valen till en nationalförsamling måste arbetarna överallt uppställa självständiga kandidater, till och med där ingen utsikt till seger förefinnes, obekymrade om alla demokratiska talesätt. Naturligtvis kunde arbetarna i början av rörelsen ännu inte föreslå några direkt kommunistiska åtgärder, men de kunde tvinga demokraterna att ingripa på så många håll som möjligt i den bestående samhällsordningen, att störa dess regelbundna gång och att kompromettera sig själva liksom att i statens händer koncentrera så mycket som möjligt av produktivkrafterna, transportmedel, fabriker, järnvägar o.s.v. Framför allt borde arbetarna inte tolerera att liksom under den första franska revolutionen småborgarna överlämnade de feodala jordområdena till bönderna som fri egendom, så att lantproletariatet på så sätt bibehölls och en småborgerlig bondeklass bildades, som skulle komma att genomlöpa samma kretslopp av utarmning och skuldsättning som den franska bonden. Arbetarna måste kräva, att den konfiskerade jorden förblev statsegendom och förvandlades till arbetarkolonier, vilka det sammanslutna lantproletariatet hade att bearbeta med alla stordriftens fördelar. Därigenom fick principen om gemensam egendom genast en fast grundval mitt bland

de vacklande borgerliga egendomsförhållandena.

Bauer hade stor framgång på sin missionsresa till Tyskland med denna cirkulärskrivelse som sitt vapen. Det lyckades honom att knyta samman brustna trådar och spinna nya sådana samt särskilt att vinna stort inflytande på de rester av arbetar-, bonde-, daglönar- och gymnastikföreningar, som ännu hållit sig mitt i den rasande kontrarevolutionen. Även de inflytelserikaste medlemmarna i den av Stephan Bom grundade Arbetarförbrödringen slöt sig till förbundet, vilket ”för sig vunnit alla användbara krafter”, som Karl Schurz rapporterade till Zürich, när han samtidigt på uppdrag av en schweizisk flyktingorganisation reste i Tyskland. I ett andra meddelande, daterat juni 1850, kunde centralledningen rapportera att förbundet fått fast fot i en rad tyska städer och att ledande kretsar bildats i Hamburg för Schleswig-Holstein, i Schwerin för Mecklenburg, i Breslau för Schlesien, i Leipzig för Sachsen och Berlin, i Nürnberg för Bayern, i Köln för Rhen-landet och Westfalen.

I samma meddelande betecknades London-kretsen som förbundets starkaste, som nästan ensam fått svara för kostnaderna. Den ledde fortfarande tyska Arbetarbildningsföreningen i London liksom den viktigare delen av flyktingarna, centralledningen stod också i nära förbindelse med de revolutionära partierna av engelsmän, fransmän och ungrare. Men i ett annat avseende var London-kretsen i stället förbundets svagaste länk, så till vida som den invecklades i de allt hetsigare men också allt hopplösare striderna mellan emigranterna.

Under sommaren 1850 försvann tydligen hoppet om ett nära förestående uppflammande av revolutionen. I Frankrike avskaffades den allmänna rösträtten utan att arbetarklassen reste sig, man hade endast att välja mellan pretendenten Louis Bonaparte eller den monarkistiskreaktionära nationalförsamlingen. I Tyskland drog sig det demokratiska småborgarskapet tillbaka från den politiska scenen, medan den liberala bourgeoisin deltog i den likplundring Preussen försökte sig på mot den tyska revolutionen. Därvid lurades Preussen av de tyska medelstora och små staterna, som alla dansade efter Österrikes pipa, medan tsaren svängde den hotande knutpiskan över hela detta tyska samhälle. Men i den mån den verkliga revolutionen ebbade ut stegrades emigranternas feberaktiga ansträngningar att fabricera en konstlad revolution; de gjorde sig illusioner trots alla hotande tecken och satte sitt hopp till underverk, som de skulle uppnå genom sin beslutsamma vilja. I samma mån blev de misstroagna mot varje självkritik i sina egna led. På så vis råkade Marx och Engels, vilka med klar och lidelsefri blick iakttog händelsernas verkliga förlopp, i allt skarpare motsättning till emigranterna. Men hur skulle logikens och förnuftets röst kunnat betvinga lidelsernas storm hos en alltmer förtvivlad massa! Den var så oförmögen härtill, att den allmänna yrseln trängde in till och med i London-kretsen av Kommunisternas förbund och upplöste dess centralledning.

Vid sammanträdet den 15 september 1850 kom det till öppen brytning. Sex medlemmar stod mot fyra: Marx och Engels, vidare Bauer, Eccarius, Pfänder av det gamla gardet och av de nyttillkomna Konrad Schramm gentemot Willich, Schapper, Fränkel och Lehmann, av vilka endast en tillhörde den gamla stammen: Schapper, en urrevolutionär, som Engels en gång mycket riktigt kallat honom, medryckt av den revolutionära lidelsen sedan han ett helt år på närmaste håll sett kontrarevolutionens skräckvälde och först nu landat i England.

På det avgörande sammanträdet karaktäriserade Marx motsättningen med följande ord: ”I stället för den kritiska åskådningen sätter minoriteten en dogmatisk, i stället för den materialistiska en idealistisk. I stället för de verkliga förhållandena blir för den blotta viljan revolutionens drivhjul. Medan vi säger arbetarna: ni har att genomkämpa 15, 20, 50 år av inbördeskrig och strider mellan folken, inte bara för att ändra på förhållanden utan också

för att ändra er själva och bli dugliga till politiskt välde, säger ni i stället: vi måste genast komma till makten, eller annars kan vi lika gärna lägga oss och sova! Medan vi påvisar för de tyska arbetarna det tyska proletariats utvecklade form, smickrar ni på det plumpaste sätt nationalkänslan och ståndsfördomarna hos de tyska hantverkarna, vilket ju alltid är mera populärt. Liksom demokraterna gör ordet folk till ett heligt väsen, så gör ni ordet proletariat.” Det kom till häftiga sammanstötningar, till och med en duellutmaning från Schramm till Willich, som ogillades av Marx. Duellen ägde rum i Antwerpen och Schramm fick ett lätt sår! Men att ena de stridiga viljorna visade sig omöjligt.

Majoriteten försökte rädda förbundet genom att förlägga dess ledning till Köln; Köln-kretsen skulle välja en ny central ledning och i stället för den enda hittillsvarande kretsen i London skulle man skapa två, som oberoende av varandra skulle samarbeta endast med den gemensamma centralledningen, men minoriteten vägrade. Den hade sin starkaste anslutning i London-kretsen och särskilt i tyska Arbetarbildningsföreningen, ur vilken nu Marx och hans närmaste vänner begärde sitt utträde. Willich och Schapper stiftade ett separatförbund, som strax förlorade sig i en äventyrlig revolutionslek.

I ett dubbelhäfte av sin Revue, nr. 5/6, november 1850, som blev det sista som utgavs, motiverade Marx och Engels mer utförligt än på sammanträdet den 15 september sin uppfattning. Jämte en stor avhandling i vilken Engels gav en framställning av bondekriget 1525 ur den materialistiska historieuppfattningens synpunkter, innehöll den också en uppsats av Eccarius över skradderiverksamheten i London, hälsad av Marx med det glada utropet: ”Innan proletariatet vinner sina segrar på barriaderna och i stridslinjer förkunnar det sin annalkande makt genom en rad intellektuella segrar”. Eccarius, själv arbetare på en skraddarverkstad i London, fattade hantverkets undergång för storindustrin som ett historiskt framsteg medan han i storindustrins resultat och produkter samtidigt såg de av historien själv alstrade och dagligen nyskapade reella betingelserna för den proletära revolutionen. Denna rent materialistiska uppfattning som inte lät sig överraskas av sin känsla, prisade Marx som ett stort framsteg jämfört med den sentimentala, moraliska och psykologiska kritiken, sådan som Weitling och andra skrivande arbetare framfört den mot de bestående förhållandena. Det var en frukt av hans rastlösa arbete och den för honom mest välkomna.

Tyngdpunkten i detta sista häfte låg emellertid i den ekonomiska översikten över månaderna maj-oktober. I en omfattande undersökning framlade Marx och Engels de ekonomiska orsakerna till den politiska revolutionen och kontrarevolutionen, hur den förra uppstått ur en rad svåra ekonomiska kriser och den senare hade sina rötter i ett nytt uppsving för produktionen. De kom till detta resultat: Med den allmänna högkonjunktur i vilken det borgerliga samhällets produktivkrafter utvecklat sig så yppigt som det överhuvud är möjligt inom det borgerliga samhället, kan det inte bli tal om någon verklig revolution. En sådan revolution är möjlig endast i de perioder då dessa båda faktorer, de moderna produktivkrafterna och de borgerliga produktionsförhållandena, råkar i motsägelser till varandra. De olika gräl som representanter för de enskilda fraktionerna inom de kontinentala ordningspartierna för närvarande ägnar sig åt och vari de ömsesidigt komprometterar sig, är — långt ifrån att ge anledning till nya revolutioner — tvärtom möjliga endast därför att grundvalen för dessa förhållanden för närvarande är så säker och, vad reaktionen inte vet, så borgerlig. Mot den kommer alla reaktionens försök att hålla den borgerliga utvecklingen tillbaka att misslyckas i lika hög grad som demokraternas moraliska indignation och alla deras hänförliga proklamationer. En ny revolution är möjlig endast i samband med en ny kris. Men den är också lika säker som denna.”

Denna klara och övertygande framställning ställdes slutligen i översiktens slut mot ett upprop av en europeisk centralkommitté, som var undertecknat av Mazzini, Ledru-Rollin, Darasz och Ruge och som kort sammanfattade alla emigranternas illusioner. Skulden till revolutionens misslyckande reducerades till de enskilda ledarnas äregiriga svartsjuka och de olika teoriskaparnas inbördes fientliga åsikter och man framförde sin trosbekännelse till friheten, jämlikheten, broderskapet, familjen, kommunen, staten, fosterlandet, med ett ord till ett tillstånd, som hade Gud och hans lag till topp och folket till bas.

Denna översikt är daterad den 1 november 1850. Med den hade författarnas lokala samarbete nått ett slut för två årtionden: Engels for till Manchester för att åter inträda som bokhållare i Ermen & Engels' storspinneri, medan Marx stannade i London för att med hela sin kraft ägna sig åt sitt vetenskapliga arbete.

4. Flyktingsliv

Liksom dessa novemberdagar infaller nästan precis i mitten av hans livstid, så ter de sig inte bara utåt som en betydelsefull vändpunkt i det livsverk som Marx utfört. Själv hade han en tydlig känsla av detta vilket också i kanske ännu högre grad gällde Engels.

”Man inser mer och mer” skrev denne i februari 1851 till Marx, ”att emigration är ett institut, där envar blir en narr, en åsna och en gemen skurk om han inte helt drar sig tillbaka i den och nöjer sig med sin ställning som oberoende författare, som ger tusan i även det s.k. revolutionära partiet.” Och som svar på detta skrev Marx: ”Jag trivs bra med den offentliga isolering som vi två, du och jag, för närvarande befinner oss i. Den motsvarar helt vår ställning och våra principer. Systemet med ömsesidiga koncessioner, för konvenansens skull tolererade halvheter och plikten att inför publik ta på sig sin del av löjligheterna i partiet med alla dessa åsnor, det har nu upphört.” Och Engels igen: ”Vi har nu äntligen — för första gången på länge — tillfälle att visa att vi inte behöver någon popularitet, något understöd av vilket parti det vara månne i vilket land som helst och att vår position är totalt oberoende av sådant strunt. Från och med nu är vi bara ansvariga inför oss själva. Vi kan för övrigt egentligen inte ens beklaga oss för att dessa små stormän skyr oss; har vi inte sedan en del år uppfört oss som om kreti och pleti var vårt parti, när vi inte alls hade något parti och de som vi räknade som tillhörande vårt parti, åtminstone officiellt, inte ens förstod de allra första grunderna av vår sak.” Man behöver inte väga deras ord om ”narrar” och ”skurkar” på guldvåg och kan väl även annars se bort från många av dessa lidelsefulla yttranden: så mycket kvarstår säkert, att Marx och Engels med rätta såg ett räddande avgörande i beslutet att tvärt avskilja sig från emigranternas ofruktbara gräl och, som Engels uttryckte det, ”i en viss ensamhet” forska vetenskapligt, tills de människor och den tid kom som förstod deras sak.

Nu var väl detta avskiljande varken så fullständigt eller så hastigt och tog inte heller så djupt, som det kan förefalla åskådaren i efterhand. I de brev som Marx och Engels växlade under det kommande året hördes ännu ett mångstämmigt eko av striderna med emigranterna. Detta var resultatet redan av de oavslutliga slitningarna mellan de båda fraktioner, i vilka Kommunisternas förbund hade splittrats. De båda vännerna tänkte inte heller avstå från allt deltagande i de politiska striderna därför att de inte längre blandade sig i emigranternas gräl. De uppgav inte sitt medarbetarskap i chartisternas tidningar och de ämnade inte ens utan vidare finna sig i att Neue Rheinische Zeitung hade tvingats till nedläggning.

Förläggaren Schabelitz i Basel ville överta dess fortsatta utgivning men inget resultat uppnåddes. Med Hermann Becker, som hållit sig kvar i Köln och först redigerade Westdeutsche Zeitung och sedan den undertryckts ett litet bokförlag, förhandlade Marx om

utgivning av sina samlade skrifter och dessutom en kvartalstidskrift, som skulle utkomma i Liège. Denna plan gick om intet genom att Becker häktades i maj 1851. Det kom dock åtminstone ett häfte av Samlade uppsatser, utgivna av Herman Becker. De skulle ha omfattat två band om vardera 25 tryckark. Den som till 15 maj tecknade subskription på dessa två band skulle få dem i tio häften à 8 silbergroschen per stycket, därefter blev boklådspriset 1 taler och 15 silbergroschen per band. Första häftet hade snabbt gått åt, men Weidemeyers uppgift att det spritts i 15 000 exemplar måste bero på något missförstånd, redan tiondelen av denna siffra hade för dåvarande förhållanden varit en mycket avsevärd framgång!

I dessa planer medverkade också för Marx ”den tvingande nödvändigheten av ett förvärvsarbete”. Han levde under ytterst svåra förhållanden. I november 1849 föddes hans fjärde barn, sonen Guido. Modern ammade själv barnet och skrev om detta: ”Den stackars lilla ängeln fick genom mig dricka så mycket oro och sorg, att han ständigt var sjuk, dag och natt låg i häftiga smärtor. Sedan han kom till världen har han inte sovit en enda hel natt, högst två tre timmar.” Det stackars barnet dog ett år efter sin födelse.

Från sin första bostad i Chelsea blev familjen brutalt utkörd, då den visserligen betalt hyran till den som hyrde ut bostaden, men denne ej betalat till husägaren. Efter mycket besvär fick de en ny bostad i ett tyskt hotell i Leicester Street, Leicester Square, varifrån de snart flyttade över till Dean Street 28, Soho Square. Här fann de för sex år framåt en varaktig tillflyktsort.

Men nöden var därmed inte borta. Den blev allt svårare. I slutet av oktober 1850 skrev Marx till Weydemeyer i Frankfurt am Main och bad honom lösa ut de silverpjäser som var belånade i stadens pantbank och sälja dem. Endast ett matbestick för barn, som tillhörde den lilla dottern Jenny, skulle under alla omständigheter räddas. ”Mitt läge är för närvarande sådant, att jag till varje pris måste uppdriva pengar bara för att kunna arbeta vidare.” Just vid denna tid flyttade Engels över till Manchester för att ägna sig åt det ”cyniska affärslivet”, säkert redan nu först och främst för att kunna hjälpa sin vän.

Annars visade sig minsann vännerna sällsynta i nöden. ”Vad som verkligen känns tillintetgörande och kommer mitt hjärta att blöda”, skrev fru Marx 1850 till Weydemeyer, ”det är att min man har så mycket småaktighet att genomkämpa, att han fått så litet hjälp och att han, som gärna och med glädje hjälpt så många, här stod så hjälplös. Tro inte käre herr Weydemeyer, att vi vänder oss till någon med några anspråk. Det enda, min man väl kunde fordra av dem, som fått många tankar, mycken lyftning, mycket stöd hos honom, var att utveckla mer affärsenergi, mer intresse ifråga om hans Revue. Det är jag nog stolt och djärv att påstå. Detta lilla var man honom skyldig. Jag tror inte att någon blivit lurad på det. Det smärтар mig, men min man tänker annorlunda. Han har ännu inte, inte ens i de förfärligaste ögonblicken, förlorat tron på framtiden, ja, inte ens sitt muntra lynne, och var hjärtans nöjd då han såg mig glad och såg våra älskade barn smeka sin kära lilla mor.” Och liksom hon sörjde och bekymrade sig för honom när vännerna teg, så bekymrade han sig för henne när fienderna larmade alltför högljutt.

Just till Weydemeyer skrev Marx i augusti 1851: ”Du kan tänka dig att mitt läge är mycket dystert. Min hustru går under, om det fortsätter på det här sättet länge. De ständiga bekymren, den allra mest småaktiga dagliga kamp river upp henne. Och till detta kommer mina motståndares hela infami, dessa som ännu inte ens försökt att angripa mig sakligt och söker hämnas för sin vanmakt genom att misstänkliggöra mig som medborgare och sprida ut de ousägligaste gemenheter om mig ... Naturligtvis skulle jag skratta åt hela smörjan, jag låter inte ett enda ögonblick störa mig därav i mitt arbete, men du förstår, att min hustru, som är sjuk och från morgon till kväll omgiven av det mest bedrövliga sociala elände och vars

nervsystem är angripet, inte blir frisk av att varenda dag dumma skvallerbyttor för till henne utdunstningarna från de demokratiska prestekloakerna. Vissa människors taktlöshet är därvidlag ofta kolossal.” När några månader tidigare (i mars) en dotter Franziska föddes, hade fru Marx trots den lätta förlossningen blivit liggande mycket sjuk, ”mer av sociala än av fysiska skäl”, inte en penny hade man haft i huset ”och därtill exploaterar man ännu arbetarna och strävar efter diktaturen”, skrev Marx i bittraste stämning till Engels.

För sin egen del fann Marx en aldrig svikande tröst i det vetenskapliga arbetet. Han satt från klockan 9 på morgonen till klockan 7 på kvällen på British Museum. Med tanke på den tomma propaganda som Kinkels och Willichs bedrev yttrade han: ”Dessa demokratiska stollar, vars upplysning kommer 'ovanifrån' behöver naturligtvis inte sådana ansträngningar. Varför skulle de plåga sig med ekonomiskt och historiskt material, dessa söndagsbarn! Allt är ju så enkelt, brukade den tappre Willich säga till mig. Allt så enkelt! I dessa tomma huvuden. Högst enkla karlar.” Marx hoppades vid detta tillfälle att inom några veckor vara färdig med sin Kritik av den politiska ekonomin och började redan söka efter en förläggare, en strävan som gång på gång gjorde honom besviken.

I maj kom så en trogen vän till London, Ferdinand Freiligrath. På honom kunde Marx alltid lita och de umgicks flitigt under de närmaste åren. Men också efter honom följde en jobspost. Den 19 maj hade skraddaren Nothjung på en agitationsresa utsänd av Kommunisternas förbund häktats i Leipzig och genom de papper han fört med sig hade förbundet förråts för polisen. Genast häktades medlemmarna av centralledningen i Köln; Freiligrath hade endast med knapp nöd, utan att ha en aning om den fara som hotade honom, undgått samma öde. Vid hans ankomst till London slogs de olika småfraktionerna av de tyska emigranterna om den berömda diktaren, men Freiligrath förklarade, att han höll sig blott till Marx och hans intimare vänskrets. Så avböjde han också att delta i ett möte som skulle äga rum den 14 juli 1851 för att ännu en gång försöka samla de tyska emigranterna i en förening. Försöket misslyckades som alla föregående och framkallade bara ny tvist. Den 20 juli stiftades ”Agitationsföreningen” under Ruges andliga ledning och den 27 juli ”Emigrationsklubben” under Kinkels. Båda föreningarna satte genast igång med en rasande kamp mot varandra, inte minst i den tysk-amerikanska pressen.

Marx hade naturligtvis endast bitande hån tillövers för detta ”grod- och småmösskrig” som han kallade det, vars ledare på grund av hela deras tänkesätt var honom ungefär lika motbjudande. Ruges försök att år 1848 ”redigera händelsernas förnuft” hade i Neue Rheinische Zeitung behandlats med ett slags konstnärlig uppmärksamhet, men det saknades inte heller grövre artilleri mot ”Arnold Winkelried Ruge”, den ”pommerska tänkaren” vars skrifter var den rännsten där ”avfallet från alla fraser och den tyska demokratin flöt ihop”. Med all sin politiska förvirring var Ruge dock en helt annan man än Kinkel, som efter sin flykt ur tukthuset i Spandau här i London försökte spela den intressanta hjälten ”än för krogen, än för salongen”, som Freiligrath hånfullt sade. För Marx hade han dock just för ögonblicket ett närmare intresse, eftersom Willich förenade sig med Kinkel i en svindelfärd i den högre stilen — en ny, på aktier grundad revolution. Den 14 september landade Kinkel i New York med uppdrag att vinna aktade flyktingar som borgen för ett tyskt nationallån ”till ett belopp av två miljoner dollars för befordrande av den förestående republikanska revolutionen” och för insamlande av en provisorisk fond om 20 000 taler. Det var Kossuth som först hade kommit på idén att fara med den revolutionära penninghåven över Atlanten. Men i mindre skala bedrev Kinkel geschäftet lika ivrigt och obetänksamt. Mästaren liksom lärjungen predikade i Nordstaten mot, i Sydstaterna för slaveriet.

I kampen mot detta gyckelspel vann Marx betydelsefullare förbindelser med nya världen. I sitt allt större trångmål — ”Det är nästan omöjligt att klara uppehållet”, skrev han den 31 juli till Engels — ämnade han just, tillsammans med Wilhelm Wolff, utge en litografisk korrespondens för amerikanska tidningar, då han några dagar senare fick en anmodan om regelbundet medarbetarskap i New York Tribune, Nordamerikas mest spridda tidning, genom dess utgivare Dana, som han kände sedan sin tid i Köln. Då han ännu inte tillräckligt behärskade engelska språket för att kunna skriva på detta, kom Engels honom genast till hjälp och skrev en rad uppsatser om tyska revolutionen och kontrarevolutionen. Marx kunde själv snart därefter publicera en tysk skrift på amerikansk mark.

5. Den adertonde Brumaire

Josef Weydemeyer, Marx' gamle vän från Brüssel, hade tappert genomkämpat revolutionsåren som redaktör för en demokratisk tidning i Frankfurt am Main. Emellertid hade tidningen ifråga undertryckts av kontrarevolutionen som nu uppträdde allt fräckare. Sedan polisen upptäckt Kommunisternas förbund, till vars ivrigaste medlemmar Weydemeyer hörde, var spårhundarna honom hack i häl.

Till att börja med dolde han sig i ”ett lugnt värdshus i Sachsenhausen”; han ville låta stormen lägga sig och under tiden skriva en populär nationalekonomi för folket, men luften kändes allt mer tryckande och ”vem tusan kan i längden uthärda allt kringsnokande och hemlighetsmakeri”. Att slå sig fram i Schweiz eller London med hustru och två små barn ansåg han vara utsiktslöst, han beslöt sig för att utvandera till Amerika.

Marx och Engels förlorade högst ogärna den trofaste vännen. Förgäves plågade Marx sitt huvud med planer att skaffa honom en plats som ingenjör, järnvägstjänsteman eller dylikt. ”För kommer du väl ditbort, kanske du försvinner i fjärran Västern! Och vi äger så få förmågor och måste handskas ekonomiskt med våra krafter.” Emellertid, om det nu skulle bli annorlunda, så hade det också sina fördelar att veta att man ägde en duglig representant för den kommunistiska saken i Nya världens huvudstad. ”En pålitlig kamrat som han är just vad vi har saknat i New York och när allt kommer omkring ligger inte heller New York utanför världen och då det gäller Weydemeyer är man säker att han i nödfall ändå finns till hands”, ansåg Engels. Så gav de Weydemeyers planer sin välsignelse, när han den 29 september avseglade från Le Havre och efter en stormig överfart på c:a 40 dagar nådde New York.

Marx hade redan den 31 oktober sänt honom ett brev, i vilket han föreslog honom att etablera sig som bokhandlare och utge de bästa sakerna ur Neue Rheinische Zeitung och deras revy som särtryck. Han var nu genast eld och lågor, när Weydemeyer, under förbannelse över det krämdöme, som ingenstans mötte en mer äckligt naket än i Nya världen, meddelade att han hoppades redan i början av januari kunna utge en veckotidskrift Revolutionen, och bad om bidrag snarast möjligt. Marx satte skyndsamt igång alla kommunistiska pennor, främst Engels, vidare Freiligrath, av vilken Weydemeyer speciellt önskat en dikt, Eccarius och Weerth, de två bröderna Wolff. Han klandrade att Weydemeyer i sin anmälan inte också nämnt Wilhelm Wolff: ”Ingen av oss andra har hans folkliga skrivsätt. Han är utomordentligt blygsam. Så mycket mer måste man undvika varje intryck av att man håller hans medverkan för överflödigt.” För sin del utlovade han jämte en längre avhandling om ett nytt arbete av Proudhon, särskilt en uppsats om Louis Bonapartes adertonde Brumaire, den bonapartistiska statskuppen av den 2 december, som vid denna tid var den europeiska politikens stora händelse och gav anledning till otaliga skrifter.

Två av dessa skrifter var särskilt berömda och lönande för sina författare i motsats till Marx'

skrift, något som denne senare förklarat på följande sätt: "Victor Hugos: Napoléon le Petit inskränker sig till bittra och kvicka invektiv mot statskuppens tillskyndare. Händelsen själv kommer hos honom som blixten från en klar himmel. Han ser däri endast en enskild individs våldsdåd. Han märker inte att han gör denne individ stor i stället för liten då han tillskriver honom en personlig initiativkraft, som skulle vara utan motsvarighet i världshistorien. Proudhons: Coup d'État å sin sida försöker framställa statskuppen såsom resultatet av en tidigare historisk utveckling. Under hand förvandlar sig dock för honom den historiska konstruktionen av statskuppen till en historisk apologi för statskuppens hjälte. Han förfaller till samma fel som våra s.k. objektiva historieskrivare. Jag påvisade däremot, hur klasskampen i Frankrike skapade omständigheter och förhållanden, som gav en medelmåttig och grotesk person möjlighet att spela hjälterollen." Som en askunge ter sig denna skrift vid sidan av sina lyckligare systrar, men medan dessa för länge sedan sjunkit till stoft och aska strålar denna ännu i dag i oförgänglig friskhet.

Med ett tidigare knappast uppnått mästernskap förstod Marx att i detta av intelligens och kvickhet gnistrande arbete med den materialistiska historieuppfattningens hjälp till dess djupaste grund förklara en samtida händelse. Formen är lika ypperlig som innehållet. Alltifrån den praktfulla jämförelsen i början: "Borgerliga revolutioner, såsom de på 1700-talet, stormar raskt från framgång till framgång, de överbjuder varandra i dramatiska effekter, människor och ting tycks vara liksom omgivna av bengalisk eld, varje dag andas extas. Men de är korlivade, snart har de nått sin höjdpunkt, och hela samhället går omkring i en dagen-efter-stämning innan det nyktert lärt sig att tillägna sig resultatet av sin sturm und drangperiod. Proletära revolutioner däremot, såsom de på 1800-talet, kritiserar ständigt sig själva, avbryter ständigt sitt eget förlopp, går tillbaka till det skenbart fullbordade för att ta itu med det på nytt, hånar blodigt halvheter, svagheter i sina första ynkliga försök, de tycks slå ner sin motståndare endast för att han ska suga ny kraft ur jorden och resa sig mot dem i ännu väldigare gestalt. Ständigt på nytt ryggas de tillbaks för det obestämda, oerhörda i de mål de ställt sig, ända tills den situation skapats, som gör varje återvändo omöjlig, och förhållandena själva ropar: Hic Rhodus, hic salta! Här är Rhodus, hoppa här!" — ända till slutets säkra profetiska ord: "Om kejsarsmanteln till slut hamnar på Louis Bonapartes axlar, kommer den tunga Napoleonstatyn att störta ner från Vendomepelarens topp."

Och under vilka omständigheter författades inte denna härliga skrift! Den minsta svårigheten var att Weydemeyer av brist på medel måste stoppa sin veckotidskrift redan efter det första numret; han skrev om detta: "Arbetslösheten, som råder här sedan hösten i hittills okänt omfång, ställer betydande hinder i vägen för alla nya företag. Och så alla de sätt på vilka man sedan någon tid utnyttjar arbetarna: först Kinkel, så Kossuth, och flertalet är dumma nog att hellre ge en dollar åt denna mot dem själva fientliga propaganda än en cent åt representationen för deras egna intressen! Det amerikanska samhället verkar ytterst korrumpert på människorna och gör dem samtidigt anspråksfulla, som om de i hög grad såg sina kamrater i gamla världen över axeln." Ännu förtvivlade Weydemeyer dock inte om att kunna väcka nytt liv i sin tidskrift, med bara 200 dollar skulle den åtminstone kunna komma ut en gång i månaden.

Mer kom det att betyda att Marx efter 1 januari insjuknade och kunde arbeta endast under stora svårigheter; "sedan flera år har ingenting brutit ned mig så som denna fördömda hemorrojdalåkomma, inte ens den bästa franska blamage". Men framför allt hetsades han av penningbekymmer, som grumlade varje ögonblick av lugn han annars kunde ha; "sedan en vecka har jag," skrev han den 27 februari, "nått den angenäma punkt, då jag i avsaknad av de i

pantbanken deponerade rockarna inte längre kan gå ut och av brist på kredit inte längre kan äta något kött”. Äntligen den 25 mars kunde han sända den sista bunten manuskript till Weydemeyer samtidigt med lyckönskan till ett barns, en liten revolutionärs, födelse som Weydemeyer meddelat honom: ”Men kan inte komma till världen i en bättre tid än denna. När man på sju dagar far från London till Kalkutta, kommer vi för länge sedan att vara halshuggna eller ålderdomssvaga. Och Australien, Kalifornien och Stilla Oceanen! Ja, de nya världsmedborgarna kommer inte längre att kunna begripa hur liten vår värld var.” Inför de väldiga utsikterna till utveckling som låg framför mänskligheten bevarade Marx sin glättiga själsjämvikt trots alla personliga obehag.

Men dystra dagar låg omedelbart framför honom. I en skrivelse av den 30 mars måste Weydemeyer ha betagit honom alla utsikter att få skriften tryckt. Skrivelsen själv är inte bevarad men väl dess eko: ett häftigt brev från Wilhelm Wolff av den 16 april, skrivet samma dag ett av Marx barn begravdes, skrivet ”mitt i allomfattande otur och det mest fruktansvärda trångmål för nästan alla vännerna”, fullt av bittra förebråelser mot Weydemeyer, som ju inte heller hade någon dans på rosor och som dock alltjämt gjorde sitt bästa.

Det var en fruktansvärd påsk för Marx och hans familj. Barnet de förlorat var den ett år tidigare födda lilla dottern; på ett dagboksblad av modern hittades följande gripande ord: ”Påskan 1852 insjuknade vår stackars lilla Franziska i en svår bronchitis. Tre dagar kämpade det stackars barnet med döden. Hon led så rysligt. Flennes lilla döda kropp vilade i den lilla gårdskammaren, vi andra gick tillsammans fram och åter i det yttre rummet och när natten kom bäddade vi åt oss på golvet. Där låg de tre kvarlevande barnen med oss och grät över den lilla ängeln, som kall och bleknad vilade i vår närhet. Det kära barnets död inträffade vid tiden för vår bittraste fattigdom. Då gick jag till en fransk flykting, som bodde i närheten och som kort förut hade besökt oss. Han gav mig genast med det vänligaste deltagande två pund sterling. Med dem betalades den lilla kista, vari mitt stackars barn nu slumrar i ro. Hon hade ingen vaggan när hon kom till världen, och även den sista viloplatsen nekades henne länge. Hur kände vi det ej, när hon bars ut till sin sista vilostad!” Och på denna svarta dag anlände Weydemeyers olycksbrev. Marx var ytterst bekymrad för sin hustru, som sedan två år sett alla hans företag slå fel.

Men under dessa olyckliga timmar var redan ett nytt brev från Weydemeyer sedan en vecka på väg över vattnet. Det var daterat den 9 april och började så: ”En oväntad hjälp har till sist undanröjt de svårigheter som reste sig för broschyrens tryckning. Efter avsändandet av mitt sista brev träffade jag en av våra arbetare från Frankfurt, en skraddare som likaledes kom hit i sommar. Han ställde genast hela sin sparade summa, fyrtio dollars, till mitt förfogande.” Denne arbetare kan man tacka för att Den adertonde Brumaire den gången såg offentlighetens ljus. Weydemeyer namngav inte ens den präktige mannen — och vad spelar det för roll om han hette så eller så? Vad som drev honom var proletariats klassmedvetande, som inte slår sig till ro med högsinta offer för sin klass befrielse.

Den adertonde Brumaire utgjorde nu första häftet av månadstidskriften *Revolution* som Weydemeyer försökte ge ut; andra och sista häftet innehöll två poetiska bidrag från Freiligrath, i vilka med frodig humor gisslas särskilt Kinkels amerikanska tiggarfärder. Därmed upphörde tidskriften, några bidrag som Engels lämnat hade gått förlorade på vägen.

Av den adertonde Brumaire lät Weydemeyer trycka ettusen exemplar, varav ungefär tredjedelen nådde Europa, om också inte den europeiska bokhandeln, dessa exemplar spreds av partivänner i England och särskilt vid Rhen. Inte ens ”radikala” bokhandlare kunde förmås att överta distributionen av en så för den tiden motbjudande skrift och lika litet fick en engelsk

översättning, som Pieper gjorde utkast till och Engels fullbordade, någon utgivare.

Men att Marx svårigheter att finna förläggare ytterligare ökade berodde på att efter Bonapartes statskupp följde kommunistprocessen i Köln.

6. Kommunistprocessen i Köln

Efter häktningarna i maj 1851 hade Marx med livligt intresse följt undersökningen men det var tillsvidare inte mycket att göra åt saken eftersom den gång på gång avstannade — av brist på ”objektiv saklig grund för anklagelsen”, som till och med åtalssenaten vid Kölns apellationsdomstol konstaterade. Man hade inte kunnat komma på de elva anklagade med något annat än medlemskap i ett hemligt propagandasällskap och för sådant stadgade strafflagen inget straff.

Men enligt kungens vilja skulle Stieber, ”den dyrbara personligheten” göra sitt verk och ge den preussiska publiken det länge och lojalt efterlängttade skådespelet av en upptäckt och (framför allt) bestraffad komplott. Stieber var också en alltför god patriot för att inte efterkomma sin herres och arvkonungs vilja. Han började värdigt med en inbrottsstöld, varvid han genom en av sina hejdukar lät bryta upp ett skrivbord, som tillhörde en viss Oswald Dietz, sekreterare i Willichs separatförbund! Med säker polisblick insåg Stieber att detta förbunds obetänksamma och oförsiktiga propaganda öppnade utsikter för hans upphöjda missions lyckliga utförande, som han emellertid förgäves skulle söka hos ”Partiet Marx”.

I själva verket lyckades det honom att med hjälp av de stulna dokumenten så väl som med tillhjälp av allehanda provokations- och andra polisknep, varvid den bonapartistiska polisen omedelbart före statskuppen lämnade honom verksamt bidrag, fabricera en s.k. ”tysk-fransk komplott i Paris”, som i februari ledde till att Paris-juryn fällde några stackars tyska arbetare till längre eller kortare frihetsstraff. Men vad som inga av Stiebers knep kunde leda i bevis var något samband med de anklagade i Köln; mot dem fanns i ”tysk-franska komplotten” inte ens skuggan av bevis.

Desto mer skärptes därigenom motsättningen mellan ”partiet Marx” och ”partiet Willich-Schapper”, särskilt då Willich understött Kinkel både före och efter hans resa till Amerika och då nu hans återkomst också kom de övriga flyktinggrälen att slå upp på nytt i vilda lågor. Det hade inte lyckats att uppbringa de 20 000 taler, som skulle tjäna som grundkapital för det revolutionära nationallånet, utan bara ungefär hälften, och vad man skulle ta sig till med dessa pengar blev en fråga över vilken de demokratiska flyktingarna inte bara brydde sina hjärnor utan på vilken de faktiskt strandade. Slutligen deponerades 1.000 pund sterling — resten hade gått åt till respengar och andra kostnader — i Westminster Bank som handpengar åt den första provisoriska regeringen. Detta syfte kom de visserligen aldrig att tjäna, men hela ofoget fick emellertid det jämförelsevis försonande slutet, att dessa pengar femton år senare bidrog till att hjälpa tyska socialdemokratins press i dess första början över många svårigheter.

Medan grälet om denna Niebelungensskatt ännu rasade, avkonterfejade Marx och Engels de kämpande hjältarna i några pennteckningar som tyvärr ej gått till eftervärlden. Orsaken till detta var den ungerske översten Banya, som dokumenterat sig hos dem med en fullmakt egenhändigt undertecknad av Kossuth som polispresident för de ungerska emigranterna. I verkligheten var Banya spion till tjänst för var och en som betalade och avslöjade sig som sådan redan vid detta tillfälle genom att utlämna ett manuskript, som Marx anförtrott honom för en Berlin-bokhandlares räkning, till preussiska regeringen. Marx avslöjade honom genast i en skrivelse, som han själv undertecknade, i New Yorks kriminaltidning, men hans manuskript har gått förlorat och har aldrig kommit till rätta. Hade den preussiska regeringen

möjligen försökt sig på att få tag i det för att få material till Köln-processen, så var det kärt besvär förgäves.

I sin misströstan om att kunna driva upp bevismaterial mot de anklagade hade den preussiska regeringen uppskjutit den offentliga rättegången från sammanträde till sammanträde och därmed stegrat publikens spänning till högsta höjd, när den äntligen i oktober 1852 måste besluta sig för att låta ridån gå upp över spektaklet. Då man nu trots alla polispatraskets krampaktiga menader inte kunde bevisa att de anklagade hade något som helst med den ”fransk-tyska komplotten” att göra, d.v.s. med en komplott som medan de själva suttit i rannsakingshäkte anstiftats av polisprovokatörer och i en organisation med vilken de levde i öppnaste fiendskap, ryckte Stieber äntligen fram med ”originalprotokollsbok för partiet Marx”, en rad fortlöpande protokoll över förhandlingar i vilka Marx och hans åsiktsfränder skulle diskuterat sina skändliga världsomstörtningssplaner. Boken var en infam förfalskning, som under ledning av polislöjtnant Greif sammanställts i London av provokatörerna Charles Fleury och Wilhelm Hirsch. Den bar spår av förfalskning redan i utförandet, helt bortsett från det vanvettiga innehållet, men Stieber räknade med den borgerliga dumheten hos de sorgfälligt utvalda jurymännen och den stränga postcensuren, genom vilken man hoppades kunna avskära alla upplysningar från London.

Den ovärdiga planen misslyckades dock tack vare den energi och omsorg varmed Marx förstod att möta den, hur föga han än var rustad för en uppslitande och veckolång kamp. Den 8 september hade han skrivit till Engels: ”Min hustru är sjuk, lilla Jenny är sjuk, Lenchen har ett slags nervfeber. Doktorn kan jag inte tillkallat därför att jag inte har några pengar till medicin. Sedan åtta till tio dagar har jag utfordrat familjen med bröd och potatis, men frågan är om jag i dag ens kan driva upp något sådant ... Någon artikel åt Dana skriver jag inte, därför att jag inte har haft den penny som behövs för att gå och läsa tidningar ... Det bästa och önskvärdaste som kunde ske vore att värdinnan vräkte mig på gatan. Jag vore då åtminstone kvitt hyresskulden på 22 pund. Men så mycket tillmötesgående kan man väl knappast tilltro henne. Därtill bagare, mjölkbud, televerantör, specerihandlare, gamla slaktarskulder! Hur ska jag bli kvitt denna satans smörja? Slutligen har jag de sista åtta, tio dagarna lånat några shilling och pence av arbetare — vilket är det olyckligaste av alltsammans — men det var nödvändigt för att jag inte skulle dö.” I detta förtvivlade läge måste han ta upp kampen mot en övermäktig motståndare, och i kampen glömde han liksom också hans tappra hustru de husliga bekymren.

Segern var ännu inte helt säkrad, när fru Marx skrev till en amerikansk vän: ”Häriifrån måste samtliga bevis på förfalskningen anskaffas, min man måste arbeta hela dagen och långt in på natten. Sedan måste alla papper, kopierade sex till åtta gånger, på de mest olika vägar expedieras till Tyskland, över Frankfurt, Paris o.s.v. eftersom alla brev till min man såväl som alla brev häriifrån och till Köln öppnas och konfiskeras. Det är för närvarande en kamp mellan polisen å ena sidan och å den andra sidan min man, som man ger skulden för allt, till och med processens ledning. — Förlåt mitt förvirrade brev, men jag har också medarbetat i intrigen och kopierat så att det bränner i fingrarna. Därav förvirringen. Just nu kommer från Werth och Engels hela paket med köpmansadresser och affärsbrev för att säkerställa befordran av aktstyckena m.m. Hos oss är för närvarande ett helt kontor upprättat. Två, tre stycken skriver, andra går ärenden, andra åter skrapar ihop de pengar som är nödvändiga för att skrivarna ska kunna fortsätta sin existens och lämna bevisen på den oerhördaste skandal gentemot hela den officiella världen. Dessemellan sjunger och visslar mina tre muntra barn och blir ofta hårt tillrättavisade av sin herr far. Det är ett jäkt.”

Marx segrade i denna strid; Stiebers förfalskning upptäcktes redan före förhandlingarna och statsprokuratorn själv måste offra ”den olycksaliga boken” som bevismaterial. Men segern blev ödesdiger för större delen av de anklagade. De fem veckornas förhandlingar hade avslöjat ett sådant överflöd av polisskändligheter, gynnade av preussiska statens högsta myndigheter, att alla de anklagades fullständiga frikännande skulle ha brännmärkt denna stat inför hela världen. Hellre än att man lät det gå så långt, gjorde jurymännen våld på sin heder och sitt samvete och dömde sju av de elva anklagade för försök till högförräderi: cigarrarbetare Röser, författare Bilgers och skraddaregesällen Nothjung till sex års, arbetaren Reiff, kemisten Otto och förre notarien Becker till fem, samt skraddargesällen Lessner till tre års fästningshåkte. Frikända blev bokhållaren Ehrhardt och läkarna Daniels, Jacoby och Klein. Dock drabbades en av de frikända hårdast av alla: Daniels dog några år senare av lungsot som han ådragit sig under sin sex månader långa vistelse i rannsaktionscellen. I ett gripande brev sände fru Daniels sin makes sista hälsningar till Marx, som sörjde honom djupt.

De andra offren för denna skändliga process överlevde honom länge och hittade delvis tillbaka till den borgerliga världen. Bürgers blev liberal riksdagsrepresentant, Becker överborgmästare i Köln och medlem av första kammaren i preussiska riksdagen och väl ansedd hos hovet och regeringen för sitt högpatriotiska sinnelag. Av de dömda som förblev sin fana trogen medverkade Nothjung och Röser i den nyvaknade arbetarrörelsens första ansatser och Lessner överlevde länge Marx och Engels, till vars trognaste vapenbröder i landsflykten han hörde.

Efter Köln-processen upplöstes Kommunisternas förbund och snart därefter separatförbundet Willich-Schapper. Willich utvandrade till Amerika, där han under slavkriget förvärvade sig välförtjänt ära som nordstatsgeneral, och Schapper vände ångerfull tillbaka till de gamla kamraterna.

Marx tog åter itu med att avslöja det system, som inför Köln-domstolen vunnit en skymflig seger. Han författade Avslöjanden om kommunistprocessen i Köln, som han tänkte få utgiven i Schweiz och om möjligt också i Amerika. Den 7 december skrev han till amerikanska vänner: ”Ni kommer att kunna uppskatta humorn i broschyren, om ni betänker att dess författare av brist på ytterplagg och fotbeklädnad är så gott som internerad och dessutom var och fortfarande är hotad av att den vidrigaste konkreta misär drabbar hans familj. Processen har också på detta sätt bringat mig i förlägenhet, då jag i stället för att arbeta för mitt levebröd måste arbeta för partiet emot regeringsintrigerna. Dessutom har den gjort det omöjligt för mig att ordna det kontrakt med tyska bokhandlare genom vilket jag hoppades kunna ordna upp min ekonomi.” Den 11 december skrev emellertid Schabelitz d.y. som övertagit förlaget, från Basel till Marx, att han redan höll på att läsa de första korrekturarken. ”Jag är övertygad om att broschyren kommer att väcka ett oerhört uppseende, ty den är ett mästerverk.” Schabelitz ville trycka 2 000 exemplar och sätta priset per exemplar till 10 silvergroschen eftersom han räknade med att åtminstone en del av upplagan skulle bli beslagtagen.

Tyvärr beslagtogs hela upplagan, då den från den badensiska gränsby där den legat i sex veckor skulle skickas vidare in i Tyskland. Den 10 mars meddelade Marx jobbsposten åt Engels med de bittra orden: ”Kan man inte under sådana förhållanden tappa lusten att skriva? Att alltid få arbeta för kungen av Preussen!” Hur det hela gått till kan numera inte konstateras. Den vrede som Marx till att börja med hyste mot förläggaren, visade sig snart vara oberättigad. Schabelitz ville till och med sprida 500 exemplar som han hållit kvar i Schweiz, men det tycks inte ha blivit mycket därav, och för Marx hade affären dessutom den bittra eftersmaken att ett fjärdedels år senare visserligen inte Schabelitz själv men dennes

kompanjon Amberger krävde honom på 424 francs som ersättning för trycknings kostnaderna.

Vad som misslyckats i Schweiz lyckades då åtminstone i Amerika, där ju inte heller publicerandet av avslöjandena behövde alltför mycket oro den preussiska regeringen. New England Zeitung, som utkom i Boston, tryckte dem och lät Engels på egen bekostnad göra 440 särtryck, som med Lassalles hjälp skulle spridas i Rhenprovinsen. Fru Marx korresponderade om saken med Lassalle, som var ivrig nog, men deras brevväxling ger inte klarhet om det eftersträfvade målet verkligen uppnåddes.

Ett livligare eko fann skriften i den tysk-amerikanska pressen, där särskilt Willich slog larm mot den, vilket åter föranledde Marx till en liten skrift mot Willich, som utkom i slutet av år 1853 under titeln: Riddaren av det ädelmodiga medvetandet. Att plocka fram den ur förgängelsen låter sig i våra dagar knappast göras. Som alltid i sociala strider på den tiden begicks en del försyndelser från båda sidor, och som segrare i sakfrågan avstod Marx gärna från triumfen över den besegrade. Redan år 1860 förklarade han om emigranttidens första år, att det bästa försvaret för dess strider vore en jämförelse mellan dess historia och regeringarnas och det borgerliga samhällets samtida historia. Med undantag för några få personer kunde intet annat förebrås emigranterna än illusioner, som mer eller mindre rättfärdigades av tidsförhållanden, och narraktigheter med nödvändighet framsprungna ur de säregna omständigheter vari de oväntat fann sig ställda.

Och när Marx år 1875 föranstaltade om en andra upplaga av sina avslöjanden, tvekade han om han inte borde stryka avsnittet om fraktionen Willich-Schapper. Han lät det visserligen stå kvar, men endast därför att vid närmare övervägande varje stympning av texten syntes honom som förfalskning av ett historiskt dokument, och tillfogade: "En revolution som nedslås med våld lämnar i huvudena på dem som medverkat i den, särskilt de som kastats ut i landsflykt, en rubbning, som gör till och med dugliga personligheter för längre eller kortare tid så att säga otillräkneliga. De kan inte finna sig till rätta i historiens utveckling, de vill inte inse att rörelsens form ändrat sig. Därav konspirations- och revolutionslekandet, lika komprometterande för dem själva som för den sak i vars tjänst de står; därav kom sig också Schappers och Willichs felgrepp. Willich har i nordamerikanska inbördeskriget visat, att han är mer än en fantast, och Schapper, hela sitt liv en arbetarrörelsens förkämpe, insåg och erkände snart efter Kölnprocessens slut sin tillfälliga förvillelse. Många år senare, på sin dödsbädd dagen före sin död, talade han ännu med bitande ironi om den där tiden av "flyktningförvillelse". Å andra sidan förklarar de omständigheter under vilka avslöjandet författades, bitterheten i angreppet på den gemensamma fiendens ofrivilliga medhjälpare. I krisögonblick blir huvudlöshet en förbrytelse mot partiet vilken fordrar offentlig botgöring." Gyllene ord, särskilt i dagar då vården av "den goda tonen" ställs högt över skyddandet av principklarheten.

När striden var utkämpad och segern vunnen var Marx allra minst den som gick och bar på småsint agg. Han medgav mer än han behövde, när han år 1860, gentemot Freiligraths ovänliga anmärkningar över de "tvetydiga och förkastliga element" som trängt sig in i förbundet, för sin del erkände: "Att smuts virvlas upp vid storm, att ingen revolutionär tid luktar rosenolja, att här och där till och med allehanda avskräde flyger emot en — är säkert. Antingen — eller." Men han kunde med rätta tillägga: "För övrigt, betänker man hela den officiella världens oerhörda ansträngningar emot oss, denna värld som för att ruinera oss inte bara så att säga snuddade vid lagens gränser utan gick långt utanför dem. Betänker man fördumningsdemokratins smädande gapighet, som aldrig kunde förlåta vårt parti, att det ägde mer förstånd och karaktär än den själv. När man känner alla andra partiers samtida historia och slutligen frågar sig, vad man nu faktiskt kan komma med emot hela partiet, då kommer

man till det resultatet, att det står där i detta 1800-tal karakteriserat genom sin renhet.”

I och med att Kommunisternas förbund upplöstes slets de sista tråder som band Marx vid Tysklands offentliga liv. Exilen, ”de ädlas hemvist”, blev från denna tid hans enda hemort.

8. Engels — Marx

1. *Geni och samhälle*

Om man säger att Marx i England funnit ett andra hem, så får man visserligen inte ta begreppet hem i alltför vidsträckt bemärkelse. Han utsattes inte någonsin på engelsk jord för trakasserier för revolutionär agitation, som inte var direkt riktad mot den engelska staten. Det ”giriga, avundsjuka krämarfolkets regering” ägde ett större mått av självaktning och självmedvetande än dessa kontinentala regeringar äger, vilka i sitt sjuka samvetes ångest jagar efter sina motståndare med polisen som redskap, även om dessa motståndare bara rör sig på diskussionens och propagandans mark.

Men i en annan och djupare mening fick Marx aldrig mer något hem, sedan han med genial blick skådat det borgerliga samhället in i hjärta och njurar. Geniets öde i detta samhälle är ett vidlyftigt kapitel, om vilket de mest skiftande meningar uttalats. Alltifrån den harmlösa gudsförtröstan som profeterar om varje genis slutliga seger till Fausts melankoliska ord:

Die wenigen, die was davon erkannt,
die töricht genug ihr volles Herz nicht wahrten,
Dem Pöbel ihr Gefühl, ihr Schauen offenbarten,
Hat man von je gekreuzigt und verbrannt.

De få, som någonting av detta känt
som dumt sitt fulla hjärta ej för sig bevarat,
sin syn, sin känsla pöbeln uppenbarat,
har städs på kors man naglat fast och bränt.

Den historiska metod som Marx utvecklat tillåter även i denna fråga djupare inblickar i tingens sammanhang. En kälkborgare profeterar om varje genis slutliga seger just därför att han är kälkborgare, men om ett geni nu någon gång inte brännes eller korsfästes så är det bara därför att det i sista ögonblicket nöjt sig med att bli kälkborgare. Utan att bära den borgerliga peruken, hade Goethe och Hegel aldrig blivit det borgerliga samhällets erkända storheter.

Det borgerliga samhället, som i detta avseende endast är den mest utpräglade formen för alla klassamhällen, må annars anse sig ha så många förtjänster det vill, men något vänligt hem för geniet har det aldrig varit. Det kan inte heller vara det, ty geniets innersta väsen är mobilisering av en ursprunglig mänsklig skapardrift som går mot traditionen, som skakar de skrankor som är nödvändiga för klassamhällets bestånd. Den ensamma kyrkogården på ön Sylt, som hyser de okända döda som havet spolat upp på stranden bär den fromma inskriften: ”Golgatas kors är de hemlösas hem.” Därmed har omedvetet men inte mindre träffande geniets lott i klassamhället tecknats: Hemlöst som det är, finner det sitt hem endast på korset.

Men om geniet på ett eller annat sätt finner sig till rätta med klassamhället! När det ställde sig i det borgerliga samhällets tjänst för att störta feodalsamhället, vann det skenbart en omätlig makt, men denna makt bröt samman i det ögonblick det ville förhärliga sig själv. Då fick geniet sluta på Sankt Helenas klippor. Eller geniet döljer sig i kälkborgarens rock och kan då komma så långt som till storhertiglig sachsisk statsminister i Weimar eller kunglig preussisk professor i Berlin. Men ve det geni, som i stolt oavhängighet och oåtkomlighet ställer sig som

motståndare till det borgerliga samhället, som ur dess innersta struktur förstår att tyda dess annalkande undergång och smider de vapen som ska ge det dödsstöten. För ett sådant geni har det borgerliga samhället endast marter och kval, som kan synas mindre brutala till det yttre men till det inre är grymmare än antikens pinobänk och medeltidens bål.

Av 1800-talets geniala människor har ingen lidit svårare detta öde än den genialaste av dem alla, Karl Marx. Redan under första årtiondet av sin offentliga verksamhet måste han kämpa med daglig misär, och när han flyttade över till London väntade honom landsflyktens otaliga svårigheter. Men det som man kan kalla hans verkliga Prometheuskamp började dock först när han nu, efter mödosamt uppstigande till höjden av sitt kunnande, i sin mannakrafts bästa år under årtionden varenda dag ansattes av livets mest närliggande nöd, av de deprimerande bekymren för det dagliga brödet. Ända till sin död misslyckades han att garantera sig den blygsammaste existens på det borgerliga samhällets mark.

Ändå hade han inte alls det som källborgaren med liderligt lättsinne kallar ett genis levnadssätt. Hans jättekraft motsvarades av hans jätteflit: redan tidigt började hans omänskliga arbetstakt dagar och nätter i sträck att tära på hans järnhälsa. Men han ansåg oförmåga att arbeta vara en dödsdom för människan som inte är ett oskäligt djur, och han menade bittert allvar med de orden. När han en gång låg svårt sjuk i flera veckor, skrev han till Engels: ”Under denna tid alldeles arbetsoduglig, läst: Carpentiers Physiology, Lord dito, Kölliks Vävnadslära, Spurzheims Hjärnan och nervsystemets anatomi, Schwann och Schleiden om cellplasman.” Och med all omättlighet i sin forskardrift förblev alltid Marx på det klara med vad han redan som yngling hade sagt, att författaren inte fick arbeta för att förtjäna pengar, men att han måste tjäna pengar för att kunna arbeta: den bjudande nödvändigheten av ett förvärvsarbete har Marx aldrig förnekat.

Men alla hans ansträngningar gick om intet på grund av en fientlig världs vrede eller hat eller i gynnsammaste fall ängslan. Även sådana tyska förläggare, som annars brukade berömma sig av sin självständighet, ryggade skrämda tillbaka för den beryktade demagogens namn. Alla tyska partier smädade honom i lika hög grad, och överallt där hans gestalts rena konturer skimrade fram under dimridåerna blev han med lömsk bakslughet ihjältigen. Så länge och så fullständigt har aldrig någon annanstans ett folks största tänkare försvunnit ur dess synkrets som i detta fall.

Det enda engagemang som kunde ha gett Marx någon grundtrygghet under tiden i London var hans arbete för New York Daily Tribune, som varade från 1851 ett drygt årtionde. Tribune var med sina 200 000 prenumeranter på den tiden Förenta staternas mest lästa och rikaste tidning och genom sin agitation för den amerikanska fourierismen hade den alltid höjt sig över ett rent kapitalistiskt företags ohöljda affärsintressen. I och för sig var de villkor på vilka Marx arbetade åt den heller inte direkt ogynnsamma: han skulle skriva två artiklar i veckan och varje artikel skulle honoreras med 2 pund sterling. Det skulle bli en årsinkomst på över 200 pund sterling, med vilken Marx även i London kunnat hålla sig nödortfikt flytande. Freiligrath, som alltid berömde sig av att äta ”biffstek i landsflykten”, fick för sin sysselsättning i köpmansbranschen från början inte heller mer.

Självklart var det här inte fråga om att det honorar som Marx fick från den amerikanska tidningen på något sätt motsvarade hans bidrags litterära och vetenskapliga värde. Ett kapitalistiskt tidningsföretag räknar endast med marknadspriser, och det är i det borgerliga samhället dess goda rätt. Mer gjorde inte heller Marx anspråk på. Men även i ett borgerligt samhälle borde han ha kunnat göra anspråk på att det en gång överenskomna arbetsavtalet skulle hållas och kanske också någon aktning för hans arbete. Men i detta svek New York

Daily Tribune och dess utgivare helt och hållet utan att det minsta genera sig. Denna var visserligen teoretisk anhängare av Fourier men praktiskt en förhärdat yankee; hans socialism går ut på en våldsam passion för bedrägeri, ansåg Engels i ett vredgat ögonblick. Fastän Dana mycket väl visste vilken förnämlig medarbetare Marx var, och även gjorde reklam om detta inför läsekretsen, när han inte rent av utgav brev som Marx skrivit till honom som eget redaktionellt arbete, något som till dess författares berättigade vrede hände bara alltför ofta, uraktlät han inte att begagna sig av de hänsynslösa metoder, som en kapitalistisk exploatör tror sig kunna våga sig på mot en av honom exploaterad arbetskraft.

Inte nog med att han när affärerna gick sämre genast satte Marx på halv ranson; han betalade överhuvud endast de artiklar han verkligen tryckte, och han generade sig inte alls att kasta allt som inte passade i papperskorgen. Det kunde hända att alla de uppsatser Marx sände honom tre, ja, sex veckor i sträck hamnade där. Visserligen bar sig ett par tyska tidningar i vilka Marx tillfälligtvis medarbetade, som Wiener Presse, inte bättre åt. Så kunde han med rätta säga, att i hans arbete för tidningarna gick det honom sämre än den sämsta notisskrivare.

Redan år 1853 längtar han efter ett par månaders ensamhet för att kunna utföra vetenskapligt arbete: ”Det ser ut som om jag inte skulle kunna komma därhän. Det ständiga tidningsplottrandet tråkar ut mig. Det tar ifrån mig mycket tid, splittrar och är ändå ingenting. Oavhängig så mycket man vill, man är dock bunden vid tidningen och dess publik, speciellt om man får ackordsbetalning som jag. Rent vetenskapligt arbete är något helt annat.” Tonen blev en hårdare när Marx hade arbetat ännu några år under Danas milda spira: ”Det är verkligen äckligt, att man ska vara dömd till att betrakta det som en lycka, när ett sådant där läskapper tar en med i sin båt. Stöta och mala benknotor, koka soppa därav som fattighjonens i arbetsinrättningen, till detta reducerar sig det politiska arbete man till övermått tvingas i ett sådant företag.” Inte bara ifråga om de karga levnadsvillkoren utan särskilt ifråga om hela osäkerheten i sin tillvaro delade Marx den moderne proletärens öde.

Vad man förr bara helt allmänt förstod, visar hans brev till Engels i den mest gripande påtaglighet: hur han en gång måste sitta hemma för att han inte hade någon rock eller några skor att gå ut på gatan med, hur han en annan gång saknade pengar att köpa skrivpapper eller tidningar, hur han en tredje gång jagade efter ett par frimärken för att kunna skicka ett manuskript till förläggaren. Därtill den ständiga kampen med specerihandlare och försäljare som han inte kunde betala för de outhärligaste livsmedlen, för att inte tala om husvärden som för det mesta hotade honom med utmätning, och som ständig tillflyktsort pantbanken, vars ockerräntor sedan till på köpet slukade det sista som kunnat hålla nöden borta från hans hem.

Nöden var hans ständiga gäst. Hans högsinta hustru som från barndomen vant sig vid ett sorglöst liv vacklade väl ibland under ett rasande ödes pilregn och önskade sig med sina barn i graven. I hans brev saknas inte spår av husliga familjescener, och han ansåg ibland att för människor med allvarliga strävanden fanns ingen större åsneaktighet än att gifta sig och på det sättet utlämna sig åt privatlivets futtiga bekymmer. Men alltid när hennes klagan gjorde honom otålig urskuldade och rättfärdigade han henne; hon hade ojämeförligt svårare än han att bära de obeskrivliga förödmjukelserna, kvalen och fasorna som hon måste kämpa sig igenom i sin situation, särskilt som hon inte kunde fly till vetenskapens salar, där han dock åter och åter fann en tillflykt. Att se sina barn berövas en del av barndomens oskyldiga fröjder tog far och mor lika hårt.

Så dystert detta en stor andes bittra öde än var, höjde det sig till tragedien först därigenom att Marx frivilligt tog på sig årtiondens pinande bekymmer och avvisade varje frestelse att rädda sig in i ett borgerligt yrkes trygghet, som han med fullt bibehållen heder hade kunnat göra.

Vad som kan sägas om detta sade han enkelt och flärdlöst: ”Jag måste fullfölja mitt mål i vått och torrt och får inte låta det borgerliga samhället förvandla mig till en penningfabricerande maskin.” Denne Prometheus var inte fastnaglad vid klipporna av Hefaistos kilar utan av sin järnvilja som med en magnetnåls säkerhet pekade mot mänsklighetens högsta mål. Hela hans väsen är som en stålfjäder. Det finns intet mer beundransvärt än när han, ofta i ett och samma brev, nedtryckt av den eländigaste misär, med underbar elasticitet reser sig för att behandla de svåraste problem med ett själslugn som vore han en vis man vars tänkarpanna aldrig fårats av ett bekymmer.

Men nog kände Marx det borgerliga samhällets förföljelse. Det vore dåraktig stoicism att säga: Vad betyder sådana kval för ett geni, som ändå blir erkänt först av eftervärlden? Lika narraktigt som det egenkära författarskap är, som helst varje dag vill se sitt namn tryckt i en tidning, lika nödvändigt är det för en produktiv kraft att finna nödigt svängrum för sin utveckling och av det eko den väcker vinna ny kraft för nya upplevelser. Marx var ingen uppstyld dygdig pratmakare av den sort som går omkring i dåliga dramer och romaner, utan en världsglad människa i Lessings anda och därför var han inte främmande för den stämning i vilken den döende Lessing skrev till sin äldste ungdomsvän: ”Jag tror inte ni känner mig som en människa, som är lysten efter beröm! Men den kyla med vilken världen brukar betyga vissa människor, att de inte alls gör den rättvisa, kommer en om inte att dö så dock att stelna till.” Det är samma bitterhet Marx strax före sin femtioårsdag uttrycker: Ett halvt århundrade på nacken och alltjämt fattig! Så önskade han sig en gång hellre hundra famnar under jorden än att fortsätta att vegetera, eller banade sig det förtvivlade skriet väg ur hans innersta, att han unnade inte ens sin värsta fiende att vada genom det moras, som han nu satt i sedan åtta veckor, samtidigt som han kände raseri över att hans intellekt och arbetsförmåga på detta sätt bröts ned.

Visserligen blev inte Marx genom detta någon ”förbannad krypande hund”, som han vid något tillfälle hånade, och så tillvida kunde Engels med rätta säga att hans vän aldrig hade kommit med några jeremiader. Marx hade med förkärlek kallat sig själv en hård natur och i sin olyckas ässja hamrades han allt hårdare. Den soliga himmel som välvde sig över hans ungdomsarbeten betäcktes mer och mer med tunga ovädersmoln, ur vilka hans tankar kom som tunga, tändande blixtar, och hans omdömen om fiender, och ofta nog även om vänner, fick en bitande skärpa, som kunde såra inte bara svaga själar.

De som därför kritiserade honom som en iskall demagog är inte mindre — om också inte mer — på villospår än de polerade underofficerssjälar, som i denne store kämpe bara ser en grann docka för paradtilfällen.

2. Ett makalöst förbund

Den seger som Marx liv innebar uppnådde han dock inte enbart genom sina egna väldiga krafter. Mänskligt sett skulle han till sist ha dukat under på det ena eller andra sättet, om han inte i Engels hade fått en vän om vars uppoffrande trofasthet man först efter publiceringen av deras brevväxling kan göra sig en tillförlitlig bild.

En bild utan like i all traditionell historia. Det har aldrig saknats historiska vänpar — inte heller i den tyska historien — vars livsverk varit så intimt sammanflätade att man där inte kan skilja på mitt och ditt, men alltid fanns det kvar en svag rest av egen vilja eller egensinne eller till och med bara en hemlig ovilja att uppge den egna personligheten,

som enligt diktatororden är ”jordebarnens högsta lycka”. Luther såg i Melankton när allt kom omkring endast den klenmodige lärde och Melankton i Luther den råe bonden, och man måste

vara okänslig för att inte i Goethes och Schillers brevväxling höra det hemliga missljudet mellan det stora geheimrådet och det lilla hovrådet. Den vänskap som förenade Marx och Engels saknade detta sista spår av mänsklig torftighet; ju mer deras tänkande och skapande sammanvävdes desto mer förblev dock var och en för sig en helgjuten man.

Redan till det yttre var de olika. Engels, den blonde germanen, lång och mager, med engelska manér. Som en iakttagare konstaterar: alltid omsorgsfullt klädd, disciplinärt stram inte bara i kasernen utan också på kontoret; med honom kunde sex bokhållare inrätta en förvaltningsavdelning tusen gånger enklare och överskådligare än med sextio regeringsråd, som inte ens kunde skriva läsligt och svinade ner alla ens böcker så att inte fan själv kunde bli klok på dem. Han ägde all respektabilitet som medlem av Manchesterbörsen, deltagare i den engelska bourgeoisins affärer och nöjen, dess rävjakter och julkalas men var också den intellektuelle arbetaren och kämpen, som i sitt lilla hem, långt borta i utkanten av staden gömde sin skatt, ett irländskt barn av folket, i vars armar han vederkvickte sig, när han blev alltför trött på människopatrasket.

andra sidan Marx, kraftig, undersätsig, med de gnistrande ögonen och den ebenholzsvarta lejonmanen, som ej förnekade det semitiska ursprunget. Slarvig till sitt yttre, en plågad familjefar som levde långt från allt sällskapsliv i världsstaden, hängiven åt ett uppslitande själsligt arbete som knappast tillät honom att intaga ett hastigt middagsmål och långt in på natten tog alla hans fysiska krafter i anspråk. En rastlös tänkare, för vilken tänkandet var högsta njutning. En arvinge till Kant, Fichte och särskilt Hegel, vars ord han gärna upprepade: ”till och med en kanals brottsliga tanke är mer upphöjd och storartad än himlens under”. Men hans tanke kämpade oavslutligt att bli handling, opraktisk i smått men praktisk i stora ting, alltför hjälplös då det gällde att ordna sitt hushåll men ojämförlig i förmåga att värva och leda en här som ska omstörta en värld.

Eftersom stilen är personlighetens uttryck så skiljer sig de två också som författare. Båda var på sitt sätt mästare och språkgenier, som behärskade många områden av främmande språk, till och med dialekter. Engels var på detta område ännu mer framstående än Marx, men när han skrev på sitt modersmål skärpte han sig och höll sin språkdräkt fri från alla utländska trådar utan att därför förfalla till de tyska språkpuristernas griller. Han skrev lätt och ljust, så genomskinligt och klart att man ser ända till botten av det rörliga talets strömmande flod.

Marx skrev både slarvigare och tyngre. I hans ungdomsbrev kan man, liksom i Heines, ännu tydligt spåra en kamp med språket, och i breven från hans mogna år, särskilt under tiden i England, använde han en brokig rotväliska av tyska, engelska och franska. Även i hans skrifter finns det flera främmande ord än som egentligen är oundvikligt och det saknas varken anglicismer eller gallicismer, men han är en sådan mästare i tyska språket att han inte utan svåra förluster kan översättas. När Engels läste ett kapitel av vännen i en fransk översättning, på vilken Marx själv mödosamt hade filat, ansåg han likväl att musten och kraften hade ”gått åt helvete”. Goethe skrev till fru von Stein: ”Gäller det bildspråk kan jag tävla med Sancho Panzas ordstäv”, Marx kunde när det gällde den träffande åskådligheten i sitt språk tävla med de största ”bildskaparna”, en Lessing, en Goethe, en Hegel. Han hade förstått Lessings ord, att i en fullständig framställning begrepp och bild hörde samman som man och kvinna. För detta hade också universitetsvetenskapligheten — från åldermannen Wilhelm Roscher till den yngste privatdocenten — vederbörligen avstraffat honom med den förintande förebråelsen att han kunnat göra sig förstådd endast på ett sätt som var vagt och sammanlappat med bilder. Marx behandlade sina ämnen endast till en viss grad uttömmande, där gavs alltid åt läsaren utrymme till fruktbar eftertanke. Hans tal är en vågornas lek på havets purpurdjup. Engels

erkände alltid Marx som den överlägsne, vid hans sida ansåg han sig alltid ha spelat andra fiolen. Men han var aldrig bara hans uttolkare och hjälpare utan hans självständiga medarbetare, som inte liknade honom men var jämbördig. Liksom Engels i början av deras vänskap på ett avgörande område givit mer än han tagit emot, så skrev Marx tjugu år senare till honom: ”Du vet, att för det första allt kommer sent hos mig och att för det andra jag alltid kommer bakefter i dina fotspår.” I sin lättare rustning rörde sig Engels lättare, men om hans blick var skarp nog att finna den avgörande punkten i en fråga eller en situation, så trängde han inte tillräckligt djupt för att kunna överblicka alla om och men, med vilka också det nödvändigaste avgörande är belastat. Denna brist är för den handlande människan en stor fördel, och Marx fattade inget politiskt avgörande utan att först ha inhämtat Engels' råd, och han brukade genast slå huvudet på spiken.

I överensstämmelse härmed visade sig de råd Marx också i teoretiska frågor utbad sig av Engels inte lika givande som i politiska. Här hade Marx vanligtvis redan ett förspång. Alldeles döv visade han sig för ett råd som Engels ofta gav honom för att driva honom till att snabbt avsluta sitt vetenskapliga huvudarbete: ”Var äntligen för en gångs skull litet mindre samvetsgrann ifråga om dina egna saker, det är i alla fall ändå alltid för gott åt publiken. Att saken skrivs och kommer ut är det viktiga; de svagheter du märker hittar åsnorna ändå inte.” Detta var ett råd som var karaktäristiskt för Engels, liksom det var karaktäristiskt för Marx att inte följa det.

Av detta framgår att Engels var mera lämpad för det politiska dagsarbetet än Marx. ”Ett verkligt universallexikon, arbetsduglig varje stund dag och natt, berusad eller nykter, flink att skriva och arbetsam som tusan”, beskrev Marx en gång Engels för en gemensam vän. Det förefaller också som om bägge efter Neue Rheinische Zeitungs nedläggning hösten 1850 närmast planerat att sätta upp ett gemensamt företag i London. Åtminstone skrev Marx i december 1853 till Engels: ”Hade vi båda, du och jag, i rättan tid börjat med det engelska korrespondensföretaget i London, så sutte du inte i Manchester pinad av kontoret och jag inte här pinad av skulder.” När Engels föredrog kontoristplatsen i faderns firma framför detta företags framtidsutsikter, så skedde det väl med hänsyn till det tröstlösa läge i vilket Marx befann sig och i förhoppning om bättre tider men inte i avsikt att varaktigt ägna sig åt ”den förbannade kommersen”. Ännu våren 1854 umgicks Engels med tanken att återvända till London till sin författarverksamhet, men för sista gången. Vid denna tid måste han ha fattat beslutet att definitivt ta det hatade korset på sig inte bara för att hjälpa vännen utan också för att åt partiet bevara dess främsta intellektuella kraft. Endast med denna motivering kunde Engels göra sitt offer och Marx ta emot det. Såväl till att erbjuda som till att ta emot fordrades storsinnet.

Innan Engels under årens lopp ryckte upp till delägare i firman, hade han det som enkel bokhållare inte precis så förmånligt, men från första dagen av sin flyttning till Manchester hjälpte han och tröttnade aldrig att hjälpa. Oupphörligt fann en-, fem- och tiopundssedlar, senare också hundrapundssedlar vägen till London. Engels förlorade aldrig tålmodet, inte ens när det sattes på hårdare prov än nödvändigt av Marx och hans hustru, vars förmåga att hushålla inte tycks ha varit så utvecklad. Knappast ens en höjning på ögonbrynen när Marx en gång hade glömt summan på en växel han tagit och nu blev obehagligt överraskad av summans storlek. Eller när fru Marx vid en av de otaliga saneringarna av hushållet av missriktad hänsyn förteg en stor utgiftspost med den uträkningen att hon så småningom skulle kunna spara in den av sina hushållspengar, varigenom hon trots bästa välmening vidmakthöll det gamla eländet. Engels överlät åt vännen den något fariseiska njutningen att banna

”kvinnornas narraktighet”, kvinnorna som ”tydligen alltid behövde förmyndarskap”, och inskränkte sig till den godmodiga uppmaningen: se bara till att det där inte upprepas för framtiden!

Men inte bara om dagen slet Engels för sin vän på kontoret och börser, han offrade också till stor del aftonens lediga timmar ända långt in på natten. Till att börja med gällde det att skriva och översätta Marx brev till New York Daily Tribune, så länge Marx inte själv kunde hantera engelska språket för sin författarverksamhet. Men detta tysta medarbetarskap fortsatte även sedan dess ursprungliga anledning fallit bort.

Men allt detta är ändå obetydligt emot det största offer Engels gett: avstående från det mått av vetenskaplig produktion, som skulle varit hans ojämförliga arbetskraft och hans rika anlag beskärt. Också om detta får man dock det rätta begreppet först av brevväxlingen mellan de bägge männen, även om man inskränker sig till de språk- och militärvetenskapliga studier, som Engels med förkärlek bedrev, såväl av ”tidigare böjelse” som för den proletära befrielsekampens praktiska behov. Ty hur han än hatade all ”sjävlärdhet” — ”det är en dumhet på alla områden”, ansåg han föraktfullt — och hur grundlig hans vetenskapliga arbetsmetod än var, så var han dock lika litet som Marx bara en kammarlärd, och varje ny insikt var honom dubbelt värdefull om den genast kunde bidra till att lossa proletariatets bojor.

Så började han med studiet av slaviska språk, av det skälet, att ”åtminstone en av oss” vid nästa statsomvälvning må känna språken, historien, litteraturen, de sociala institutionerna hos just de nationer med vilka man genast kommer att råka i konflikt. De orientaliska förvecklingarna förde honom till de orientaliska språken. Inför arabiskan med dess fyratusen rötter ryggade han tillbaka, men ”persiskan är en riktig barnlek till språk”; på tre veckor ämnade han bli färdig med den. Så kom de germanska språken: ”jag sitter för närvarande djupt i Wulfila, jag måste äntligen en gång bli färdig med den fördömda gotiskan, som jag alltid har studerat så flyktigt. Till min förvåning finner jag, att jag vet mycket mer än jag trodde. Om jag får ännu ett hjälpmedel, så tänker jag bli komplett färdig med den om fjorton dagar. Då tar jag itu med fornnordiska och fornsachsiska, med vilka jag också alltid varit så där halvbekant. Hittills har jag arbetat utan lexikon eller andra hjälpmedel, bara gotisk text och Grimm, den gubben är ju verkligen fantastisk”. När schleswig-holsteinska frågan dök upp på sextiotalet, studerade Engels ”något friesisk-engelsk-jutisk-skandinavisk filologi och arkeologi”, när irländska frågan på nytt flammade upp ”litet keltiskt-iriskt” o.s.v. I Internationalens generalråd kom honom senare hans omfattande språkkunskaper väl till pass, ”Engels stammar på tjugu språk”, hette det visst när han, som han brukade i upprädda diskussioner, stötte helt lätt med tungan.

Så förvärvade han sig också smeknamnet ”generalen” genom sitt allt ivrigare och mer ingående sysslande med krigsvetenskaperna. Även här närdes en gammal förkärlek för den revolutionära politikens praktiska behov. Engels räknade med ”den enorma betydelse militären skulle komma att få vid nästa revolutionsuppsving”. Av de officerare, som under revolutionsåren kämpat på folkets sida hade man inte haft de bästa erfarenheter. ”Detta soldatpack har en obeskrivligt smutsig kåranda. De hatar varandra till döds, avundas varandra inbördes som skolpojkar den minsta utmärkelse men mot 'civilisterna' är de alla eniga.” Engels ville nu komma så långt att han skulle få ett ord med i teoretiska frågor utan att alltför mycket blamera sig.

Han hade knappast blivit varm i kläderna i Manchester, förrän han började plugga militära ämnen. Han började med ”det plattaste och mest ordinära, som fordras i fänriks- och

löjtnantsexamen och som just därför förutsattes vara bekant.” Han studerade hela härväsendet in i dess alla tekniska detaljer: elementär taktik, befästningssystem från Vauban till det moderna systemet med detacherade fort, brobyggen och fältförskansningar, vapenkunskap ända till de olika konstruktionerna av fältlavetter, lasarettens förplägnadsväsen och annat mer. Slutligen övergick han till den allmänna krigshistorien, där han med ingående flit arbetade sig igenom engelsmannen Napier, fransmannen Jomini och tysken Clausewitz.

I stället för att i ytlig upplysningsanda ivra mot krigets moraliska oförnuft, försökte Engels snarare förstå dess historiska förnuft, och härigenom väckte han mer än en gång den deklamatoriska demokratins vrede. Byron utgöt en gång skålar av glödande vrede över de båda härförare, som i slaget vid Waterloo som fanbärare åt det feodala Europa givit den franska revolutionens arvinge dödsstöten. En betecknande tillfällighet gjorde att Engels i sina brev till Marx skisserade upp en historisk bild av såväl Blücher som Wellington, som på ett knappt utrymme är så skarpt och klart tecknad, att den till och med på krigsvetenskapens nuvarande ståndpunkt knappast behöver den ringaste ändring.

Inte heller på ett tredje område, där Engels arbetade gärna och mycket, på naturvetenskapernas, förunnades det honom att lägga en sista hand vid sina egna forskningar under de årtionden då han ägnade sig åt affärslivet. Han gav i stället fritt utrymme åt sin väns större vetenskapliga arbete.

Allt detta var också ett tragiskt öde. Men Engels har aldrig jämrat sig över det, ty all sentimentalitet var honom lika främmande som hans vän. Han betraktade det alltid som sitt livs stora lycka att få stå fyrtio år vid Marx sida, även till priset att dennes mäktigare gestalt överskuggade honom. Han upplevde det inte ens som en försenad gottgörelse, att han efter vännens död mer än ett årtionde fick vara den främste i den internationella arbetarrörelsen och obestridd kunde spela första fiolen. Han ansåg tvärtom att man tillskrivit honom större förtjänst än som tillkom honom.

I det att de båda männen helt gick upp i den gemensamma saken och envar av dem utan ringaste knot eller skryt gav denna inte samma men lika stora offer, blev deras vänskap ett förbund som ej haft sin like i historien.

9. Krimkrig och kriser

1. Europeisk politik

Ungefär vid samma tid, slutet av år 1853, som Marx med sin lilla pamflett mot Willich avslutade sin kamp mot ”det demokratiska emigrationssvindleriet och revolutionsmakeriet”, började med Krimkriget en ny period i europeisk politik, vilken mer än allt annat fängslade hans uppmärksamhet under de följande åren.

Vad han hade att säga om denna har han i huvudsak framfört i sina uppsatser i New York Daily Tribune. Hur mycket än denna tidning försökte trycka ned honom till en vanlig tidningskorrespondents nivå, så kunde Marx med rätta säga att han ”endast undantagsvis befattade sig med vanlig tidningskorrespondens”. Han förblev sig själv trogen när han förstod att adla det litterära förvärvsarbetet genom att bygga upp det på mödosamma studier och därigenom ge det att bestående värde.

Dessa skatter är till stor del ännu inte framgrävda och det kommer att kosta en del besvär att få fram dem i dagsljuset. Då New York Daily Tribune behandlade Marx bidrag så att säga som råmaterial, godtyckligt överlämnande dem åt papperskorgen eller också publicerade dem

under egen flagg och ofta blott, som Marx vredgat uttryckte sig, återgav "skräpet" under hans namn, kan man inte mera få fram Marx' hela arbete för den amerikanska tidningen och i den mån det kan grävas fram behövs en omsorgsfull prövning för att noga dra upp gränserna.

En outhärlig handledning härvidlag har man först sedan jämförelsevis kort tid fått genom publiceringen av brevväxlingen mellan Engels och Marx. Därav framgår exempelvis att artikelserien om tyska revolutionen och kontrarevolutionen, som vars författare Marx länge gällt, övervägande härrör från Engels, liksom att denne inte bara författat de militära uppsatserna för tidningen, vilket man länge vetat, utan också för övrigt medarbetat i stor omfattning. Utom den nämnda artikelserien har hittills ur New York Daily Tribunes spalter samlats uppsatserna om den orientaliska frågan, men denna samling är, såväl ifråga om vad den innehåller som också ifråga om vad den inte innehåller, mycket mer tvivelaktig än den andra, som bara hade orätt författarnamn.

Men även med denna kritiska prövning vore bara den lättare delen av arbetet utförd. Hur högt Marx förstod att höja det publicistiska dagsarbetet, så kunde han dock inte höja det över sig själv. Även det största geni kan inte två gånger i veckan, just med ordinarie postbåt tisdag eller fredag, göra nya upptäckter eller föda nya tankar. Därvid slinker alltid med, som Engels en gång sade, "rena konstgrepp och nödfallshjälp med blotta minnesförmågan". Dessutom är dagsjournalistik alltid beroende av dagsunderrättelser och dagsstämmningar, från vilka den inte kan befria sig utan att bli torr och tråkig. Vad vore de fyra digra banden brevväxling mellan Engels och Marx utan de hundratals motsägelser, i vilka de stora riktlinjerna för deras tänkande och kamp utvecklar sig!

De stora riktlinjerna för deras bedömning av den europeiska politiken, sådan den började med Krimkriget, är emellertid redan nu fullkomligt klara, även utan det väldiga material som ännu i New York Daily Tribunes spalter väntar på sin upptäckt. Författarna till Kommunistiska manifestet riktade sin huvudsakliga uppmärksamhet på förhållanden i Tyskland och så gjorde de även i Rheinische Zeitung. Så trädde tidningen i bräsch för polackernas, italienarnas, ungrarnas frihetsstrider och fordrade slutligen ett krig mot Ryssland såsom varande den europeiska reaktionens starkaste reserv, vilket sedan mer och mer tillspetsades till ett världskrig mot England, varmed den sociala revolutionen skulle träda ut ur utopien och in i verkligheten.

Det "engelsk-ryska slaveri", som pressade Europa, var nu Marx' politiska utgångspunkt vid tiden för Krimkriget. Han hälsade med tillfredsställelse detta krig i den mån det lovade att inskränka den europeiska övervikt, som tsarismen vunnit genom kontrarevolutionens seger, men han var långt ifrån ense med det sätt på vilket västmakterna förde kriget mot Ryssland. På samma sätt tänkte Engels och kallade Krimkriget en enda kolossal komedi av misstag, där man hela tiden kunde fråga: Vem är nu den lurade? Båda såg i kriget, som Frankrike och särskilt England förde det, bara ett skenkrig, trots de miljoner i människoliv och pengar det kostade.

Detta var säkert riktigt så till vida som varken den falske Bonaparte eller lord Palmerston, engelske utrikesministern, avsåg att träffa den ryska kolossen i dess livsnerv. Så snart de var säkra på att Österrike höll den ryska huvudstyrkan i schack vid västgränsen, förlade de kriget till Krim för att sätta sig fast i fästningen Sevastopol, vars ena hälft de efter många försök lyckades erövra. Med den torftiga segern måste de låta sig nöja och till sist av det "besegrade" Ryssland utbe sig tillåtelse att ostört få skeppa hem sina trupper.

Ifråga om den falske Bonaparte var det förklarligt nog, varför han inte vågade utmana tsaren

till en kamp på liv och död, mindre däremot ifråga om Palmerston som regeringarna på kontinenten fruktade som en revolutionär braständare och dess liberaler beundrade som mönstret för en konstitutionelltliberal minister. Marx löste gåtan genom att omsorgsfullt pröva de blå böckerna¹, och parlamentsförhandlingarna från århundradets första hälft, men dessutom en rad diplomatiska rapporter deponerade i British Museum för att ur dem påvisa, att från Peter den stores dagar ända fram till Krimkriget en hemlig samverkan ägt rum mellan regeringarna i London och Petersburg och att särskilt Palmerston var ett köpt verktyg för den tsaristiska politiken. Resultatet av dessa studier har inte fått stå obesträtt och bestrides ännu i dag, särskilt vad Palmerston beträffar, vars samvetslösa affärspolitik med dess halvheter och motsägelser Marx otvivelaktigt bedömt mycket mer träffande än de kontinentala regeringarna och liberalerna utan att det därav nödvändigt följer att Palmerston var köpt av Ryssland. Viktigare än frågan om Marx vid detta tillfälle dragit alltför vittgående slutsatser är det faktum att han fortfarande forskade och betraktade det som en oeftergivlig uppgift för arbetarklassen att genomtränga den internationella statskonstens mysterier och förhindra regeringarnas diplomatiska kupper eller, om detta ännu inte var möjligt, att avslöja dem.

Framför allt gällde det här den oförsonliga kampen mot den barbariska makt, vars huvud han såg i Petersburg och som spann sina trådar till alla europeiska regeringar. Han såg i tsardömet inte bara den stora huvudfästningen för den europeiska reaktionen, vars blotta passiva existens är ett ständigt hot och en ständig fara, utan också huvudfienden, som genom sin oupphörliga inblandning i Västerens angelägenheter hämmade och störde den normala utvecklingen för att vinna geografiska positioner som säkrade dess välde över Europa och som därmed skulle göra det europeiska proletariats befrielse omöjlig. Den avgörande vikt som Marx lade vid denna synpunkt påverkade från och med nu på det betydelsefullaste sätt hans arbetarpolitik, mycket starkare än under själva revolutionsåren.

Därmed fullföljde Marx det tema som han hade tagit upp redan i *Neue Rheinische Zeitung*. Men för honom liksom för Engels trädde nu de nationer för vilkas befrielse denna tidning så entusiastiskt kämpat betydligt i bakgrunden. Inte så att de någonsin upphört att hävda Polens, Ungerns och Italiens oberoende som dessa länders rätt och att detta var i Tysklands och hela Europas intresse. Men redan år 1851 gav Engels de forna älsklingsbarnen det torra beskedet: "Italienarna, polackerna och ungrarna vill jag tydligt säga, att de bör hålla mun i alla moderna frågor." Några månader senare sade han om polackerna att de skulle förbli en styckad nation, som endast kunde användas som ett medel, tills Ryssland själv ryckts med i revolutionen. Polackerna hade i hela sin historia aldrig gjort annat än spelat ut en tapper, stridslysten dumhet. Inte ens mot Ryssland hade de gjort något historiskt betydelsefullt, under det Ryssland verkligen var progressivt gentemot Östern. Det ryska väldet med all dess gemenhet, all dess slaviska smuts, verkade civilisatoriskt vid Svarta havet, vid Kaspiska havet och i Centralasien för basjiker och tatarer, och Ryssland hade upptagit i sig många fler bildnings-element och särskilt industriella element än det till hela sin natur ännu chevalereskt-lättjefulla Polen. Detta är omdömen som visserligen är starkt färgade av emigrantstridernas lidelser. Senare har Engels åter dömt mycket mildare om Polen och ännu under sina sista levnadsår erkänt, att det åtminstone två gånger räddat den europeiska kulturen: genom resningen åren 1792-93 och genom sin revolution 1830-31.

Men Marx själv skrev om den firade hjälten i den italienska revolutionen: "Mazzini känner endast städerna med deras liberala adel och deras upplysta borgare! De materiella behoven

¹ Med blå böcker åsyftas både de i blåa omslag, offentliggjorda dokumenten från det engelska utrikesministeriet och dess diplomatiska företrädare i utlandet och det engelska parlamentets tryckta handlingar överhuvudtaget.

hos det italienska lantfolket — lika utsuget och systematiskt försvagat och fördummat som det irländska — ligger naturligtvis utanför hans manifests kosmopolitiskt-neokatolskt ideologiska fraser. I varje fall fordras det mod till att förklara för borgarna och adeln, att första steget till Italiens befrielse är böndernas fulla befrielse och förvandling av deras halv-arrendesystem till fri borgerlig egendom.” Och för den i London skrytsamt poserade Kossuth lät Marx i ett öppet brev till hans vän Ernest Jones förklara, att de europeiska revolutionerna betydde arbetets korståg mot kapitalet. De kunde inte tryckas ned till samma andliga och sociala nivå som ett obskyrt, halvbarbariskt folk som magyarerna, som ännu stod kvar i femtonhundra-talets halvkultur och faktiskt inbillade sig att de kunde kommendera Tysklands och Frankrikes mer upplysta folk och genom svindel få det lättrogna England att ropa bravo.

Längst avlägsnade sig dock Marx från Neue Rheinische Zeitungs traditioner, då han i stället för att rikta sin huvudsakliga uppmärksamhet på Tyskland nu så gott som helt utmönstrade det ur sin politiska synkrets. Tyskland spelade visserligen just då en ovanligt ömklig roll i den europeiska politiken och kunde räknas nästan som en rysk provins, men om det därigenom i någon mån förklaras var det ändå i många avseenden ödesdigert att Marx — och detsamma gäller Engels — flera år förlorade varje intimare kännedom om den tyska utvecklingen. Framför allt stegrades under denna tid då Manteuffel-Westphalen var statsminister den ringaktning de bägge som annekterade rhenländare alltid känt för den preussiska staten till en grad som stod i stark disproportion till deras vanliga skarpblick för tingens verkliga läge.

Vältaligt vittnar härom särskilt det ena undantagsfall, då Marx bevärdigade tidens preussiska förhållanden med sitt omdöme. Det skedde i slutet av år 1856, då Preussen på grund av Neuenburgaffären kom i konflikt med Schweiz. Intermezzot föranledde Marx, som han den 2 december 1856 skrev till Engels, att hjälpa upp sina ”högst bristfälliga kunskaper i preussiska historien”, varvid han sammanfattade resultatet av sina studier, att något smutsigare hade världshistorien aldrig producerat. Vad han i anslutning till detta anförde i själva brevet och några dagar senare upprepade i The Peoples Paper, ett chartistorgan, visar honom inte på långa vägar i nivå med sin historieuppfattning utan närmar sig snarare betänkligt till det historiska lågvattensmärke i den småborgerligt ovettiga demokratiska debatten som det annars just är hans förtjänst att ha övervunnit.

Eftersom preussiska staten utan tvivel var en hård nöt för varje kultiverad människa kunde man inte knäcka den med hån över ”Hohenzollarnas gudomliga rätt”, över de tre alltid återkommande karaktärsmaskerna: pietist, underofficer, pajas, över den preussiska historien som en ”osnygg familjekrönika” jämförd med den österrikiska historiens ”djävulska epos” och dylikt mer, som på sin höjd förklarade varför, men lämnade alldeles oklart varför detta varför existerade.

2. David Urquhart. Harney och Jones

Vid samma tid och i samma anda som i fråga om New York Daily Tribune medarbetade Marx i urquhartist- och chartistorganen.

David Urquhart var en engelsk diplomat, vars stora förtjänst var hans noggranna kännedom om och oavlåtliga kamp mot de ryska världshärskarplanerna. Dessa förtjänster minskades dock av hans fanatiska rysshat och lika fanatiska svärmeri för turkarna. Marx har ofta kallats urquhartist men med stor orätt. Man kan snarare säga, att han såväl som Engels mer stöttes tillbaka av mannens narraktiga överdrifter än uppskattade hans verkliga prestationer. I samband med att han för första gången omnämnes skrev Engels i mars 1853: ”Jag har för tillfället en bok av Urquhart hemma. Han anser att Palmerston är betald av Ryssland. Saken är

mycket lättförklarlig: mannen är en keltisk skotte med sachsisk-skotsk bildning, till tendensen romantiker, genom sin bildning anhängare av frihandeln. Denne man svärmade för det gamla Grekland och reste till Grekland och sedan han umgåtts i tre år med turkarna där, reste han över till Turkiet och blev hänförd av samma turkar där. Han svärmar för islam och hans princip är: om jag inte vore kalvinist så kunde jag endast vara mohammedan.” Men i det hela fann Engels Urquharts bok högst underhållande.

Beröringspunkten mellan Marx och Urquhart var kampen mot Palmerston. En artikel mot denne minister, som Marx hade publicerat i New York Daily Tribune och en tidning i Glasgow tryckt av, väckte Urquharts uppmärksamhet, och han hade i februari 1854 ett sammanträffande med Marx, varvid han mottog denne med komplimangen att hans artiklar var som skrivna av en turk. När Marx därpå förklarade att han var revolutionär blev Urquhart mycket besviken, ty det hörde till hans griller att de europeiska revolutionärerna var medvetna eller omedvetna verktyg åt tsarismen i syfte att bereda de europeiska regeringarna svårigheter. ”Han är en komplett monoman”, skrev Marx efter denna underhållning till Engels. Han hade förklarat att deras åsikter inte överensstämde med undantag av fallet Palmerston, och till hans åsikter i den frågan hade inte Urquhart hjälpt honom.

Man får nu inte pressa dessa förtroliga yttranden alltför mycket. Offentligt har Marx med alla kritiska förbehåll upprepade gånger erkänt Urquharts förtjänster och inte heller gjort någon hemlighet av att han blivit om inte övertygad så i alla fall stimulerad av honom. Han generade sig därför inte heller att vid tillfälle lämna Urquharts organ, särskilt The Free Press i London, bidrag, och tillåta denne att sprida flera av hans uppsatser ur New York Daily Tribune i broschyrform. Dessa Palmerston-pamfletter spreds i olika upplagor på 15-30 000 exemplar och väckte stort uppseende. Men eljest blev Marx inte rikare hos skotten Urquhart än hos yankeen Dana.

En varaktig förbindelse mellan Marx och Urquhart var utesluten redan av den anledningen att Marx tog parti för chartisterna, som Urquhart hatade dubbelt i egenskap av frihandlare och ryssfiende, vilken i varje revolutionär rörelse tyckte sig höra rubeln rulla. Från sitt svåra nederlag den 10 april 1848 återhämtade sig chartismen aldrig mer, men så länge resterna av dess anhängare ännu kämpade understödde Marx och Engels dem tappert och troget, särskilt genom att osjälviskt medarbeta i de tidningar George Julian Harney och Ernest Jones utgav på 50-talet. Harney i rask följd efter varandra: The Red Republican, The Friend of the People och The Democratic Review. Jones: The Notes of the People och The Peoples Paper, som levde längst, till 1858.

Harney och Jones tillhörde chartisternas revolutionära fraktion och var väl inom denna de mest internationellt inriktade. De gällde för att vara ledande själar i den internationella sammanslutningen The Fraternal Democrats. Harney var sjömansbarn och uppvuxen i proletära förhållanden. Han hade själv skolat sig genom att läsa Frankrikes revolutionära litteratur och såg särskilt Marat som sitt mönster-. Han var ett år äldre än Marx och satt i redaktionen för The Northern Star, chartisternas huvudorgan, redan vid den tiden då Marx ledde Rheinische Zeitung. Här sökte Engels upp honom år 1843, ”en slank ung man med nästan barnligt utseende, som redan den tiden talade en märkvärdigt korrekt engelska”. 1847 lärde Harney också känna Marx och slöt sig hänförd till honom. I sin Red Republican publicerade han en engelsk översättning av Kommunistiska manifestet med en randanmärkning att det var det mest revolutionära dokument som någonsin givits världen, och i sin Democratic Review översatte han uppsatserna ur Neue Rheinische Revue om franska revolutionen som ”den sanna kritiken” av de franska händelserna. Men i emigrantstriderna kom han dock

tillbaka till sin gamla kärlek och råkade i häftig tvist med Marx och Engels liksom också Jones. Snart därefter flyttade han över till ön Jersey och sedan till Förenta staterna, där Engels så sent som 1888 besökte honom. Kort tid efteråt återvände Harney till England och där dog han vid hög ålder som ett sista vittne från en stor tid.

Ernest Jones härstammade från en gammal normandisk släkt men var född och uppfostrad i Tyskland, där hans far vistades som militär följeslagare åt hertigen av Cumberland, senare konung Ernst August av Hannover. Denne ärkreaktionäre vällusting, som den engelska pressen beskyllde för alla förbrytelser med undantag av självmord, var den lille Ernest gudfader, men detta och hans familjs övriga hovrelationer färgade inte av sig på honom. Redan som pojke visade han en obändig frihetsdrift och som man motstod han guldets alla frestelser. Han var ungefär tjugu år gammal när hans familj återvände till London, där han ägnade sig åt juridiska studier och lämnades tillträde till advokatycket. Han offrade emellertid alla utsikter, som hans glänsande talanger och hans familjs aristokratiska förbindelser öppnade för honom, för att ägna sig åt chartiströrelsen. Denna företrädde han med så glödande iver att han år 1848 dömdes till ett tvåårigt fängelsestraff. Till straff för förräderiet mot sin klass behandlades han i fängelset som en vanlig brottsling men lämnade fängelset år 1850 alldeles oförbättrad och umgicks från sommaren 1850 i nära två årtionden som nära vän med Marx och Engels med vilka han var jämnårig.

Denna vänskap hade väl också sina svårigheter, delvis av liknande slag som vänskapen med Freiligrath, Jones hade också diktarbegåvning. Eller som vänskapen med Lassalle, om vilken Marx dömdes på liknande sätt men mycket skarpare än då han år 1855 skrev om Jones: ”Trots all energi, uthållighet och driftighet, som man måste erkänna att Jones har, fördärvar han allt genom sina reklamtrick, sin klumpiga agitation och sin iver att gå händelserna i förväg.” Inte heller senare saknades hårda sammanstötningar när propagandan för den chartistiska saken mattades och Jones närmade sig den borgerliga radikalismen.

Men i grund och botten förblev det en uppriktig och äkta vänskap. Jones levde under sina sista år som advokat i Manchester och dog oväntat år 1869, ännu i sina bästa år. Med några hastigt nedtecknade rader meddelade Engels Marx i London: ”Återigen en av de gamle!” Marx svarade: ”Hemma hos oss har underrättelsen naturligtvis väckt djup bestörtning, han var ju en av de få gamla vännerna.” Engels meddelade sedan ytterligare, att Jones följts till graven av en väldig procession och förts till samma kyrkogård där redan en annan av de trogna vännerna, Wilhelm Wolff, vilade. Jones död var verkligen en svår förlust, ansåg Engels, hans borgerliga fraser hade ju bara varit hyckleri, och bland politikerna var han den ende bildade engelsman som helt och hållet stått på deras sida.

3. Familj och vänner

Marx höll sig under dessa år borta från alla politiska föreningar, ja nästan från allt sällskap. Han hade fullständigt dragit sig tillbaka till sin studerkammare, som han lämnade endast för att ägna sig åt sin familj, som i januari 1855 utökades med en liten dotter Eleanor.

Liksom Engels var Marx en stor barnvän och om han någon gång lämnade sitt rastlösa arbete för någon timme så var det för att leka med sina barn. De avgudade honom, trots att eller kanske på grund av att han avstod från all faderlig auktoritet; de umgicks med honom som en kamrat och kallade honom ”Mohren” ett öknamn som han hade fått på grund av sin mörka hår- och hudfärg. ”Barnen måste uppfostra föräldrarna”, brukade han säga. Framför allt förbjöd de honom allt söndagsarbete, söndagsutflykterna på landet, då man rastade vid enkla värdshus för att dricka ingefärsdricka och äta bröd med ost, var de sparsamma solglimtar

mellan de tunga moln som annars allttjämt hängde över hemmet.

Med särskild förkärlek gick dessa utflykter till Hampstead Heath, en obebyggd, med trädgrupper och taggig ginst bevuxen sträcka av kullar norr om London. Liebknecht har mycket fint beskrivit dessa söndagsutflykter. Heden är inte längre vad den var för sextio år sedan, men från det gamla världshuset, Jack Straws Castle, vid vars bord Marx ofta ätit, har man ännu en präktig utsikt över dess måleriska växling av berg och dal, särskilt när den om söndagarna livas upp av muntra människor. I söder jättestaden med sina husmassor, med St. Paulskatedralens kupol och Westminstertornen som sköt upp ovanför, i det bleknande fjärran Surreykullen, i norr ett tätbefolkat fruktbart område översållat med talrika byar, i väster Highgate, systerkullen, där Marx sover den eviga sömnen.

I hans blygsamma familjelycka kom nu ett blixtnedslag: långfredagen 1855 avled hans ende son, den nioårige Edgar eller Musch som familjen med ett smeknamn kallade honom. Pojken som redan rörde en rik begåvning var allas älskling. ”En så sorglig, förfärlig förlust, att jag omöjligt kan säga hur detta händelse har gripit mitt hjärta”, skrev Freiligrath hem.

Hjärtslitande var de brev i vilka Marx berättade för Engels om sjukdom och död. Den 30 mars skrev han: ”Min hustru är sedan en vecka så sjuk som aldrig tidigare, av psykisk upprördhet. Vad mig beträffar blöder mitt hjärta och mitt huvud bränner, men jag måste uppföra mig som vanligt. Barnet visar under sin sjukdom hela tiden sin originella, godmodiga och samtidigt självständiga karaktär.” Och den 6 april: ”Den stackars Musch finns inte mer. Han insomnade (i ordets bokstavliga mening) i mina armar i dag mellan 5 och 6. Jag ska aldrig glömma, hur din vänskap har gjort denna förfärliga tid lättare för oss. Min smärta över mitt barn förstår du.” Och den 12 april: ”Hemmet är naturligtvis förhärjat och tomt sedan det älskade barnets död, han som var dess livgivande själ. Det är obeskrivligt hur vi överallt saknar honom. Jag har redan genomlidit elände av alla slag, men först nu vet jag vad en verklig olycka är. ... I alla fruktansvärda kval jag lidit dessa dagar har alltid tanken på dig och din vänskap hållit mig uppe och den förhoppningen, att vi ännu har något förnuftigt att göra tillsammans i världen.”

Det dröjde länge innan såren ens började läkas. På ett tröstebrev från Lassalle svarade Marx den 28 juli: ”Bacon säger, att verkligt betydande människor har så många relationer till naturen och världen, så många föremål för sitt intresse, att de lätt kan smälta varje förlust. Jag hör inte till dessa betydande människor. Mitt barns död har skakat mitt hjärta och min hjärna, och jag känner förlusten lika färsk som första dagen. Min stackars hustru är också fullständigt nedbruten.” Och Freiligrath skrev den 6 oktober till Marx: ”Att din förlust allttjämt inte ger dig någon ro, gör mig oändligt ont. I detta är intet att göra och intet att råda. Jag förstår och högaktar din smärta — men försök bemästra den, så att den inte tar väldet över dig. Därmed begår du intet förräderi mot ditt kära barns minne.”

Den lille Edgars död rågade måttet av de sjukdomar som sedan ett par år plågat familjen och sedan våren också angripit Marx själv, för att aldrig mer lämna honom fri. Huvudsakligen led han av en leversjukdom, som han trodde sig ha ärvt av sin far. Men mycket bidrog den usla bostaden och det osunda kvarter där den låg till det allt sämre hälsotillståndet. Sommaren 1854 rasade koleran särskilt svårt inom detta område. Det påstods bero på att avloppskanalerna som anlades vid denna tid hade grävts igenom de jordlager där de som avlidit av pesten år 1665 hade begravts. Läkaren yrkade på att familjen skulle överge ”förvisningsorten Soho Square”, vars luft Marx nu oavbrutet sedan årtal hade inandats. Ett nytt dödsfall i familjen gav möjlighet till detta. Sommaren 1856 hade fru Marx med sina tre döttrar rest till Trier för att ännu en gång se sin gamla mor. Hon kom i rätt tid för att efter elva dagar vid moderns dödsbädd sluta hennes trötta ögon.

Moderns kvarlåtenskap var inte stor, men ett par hundra taler kom dock på fru Marx del, och därtill, vill det synas, ytterligare ett litet arv från den skotska släkten. Så kunde familjen hösten 1856 flytta över till ett litet hus, inte långt från dess älskade Hampstead Heath: 9 Grafton Terrace, Maitland Park, Haverstock Hill. Arshyran uppgick till 36 pund. ”Det är en verkligt furstlig våning i jämförelse med våra forna hålor”, skrev fru Marx till en väninna, ”och trots att hela bosättningen allt som allt inte gick upp till 40 pund (andrahandsinköp spelade därvid en stor roll) så kände jag mig att börja med överdådig i vår unga parlour. Allt linne och andra rester av försvunnen storhet befriades ur 'farbrors' händer, och jag räknade med glädje ännu en gång damastservietterna av gammalt skotskt ursprung. Trots att härligheten inte varade länge, ty snart måste den ena saken efter den andra vandra tillbaka till 'pophuset' (så kallar barnen den mystiska affären med tre klot som skylt), så glädde vi oss dock ännu en gång hjärtligt i vår borgerliga välmåga.” Det var en endast alltför kort andhämtningspaus.

Även bland vännerna gjorde döden sina skördar. Daniels dog hösten 1855, Weerth i januari 1856 på Haiti, Konrad Schramm i början av 1858 på ön Jersey. Marx och Engels bemödade sig ivrigt att skaffa dem alla åtminstone korta eftermälen i pressen, men förgäves. De klagade ofta över att det gamla gardet smälte samman och det inte kom något nytt tillflöde. Hur belåtna de än varit över sin ”offentliga isolering” och hur klippfast den segervisshet än var med vilken de båda enslingarna deltog i den europeiska politiken, som om de själva vore en europeisk makt, så var de dock alltför lidelsefulla politiker för att inte i längden känna saknaden efter ett parti. Deras få anhängare var, som Marx själv en gång sade, inget parti. Och bland dem fanns ändå ingen som kunde följa dem till deras tankars höjder, med undantag av en enda, mot vilken de aldrig riktigt kunde övervinna sin misstro.

I London var Liebknecht daglig gäst hos Marx, särskilt så länge denne bodde vid Dean Street, men han måste kämpa hårt för att överleva i sin vindskupa, och detsamma gällde om de gamla kamraterna från Kommunisternas förbund, Lessner och snickaren Lochner, Eccarius och den ångerfulle syndaren Schapper. Andra var skingrade litet varstans: Dronke som köpman i Liverpool och senare i Glasgow, Imandt som professor i Dundee, Schily som advokat i Paris, där också Reinhardt, Heines sekreterare under dennes sista levnadsår, räknades till den intimare kretsen av trogna.

Men även bland de trognaste förklarades den politiska kampen. Wilhelm Wolff, som livnärde sig i Manchester genom att ge lektioner förblev sig lik, som fru Marx en gång skrev om honom: ”Den oförvägna, duktiga, proletära naturen”, bara med den skillnaden, att med åren unkarlsgrillerna tilltog och hans strider huvudsakligen riktades mot värdinnan och gällde te, socker och kol. Andligt betydde han inte längre mycket för de gamla vännerna i landsflykten. Likaså förblev Freiligrath den gamle pålitlige vännen. Ja, sedan han sommaren 1856 hade fått agenturen för en schweizisk bank utnyttjade han sina större möjligheter till ytterligare finansiell hjälp åt Marx. I synnerhet utnyttjades hans hjälp när det gällde att så snabbt som möjligt växla honoraret från New York Daily Tribune till kontanter. Tidningen visade sig ju alltid senfärdig när det gällde utbetalningar. Även i sin revolutionära övertygelse förblev Freiligrath orubbad, men från partistriderna avlägsnade han sig mer och mer. Visserligen kunde han med ärlig övertygelse säga, att en revolutionär aldrig med hedern i behåll kunde låta sig begravas annat än i landsflykt, men han var en tysk diktare och kunde inte glädjas i landsflykten. Då han såg sin kära hustrus hemlängtan och måste tända barnskarans julgran på främmande jord sinade hans diktarådra och han diktade alltmera sällan. Han led också av detta, men upplevde som ett stort glädjeämne att hemlandet åter så småningom erinrade sig sin berömde skald.

Och så den långa raden ”levande döda”! Det fogade sig så, att Marx i London sammanträffade med många kamrater från sin filosofiska förtid; med Eduard Meyen, som fortfarande var en giftblåsa, med Faucher, som var Cobdens sekreterare och i denna egenskap gjorde anspråk på att skapa frihandelshistoria, med Edgar Bauer, som spelade kommunistisk agitator men av Marx alltså bara kallades ”clownen”. När Bruno Bauer en längre tid besökte brodern i London, sammanträffade Marx upprepade gånger också med denne gamle ungdomsvän. Eftersom Bruno Bauer svärmade för den ryska urkraften men däremot såg proletariatet endast som ”pöbel”, som måste ledas med våld och list och i yttersta nödfall lät sig avspisas med en silvergroschen i tillägg på lönen, så var naturligtvis varje samförstånd uteslutet. Marx fann honom märkbart åldrad, håret hade glesnat så att pannan verkade högre och han hade en pedantisk professors manér. Men han berättade dock utförligt om sina samtal med ”den trevliga gamle herrn” för Engels.

Men också från den tid som inte låg så långt borta fanns det ”levande döda”, och de ökades för varje år. Så de gamla vännerna från tiden vid Rhen; Georg Jung, Heinrich Bürgers, Hermann Becker och andra. Många av dem, som Becker och den präktige Miguel utarbetade en vetenskaplig förklaring åt sig: först måste bourgeoisin fullständigt segra över junkerdömet, innan proletariatet kunde tänka på seger. Becker lärde: ”Det materiella intresset är en skurkaktig borrande mask i junkerdömet uppbyggnadsverk, där den tränger in förvandlar den junkerdömet murkna positioner till stoft och vid första pust av världssjälens går hela den yttre grannlåten över till en högst enkel ordning.” En mycket vacker teori för all del, som ännu i dag kan förhäxa somliga slughuvuden. Men när Becker blivit överborgmästare i Köln och Miquel preussisk finansminister hade de till den grad förälskat sig i den skurkaktigt borrande masken att de strävade av alla krafter mot både ”första pusten av världssjälens” och dess ”enkla ordning”.

För män som Becker och Miquel var det i alla fall en tvivelaktig ersättning, när våren 1856 en köpman Gustav Lewy från Düsseldorf uppenbarade sig hos Marx för att erbjuda honom ett fabriksuppror i Iserlohn, Solingen o.s.v. som present. Marx uttalade sig barskt emot den farliga och onyttiga dumheten. Han lät genom Lewy hälsa de arbetare, i vars förmenta eller verkliga uppdrag denne kommit, att de om någon tid kunde sända honom bud på nytt, men att de inte fick företaga sig något utan föregående överenskommelse.

Inte fullt så avvisande ställde sig Marx till det andra uppdrag Lewy sade sig ha från arbetarna i Düsseldorf: att varna för Lassalle som inte var pålitlig. Sedan han nu efter den segerrika utgången av Hatzfeldt-processen var grevinnans trogna slav, lät henne underhålla sig och hade för avsikt att fara till Berlin för att samla ett hov av litterära personer kring henne. Arbetarna skulle han kasta åt sidan som förbrukade verktyg, medan han själv skulle övergå till bourgeoisin och var det nu mer var för skvaller. Här kan man verkligen med skäl betvivla, att arbetarna sänt ett sådant budskap till Marx, ty samma arbetare betygade några år senare genom högtidliga adresser och jublande bifallsrop, att Lassalles hus i Düsseldorf hade varit ”en pålitlig asyl med den mest oförfärad och beslutsamma partihjälp” under det vita skräckväldet på femtioalet. Det är mer sannolikt att sändebudet hade hittat på sitt budskap. Den borgarsjälens var ytterst förargad på Lassalle för att denne på hans begäran om ett lån på 2 000 taler bara beviljat honom ett på 500.

Om Marx fått veta detta, hade han säkert varit ytterst reserverad mot denne Lewy. Men redan rapporten som sådan borde ha väckt stark misstro. Marx hade fortsatt att visserligen inte ofta men dock regelbundet korrespondera med Lassalle; han hade alltid funnit honom vara en både personligt och politiskt pålitlig vän och kamrat. Ja, han hade till och med bekämpat det

misstroende, som under Kommunisternas förbunds dagar ännu rått i arbetarkretsarna vid Rhen mot Lassalle på grund av dennes inblandning i Hatzfeldt-historien. Ännu för knappt ett år sedan när Lassalle skrev till honom från Paris hade han genomgående vänligt svarat honom: ”Jag är naturligtvis överraskad att veta att du är så nära London utan att du tänker komma över ens för några dagar. Jag hoppas, att du ännu en gång överväger saken och upptäcker, hur kort och billig resan från Paris till London är. Vore ej Frankrikes gränser stängda för mig, så skulle jag överraska dig i Paris.”

Därför är det svårt att förklara, att Marx den 5 mars rapporterade Lewys obestyrkta prat till Engels och tillade: ”Allt detta är bara en del, som jag funnit viktigt och här och där tagit fasta på. Det hela har gjort ett definitivt intryck på mig och Freiligrath, hur mycket jag än var för Lassalle och hur misstrogen jag än är mot allt skvaller.” Han hade sagt Lewy att det var omöjligt att komma till något avgörande på bara den ena partens vittnesmål, men misstänksamhet var under alla omständigheter nyttig, man borde övervaka Lassalle men undvika varje offentliggörande. Engels instämde i detta med några anmärkningar, som inte är så förvånande från honom, som kände Lassalle mycket mindre väl än Marx. Synd på mannen för hans stora begåvnings skull, men de där historierna var dock för svåra. Lassalle hade alltid varit en människa som man måste se upp med som fan, som typisk jude från slaviska gränsen stod han alltid på språng för att under partiförevändningar utnyttja var och en för sina privatsyften.

Marx avbröt emellertid sin brevväxling med denne man, som några år senare med full sanning kunde skriva till honom: Du har ingen enda vän i Tyskland mer än mig.

4. Krisen år 1857

När Marx och Engels hösten 1850 drog sig tillbaka ur partilivets offentliga strider hade de förklarat: ”En ny revolution är möjlig endast i samband med en ny kris. Men den är också lika säker som denna.” Sedan dess hade de, med varje år allt otåligare, spanat efter tecken till en ny kris. Liebknecht berättar, att Marx dessutom många gånger förutsagt den och att hans vänner retats med honom om detta. När den nu år 1857 verkligen kom, lät Marx också Engels meddela Wilhelm Wolff att han skulle bevisa att den normalt sett hade måst utbryta två år tidigare.

Den började i Förenta staterna, och redan dess förebud gav sig tillkänna för Marx genom att New York Daily Tribune satte honom på halv ranson. Slaget träffade honom så mycket hårdare som redan det gamla eller till och med ett ökat elände installerat sig i hans nya bostad. Här kunde Marx inte ”pina sig igenom från dag till dag som på Dean Street”, utan framtidsutsikter och med växande familjeutgifter. ”Jag vet absolut inte vad jag ska ta mig till och är i själva verket i en mer förtvivlad situation än för fem år sedan”, skrev han den 20 januari till Engels. Underrättelsen träffade Engels som ”en blix från klar himmel”, men han skyndade sig att hjälpa och klagar endast över att Marx inte hade skrivit fjorton dagar tidigare. Han hade just köpt sig en häst. Pengar till den hade farsgubben givit honom i julklapp; ”det retar mig mycket, att jag ska hålla en häst här medan du och din familj lider nöd i London”. Mycket glad är han ett par månader senare då Dana hört sig för hos Marx om hans medarbetarskap speciellt i militära frågor i ett konversationslexikon som han utgav. Saken ”kom som efterskickad” och ”beredde honom mycket glädje”, den skulle bli en hävstång som skulle lyfta Marx ur hans eviga penningbekymmer. Han skulle nu bara åta sig så många artiklar som möjligt och så småningom organisera en byrå.

Av detta blev emellertid intet, redan av brist på folk. Även annars visade sig utsikterna inte så

lysande som Engels hade trott. Honoraret belöpte sig när allt kom omkring inte ens till en penny per rad, och även om mycket bara behövde vara fyllnadsgods, så var Engels dock alltför samvetsgrann för att avfärda det hela lättvindigt. Vad som skymtar i deras brevväxling om detta arbete ger inget stöd för den förkastelsedom Engels senare fällt över dessa, delvis av honom, delvis av Marx författade artiklar: ”Rent geschäftsarbete, ingenting annat, kan lugnt överlåtas åt glömskan.” Så småningom avtog denna alltjämt som bisak bedrivna verksamhet, längre än till och med bokstaven C synes de två vännernas regelbundna medarbetarskap inte ha kommit.

Från första början hindrades det mycket av att Engels råkade ut för en körtelsjukdom som tvingade honom att en längre tid vistas på badort. Även med Marx stod det illa till. Hans leverlidande gav sig tillkänna i en ny attack som var så häftig att han endast med yttersta ansträngning kunde utföra det allra nödvändigaste arbetet. I juli födde hans hustru ett barn, som inte var livsdugligt, under omständigheter som gjorde ett fruktansvärt intryck på hans fantasi så att varje påminnelse om händelsen var mycket smärtsam. ”Det måste ha tagit dig mycket hårt då du skriver så,” skrev Engels, men Marx uppsköt närmare berättelse om händelsen till dess han kunde framföra den muntligt, han kunde inte skriva om dessa saker.

Alla personliga svårigheter glömdes emellertid snart, när krisen på hösten nådde England och sedan kontinenten. ”Hur svår min finansiella nöd än är så har jag inte känt mig så väl till mods sedan 1849 som nu vid detta utbrott”, skrev Marx till Engels den 13 november. Och denne var dagen därpå bara orolig för att utvecklingen skulle stälpa. ”Det vore önskvärt att först förbättringen till kronisk kris inträder innan en andra och avgörande huvudstöt sätter in. Det kroniska trycket är nödvändigt för en tid för att göra befolkningen varm. Proletariatet slår bättre sedan, med bättre kunskap och med konsekvens, alldeles som en kavalleriattack utfaller bättre om hästarna först måste trava 500 steg för att kunna löpa fritt mot fienden. Jag skulle inte vilja att det hände något i förtid, innan hela Europa har gripits, kampen skulle i så fall bli hårdare, långvarigare och mer planlös. Maj eller juni vore ännu nästan för tidigt. Massorna måste genom den långa välståndspannaden ha blivit fördömt förslöade... För mig är det som för dig. Sedan svindeln i New York bröt samman har jag inte längre någon ro i Jersey, och jag känner mig enormt upplivad av detta allmänna sammanbrott. De sista årens borgerliga orenlighet hade dock i någon mån klibbat sig fast vid mig, nu tvättas den bort, jag blir åter en helt annan människa. Krisen kommer att göra mig kroppsligt lika gott som ett havsbad, det märker jag redan nu. 1848 sade vi: nu kommer vår tid, och den kom i viss mening, men den här gången kommer den helt och hållet, nu gäller det huvudet.”

Nå, huvudet gällde det nu inte. Krisen hade på sitt sätt revolutionära verkningar, men de var av annat slag än Marx och Engels antog. Inte som om de hade hängivit sig åt utopiska förhoppningar, de studerade verkligen dagligen med yttersta omsorg krisens förlopp. Marx skrev den 18 december: ”Jag arbetar alldeles kolossalt, mestadels ända till klockan fyra på morgonen. Arbetet är nämligen dubbelt: 1. Utarbetandet av Ekonomins grunddrag. (Det är absolut nödvändigt för läsarnas del att jag går in på ämnets grunder och för mig personligen att jag blir av med denna mara.) 2. Den nuvarande krisen. Om den gör jag endast anteckningar, utom artiklarna för Tribune. Dessa anteckningar tar emellertid mycket tid. Jag tänker, att till våren kan vi göra en pamflett tillsammans över händelserna, som en återanmälan hos den tyska publiken, för att visa att vi ännu finns och alltjämt är desamma”. Denna pamflett blev inte skriven, eftersom krisen inte satte massorna i rörelse, men just därigenom fick Marx tid att utföra den teoretiska delen av sin plan.

Tio dagar tidigare hade fru Marx skrivit till den dödssjuka Konrad Schramm i Jersey: ”Trots

att vi känner tydliga spår av krisen i vår börs, i det att Karl i stället för två gånger i veckan nu bara skriver en gång till Tribune som avskedat alla europeiska korrespondenter utom Bayard Tailor och Karl, så kan ni väl tänka er hur uppåt Mohren är. Hela hans tidigare arbetsduglighet och arbetsglädje har kommit tillbaka, liksom också hans friska och muntra lynne som sedan årtal var borta, alltsedan det stora lidandet, förlusten av vårt hjärtebarn, över vilket mitt hjärta evigt kommer att sörja. Karl arbetar om dagarna för det dagliga brödet, om natten för att fullborda sin Ekonomi. Nu, när detta arbete blivit nödvändigt, så ska man väl i alla fall också kunna få tag på någon enda förläggare.” Och man hittade en, tack vare Lassalles bemödanden.

Han hade i april 1857 skrivit till Marx på det gamla vänskapliga sättet, visserligen förundrad över att Marx så länge låtit brevväxlingen vila men utan att ana varför. Ehuru Engels rådde Marx att besvara detta brev gjorde Marx inte detta. I december samma år skrev Lassalle på nytt, av en yttre anledning: hans kusin Max Friedländer hade bett honom söka få Marx att medarbeta i Wiener Presse, till vars redaktion Friedländer hörde. Nu svarade Marx och avböjde Friedländers erbjudande, då han visserligen var ”antifransk” men inte mindre ”antiengelsk” och allra minst kunde skriva för Palmerston. På Lassalles beklagande ord att han visserligen var främmande för all sentimentalitet, men att det dock hade gjort honom ont att han inte fått ett ord till svar på aprilbrevet, svarade Marx kort och kallt att han underlåtit att svara av skäl som var svåra att meddela skriftligt. Han tillade endast några meningar, däribland ett meddelande att han ämnade utge ett ekonomiskt arbete.

I januari 1858 kom ett exemplar av Lassalles bok om Herakleitos till London. I decemberbrevet hade författaren talat om att han skulle skicka det, samtidigt som han omnämnt det hänfödda mottagande hans verk hade fått i Berlins lärda värld. Redan portokostnaderna på två shillings ”garanterade boken ett dåligt mottagande”. Men även innehållet bedömde Marx tämligen ogynnsamt. Den ”enorma uppvisningen” av lärdom imponerade inte på honom; han ansåg att det var billigt att hoppa citat, när man hade pengar och tid och efter behag kunde låta skicka till sig böcker från Bonns universitetsbibliotek. I denna filosofiska grannlåt rörde sig Lassalle med gracen hos en man, som för första gången bär en elegant dräkt. Detta var att döma alltför hårt om Lassalles verkliga lärdom, men det är förklarligt att Marx kände sig illa berörd av samma orsaker som enligt hans mening måste glädja professorsstorheterna, nämligen att finna en så gammaldags mentalitet hos en ung människa som gällde för att vara en stor revolutionär. Som bekant var största delen av verket skrivet mer än tio år före dess offentliggörande.

Av det korta och kalla svaret på sitt beklagande brev hade Lassalle ännu inte märkt att något var som det inte skulle. Han missuppfattade, tydligen i god tro och inte avsiktligt som Marx misstänkte, anmärkningen om något som endast kunde avhandlas muntligt och trodde att Marx ville berätta något som krävde ett privat sammanträffande. I februari 1858 svarade han helt okonstlat, skildrade drastiskt Berlin-bourgeoisins berusade yra i anledning av preussiske kronprinsens förmälning med en engelsk prinsessa, och erbjöd sig att skaffa en förläggare för det nationalekonomiska arbetet. Det gick Marx med på, och Lassalle fick ett kontrakt med sin egen förläggare, Franz Duncker, färdigt redan i slutet av mars och på ännu gynnsammare villkor än Marx gjort anspråk på. Denne ville själv att arbetet skulle utkomma i häften, och var beredd att för de första häften avstå från varje honorar. Lassalle garanterade honom dock från början tre friedrichsdor — det vanliga professorshonoraret var bara två — per tryckark. Förläggaren förbehöll sig endast att om avsättningen inte lönade sig avbryta utgivningen efter tredje häftet.

Det dröjde emellertid nästan ett år, innan Marx blev färdig med första häftet. Nya attacker av

hans leversjukdom och husliga bekymmer hindrade dess avslutning. Julen 1858 var det ”dystrare och tröstlösare än någonsin” i hans hem. Den 21 januari 1859 var det ”olyckliga manuskriptet” färdigt, men nu fanns ”inte en farthing” till porto och assurans. ”Jag tror inte att det någonsin skrivits om pengar under sådan penningbrist. De flesta författare i detta ämne sitter i djupaste frid med sina forskningar.” Så skrev Marx till Engels, när han bad denne sända det nödvändiga portot.

5. Till kritiken av den politiska ekonomin

Planen på ett stort nationalekonomiskt verk, som skulle gå ända till grunden av det kapitalistiska produktionssättet, var ungefär femton år gammal då Marx började praktiskt utföra den. Han hade redan planerat det före revolutionstiden i mars 1848, och skriften mot Proudhon hade varit en första ansats. Efter sitt deltagande i revolutionsårets strider återupptog han sina planer och redan den 2 april 1851 meddelade han Engels: ”Jag har hunnit så långt, att jag är färdig med hela det ekonomiska skräpet. Och sedan kommer jag att hemma förbereda Ekonomin och i museet kasta mig på en annan vetenskap. Jag börjar känna mig uttråkad. I grund och botten har denna vetenskap inte gjort några nya framsteg efter Adam Smith och David Ricardo, hur mycket som än skett i enskilda undersökningar, ofta utomordentligt fina.” Engels svarade angenämt berörd: ”Jag är glad att du äntligen är färdig med Ekonomin. Ämnet tog verkligen lång tid.” Men som erfaren man tillade han: ”Så länge du ännu har en bok som du anser viktig oläst framför dig kommer du inte att börja skriva.” Han lutade alltid åt den åsikten, att oavsett alla andra störningar var det huvudsakliga skälet till förseningarna vännens egna skrupler.

Dessa skrupler var nu visserligen inte — och så menade Engels inte heller — några yttre påfund. Vad som gjorde att Marx år 1851 bestämde sig för att inte avsluta utan börja om från början, har han själv i företalet till första häftet angivit med följande ord: ”Det oerhörda material till den politiska ekonomins historia, som finns samlat i British Museum, den gynnsamma utsiktspunkt London erbjuder om man vill studera det borgerliga samhället, slutligen det nya utvecklingsstadium som tycktes inträda med upptäckten av det australiska och kaliforniska guldet.” När han tillade att hans nu åttaåriga verksamhet för New York Daily Tribune hade tvingat honom att splittra sina studier, bör det kompletteras med att denna verksamhet till en viss grad förde honom tillbaka till den politiska kampen, som alltid stod i främsta rummet för honom. Det var också just utsikten till ett återuppvaknande i den revolutionära arbetarrörelsen, som kom honom att sätta sig vid skrivbordet för att nu äntligen sätta på pränt det som han alla dessa år oavbrutet hade begrundat.

Hans brevväxling med Engels vittnar värtaligt om detta. De ekonomiska frågorna dryftas utan avbrott och breven växer ut till avhandlingar som man verkligen kan säga är utomordentligt fina. Hur tankeutbytet mellan de båda vännerna därvid formade sig, visar ett par av deras yttranden vid olika tillfällen. Engels skrev en gång om sin ”bekanta tröghet en fait de théorie”, som trots ett inre motstånd av hans bättre jag nöjde sig med ämnets ytliga beskaffenhet utan att tränga in i dess kärna, medan Marx en annan gång inte kunde undertrycka den beklämda sucken: ”Om folk bara visste hur litet jag vet om allt detta”, när en fabrikant hälsade honom med den ”amusanta” vändningen, att han måste själv en gång ha varit fabrikant.

Tar man i båda fallen, som rättvisan kräver, bort den humoristiska överdriften så kvarstår att Engels hade mer exakt kunskap om det borgerliga samhällets inre mekanism än Marx, medan denne med större teoretiskt skarpsinne förmådde efterforska dess rörelselagar. När Marx för vännen utvecklade planen till första häftet, svarade Engels: ”Det är verkligen en mycket abstrakt skiss, vilket när man är så kortfattad inte går att undvika, och jag måste med möda

söka de dialektiska övergångarna, eftersom allt abstrakt tänkande har blivit mig mycket främmande.” Däremot hade Marx litet besvärligt att finna sig tillrätta med de upplysningar som Engels lämnat honom på hans frågor om hur fabrikanter och köpmän beräknade de inkomster som de själva konsumerar, eller om maskinernas slitage eller beräkningar av det investerade kapitalets omslag. Han klagade över att i den politiska ekonomin det praktiskt intressanta och det teoretiskt nödvändiga låg långt från varandra.

Att Marx först åren 1857 och 1858 började utarbeta sitt verk framgår också av att hans plan under tiden ändrades. Ännu i april 1858 ville han i första häftet behandla ”kapitalet i allmänhet”, men trots att häftet svällde ut till dubbelt eller tredubbelt det planerade omfånget, så innehöll det ännu ingenting om kapitalet, utan bara två kapitel om vara och pengar. Marx såg däri den fördelen att kritikerna inte skulle kunna inskränka sig till att skälla ut tendensen, men han förbisåg att det då låg så mycket närmare till hands att utnyttja den effektiva metoden att tåga ihjäl hans arbete.

I företalet gav han en översikt över sin vetenskapliga utvecklingsgång, och de berömda satser i vilka han sammanfattar den historiska materialismen fick inte heller saknas i detta verk. ”Min undersökning (av Hegels rättsfilosofi) ledde mig fram till den slutsatsen, att rättsförhållandena liksom statsformerna varken kan förstås ur sig själva eller ur den s.k. allmänna utvecklingen av det mänskliga tänkandet, utan tvärtom har sin rot i de materiella levnadsförhållandena, som Hegel — efter mönster av engelsmännen och fransmännen på 1700-talet — i sin helhet sammanfattar under namnet 'borgerligt samhälle', men det borgerliga samhällets anatomi måste man söka i den politiska ekonomin ... Det allmänna resultat, till vilket jag kommit och som, sedan jag en gång kommit fram till det, tjänade som ledtråd i mina studier, kan kort formuleras sålunda: i sitt livs samhällseliga produktion träder människorna i bestämda, nödvändiga, av deras vilja oberoende förhållanden, produktionsförhållanden, som motsvarar en bestämd utvecklingsgrad av deras materiella produktivkrafter. Summan av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och vilken motsvaras av bestämda former av det samhällseliga medvetandet. Det materiella livets produktionssätt är bestämmande för den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvudtaget. Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara utan tvärtom deras samhällseliga vara som bestämmer deras medvetande. På ett visst stadium av sin utveckling råkar samhällets materiella produktivkrafter i motsättning till de rådande produktionsförhållandena, eller vad som bara är ett juridiskt uttryck för detta, med de egendomsförhållandena, inom vilka dessa produktionskrafter hittills rört sig. Från att ha varit utvecklingsformer för produktivkrafterna förvandlas dessa förhållanden till fjättrar för desamma. Då inträder en period av social revolution. Med förändrandet av den ekonomiska grundvalen genomgår hela den oerhörda överbyggnaden en mer eller mindre snabb omvälvning. Då man betraktar en sådan omvälvning måste man ständigt skilja mellan den materiella omvälvningen i de ekonomiska produktionsbetingelserna, vilken kan naturvetenskapligt exakt konstateras, och de juridiska, politiska, religiösa, konstnärliga eller filosofiska, kort sagt ideologiska former, i vilka människorna blir medvetna om denna konflikt och utkämpar den. Lika litet som man bedömer en individ efter det, som han tänker om sig själv, lika litet kan man bedöma en sådan omvälvningsepok efter dess medvetande. Man måste tvärtom förklara detta medvetande ur det materiella livets motsägelser, ur den konflikt som råder mellan de samhällseliga produktivkrafterna och produktionsförhållandena. En samhällsformation går aldrig under, innan alla produktivkrafter utvecklas för vilka den har tillräckligt spelrum, och nya, högre produktionsförhållanden uppträder aldrig förrän deras materiella existensbetingelser mognat i

det gamla samhällets sköte. Därför ställer mänskligheten alltid blott sådana uppgifter som den kan lösa, ty närmare betraktat ska det ständigt visa sig att själva uppgiften endast uppkommer där de materiella betingelserna för dess lösande redan är förhanden eller åtminstone befinner sig i processen av sitt vardande. I stora drag kan asiatiskt, antikt, feodalt och modernt borgerligt produktionssätt betecknas som progressiva epoker av den ekonomiska samhällsformationen. De borgerliga produktionsförhållandena är den samhälleliga produktionsprocessens sista antagonistiska form, antagonistisk inte i betydelsen av individuell antagonism utan en antagonism som uppkommer ur individernas samhälleliga levnadsbetingelser, men de produktivkrafter som utvecklas i det borgerliga samhällets sköte, skapar samtidigt de materiella betingelserna för lösandet av denna antagonism. Med denna samhällsformation slutar därför det mänskliga samhällets förhistoria.”

I själva häftet, som hade titeln Till kritiken av den politiska ekonomin, tog Marx det avgörande steget utöver den borgerliga ekonomin sådan den utvecklats huvudsakligen av Adam Smith och David Ricardo. Den kulminerade i varuvärdets bestämmande genom arbetstiden, men eftersom den betraktade den borgerliga produktionen som den eviga naturformen för samhällelig produktion antog den att värdeskapandet var en naturlig egenskap hos det mänskliga arbetet i den enskilda människans individuella konkreta arbete och råkade därigenom in i en rad motsägelser som den inte kunde lösa. Däremot såg Marx i den borgerliga produktionen inte den eviga naturformen utan endast en bestämd historisk form av samhällelig produktion, som har föregåtts av en rad andra former. Från denna ståndpunkt underkastade Marx arbetets värdeskapande egenskap en grundlig prövning; han undersökte vilket arbete som skapar värde, varför och hur samt varför värde inte är något annat än ackumulerat arbete av detta slag.

Så kom han till den springande punkt, kring vilken förståelsen av den politiska ekonomin rör sig: den tvåfaldiga karaktär arbetet har i det borgerliga samhället. Det individuella, konkreta arbetet skapar bruksvärden, det abstrakta samhälleliga arbetet skapar bytesvärden. Att arbetet frambringar bruksvärde är gemensamt för alla samhällsformer. Arbetet är en förutsättning för mänsklig tillvaro, eftersom det är en ändamålsenlig verksamhet för att utnyttja det som finns i naturen. Eftersom arbetet är beroende av material för att kunna producera är det inte ensamt källan till den materiella rikedom. Även om förhållandet mellan arbete och naturelement är mycket olika i de olika bruksvärdena, så innehåller bruksvärdet alltid ett naturligt substrat.

Annorlunda med bytesvärdet. Det innehåller intet naturelement utan arbetet är dess enda källa och därmed också enda källan till den rikedom som består av bytesvärden. ”Som bytesvärde är ett bruksvärde precis lika mycket värt som ett annat, om det endast finns i riktig proportion. Bytesvärdet hos ett palats kan uttryckas i ett bestämt antal skokrämsburkar. Londons skokrämsfabrikanter har omvänt uttryckt sina multiplicerade burkars bytesvärde i palats.” I och med att varorna utbytes, vilket deras naturliga existenssätt än är och utan hänsyn till de behov de ska tillfredsställa, representerar de trots sin brokiga yttre samma enhet: de är resultatet av likformigt, odifferentierat arbete, ”för vilket det är lika likgiltigt om det uppträder i guld, järn, vete, siden, som det är för syret om det förekommer i järnets rost, i atmosfären, i druvans saft eller i människans blod”. Bruksvärdenas olikhet härrörde sig från olikheten i det arbete som producerar dem, men för arbetet som bytesvärde är bruksvärdets speciella material liksom arbetets särskilda form likgiltig. Det är lika, odifferentierat abstrakt allmänt arbete, som inte mer skiljer sig till arten utan numera blott till den grad, genom de olika mängder, som det förkroppsligar i bytesvärden av olika storlek. De olika mängderna av abstrakt allmänt arbete har sitt enda mått i den tid, som mätes i de naturliga tidsmåten timma, dag, vecka o.s.v.

Arbetstiden är arbetets levande existens, likgiltig med avseende på dess form, dess innehåll, dess individualitet. Som bytesvärde är alla varor blott bestämda mått av kristalliserad arbetstid. Den i bruksvärdet förkroppsligade arbetstiden är likaledes den substans som gör det till bytesvärde och därför till vara, liksom det mäter dess bestämda värdestorlek.

Denna tvåfaldiga karaktär är en samhällelig form av arbetet, som är säregen för varuproduktionen. I den ursprungliga kommunismen, som förekommer på tröskeln till alla folks historia, var det enskilda arbetet omedelbart inlemmat i den samhälleliga organismen. I medeltidens tjänster och prestationer in natura utgjorde arbetets säregenhet, inte dess allmänlighet dess samhälleliga band. I den lantligt patriarkaliska familjen, där kvinnorna spann och männen vävde för familjens eget behov, var garn och linne samhälleliga produkter, spinnande och vävande samhälleligt arbete inom familjens gränser. Familjesammanhanget med dess naturliga indelning av arbetet påtryckte arbetets produkt sin säregna stämpel: garn och linne utbyttes inte mot varann som likvärdiga och lika gällande uttryck för samma allmänna arbetstid. Först i varuproduktionen blir det enskilda arbetet samhälleligt arbete genom att det antar formen av sin omedelbara motsats; abstrakt, allmänt arbete.

Nu är varan en omedelbar enhet av bruks- och bytesvärde och samtidigt är den vara endast i förhållande till andra varor. Varornas verkliga förhållande till varandra är utbytesprocessen. I denna process, som de av varandra oavhängiga individerna bildar, måste varan genast presentera sig som bruks- och bytesvärde, som särskilt arbete, som tillfredsställer särskilda behov, och som allmänt arbete, som kan utbytas mot lika mängder allmänt arbete. Varornas utbytesprocess måste utveckla och lösa motsägelsen, att det individuella arbetet, som är förkroppsligat i en särskild vara, omedelbart ska ha den allmänna karaktären.

Som bytesvärde blir varje enskild vara ett mått på alla andra varors värden. Omvänt åter blir varje enskild vara i vilken alla andra varor mäter sitt värde bytesvärdets adekvata tillvaro. Bytesvärdet blir på detta sätt en särskilt exklusiv vara, som genom förvandling av alla andra varor i sig omedelbart förkroppsligar penningens allmänna arbetstid. Så är i en enda vara den motsägelse löst, som varan som sådan innesluter, då den såsom särskilt bruksvärde är allmän ekvivalent och därför bruksvärde för varje vara, allmänt bruksvärde. Och denna enda vara är — penningen.

I penningen utkristalliseras varornas bytesvärde som en särskild vara. Penningkristallen är en nödvändig produkt av utbytesprocessen, vari olikartade arbetsprodukter faktiskt blir inbördes utjämnade och därför faktiskt förvandlade i varor. Den har instinktivt utvecklat sig på historisk väg. Den omedelbara byteshandeln, den ursprungliga naturliga formen för utbytesprocessen, representerar snarare bruksvärdenas begynnande omvandling i varor än varornas i pengar. Ju mer bytesvärdet utvecklar sig och ju mer bruksvärdena blir varor, ju mer alltså bytesvärdet får en fri form och inte längre är omedelbart bundet vid bruksvärdet, desto mer tränger det till penningbildning. Till att börja med spelar en vara eller också flera varor av vanligaste bruksvärde, kreatur, spannmål, slavar, penningens roll. Många olika, mer eller mindre olämpliga varor har i tur och ordning förrättat penningens funktion. När denna funktion slutligen övergått till den ädla metallen, så är det av det skälet, att de ädla metallerna äger de nödvändiga fysiska egenskaperna som den särskilda vara i vilken alla varors penningtillvaro ska kristallisera ut sig, såvida de omedelbart framgår ur bytesvärdets natur: deras bruksvärdes hållbarhet, godtyckliga delbarhet, likformighet i delarna och avsaknad av åtskillnad mellan alla exemplar av denna vara.

Bland ädla metaller är det just guldet som mer och mer blir den allt uteslutande penningvaran. Det tjänar som mått på värdena och som måttstock för priserna, det tjänar som varornas

cirkulationsmedel. Genom varans saltomortal till guld hävdar sig det i detsamma hopade särskilda arbetet som abstrakt allmänt, som samhälleligt arbete; lyckas varan inte med denna transsubstantiation så har den förfelat sin tillvaro inte bara som vara utan också som produkt, ty den är vara endast därför att den inte äger något bruksvärde för sin ägare.

Så påvisade Marx hur och varför varan och varuutbytet i kraft av de i dem inneboende värdeegenskaperna måste alstra motsatsen mellan vara och pengar. I penningen, som framstår som en naturföreteelse med bestämda egenskaper, såg han ett samhälleligt produktionsförhållande och kommenterade de moderna ekonomernas förvirrade förklaringar av penningen med att det, som de just helt klumpigt menade sig hålla fast som ting, strax uppträdde som samhälleligt förhållande och så åter gäckade dem som ting, när de just hade fastställt det som samhälleligt förhållande.

Det ljus som strömmade från denna kritiska undersökning bländade till att börja med mer än det upplyste, t.o.m. författarens vänner. Liebknecht ansåg sig inte ha blivit så besviken av någon skrift som av denna, och Miguel fann ”föga verkligt nytt” däri. Lassalle gjorde mycket vackra anmärkningar om häftets konstnärliga yttre, vilket han utan avund ansåg vara bättre än sin egen skrifts, Herakleitos, men om Marx av dessa fraser fick misstanken att Lassalle inte hade förstått mycket av det ekonomiska resonemanget var han denna gång på rätt väg. Lassalle visade genast, att han inte hade förstått just ”den springande punkten”, skillnaden mellan det arbete som resulterar i bruksvärden och det som resulterar i bytesvärden.

Om detta skedde på det friska trädet, hur skulle det då se ut på det torra. Engels ansåg visserligen 1885, att Marx hade uppställt den första uttömmande teorin om penningen, men den mottogs allmänt med tystnad, och sju år senare utkom i Handwörterbuch der Staatswissenschaften, den borgerliga ekonomins mästerverk, en uppsats över penningen som på femtio spalter idisslade den gamla rotvälskan och, utan att ens nämna Marx, förklarade penningens gåta för olöst.

Hur skulle också penningen kunna vara annat än omöjlig att utforska för en värld, vars gud den blivit?